ALGEMEEN VERSLAG

VAN

DEN STAAT VAN HET SCHOOLWEZEN

IN

Nederlandsch-Indiê.

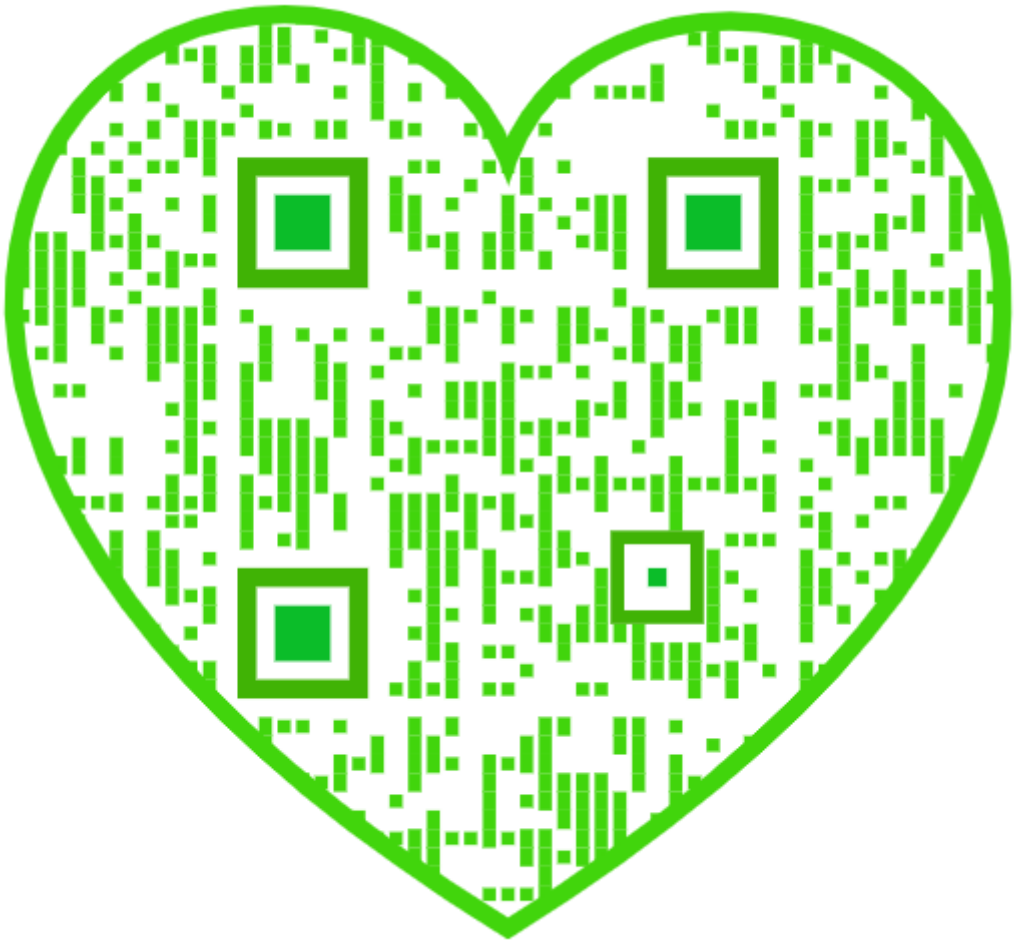

ALGEMEEN VERSLAG

VAN

DEN STAAT VAN HET SCHOOLWEZEN

IN

NEDERLANDSCH-INDIE.

a.

VOOR EUROPEANEN EN INLANDSCHE CHRISTENEN,

opgemaakt door de Hoofd-kommissie van Onderwijs.

b.

VOOR INLANDERS,

opgemaakt ter Algemeene Sekretarie.

Afgesloten onder Ultimo 1857.

Gedrukt bij W. BRUINING te Batavia.

1859.

BATAVIA, *den* 31sten *Maart* 1858.

№ 114/104.

Wij hebben de eer Uwer Excellentie hiernevens aan te bieden het Verslag van den Staat van het Onderwijs of Schoolwezen in *Nederlandsch-Indië*, over het jaar 1857.

De Hoofd-Kommissie van Onderwijs in Nederlandsch-Indië,

(was get.) C. A. DE JONGH,
President.

Ter Ordonnantie van de Kommissie:

(was get.) J. A. PATTIJN,
Sekretaris.

Aan

Zijne Excellentie den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië.

AFSCHRIFT.

EXTRACT uit het Register der Besluiten van den Gouverneur-Generaal van *Nederlandsch-Indië*.

N°. 66.

BATAVIA, *den* 31sten *Augustus* 1858.

Gelezen de missive van de Hoofd-Kommissie van Onderwijs in *Nederlandsch-Indië* van 31 Maart 1858 N°. 116/104.

De Raad van *Nederlandsch-Indië* gehoord;

Is goedgevonden en verstaan:

Te bepalen, dat bij 's lands-drukkerij te *Batavia* zal worden gedrukt en aldaar verkrijgbaar gesteld het Verslag van den staat van het Schoolwezen in *Nederlandsch-Indië:*

a. voor Europeanen en Inlandsche Christenen gedurende 1857, opgemaakt door de Hoofd-Kommissie van Onderwijs;

b. voor Inlanders over 1857, op te maken ter algemeene secretarie, onder aanteekening, dat van dit verslag *vier honderd en vijftig* exemplaren zullen worden gesteld ter beschikking van de Hoofd-Kommissie van Onderwijs en een *vijftig* exemplaren zal worden gezonden aan het Ministerie van Koloniën.

Afschrift dezes enz.

Accordeert met voorschreven Register,
De Gouvernements-Secretaris,
(*w. gt.*) NEDERBURGH.

Aan
de Hoofd-Kommissie van Onderwijs
in Nederlandsch-Indië.

AFSCHRIFT.

EXTRACT uit het Register der Besluiten van den Gouverneur-Generaal van *Nederlandsch-Indië*.

N°. 1.

BUITENZORG, *den* 2^den^ *Februarij* 1859.

Gelezen de missives van den Directeur der Producten en Civiele Magazijnen van den 1 December 1858 N°. 8980 en den 8 Januarij 1859 N°. 138, de laatste in voldoening aan de missive van den 1sten Gouvernements Sekretaris van den 27 December 1858 N°. 3292.

Is goedgevonden en verstaan:

Te bepalen, dat het Verslag van den staat van het Schoolwezen in *Nederlandsch-Indië* over 1857, bedoeld bij het besluit van den 31 Augustus 1858 N°. 66, tot een getal van *vijfhonderd exemplaren* zal worden afgedrukt en ter lands-drukkerij geleverd door den boekdrukker W. BRUINING te *Batavia*, en zulks ingevolge zijn aanbod, omstreeks twee maanden na den datum van ontvangst bij zijne drukkerij van het manuscript van dat verslag en tegen den prijs van *f* 950,— (Negenhonderd vijftig gulden), daaronder begrepen het kostende van het voor het verslag benoodigde door hem te leveren papier, zoomede van het inbinden van hetzelve.

Afschrift dezes enz.

Accordeert met voorschreven Register,

De Gouvernements-Secretaris,
(*w. gt.*) NEDERBURGH.

Aan
de Hoofd-Kommissie van Onderwijs
in Nederlandsch-Indië.

HOOFDSTUK I.

A. Bestuur over het Onderwijs.

Volgens artikel 3 van het besluit van den Commissaris-Generaal van *Nederlandsch-Indië*, dd. 22 Junij 1827, (staatsblad No. 26) wordt de benoeming van Voorzitter der Hoofdkommissie van Onderwijs in *Nederlandsch-Indië*, om de drie jaren hernieuwd.

De President der Hoofdkommissie Mr. C. A. DE JONGH, de leiding der zaken van het Onderwijs gedurende zoodanig tijdperk volbragt hebbende, werd die Hoofdambtenaar bij missive van den eersten Gouvernements Sekretaris (1) namens den Gouverneur-Generaal uitgenoodigd om te willen mededeelen, of ZHEdG. er genoegen mede nam, wanneer hem die betrekking op nieuw wierde opgedragen. Zulks toestemmend beantwoord zijnde, zoo is bij Gouvernements besluit (2) aan Mr. C. A. DE JONGH, Vice-President van het Hoog-Geregtshof van *Nederlandsch-Indië*, bij voortduring opgedragen de betrekking van President der Hoofdkommissie van Onderwijs.

Bij de vermelding van deze herbenoeming, is het niet onbelangrijk voorgekomen, kortelijk het tijdperk van bestuur der vorige Presidenten aan te teekenen, waaruit blijkt dat eene

(1) dd. 27 April 1857 No. 1079.
(2) " 6 Mei 1857 No. 5.

hernieuwing der opdragt bij de vele mutatiën in de Hoofdkommissie, tot de uitzonderingen behoort.

Voorzitter Mr. J. BOUSQUET, Raad van *Indië*, van 1827-1831.

" J. VAN DER VINNE, gewezen inspecteur van het Onderwijs, van 1832-1834. (Van 1818-1824 ook Sekretaris der plaatselijke Subkommissie van Onderwijs).

" Ds. LENTING, van 1834-1835.

" Dr. E. A. FRITZE, Chef over de Geneeskundige dienst van 1835-1839.

" J. VAN SCHOOR, Raad van *Indië*, 1839.

" J. VAN DER VINNE, Directeur der Middelen en Domeinen van 1839-1842.

" Jhr. J. F. HORA SICCAMA, Resident van *Batavia*, als zoodanig Vice-President der Hoofdkommissie van Onderwijs, tijdelijk Voorzitter van 1842-1843, (van af 1830 tot 1835 ook Sekretaris der Hoofdkommissie).

" C. S. W. Graaf VAN HOGENDORP, Raad van *Indië*, van 1843-1848.

" Jhr. J. P. CORNETS DE GROOT, Raad van *Indië*, van 1848-1851.

" P. VAN REES, Resident van *Batavia*, van 1851-1854.

" Mr. C. A DE JONGH, Vice-President van het Hoog-Geregtshof van *Nederlandsch-Indië*, van 1854 tot heden.

Om te voorzien in de vacature, ontstaan door het vertrek van den heer E. A. SCHILL, werd aanzoek gedaan bij den heer G. WASSINK, Chef over de Geneeskundige dienst en oud lid der Hoofdkommissie, onlangs van verlof uit *Nederland* teruggekeerd, die zich bereid verklaarde op nieuw het lidmaatschap te aanvaarden. De Hoofdkommissie prijs stellende op de hooge belangstelling van dat lid, stelde aan de Regering de benoeming voor, met bepaling dat de heer WASSINK als

oud lid, met behoud van ancienniteit zoude zitting nemen, op welke voordragt door het Gouvernement conform is beschikt (1).

De zamenstelling der Hoofdkommissie van Onderwijs in *Nederlandsch Indië*, is dus als volgt:

Mr. C. A. DE JONGH, *President.*
Jhr. Mr. D. A. JUNIUS VAN HEMERT, *Vice-President.*
J. C. TEENGS,
Mr. J. DE WAL,
Kolonel G. WASSINK,
Kolonel C. G. VAN DENTZSCH,
A. J. W. VAN DELDEN,
Dr. P. BLEEKER,
Mr. R. A. EEKHOUT,
Ds. J. W. H. ADÈR,
} *Leden.*
J. A. PATTIJN, *Sekretaris.*

B. Gouvernements Onderwijzers.

In het vorig verslag werd aangeteekend, dat voor het dienstjaar 1857 weder *zes* onderwijzers kweekelingen van den vierden rang waren aangevraagd voor het geven van onderwijs in de laagste klassen der Gouvernementsscholen. — Bij Gouvernements besluit (2) werd reeds de mededeeling ontvangen dat bij beschikking van den Minister van Koloniën dd. 24 April 1857 La. A. No. 11, als zoodanig benoemd waren H. GOEDHART, J. HAZELHORST, W. HOFSTEDE, M. J. HONIG, F. J. C. KLAAR en W. H. SNETHLAGE, en dat de aan hunne aanstellingen verbonden voorwaarden, gelijk waren aan die, welke zijn toegekend geworden aan het in 1854 uitgezonden *twaalftal*, benoemd bij besluit van den Minister van Koloniën dd. 2 Maart 1854 La. A. No. 2/143 a.

Den 24 Augustus zijn deze *zes* jongelieden met het Neder-

(1) Gouv. Besluit v. d. 15 October 1857, No. 60.
(2) dd. 24 Junij 1857 No 35.

landsche schip *Cortgene*, kapitein DUNLOP te *Batavia* aangekomen, en bij besluit der Hoofdkommissie van Onderwijs (1) zijn hun de volgende standplaatsen aangewezen.

F. J. C. KLAAR,	te	*Buitenzorg.*
W. H. SNETHLAGE,	"	*Serang.*
W. HOFSTEDE,	"	*Magelang.*
J. HAZELHORST,	"	*Grissee.*
M. J. HONIG,	"	*Passoeroewan.*
H. GOEDHART,	"	*Palembang.*

In Julij 1856 werden bij Koninklijk besluit (2) *acht* Onderwijzers voor de Oost-Indische dienst benoemd, en werden zij, blijkens het voorkomende in het algemeen verslag over het schoolwezen van dat jaar, pagina 5, spoedig te *Batavia* verwacht.

Die Onderwijzers zijn achtereenvolgend aangekomen in de maand December 1856 met het schip *Vriendentrouw;*

H. PRANGE.

In de maand Januarij 1857:

R. J. L. WEYHENKE,

J. C. TAMSON,

W. J. LEYDS,

C. C. HOMBURG,

O. E. HANSEN, respectivelijk met de schepen, *Watergeus*, *Zee-Nimph* en *Bezoeki;*

in de maand Februarij 1857, met het schip *Petronella Catharina*, H. SCHOEMAKER en W. WILMES, waarop hun onmiddelijk de volgende standplaatsen zijn aangewezen:

R. J. L. WEYHENKE,	1e	school	te	*Weltevreden* (3).
H. PRANGE,	2e	id.	"	*idem.* (4).
W. J. LEYDS,			"	*Magelang.* (5).
W. WILMES,			"	*Bancallang.* (6).

(1) dd. 7 September 1857 No $^{42}/_{97}$.
(2) Verhandeld bij het Gouv. besluit dd. 28 December 1856 No. 4.
(3) Besluit Hoofdkommissie van Onderwijs dd. 21 Januarij 1857 No. $^{43}/_{94}$.
(4) " " " " 7 " " " $^{23}/_{94}$.
(5) " " " " 28 Mei " " $^{44}/_{96}$.
(6) " " " " 16 " " " $^{19}/_{99}$.

H. SCHOEMAKER,		te *Sumanap.*	(1).
O. E. HANSEN,	1e school	" *Padang.*	(2).
C. C. HOMBURG,		" *Riouw.*	(3).
J. C. TAMSON,	2e school	" *Makassar.*	(4).

Op ultimo December 1856 bestond het in Gouvernements dienst zijnde onderwijzend personeel uit:

67 onderwijzers,
28 ondermeesters,
33 kweekelingen,

Totaal 128 personen.

Blijkens den hier achter gevoegden Staat bijlage *La. B* zijn gepensioneerd, eervol ontslagen of uit de dienst getreden en ontslagen,

1 onderwijzer gepensioneerd,
1 id. uit de dienst getreden,
2 ondermeesters eervol ontslagen,
3 kweekelingen idem.
1 kweekeling ontslagen,

Totaal 8 personen.

Zoodat er nog in dienst bleven 120 personen.

Daarbij nu geteld de hier te lande aangestelde,

1 onderwijzer,
2 ondermeesters,
8 kweekelingen,
1 onderwijzer van verlof teruggekeerd en de
8 } onderwijzers en
6 } onderwijzers kweekelingen in den loop van het jaar uit *Nederland* aangekomen, geeft
—— eene vermeerdering van
26 personen.

Een ondermeester werd tot onderwijzer bevorderd, zoodat

(1) Besluit Hoofdkommissie van Onderwijs dd. 16 Mei 1857 No. 19/56.
(2) " " " " 21 Februarij " " 41/94.
(3) " " " " 15 Augustus " " 32/96.
(4) " " " " 16 Mei " " 19/90.

het in Gouvernements dienst zijnde personeel op ultimo December 1857 bestond uit:

76 onderwijzers,
36 ondermeesters,
34 kweekelingen,

Totaal 146. personen.

Voorts nog 4 onderwijzers met verlof in Nederland en 2 op wachtgeld, terwijl de met verlof tot herstel van gezondheid in *Nederland* aanwezige Gouvernements onderwijzer H. C VAN EYBERGEN, die zich zijn verloftijd ten nutte gemaakt en de examens te *Delft* met goed gevolg heeft afgelegd, benoemd is tot ambtenaar 2e klasse (1).

REKAPITULATIE.

1856.		1857.	
	128		120
af 2 onderwijzers.		bij 10 onderwijzers.	
" 2 ondermeesters.		" 8 ondermeesters.	
" 4 Kweekelingen.	8	" 8 kweekelingen.	
Totaal	120 personen.	Totaal	146 personen.

Na behoorlijk afgelegd examen, is hier te lande toegekend: de 2e onderwijzersrang aan C. J. VAN BUEREN, (2) C. OVER DE LINDEN, (3) de 3e onderwijzersrang aan H. VELU, (4) de 4e onderwijzersrang aan A. A. J. NIELS, (5) G. NITSCHKE, (6) terwijl al verder acten van toelating zijn uitgereikt tot het geven van openbaar onderwijs aan:

Mejufvrouw A. C. H. GAAYMANS, te *Batavia*, (7)

(1) Gouv. besluit, dd. 26 October 1857, No. 53.
(2) Besluit Hoofdkommissie van Onderwijs dd. 30 October 1856 No. 13/91.
(3) " " " " 28 Julij 1857 " 16/97.
(4) " " " " 28 " " " 16/97.
(5) " " " " 10 Junij " " 70/94.
(6) " " " " 10 Junij " " 70/94,
(7) " " " " 23 Junij " " 7/97.

Mevrouw H. S. W. GERSOM geb. DE VRIES, te *Batavia*. (1)
Den heer L. C. POLDERMAN te *Tenger-Agong* (*Krawang*) (2)
en voor eene bewaarschool aan Mevrouw C. EXEL, geb. DE VRIES, te *Batavia*. (3)

C. Mededeelingen van onderscheiden aard.

Bij Gouvernements besluit (4) werd aangeteekend dat de aan den Predikant Ds. S. A. BUDDINGH, bij besluit van 17 April 1852 no. 3, opgedragen algemeene inspectie betreffende de protestantsche kerk en het schoolwezen in *Nederlandsch-Indië* is afgeloopen, terwijl bij Regerings beschikking (5) aan Ds. S. A. BUDDINGH, afgetreden predikant bij de Protestantsche gemeente in *Nederlandsch-Indië*, de bijzondere tevredenheid van het Gouvernement werd betuigd, over de wijze waarop door hem is ten uitvoer gebragt de algemeene inspectie, betreffende de protestantsche kerk en het schoolwezen in *Nederlandsch-Indië*, hem opgedragen bij besluit van 17 April 1852 no. 3.

Daar het contract met de boekhandelaren VAN HAREN NOMAN & KOLFF te *Batavia*, met ultimo October 1857 eindigde, zoo werd op den 15den Augustus te voren, ten residentie kantore eene openbare uitbesteding gehouden, voor de levering van leesboeken en schoolbenoodigdheden, ten dienste der Gouvernements lagere scholen in *Nederlandsch-Indië*, gedurende de jaren 1857 tot en met 1862, en de leverancie aan den minsten inschrijver, zijnde weder dezelfde firma, gegund.

In het vorig verslag werd aangeteekend dat aan de Hoofdkommissie van Onderwijs was toegezonden een aantal exemplaren

(1) Besluit Hoofdkommissie van Onderwijs dd. 30 Mei 1857 No. 30/98.
(2) " " " " 29 Junij " " 40/97.
(3) " " " " 18 August. " " 50/98.
(4) dd. 22 Mei 1857 no. 7.
(5) " 9 Junij 1857 " 6.

van eene circulaire, betreffende de oprigting eener particuliere kweekschool voor onderwijzers te *Delft*, ook voor *Indië*, en medegedeeld dat reeds door onderscheidene personen inschrijvingen voor geldelijke bijdragen hadden plaats gehad.

Thans kan worden medegedeeld dat voor eene bijdrage in één is ingeteekend voor *f* 694, en aan jaarlijksche bijdrage, tot weder opzeggens toe, voor eene som van *f* 303,—.

De nadere bevelen der Regering zijn door de Hoofdkommissie van O. derwijs gevraagd, hoe thans verder met deze gelden te handelen.

Op een door den heer I. J. J. SNELLEBRAND, onderwijzer voor het lager- en middelbaar onderwijs te *Batavia*, in April dezes jaars aan het Gouvernement gerigt verzoek, om eene geldelijke ondersteuning tot uitbreiding van zijn Instituut, werd uithoofde der aanhangige overwegingen, om voor Gouvernements rekening een of meer gijmnasia op te rigten, afwijzend beschikt. (1)

De weinige vooruitzigten op bevordering of vermeerdering van inkomsten, die in het algemeen voor de Gouvernements onderwijzers bestaan, maar die meer bijzonder ontmoedigend werken op zoodanige *eerste* onderwijzers, die *vijftien* en meer dienstjaren tellen, en aan het hoofd staan van belangrijke scholen, gaven aanleiding dat van de zijde dier onderwijzers, gedurig adressen aan de Hoofdkommissie van Onderwijs werden gerigt, met verzoek eene verbetering daarin te brengen.

Het toekennen van eene vijftienjarige verhooging als exceptionele maatregel, bij wijze van buitengewone belooning, kwam der Hoofdkommissie voor, als het meeste doel te treffen, en zulks in afwachting dat bij het aannemen eener nieuwe wet op het onderwijs en daaruit voortvloeijende veranderingen algemeene maatregelen, zouden worden voorgesteld tot eene ruimere toepassing der periodieke tractements-verhoogingen; waarom aan de Regering werd voorgesteld de Hoofdkommissie van Onderwijs te magtigen om bij wijze van exceptionelen maatregel, tot het erlangen eener *derde* vijfjarige tractementsverhooging ad *f* 75 's maands, zoodanige eerste onderwijzers voor te dragen, die ge-

(1) Gouvr. besluiten dd. 5 Junij 1857 no. 13 en 4 November 1857 no. 1.

ruimen tijd geene bevordering genoten en weinig vooruitzigt op lotsverbetering hadden, en zulks als eene buitengewone belooning voor bewezene diensten en verdere aanmoediging.

In beschikking op dit voorstel ontving de Hoofdkommissie van Onderwijs van Regeringswege mededeeling (1) dat Zij zich onbevoegd acht, om in dit voorstel, als daarstellende eene afwijking van bestaande bepalingen, te treden, en evenmin termen gevonden heeft om de zaak aan de beslissing van het opperbestuur te onderwerpen, te minder, omdat zulks thans ontijdig zou zijn, en zoo noodig, gevoegelijk zal kunnen geschieden bij eene eventuëel algemeene regeling van het onderwijs.

INSTITUUT VAN MIDDELBAAR-, LAGER- EN HOOGER ONDERWIJS TE PASSOEROEWAN.

In 1856 vormden eenige ingezetenen van de residentie Passoeroewan het plan om aldaar eene inrigting van hooger-, middelbaar- en lager onderwijs op te rigten, en wendden zich in Mei 1857 tot de Regering met het verzoek, te willen bewerken, dat aan de leerlingen van het op te rigten instituut de examina tot toelating op de Nederlandsche academiën, in Indië worden afgenomen, en met de vraag, of bij de Regering voornemens bestonden, die het op te rigten instituut doelloos zouden maken.

Naar aanleiding hiervan werd hun te kennen gegeven, dat bij de Regering in overweging is het denkbeeld tot daarstelling van één of meer inrigtingen van gijmnasiaal onderwijs in *Nederlandsch-Indië*, en dat bij verwezenlijking van dat denkbeeld, tevens zal worden gelet op de betoogde wenschelijkheid der instelling van eene kommissie van examinatie voor die leerlingen, die wenschen op eene der academiën in *Nederland* te worden toegelaten. (2)

INSTITUUT VAN MIDDELBAAR ONDERWIJS TE KAMPONG MAKASSER.

Een verzoek van eene particuliere vereeniging te *Batavia*,

(1) Missive Eerste Gouv. Secretaris dd. 21 Sept. 1857 no. 2404.
(2) Gouvernements besluit van 17 October 1857 no. 18.

tot oprigting van een Instituut voor opvoeding en onderwijs, gevestigd te *Kampong Makasser*, onder de zinspreuk: „Perseverans fide Deo," om als zedelijk ligchaam te worden erkend, kon, daar de statuten der vereeniging niet waren overgelegd, niet in overweging worden genomen.

Die statuten werden van de vereeniging gevraagd, maar eerst in de laatste dagen van het jaar ontvangen.

D. Uitbreiding van het Onderwijs.

Aan de wederoprigting der lagere school te *Riouw*, werd krachtens magtiging des konings, gevolg 'gegeven. Een onderwijzer van den 2den rang werd bij die school geplaatst, en uithoofde van de bijzondere omstandigheden, waarin *Riouw* wegens de nabijheid van *Singapore* verkeert, magtiging verleend, om kinderen van fatsoenlijke inlanders en daarmede gelijkgestelde personen, als betalende leerlingen op die school toe te laten. (1)

Tot de oprigting eener Gouvernements lagere school te *Padang-Pandjang*, met eenen onderwijzer van den 2den rang, werd onder 's Konings nadere goedkeuring, magtiging verleend, zoomede tot oprigting van een schoolgebouw en onderwijzers woning. (2)

SOERABAYA 3DE SCHOOL.

De Gouvernements 3de lagere school te *Soerabaija*, waarvan in het vorig verslag sprake was, werd op den 15den September van dit jaar geopend.

MEESTER CORNELIS.

Aan de in de vorige verslagen besprokene oprigting van eene Gouvernements lagere school te *Meester Cornelis*, onder het bestuur van eenen onderwijzer van den 2^{den} rang, werd gevolg gegeven; den 1sten December kwam zij in volle werking.

(1) Gouvernements besluit dd. 13 Februarij 1857 no. 1.
(2) „ „ „ 16 Augustus 1857 no. 12.

BATAVIA.

Sedert geruimen tijd had de Hoofd Kommissie van Onderwijs Hare aandacht gevestigd op de Gouvernements *tweede* lagere school te *Weltevreden.*

Die school toch verkeerde in een staat van *overbevolking;* niet minder dan 250 leerlingen bezochten die inrigting, zoodat het onderwijzend personeel tot het getal leerlingen geheel buiten verhouding geraakte.

Eene vermeerdering van onderwijzers aan die school kwam minder doeltreffend voor, omdat de zoo noodige orde en stilte niet kon bewaard worden, waar zoo vele onderwijzers in een en hetzelfde locaal hunne lessen gaven, en de werkzaamheden der eene klasse, door die der andere werden gestoord. Daarbij kwam het bezwaar dat het in gebruik zijnde schoollocaal voor 200 kinderen was gebouwd, zoo dat deze als het ware opgepropt in dat vertrek bijeen zaten.

Hoog noodzakelijk werd het dus geoordeeld eene nieuwe Gouvernements *derde* lagere school op te rigten.

Te *Samarang* en *Soerabaya* waren reeds vroeger *derde* scholen in werking gebragt, te *Batavia* was dit nog altijd minder noodig geweest, omdat daar meerder particuliere inrigtingen van onderwijs bestonden, die in de behoeften hielpen voorzien.

Het kwam der Hoofd Kommissie van Onderwijs voor, dat de daarstelling van het nieuwe schoollocaal en onderwijzers woningen het meest doelmatig zoude zijn op *Passer Senin*, *Parapattan* of *Kampong Balie*, aangezien een groot getal kinderen uit die wijken de tweede school bezochten.

Te dezer zake werden dan ook de noodige voorstellen gedaan (1) en door het Gouvernement (2),

onder nadere goedkeuring des Konings bepaald:

dat te *Batavia* zal worden opgerigt eene Gouvernements *derde* lagere school met eenen eersten en eenen tweeden onderwijzer;

dat op die school zullen worden toegelaten, die scholieren

(1) Miss. Hoofd Kommissie van Onderwijs dd. 6 Junij 1857, No. $^{42}/_{04}$.

(2) Besluit dd. 3 December 1857 No. 28.

welke geene plaats kunnen vinden bij de 2de school, of die van de 4de, 5de en 6de klasse van het tarief der schoolgelden (Staatsblad van 1847 No. 29),

en dat zij zal worden gevestigd op een stuk grond, gelegen beoosten den grooten weg naar *Meester-Cornelis*, tegenover de kampong *Balie*.

AMBOINA.

Ter hoofdplaats *Amboina* bestaat sedert jaren eene Gouverments lagere school voor Europeanen en derzelver afstammelingen; doch voor de zoogenaamde burger kinderen, inlandsche christenen, was nog geene inrigting voor onderwijs opengesteld. Volgens de jongste opgave van Ds. S. A. Buddingh, bedroeg echter hun getal 856, terwijl kon aangenomen worden dat een derde van dat cijfer schoolpligtig was.

Ter voorziening in de behoefte aan onderwijs van deze klasse van kinderen, werd bij Gouvernements-besluit van 8 December 1856 No. 29, onder nadere goedkeuring des Konings, magtiging verleend tot de oprigting eener tweede lagere school.

In afwachting der oprigting van een schoolgebouw, werd magtiging verleend tot den inhuur van een particulier huis; de onderwijzer is reeds door de Hoofdkommissie benoemd, terwijl de inlandsche meesters ter plaatse kunnen worden aangesteld, zoodat eene spoedige opening dezer school mag worden tegemoet gezien.

INSTITUUT VOOR JONGE JUFVROUWEN, VAN MEVROUW VAN Nooten, geb. van Dolder.

In 1856 had mevrouw de weduwe Hoola van Nooten, geboren van Dolder de medewerking en ondersteuning van het Gouvernement verzocht, tot oprigting van eene school voor opvoeding en middelbaar onderwijs voor jonge jufvrouwen te *Batavia*.

Het onderwijs van meisjes uit den beschaafden stand was volgens de eenstemmige getuigenis van bevoegde beoordeelaars, niet tot die hoogte opgevoerd, welke in Europa voor het voltooijen der opvoeding gevorderd wordt, en de middelen der

onderscheidene onderwijzeressen, werden geacht niet voldoende te zijn, om zonder krachtdadige hulp van het Gouvernement, die hoogte te bereiken.

Daarom werd aan de rekestrante, die voldoende bewijzen van bekwaamheid overlegde, te kennen gegeven, dat het Gouvernement genegen is, in afwachting eener beslissing van het opperbestuur op de, ter zake gedaan wordende voorstellen, aan haar bij wijze van proef, gedurende *een* jaar, eene tegemoetkoming te geven van *f* 1500 (*een duizend vijf honderd gulden*) 's maands, voor de oprigting te *Batavia* van een Instituut voor opvoeding en onderwijs van meisjes uit den beschaafden stand, onder gehoudenis dat zij zich verbinde:

1. Om, bij eventuele gunstige beslissing van het opperbestuur, zich gedurende minstens *zes* jaren, te rekenen van het tijdstip waarop de geldelijke ondersteuning zal ingaan, te blijven belasten met de direktie van het door haar op te rigten Instituut.

2. Om haar programma vast te stellen in overleg met, en na goedkeuring door de Hoofdkommissie van Onderwijs, zullende het Instituut staan onder toezigt van de Hoofdkommissie voornoemd;

3. Om de school- en kostgelden zoodanig te regelen, dat voor twee of meer zusters, niet de volle som voor één meisje te bepalen, gevorderd worde, maar naar evenredigheid minder;

Zullende zij, nadat zij zich daartoe zal hebben verbonden, en zoodra zij kan aantoonen, dat een getal van *twintig* leerlingen aan hare leiding zal worden toevertrouwd, zich tot uitkeering van die subsidie kunnen wenden tot den Direkteur van Financiën, die, nu voor alsdan, wordt bevoegd verklaard, met de uitbetaling daarvan te doen aanvangen en geregeld maandelijks voort te gaan, gedurende den als proef gestelden tijd van *een* jaar, totdat hij van andere bevelen mogt worden voorzien. (1)

Door Mevrouw Van Nooten is daarop, bij aan de Hoofd-

(1) Gouvernements besluit van 6 Februarij 1857 no. 18.

kommissie van Onderwijs gerigt rekest van den 19den Maart 1857 admissie verzocht tot het oprigten te *Batavia* van eene school voor lager en middelbaar onderwijs voor meisjes uit den beschaafden stand, onder overlegging harer acte van toelating tot schoolhouderes in de *Nederduitsche*, *Hoogduitsche*, *Fransche* en *Engelsche* talen, afgegeven door de Provinciale kommissie van Onderwijs in *Gelderland*.

Die admissie is haar verleend bij besluit der Hoofdkommissie van Onderwijs, van den 24sten dierzelfde maand, (1) waarbij tevens het programma voor het Instituut is gearresteerd.

De school alstoen in werking getreden zijnde, waren op den 1sten Julij 1857 bereids 23 leerlingen aanwezig, waarna de subsidie van af dat tijdstip is uitbetaald geworden. Omtrent de werking en den stand van het onderwijs op het Instituut, wordt overgewezen tot het Hoofdstuk. „Plaatselijk overzigt," als zijnde het rapport van het Lid der Hoofdkommissie van Onderwijs, Kommissaris der particuliere scholen te *Batavia*.

HERWIJNEN.

De in het vorig verslag vermelde pogingen eener particuliere Kommissie om het instituut te Herwijnen onder eenen nieuwen Directeur voort te zetten, mislukten, daar geen Directeur zou worden toegelaten, die niet volgens de wet bevoegd was tot het geven van openbaar onderwijs, en geen zoodanige overigens geschikte Directeur kon worden gevonden.

Niet minder dan in het vorige jaar werd naar eene behoorlijke regeling van het middelbaar onderwijs gestreefd.

In 1856 had het lid in den Raad van *Nederlandsch-Indië* P. J. B. DE PEREZ, door het Gouvernement met eene speciale Kommissie ten aanzien van het middelbaar onderwijs belast, bij missive van 23 Junij 1856 no. 23 de medewerking der Hoofdkommissie ingeroepen, en was in eene op den 23sten September 1856 gehoudene, door dat Raadslid bijgewoonde buitengewone vergadering der Hoofdkommissie, deze aangelegenheid in het breede besproken.

(2) Besluit Hoofdkommissie van Onderwijs dd. 24 Maart 1857 no. $^{60}/_{98}$.

Bij missive van 10 Januarij 1858 no. $^{49}/_{94}$ diende de Hoofdkommissie aan den heer DE PEREZ een uitgebreid rapport in, waarbij zij, na gezette behandeling der punten waaromtrent haar gevoelen gevraagd was, het denkbeeld opperde en ontwikkelde, om in plaats van *ééne* inrigting voor opvoeding en onderwijs, drie inrigtingen (te *Batavia*, *Samarang* en *Soerabaija*) alleen voor onderwijs te stichten.

Bij het einde des jaars was de Hoofdkommissie nog niet in wetenschap gesteld met den verderen loop dezer zaak.

HOOFDSTUK II.

Kosten van het Onderwijs

TEN LASTE VAN 'S LANDS KAS,

volgens het voorkomende bij de Begrooting.

OMSCHRIJVING.	UITGAVEN. Recepissen.	UITGAVEN. Totaal.	Aanmerkingen.
Onderwijs van Europeanen.			
Bantam		f 1,620—	
Batavia		" 30,570—	
Buitenzorg		" 1,416—	
Cheribon		" 1,620—	
Tagal		" 1,860—	
Pekalongan		" 1,620—	
Kadoe		" 1,620—	
Samarang		" 28,060—	
Soerakarta		" 4,260—	
Djokjokarta		" 2,220—	
Japara		" 2,760—	
Rembang		" 1,620—	
Bagelen		" 1,620—	
Madioen		" 1,560—	
Kedirie		" 1,260—	
Banjoemaas		" 1,200—	
Soerabaya		" 21,280—	
Passoeroewan		" 3,420—	
Bezoekie		" 1,560—	
Probolingo		" 1,260—	
Banjoewangie		" 1,200—	
Amboina		" 2,855—	
Banda		" 3,060—	
Ternate		" 1,620—	
Menado		" 1,620—	
Timor		" 1,585—	
Makassar		" 4,920—	
Z. en O. afdeeling v. Borneo.		" 1,348—	
Riouw		" 600—	
Sumatra's Westkust		" 8,040—	
Benkoelen		" 2,340—	
Palembang		" 1,200—	
In het algemeen.			
Voor ondermeesters en kweekelingen		" 45,940—	
Voor 5 en 10jarige traktements verhoogingen, aandeelen in de schoolgelden, schoolbehoeften, aanmaak en onderhoud van schoolmaterieel, enz.		" 51,000—	
Voor schrijfbehoeften, boeken, schoolboeken, en transport van goederen en boeken		" 11,000—	
Transportere		f 250,734—	

OMSCHRIJVING.	UITGAVEN.		Aanmerkingen.
	Recepissen.	Totaal.	
Per Transport . .		*f* 250,734—	
Onderwijs onder de Inlandsche Christenen.			
Buitenzorg	*f* 624—		
Amboina	" 16,068—		
Z. O. en Z. W. eilanden .			
Banda	" 288—		
Ternate en Batchian . .	" 1,230—		
Menado	" 1,784—		
Timor	" 360—		
		" 20,354—	
Onderwijs van Javanen.			
Oprigting van scholen . .	*f* 25,000—		
Studie der Javaansche taal te *Soerakarta*	" 20,471—		
Transportkosten van den opziener over de inlandsche scholen in het ressort Amboina gecalculeerd op . .		" 250—	
Studie der Oostersche taal-, land- en volkenkunde te *Delft*	" 10,000—		
School voor Maleijers te *Padang*	" 840—		
School ter Z. en O. afdeeling van *Borneo* . . .	" 360—		
Inlandsche school te *Muntok*	" 800—		
		" 57,471—	
		f 328,809	

KOSTEN VAN HET ONDERWIJS.

De ontvangsten der schoolgelden over *Nederlandsch-Indië* gedurende het jaar 1856 hebben volgens de algemeene boeken bedragen . . . . . *f* 57,802.103½

terwijl de uitgaven voor het onderwijs of schoolwezen gedurende dit jaar hebben bedragen . . . . . *f* 316,416.117½

Zoodat de uitgaven de ontvangsten hebben overschreden met . . . . . *f* 258,614. 14

AANTOONING DER FONDSEN TEN LASTE VAN HET DIENSTJAAR 1857 BESCHIKBAAR GESTELD VOOR GEBOUWEN IN HET BELANG VAN HET SCHOOLWEZEN IN NEDERLANDSCH-INDIE.

BESTEMMING DER FONDSEN.	Gouvernements beschikkingen.	Gereed Geld.	Materialen uit 's lands voorraad.	Totaal.
Verbetering en inrigting tot inlandsche school van een der bijgebouwen van de Regentswoning te Serang	4 Aug. 1857 No. 17	*f* 890—	*f* 167—	*f* 1057—
Inhuur van een burcaulokael voor de Hoofdkommissie van onderwijs te Batavia	13 Jan. 1856 No. 20	" 600—	.....	" 600—
Inhuur van eene woning voor den 1sten onderwijzer bij de 2de lagere school te Weltevreden	7 Sept. 1857 No. 21	*f* 150.— 's maands.		
Inkoop van terrein voor erf van school en onderwijzerswoningen te kampong Balie (Batavia)	3 Dec. 1857 No. 28	" 6500—	.....	*f* 6500—
Bouw van eene school te Buitenzorg	2 April 1857 No. 24	" 9582—	*f* 780—	" 10362—
Verbeteringen aan de school te Pekalongan	16 Junij 1857 No. 28	" 1979—	" 117—	" 2096—
Bouw van eene school met onderwijzerswoning te Tjilatjap	17 April 1857 No. 1	" 10115—	" 695—	" 10810—
Voorzieningen aan de 2de lagere school te Samarang	29 Dec. 1856 No. 1	" 2638—	" 866—	" 3504—
Idem id. 1ste id. aldaar	28 Dec. 1859 No. 56	" 88—	" 78—	" 166—
Bouw van eene school met onderwijzerswoning te Patte	28 Sept. 1857 No. 32	" 6536—	" 702—	" 7238—
Inhuur van een schoollokaal te Djokjokarta	5 Sept. 1857 No. 6	*f* 100.— 's maands.		
Voorzieningen aan de woning van den hulponderwijzer bij de kweekschool voor inl. onderwijzers te Soerakarta	30 Oct. 1857 No. 22	" 1123—	.....	*f* 1123—
Voorzien van glasramen en schilderen van het schoollokaal te Rembang	29 Dec. 1856 No. 1	" 276—	*f* 144—	" 424—
Voorzieningen aan 1ste en 2de lagere scholen te Soerabaya	29 Dec. 1856 No. 1	" 403—	" 301—	" 704—
Vernieuwing van den vloer van het schoollokaal te Probolingo	12 Nov. 1857 No. 66	" 1226—	.....	" 1226—
Voorzieningen aan de school en onderwijzer woning te Banjoewangie	29 Dec. 1856 No. 1	" 288—	.....	" 288—
Bouw van eene tweede lagere school met onderwijzerswoning te Padang (voortzetting)	29 Dec. 1856 No. 1	" 14446—	" 860—	" 15306—
Voorzieningen aan de 1ste id. id. te Padang	29 Dec. 1856 No. 1	" 1991—	" 8—	" 1998—
Bouw van eene school met onderwijzerswoning te Padang Pandjang	16 Aug. 1857 No. 12	" 6295—	" 963—	" 7258—
Voorzieningen aan het school- en kerkgebouw te Benkoelen	29 Dec. 1856 No. 1	" 1020—	" 190—	" 1210—
Idem aan de school en onderwijzerswoning te Palembang	29 Dec. 1856 No. 1	Gecumuleerd met reparatien aan andere gebouwen.		
Herstelling van het schoolgebouw te Maros	5 Julij 1857 No. 23	*f* 476—	*f* 52—	*f* 528—
Inhuur van een lokaal voor de 2de school te Amboina	27 Julij 1857 No. 2	*f* 35.— 's maands.		

STAAT HOUDENDE AANTOONING VAN DE ONTVANGSTEN EN UITGAVEN TEN BEHOEVE VAN HET HOOFD „ONDERWIJS OF SCHOOLWEZEN" OVER HET JAAR 1856.

DEBET.			CREDIT.		
Batavia	ƒ 58700	44	Batavia	ƒ 5675	60
Bantam	„ 3040	83	Bantam	„ 929	23
Buitenzorg	„ 15073	28	Buitenzorg	„ 1003	20
Krawang	„ 350	—	Krawang	„ 338	—
Preanger Regentsch.	„ 520	—	Cheribon	„ 1269	112
Cheribon	„ 2408	04	Tagal	„ 627	117
Tagal	„ 3241	103	Pekalongan	„ 2130	108
Pekalongan	„ 3336	64	Kadoe	„ 1417	50
Kadoe	„ 2465	92	Samarang	„ 13061	30
Samarang	„ 49883	100	Japara	„ 331	55
Salatiga	„ 4338	114	Rembang	„ 630	31
Japara	„ 3449	25	Soerakarta	„ 1918	107
Rembang	„ 2563	42	Djokjokarta	„ 2373	50
Soerakarta	„ 37645	111	Bagelen	„ 1277	110
Djokjokarta	„ 4538	37	Banjoemaas	„ 850	20
Bagelen	„ 3442	92	Kedirie	„ 565	95
Banjoemaas	„ 1376	04½	Patjitan	„ 215	80
Kedirie	„ 2382	77	Soerabaya	„ 5068	70
Patjitan	„ 240	—	Grissee	„ 438	77
Soerabaya	„ 25214	109	Sumanap	„ 517	—
Grissee	„ 2429	108	Pasoeroewan	„ 1626	70
Sumanap	„ 1635	08	Probolingo	„ 1023	50
Pasoeroewan	„ 9538	63	Banjoewangie	„ 354	—
Bezoekie	„ 2307	06	Bezoekie	„ 238	—
Probolingo	„ 2988	74	Amboina	„ 1711	—
Banjoewangie	„ 1979	03	Hila	„ 13	98
Amboina	„ 11784	15	Menado	„ 1819	60
Saparoea	„ 5851	—	Banda	„ 1067	60
Hila	„ 715	—	Ternate	„ 116	—
Boeroe	„ 245	—	Timor	„ 475	60
Menado	„ 6518	03	Makassar	„ 3096	30
Gorontalo	„ 144	—	Maros	„ 95	48
Madura	„ 1520	—	Salatiga	„ 1	86
Banda	„ 5266	105	Madura	„ 112	101
Ternate	„ 2730	—	Banjermassing	„ 116	36
Timor	„ 2583	21	Padang	„ 3830	35½
Makassar	„ 10481	63	Benkoelen	„ 764	—
Maros	„ 1334	98	Palembang	„ 815	74
Bima	„ 180	—	Totaal der ontvangsten	ƒ 57802	103½
Banjermassing	„ 1310	88	Aan balans	„ 258614	14
Riouw	.....	....			
Padang	„ 14369	111			
Benkoelen	„ 3964	114			
Palembang	„ 1367	28			
Padangsche bovenl.	„ 500	—			
Muntok	„ 450	—			
Totaal der uitgaven	ƒ 316416	117½	Totaal	ƒ 316416	117½

Als bijlage L[a]. H is hier achter gevoegd de begrooting van uitgaven voor het Onderwijs of schoolwezen in *Nederlandsch-Indië* over 1857, waaruit blijkt, dat de kosten van het Indisch schoolwezen zijn begroot op . . . . . *f* 328,809:—

en dat van die som na aftrek der uitgaven voor het Onderwijs der Inlandsche Christenen *f* 20,354

en dat voor de Javanen . . . . . " 57,721

f 78,075:—

overblijft voor het gewoon lager Onderwijs. . . . " 250,734:—

waarbij moeten geteld worden de, uit een afzonderlijk hoofdstuk van 's lands begrooting bestredene in 1857 beschikbare gestelde sommen voor schoolgebouwen en meubelen, ten bedrage van . . " 73,424:—

zoodat het geraamde totale cijfer van uitgaven voor het Onderwijs der Europeanen in 1857 bedraagt . . . . . *f* 324,158:—

Gedurende 1857 zijn de toegestane uitgaven vermeerderd met de ondervolgende posten:

Eerste jaarlijksche traktementsverhooging voor den Sekretaris der Hoofdkommissie van Onderwijs	*f*	550:—
Traktement aan den 3den onderwijzer van de Gouvernements 1ste lagere school te *Samarang* . . .	"	1,500:—
Huishuur aan denzelven	"	360:—
Traktement aan den 4den onderwijzer bij de Gouvernements 2de lagere school te *Soerabaija* .	"	1,200:—
Huishuur aan denzelven	"	360:—
Traktement aan den 1sten onderwijzer aan de Gouvernements 3de lagere school te *Soerabaija.*	"	2,400:—
Idem aan den 2den onderwijzer	"	1,500:—
Huishuur aan den 1sten onderwijzer	"	960:—
Idem aan den 2den onderwijzer	"	720:—
Traktement aan onderscheidene Inlandsche Christen onderwijzers op de *Molukksche Eilanden* . . .	"	5,760:—
TE ZAMEN	*f*	15,310:—

De kosten van het Onderwijs onder de Europeanen in *Ne-*

derlandsch-Indië hebben dus de ontvangen schoolgelden overschreden:

in 1848 met	. . . . .	*f* 124,000:—
1849	. . . . .	" 132,653:104
1850	. . . . .	" 133,332: 22
1851	. . . . .	" 152,208: 92
1852	. . . . .	" 191,734:113½
1853	. . . . .	" 204,328: 23
1854	. . . . .	" 229,692: 75
1855	. . . . .	" 248,898: 99½
1856	. . . . .	" 258,614: 14

terwijl het geraamde cijfer van uitgaven voor het Onderwijs in 1857 bedraagt . . . . , . . . " 324,158:—

HOOFDSTUK III.

Onderwijs onder Europeanen.

Plaatselijk Overzigt omtrent den staat van het Gouvernements- en van het Partikulier Onderwijs onder Europeanen en hunne afstammelingen, getrokken uit de Verslagen der onderscheidene Sub-Kommissiën van Onderwijs.

BANTAM.

De school werd geregeld bezocht door gemiddeld 32 leerlingen, van welke 17 betalende en 15 gratis onderwijs genietende.

Het onderwijzend personeel bestond uit den onderwijzer J. A. Immink en den ondermeester J. A. C. Durieux, die in September vervangen werd door den ondermeester W. H. Snethlage.

De jaarlijksche examens, welke gehouden werden den 4 Julij en 23 December, leverden ook dit jaar weder de bevredigendste uitkomsten op, zoodat van het Onderwijs kan gezegd worden, dat het in eenen gunstigen toestand verkeert.

Betrekkelijk het geldelijk gedeelte dezer school wordt aangeteekend:

dat de ontvangsten van het afgeloopen jaar hebben bedragen	*f*	977:111
en de uitgaven	"	2,659: 23
hetwelk alzoo een nadeelig verschil geeft van . .	*f*	1,681: 32
of voor ieder leerling	"	52: 27

BATAVIA.

Te *Batavia* geene Subkommissie van Onderwijs gevestigd zijnde, maar de werkzaamheden aan zoodanig ligchaam verbonden, ook door de Hoofdkommissie waargenomen wordende, zoo zijn voor het toezigt op de onderscheidene Gouvernements- en partikuliere scholen, een of meer leden der Hoofdkommissie als Kommissarissen voor elk dier inrigtingen benoemd, en wel als volgt:

1ste school te *Weltevreden*,
Mr. J. DE WAL.
KOLONEL G. WASSINK.

2de school te *Weltevreden*,
KOLONEL C. G. VAN DENTSZCH.
Mr. R. A. EEKHOUT.

Stadsschool te *Batavia*,
J. C. TEENGS.
A. J. W. VAN DELDEN.

Meester-Cornelis,
Ds. J. W. H. ADÈR.

Partikuliere scholen,
Dr. P. BLEEKER.

Aan de schriftelijke rapporten van genoemde heeren Kommissarissen over de onder hunne leiding staande scholen, wordt thans het volgende ontleend, om te strekken tot algemeen overzigt.

GOUVERNEMENTS EERSTE LAGERE SCHOOL TE WELTEVREDEN.

Volgens het laatste verslag bevonden zich op deze school 73 kinderen.

In den loop van het jaar 1857 verlieten achtereenvolgend 39 leerlingen de school, en werden door 36 nieuw aankomenden vervangen, zoodat op ultimo December des verloopenen jaars deze school door 70 kinderen werd bezocht.

Hiervan bevonden zich 18 in de eerste, 11 in de tweede en 41 in de derde of laagste klasse.

Gedurende het jaar 1857 waren dezelfde onderwijzers als het vorige jaar aan deze school werkzaam, namelijk:

De Hoofdonderwijzer B. ANDEWEG, de onderwijzer van den 2den rang R. SLEESWYK VEENSTRA en de onderwijzer van den 3den rang F. W. S. VON STAEDEL.

De laatstgenoemde was echter gedurende de tweede helft van het jaar aanhoudend sukkelende, en werd genoodzaakt zich in het belang zijner gezondheid, met verlof naar *Nederland* te begeven.

Tot op den dag van zijn vertrek bezocht hij evenwel de school dagelijks, en droeg, voor zoo veel zijne krachten hem zulks toelieten, volijverig bij, tot den rigtigen gang van het Onderwijs.

Op ultimo December was de daardoor ontstane vacature nog niet vervuld.

Betrekkelijk het Onderwijs in de verschillende klassen dezer school kan nagenoeg hetzelfde als ten vorigen jare gezegd worden.

De derde klasse is verdeeld in drie afdeelingen.

In de derde of laagste afdeeling vangt het Onderwijs in het lezen aan met de drie eerste leestafels van het *Nederlandsch Indisch* Onderwijzers Genootschap, en wordt in de overige afdeelingen voortgezet, namelijk in de tweede, met het tweede leesboekje van H. C. DE BRUIJN, en in de eerste, met het tweede stukje van Dr. A. J. NASSAU: „Iets voor jonge kinderen."

Alleen in de hoogste of eerste afdeeling van deze klasse wordt onderwijs in het schrijven en rekenen gegeven.

Het Onderwijs in de rekenkunde strekt zich uit tot aan de deeling.

De tweede klasse is verdeeld in twee afdeelingen.

In de tweede afdeeling worden de geleerde hoofdregelen der rekenkunde op benoemde getallen toegepast. De leesoefeningen worden voortgezet volgens het leesboek van P. D. ANSLIJN voor de tweede klasse, en de leerlingen bekend gemaakt met de hoofdregelen der Nederduitsche taal. Met de verbuiging der zelfstandige naamwoorden en de vervoeging der werkwoorden, zijn de leerlingen dezer afdeeling reeds vrij gemeenzaam.

In de eerste afdeeling wordt als leesboek gebezigd het: „Zedekundig leesboek van de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen" in den vorm van geschiedenissen.

De rekenkunde wordt voortgezet tot de leer der gewone en tiendeelige breuken. De eerste beginselen der aardrijkskunde van *Java* en *Nederland*, worden in deze afdeeling onderwezen.

In de eerste klasse wordt het onderwijs, naarmate van de ontwikkeling der leerlingen, in de genoemde vakken voortgezet en uitgebreid tot de geschiedenis en de natuurkunde.

Ofschoon de langdurige ziekelijkheid en het vertrek van den onderwijzer VON STAEDEL, en de niet dadelijke vervulling van diens betrekking, ongetwijfeld van eenen niet gunstigen invloed op het onderwijs in het algemeen, en van dat der eerste klasse in het bijzonder, geweest is, kan van de Gouvernements eerste lagere school te *Weltevreden* volmondig gezegd worden, dat het aldaar gegeven onderwijs steeds getuigt van de bekwaamheid en den ijver van de bovengenoemde onderwijzers.

Het schoollokaal, ofschoon ruim en luchtig, is in de laatste maanden meer dan eens door de zware regens en den hoogen waterstand overstroomd, en heeft, zoo wel ten gevolge daarvan, als in algemeenen zin, zich door eene ongezonde vochtigheid gekenmerkt.

Het schoolmeubilair en de leermiddelen zijn in goeden staat.

Betrekkelijk het geldelijk gedeelte dezer school wordt aangeteekend:

dat de ontvangsten van het afgeloopen jaar hebben bedragen	*f*	4,015:—
en de uitgaven	„	19,974:99
hetgeen alzoo een nadeelig verschil geeft van	*f*	15,959:99
of voor ieder leerling	„	218:80

GOUVERNEMENTS TWEEDE LAGERE SCHOOL TE WELTEVREDEN.

Deze inrigting telt de aanzienlijke bevolking van 246 leerlingen, 145 jongens en 101 meisjes, van welke 210 gratis onderwijs ontvangen. Zij zijn in één gebouw vereenigd, doch

door een' tusschen muur van elkander gescheiden, in diervoege, dat de helft van het gebouw is afgezonderd voor de 1ste en 2de klasse en de 1ste afdeeling der 3de klasse, terwijl de andere helft voor de 2de afdeeling der 3de klasse en voor de letterkast is bestemd.

Dit tweede gedeelte van het gebouw overbevolkt zijnde, bevattende thans 142 kinderen, terwijl er slechts voor 114 behoorlijke plaats is, zoo is autorisatie verleend tot aantrekking van de daaraan grenzende woning van den 1sten onderwijzer bij het schoollokaal, welke woning in gebruik genomen zal worden, zoodra de noodige meubelen zullen gereed zijn.

Aan het hoofd dezer school staat de Onderwijzer van den 2den rang W. Retgers, bijgestaan door den Onderwijzer van den 2den rang H. R. van Heekeren, den Onderwijzer van den 2den rang J. M. Roskopf, den Onderwijzer van den 3den rang F. Orth en den aan deze school toegevoegden Onderwijzer voor de Oost-Indische dienst van den 2den rang H. Prange.

De 4de klasse of letterkast, aan deze school telt 103 leerlingen, de 3de klasse 80, de 2de klasse 39 en de 1ste klasse 24.

Letterkast.

Bij de 2de afdeeling dezer klasse waren dit jaar werkzaam: van Januarij tot Maart C. van den Muijsenberg, ondermeester van den 4den rang; van Februarij tot Mei W. J. Leijds, Onderwijzer voor de O. I. dienst, van den 2den rang; van Maart tot Mei: Wilmes, Onderwijzer voor de O. I. dienst, van den 2den rang; van Mei tot November P. Kleijkamp, ondermeester van den 4den rang.

Deze laatste op zijn verzoek eervol ontslagen zijnde, zijn de beide afdeelingen, te zamen 103 leerlingen tellende, sedert dien tijd aan den Onderwijzer H. Prange, tot dat tijdstip in de eerste klasse werkzaam, toevertrouwd.

Deze afdeeling, die geheel uit pas aankomende kinderen bestaat, die nog niet het minste Hollandsch verstaan, is dan ook nog weinig ontwikkeld en eerst tot de 5de leestafel gevorderd, doch zoodanig georganiseerd, dat bij vermeerdering van geschikte hulp, dezelve ook reden tot tevredenheid zal geven.

De 1ste afdeeling is gevorderd tot aan de herinneringslesjes van OUDEMANS, en heeft goede vorderingen gemaakt op het rekenraam, benevens in de telling en optelling, en begint zich onder de leiding van den Onderwijzer PRANGE, goed te ontwikkelen, dat nog meer opgemerkt zou worden, zoo hij zich geheel aan zijne afdeeling kon wijden.

Derde klasse.

De tweede afdeeling dezer klasse, onder de leiding van den Onderwijzer ORTH, leest vrij vlug, en begrijpt het gelezene zeer goed.

Het aanvankelijk schrijven is hier reeds vrij goed en toont de waarde van de gevolgde schrijfmethode. In het rekenen zijn de leerlingen gevorderd tot aan de aftrekking, en hebben goede vorderingen gemaakt in getal- en vormleer.

Bij deze afdeeling is van Februarij tot Mei ook werkzaam geweest de Onderwijzer voor de O. I. dienst van den 2den rang C. C. HOMBURG, vooral gedurende de twee maanden verlof wegens ziekte van den 4den onderwijzer ORTH. De 1ste afdeeling ontving Onderwijs van Januarij tot Mei van den van verlof teruggekeerden onderwijzer van den 2den rang J. O. BOULET, en van Mei tot Augustus van den Onderwijzer voor de O. I. dienst van den 2den rang R. J. L. WEIJHENKE, en is sedert Augustus onder de leiding van den Onderwijzer J. M. ROSSKOPF.

Hier lezen en begrijpen de kinderen vrij goed, en wordt de ontwikkeling door het Onderwijs met genoegen opgemerkt. Het rekenen bepaalt zich tot de hoofdregels; ook is een begin gemaakt met de taalkunde, door middel van dictées, het zamenstellen en ontleden van volzinnen enz., dat goede vruchten belooft.

Tweede klasse.

Deze klasse ontvangt Onderwijs van den Onderwijzer VAN HEEKEREN. De 2de afdeeling wordt geoefend in de toepassing der hoofdregelen van het rekenen met geheele getallen en zamengestelde grootheden, en de 1ste in de hoofdregelen der breuken.

Het lezen in de geheele klasse kan goed genoemd worden, doch laat wat toon betreft, nog wel wat te wenschen over. Het schrift is ook hier zeer goed en van sommigen zelfs fraai. Het aanvankelijk onderwijs in de taalkunde van de 3de klasse, wordt hier meer methodisch voortgezet, door het leeren van taalregels, verbuigen, vervoegen, rede- en taalkundige ontleding, enz. De vorderingen in deze klasse zijn in het laatste halfjaar echter minder geweest, dan men wel gewenscht had, hetwelk moet toegeschreven worden aan de langdurige ongesteldheid van haren Onderwijzer, die reeds sedert het begin van October zijne klasse niet kon waarnemen, en tot herstel van gezondheid, twee maanden binnenlandsch verlof moest aanvragen.

Eerste klasse.

In de 1ste klasse geeft de Onderwijzer RETGERS onderrigt aan 24 leerlingen, van welke 12 de 2de afdeeling vormen, zijnde deze bijna allen bij het laatstgehouden openbaar examen in Julij, uit de middelste klasse tot deze afdeeling bevorderd, welke bevordering evenwel in December dezes jaars niet heeft kunnen plaats hebben, daar de vorderingen bij de eerste afdeeling der middelste klasse, door bovengemelde omstandigheid, niet voldoende waren om met vrucht het Onderwijs in de hoogste klasse te kunnen ontvangen.

Het lezen in deze klasse is vrij goed, wordt evenzoo begrepen, doch missen de leerlingen ook hier de vereischte stembuiging. Het schrift is hier van bijna allen zeer goed. In de tweede afdeeling zijn de leerlingen gevorderd in het rekenen tot aan den regel van drieën met gewone en tiendeelige breuken, terwijl de 1ste afdeeling de eigenschappen der meetkundige evenredigheden op voorstellen uit het dagelijksch leven goed weet toetepassen.

De taalkunde, voor zoo veel het theoretische gedeelte betreft, wordt goed gekend, en weten de leerlingen de taalregels bij de verbetering van foutieve opgaven goed toetepassen, doch in het algemeen blijft er in de door hen gesproken en geschreven taal, nog veel te wenschen over, dat evenwel niet aan het on-

derwijs, maar aan den maatschappelijken en huiselijken toestand van deze soort van kinderen moet toegeschreven worden.

De vorderingen in de aardrijkskunde van *Europa*, *Nederland*, den *Indischen Archipel* en *Java*, benevens in de geschiedenis van *Nederland* en *Nederlandsch-Indië*, waren bevredigend. Deze beide vakken worden in verband tot elkander tegelijkertijd onderwezen, dat het Onderwijs veel aangenamer maakt, en goede vruchten doet dragen.

Het zingen wordt hier over de geheele school met vrucht beoefend; in de laagste klasse alleen praktisch, om gehoor en maatgevoel te oefenen.

De hoogste klasse was over het algemeen op eene mindere hoogte dan haar Onderwijzer wel gewenscht had, dat echter toegeschreven moet worden aan de vereeniging dezer klasse met de middelste, door afwezigheid van den Onderwijzer, gedurende de drie laatste maanden van het jaar.

De ontvangsten van het afgeloopen jaar hebben bedragen . . . . . *f* 955,30
De uitgaven . . . . . „ 18236,21

hetgeen een nadeelig verschil geeft van . . *f* 17,280:114
of voor ieder leerling . . . . . „ 70:30

GOUVERNEMENTS STADSSCHOOL TE BATAVIA.

Deze school stond onder de leiding van den 1sten onderwijzer C. Pieck, bijgestaan door den onderwijzer H. Veuger Kuyper als 2den onderwijzer, die bij besluit der Hoofdkommissie van Onderwijs (1) als zoodanig werd benoemd en verder door de onderwijzers van den 2den rang J. Kunst Jr. en R. J. L. Weyhenke, laatstgenoemde sedert September aldaar werkzaam, terwijl de ondermeester P. Kleykamp door de Hoofdkommissie van Onderwijs werd overgeplaatst naar de Gouvernements 2de lagere school te *Weltevreden*. (2)

Nog was van 30 April tot 15 Augustus aan deze school werkzaam, de benoemde onderwijzer voor de O.-I. dienst C. C.

(1) dd. 16 Mei 1857 no. $^{18}/_{96}$.
(2) „ 14 Mei 1857 no. $^{10}/_{95}$.

HOMBURG, sedert benoemd tot onderwijzer aan de Gouvernements lagere school te *Riouw*.

Deze gedurige afwisseling van personeel, hoezeer ook door de dienst en omstandigheden gevorderd, kan niet gunstig op de school werken.

Hierbij komt nog, dat geklaagd wordt over het zeer ongeregeld opkomen der leerlingen, vooral van de laagste klasse.

Dit laatste was vooral oorzaak, dat de vorderingen der leerlingen aldaar zeer ongelijkmatig zijn.

Het schoolgebouw zou goed genoemd kunnen worden, ware de voor onderwijzers en leerlingen zoo zeer vermoeijende galm te overwinnen.

Aan het meubilair en de leermiddelen zijn enkele verbeteringen en vernieuwingen noodzakelijk.

De school telt 110 leerlingen, van welke 25 tot de hoogste, 24 tot de middelste en 61 tot de laagste klasse behooren.

De stand van het onderwijs is als volgt:

De laagste klasse, bestaande uit 39 jongens en 22 meisjes, is verdeeld in twee afdeelingen.

Het onderwijs in de eerste afdeeling bepaalt zich tot het lezen in ANSLIJN's „raadgevingen en onderrigtingen," en voor enkelen in het tweede leesboekje van D. C. DE BRUYN. Verder het schrijven van opgegeven woorden; het rekenen bepaalt zich tot de hoofdregels met onbenoemde getallen; voorts het rekenen uit het hoofd, vormleer met punten en lijnen, en verschillende verstands- en uitspraakoefeningen.

Voor deze laatste werkzaamheid, vooral aan eene school als deze, waar het meerendeel der kinderen tot het armste, meer dan half inlandsch gedeelte der bevolking behoort, — zoo zeer noodzakelijk, is het wenschelijk, dat deze afdeeling voortdurend een onderwijzer blijft behouden, welke zich met haar alleen kan bezig houden, en niet, dat gelijk vroeger meermalen het geval was, beide afdeelingen dezer klasse aan éénen onderwijzer of ondermeester worden opgedragen.

Het is daarom wenschelijk, dat voor deze school eene uitbreiding van het vaste personeel worde daargesteld.

In de tweede afdeeling bepaalt het onderwijs zich tot de leestafels, optelling en vermenigvuldiging, verschillende verstands- en spraakoefeningen.

De boven gemaakte opmerking omtrent het ongeregeld ter school komen, geldt vooral deze afdeeling.

De middelste klasse, die 18 jongens en 6 meisjes telt, bestaat uit twee afdeelingen.

In de eerste afdeeling wordt gelezen in het 4de leesboek van D. C. DE BRUIJN; het rekenen bepaalt zich aldaar tot de behandeling der zamengestelde grootheden en de zamentelling der gewone breuken.

Het onderwijs in de Nederduitsche taal bepaalt zich tot verbuigen en vervoegen, en het aanvankelijk rede- en taalkundig ontleden, benevens het maken van kleine volzinnen.

In de tweede afdeeling wordt gelezen in HULSHOFS Geschiedenis van Jozef; het rekenen omvat aldaar de hoofdregels met onbenoemde getallen, en de behandeling der zamengestelde grootheden.

De taalkunde bepaalt zich in die afdeeling tot aanvankelijk verbuigen, en het maken van kleine volzinnen.

Het onderwijs in het schrijven, dat zich tot regels van één woord bepaalt, en dat in de vormleer, dat tot lijnen elkander snijdende, met uiteinden in de punten van vereeniging loopt, is voor beide afdeelingen hetzelfde.

De hoogste klasse, die 24 jongens en één meisje bevat, is verdeeld in twee afdeelingen.

De eerste afdeeling leest in KNUIVERS Vaderlandsche Geschiedenis, de tweede in ANSLIJN's leesboek voor de 2de klasse.

In beide afdeelingen is de uitspraak gebrekkig, doch vindt men enkele zeer gunstige uitzonderingen.

De eerste afdeeling wordt verder onderwezen in het taal- en redekundig ontleden, het maken van schriftelijke opstellen en de beginselen der *Nederlandsche* en *Nederlandsch-Indische* Geschiedenis. Ook wordt een aanvang gemaakt met het onderwijs in de aardrijkskunde van *Java*, van *Nederland* en van *Europa*.

Het rekenen onderscheidt zich in deze klasse door eene zeer praktische rigting. De eene afdeeling lost over het algemeen, mits niet te zeer ingewikkelde voorstellen uit den zamengestelden en omgekeerden regel van drieën, vrij goed op.

De tweede afdeeling rekent in den regel van drieën met gewone breuken.

Verder wordt zij onderwezen in het taal- en redekundig ontleden en de aardrijkskunde van *Java*. In deze laatstgenoemde vakken staat de tweede afdeeling echter verre bij de eerste afdeeling achter, hoewel ook daar enkele vlugge leerlingen worden gevonden, die van het onderwijs beter voordeel trekken. Het onderwijs in het schrijven is voor de beide afdeelingen hetzelfde, het bepaalt zich tot het schrijven van één woord.

de ontvangsten van het afgeloopen jaar hebben bedragen	*f*	598:—
de uitgaven	"	9,545:—
nadeelig verschil van	*f*	8,947:—
of voor ieder leerling	"	78:60

MEESTER-CORNELIS.

Deze school telt op het oogenblik 23 kinderen, welke verdeeld zijn in drie klassen.

Aan het hoofd dezer school staat de onderwijzer van den 2den rang B. A Brassinga.

De stand van het onderwijs op deze school kan worden aangegeven als volgt:

Derde Klasse.

De derde afdeeling dezer klasse telt 7 leerlingen, allen kinderen die pas op de school zijn gekomen. Zij leeren de klanken en medeklinkers, en hun oordeel en denkvermogen wordt ontwikkeld door de platen van het zoogenaamd aanschouwelijk onderwijs.

De tweede afdeeling telt slechts 3 leerlingen, die eenigzins gevorderd zijn, en op de leestafels van Prinsen worden onderwezen.

De eerste afdeeling telt 6 leerlingen, die redelijk vlug kun-

nen lezen, en in het schrijven op de lei worden geoefend. Ook het volzinnen maken gaat vlug en goed.

Tweede Klasse.

Deze telt 4 kinderen, die vlug en duidelijk lezen; taal- en redekundig een voorstel zeer goed ontleden, en in de rekenkunde vrij goede vorderingen hebben gemaakt. Het schrift is in deze klasse vrij goed.

Eerste Klasse.

De eerste klasse telt slechts 3 leerlingen.

Het taal en redekundig ontleden van zamengestelde volzinnen, geschiedt zonder haperen. Het lezen is met een goeden klemtoon, en het gelezene wordt goed begrepen.

In geschreven brieven wordt de kennis en beoefening van de regelen der Nederduitsche taal aangetoond. Het rekenen met geheele en tiendeelige breuken, gaat vlug en goed, doch met de theorie der rekenkunde zijn de kinderen nog niet bekend. Hiermede, gelijk ook met de aardrijkskunde, geschiedenis en het zingen, stelt de onderwijzer zich voor, spoedig een begin te maken. Het schrift dezer drie leerlingen is zeer goed te noemen; de Onderwijzer vormt echter de kinderen niet naar de schrijfwijze van MAGNÉE.

De kinderen hebben eene groote opgewektheid, en zijn zeer vrijmoedig in het antwoorden.

In de eerste en tweede klasse spreken zij zeer zuiver Nederduitsch. Het lokaal is ruim en luchtig. De schoolmeubelen en de leermiddelen zijn allen in zeer goeden staat.

PARTIKULIERE DAG- EN KOSTSCHOOL VAN MEVROUW A. KLUSSMANN, GEBOREN WENDT.

Het instituut van Mevrouw KLUSSMANN is verplaatst in een ruim en zeer doelmatig gebouw, aan de Oostzijde van het Koningsplein.

Het telt 72 leerlingen; op 4 kleine knapen na, allen meisjes, van welke 27 internes.

Dit instituut is een der beste van de thans te *Batavia* bestaande partikuliere scholen voor jonge jufvrouwen. In het

Onderwijs is door een ruim en geschikt personeel voorzien. Het bestaat uit de direktrice mevr. KLUSSMANN, de dames secondanten mademoiselle LOZERON, voor de Fransche taal; mejufvrouw VAN VLIET, voor de Hollandsche en Engelsche talen; mejufvrouw BOULET, voor de Hollandsche taal; mejufvrouw GUISE, élève secondante, voor de Hollandsche taal; mejufvrouw A. JOHANNES, voor het toezigt der kostkinderen; benevens de heeren VAN HEEKEREN, voor de rekenkunde; WIEMANS, voor de teekenkunst; MEIJER en SOUWEINE voor de piano-lessen.

Het instituut is op eene groote schaal ingerigt.

De Institutrice heeft op nieuw aangedrongen op eene subsidie van wege het Gouvernement.

Omtrent den stand van het onderwijs, waarvan in het vorig verslag uitvoerig mededeeling is gedaan, kan worden medegedeeld, dat in iedere klasse, en iedere afdeeling, een belangrijke vooruitgang is te bespeuren.

PARTIKULIERE DAG- EN KOSTSCHOOL VOOR MEISJES VAN MEVROUW A. L. NORTIER, GEB. LE CLERC DE COURCELLES, OP HET MOLENVLIET.

Dit instituut is bevolkt met 61 leerlingen, onder welke 16 internes. Op 8 kleine jongens na, zijn alle deze leerlingen meisjes.

Het onderwijzend personeel bestaat uit Mevr. NORTIER geb. LE CLERC DE COURCELLES.

Mejufvr. J. W. C. VAN ZYLL DE JONG.
" D. J. NIEMANN.
" B. BOODT.
de heer VEUGER KUIPER voor de Engelsche taal.
" E. F. RYCKMANS voor de muzijk en zang.
Mevrouw NORTIER zelve geeft onderrigt in het teekenen.

De vakken van onderwijs zijn:

De Nederduitsche, Fransche en Engelsche talen, aardrijkskunde, geschiedenis, rekenen, schrijven, getalleer, vormleer, teekenen, muzijk, zingen, dansen, gymnastische oefeningen vrouwelijke handwerken.

Het resultaat van het jongste onderzoek was bevredigend.

PARTIKULIERE DAG- EN KOSTSCHOOL VAN MEVROUW B. H. P. HOOLA VAN NOOTEN, GEB. VAN DOLDER.

Dit instituut telt 33 leerlingen, allen meisjes, van welke 16 internes.

Mevrouw VAN NOOTEN wordt bijgestaan, behalve door hare *twee* oudste dochters, door *drie* dames secondantes, en eenen onderwijzer voor het lager onderwijs in de middaguren.

De kweekelingen worden volgens het door de Hoofdkommissie van onderwijs goedgekeurde programma onderwezen.

Zij zijn verdeeld in drie hoofdafdeelingen, welke ieder weder gesplitst worden in twee of meer klassen, al naar gelang der vorderingen en vatbaarheid der kinderen.

De eerste of *élémentaire* afdeeling bevat twee klassen, tellende de 1ste klasse 5 leerlingen.

In deze klasse bepaalt zich het onderwijs tot het lezen, spellen, schrijven, alphabetische spelen, de eerste beginselen der cijferkunst, het uitspreken van getallen enz; het memoriseren van kleine gedichtjes, de bijbelsche geschiedenis, de eerste beginselen der aardrijkskunde, het naaijen en verdere vrouwelijke handwerken.

In de 2de klasse, tellende 7 kinderen, worden de leerlingen behalve in de reeds opgenoemde vakken, geoefend in de woord- en zinsontleding van enkelvoudige volzinnen, waarin onderscheidene soorten van bepalingen voorkomen; in het zamenstellen van volzinnen volgens opgegeven woorden, het vervaardigen van kleine opstellen, het verbuigen der zelfstandige naamwoorden, lidwoorden en bijvoegelijke naamwoorden, en de eerste beginselen der taalkunde. In het rekenen, behandelen zij de hoofdregelen, toegepast op het dagelijksch leven.

De *Fransche taal* wordt ook in deze afdeeling onderwezen. Ook beoefenen zij de vrouwelijke handwerken, en sommigen nemen les in de muzijk.

Behalve deze twee divisiën, bevat deze afdeeling eene kleine voorbereidende klasse, bestaande uit 3 leerlingen.

De *secondaire* of middelbare afdeeling bevat twee klassen,

welke echter om sommige vakken, nog weder in twee divisiën gesplitst worden.

De tweede klasse, bestaat uit 13 en de eerste uit 3 leerlingen.

In het rekenen bepaalden de oefeningen zich tot de tiendeelige en gewone breuken, de leer der verhoudingen en van de drie voornaamste eigenschappen der evenredigheden; de toepassing van het bovengenoemde op voorstellen van verschillenden aard, en oefeningen in het rekenen uit het hoofd.

In de Nederlandsche Geschiedenis zijn de verst gevorderden tot aan den Munsterschen vrede gekomen. In het vak der aardrijkskunde hebben de oefeningen zich voor alsnog meest bepaald tot *Europa*.

Met de opvolging der volken in de algemeene geschiedenis, de verschillende tijdvakken en roemrijkste gebeurtenissen, worden de leerlingen der 1ste klasse bekend gemaakt.

Het maken van synoptische tafelen, wordt als een voornaam hulpmiddel in de studie der geschiedenis gebezigd.

De *Fransche* en *Engelsche* talen worden in beide deze klassen beoefend. Velen der leerlingen nemen les op de piano en in den zang. Sommigen ook in het teekenen; allen beoefenen de vrouwelijke handwerken.

De *Supérieure* of volledige afdeeling bevat slechts 2 leerlingen, welke ook nog gedeeltelijk deel nemen aan het onderrigt der secondaire afdeeling.

Deze leerlingen oefenen zich nog bovendien in de beginselen der natuurkunde en kosmographie, en in de *Hollandsche*, *Engelsche* en *Fransche* letterkunde. Ook de schoone kunsten en vrouwelijke handwerken worden door deze élèves beoefend.

Voor het Hoogduitsch hebben zich tot nog toe geene leerlingen opgedaan. De Direktrice dezer inrigting is zelve, gedurende de schooluren bezig met het onderwijs in de verschillende klassen, waarin zij zoo als hier boven reeds is aangemerkt, wordt bijgestaan door hare beide oudste dochters, door mevrouw Weijhenke geb. Vervloet, en in de eerste afdeeling, en surveillance buiten schooltijd, door mevrouw Batten

en mejufvrouw H. Le Roij, terwijl voor deze school uit *Europa* ontboden is, eene eerste secondante, voorzien van eene algemeene acte van toelating in alle talen en zaken, tot het lager en middelbaar onderwijs behoorende. De heer R. J. L. Weijhenke geeft onderwijs in het rekenen en in de grondbeginselen der Hollandsche taal.

Het privaat onderwijs in de muzijk wordt gegeven door den heer E. F. Rijckmans, die in deze inrigting thans 14 élèves telt, van welke 9 voor de piano, en 5 voor den zang.

De leerlingen ontvangen tevens klassikaal onderwijs in het zingen ten koste van het Instituut, waaraan allen deel nemen.

Het teekenen en schilderen in aquarelle, wordt door de Direktrice zelve, onderwezen.

Hoezeer de uitkomst van de school bezoeken niet ongunstig te noemen was, zijn de verwachtingen voor als nog niet vervuld, welke van deze nieuwe inrigting werden gekoesterd.

Een gehouden examen in het Fransch en Engelsch, in de Vaderlandsche geschiedenis en aardrijkskunde, onder de hoogere klasse der school, voldeed middelmatig; de kinderen der laagste klasse hadden goede vorderingen gemaakt in het lezen.

Het Instituut geniet eene subsidie van het Gouvernement van *f* 18000 's jaars.

PARTIKULIERE DAG- EN KOSTSCHOOL VOOR JONGE JUFVROUWEN, ONDER DE LEIDING VAN DE JUFVROUWEN A. C. VERHUIGHT EN J. A. G. F. VAN GEMERT, OP NOORDWIJK.

Dit Instituut telt 42 leerlingen, allen meisjes, van welke 29 internes.

Het gebouw voldoet aan alle vereischten voor een uitmuntend Instituut.

De kinderen worden onderwezen, behalve in de gewone vakken van het lager onderwijs, ook in het Fransch, Engelsch, teekenen, schilderen, muzijk, agrementwerken, wollen- en linnen naaijen, en de gymnastie.

De dames Verhuight en van Gemert worden in het Onderwijs bijgestaan door mevrouw Sesseler en den heer Graeve

voro de muzijk, terwijl nog uit Nederland verwacht worden:

Mejufvrouw M. H. VRANCKEN.
" M. M. DE MARTEAU.
" G. VAN SCHENDEL.
" M. S. ASQUITZ.
" M. E. DE VORT.
" M. C. DE SCHADELEER.
" A. M. R. CLEEREN.

Het Onderwijs is meer berekend op Godsdienstzin, hoezeer ook het verstandelijk Onderwijs in het algemeen, voldoende is.

PARTIKULIERE SCHOOL VAN MEJUFVROUW A. GUEX DE COUDRAY, OP NOORDWIJK.

Omtrent deze inrigting van zeer beperkten omvang, zijn geene bijzonderheden mede te deelen, als tellende te weinig leerlingen.

PARTIKULIERE DAG- EN KOSTSCHOOL VAN DEN HEER G. VERHULP, OP GOENONG-SAHARIE.

Het aantal leerlingen op deze school bedraagt 130, onder welke 43 meisjes.

De vakken van onderwijs zijn behalve de gewone, de Fransche, Engelsche en Maleische talen, handteekenen, topographisch teekenen, dansen, muzijk en vrouwelijke handwerken.

Het Onderwijzend personeel bestaat uit den heer G. VERHULP, hoofdonderwijzer, geëxamineerd in de Fransche, Engelsche en Hoogduitsche talen, benevens in de wiskunde.

E. PASMAN, Onderwijzer van den 3den rang
H. E. VAN DER WOERD idem
TH. DILLON, Onderwijzer van den 4den rang.
WOLFF, voor de teekenkunde.
SOEHAIMI, voor de Maleische taal.

Over het Onderwijs en de gemaakte vorderingen in alle klassen, bestaat allezins reden tot tevredenheid.

PARTIKULIERE DAG- EN KOSTSCHOOL VAN DEN HEER I. J. J. SNELLEBRAND, OP HET KONINGSPLEIN.

Deze inrigting is onlangs van *Kebon-Sirie* verplaatst in een

ruim en geschikt gebouw op het Koningsplein, en telt 24 leerlingen. De school is verdeeld in drie klassen; de derde of laagste klasse is verdeeld in twee afdeelingen.

Tot de 3de klasse, laagste afdeeling, behooren die leerlingen, welke nog onderrigt moeten ontvangen in de eerste beginselen van lezen, schrijven en rekenen; zij zijn 6 in getal.

Tot de eerste afdeeling der derde klasse, behooren die leerlingen, welke reeds genoegzame vorderingen in het lezen, schrijven en rekenen, tot en met de deeling gemaakt hebben, om onderrigt te kunnen ontvangen in de beginselen der geschiedenis van *Nederland*, der bijbelsche historie, aardrijkskunde van *Nederland* en van *Indie*, het maken van verbuigingen en vervoegingen, en het beginnen van ontledingen in de Nederduitsche taal; kleine eigen opstellen, het kennen der munten, maten en gewigten, en zoodra zij het Nederduitsch onder dicteé zuiver genoeg schrijven, ook eenen aanvang te maken met het Fransch lezen.

Deze afdeeling telt 6 leerlingen.

De tweede klasse ontvangt meer uitgebreid onderrigt in het Nederduitsch en al de vakken, waarin de eerste afdeeling derde klasse Onderwijs geniet. Rekenen, tiendeelige en gewone breuken, evenredigheden en regel van drieën; aardrijkskunde, ook die van *Europa*; bij de Vaderlandsche geschiedenis komt die van de Nederlandsch Oost-Indische bezittingen en het teekenen van landkaarten; de beoefening van de Fransche taal wordt voor de leerlingen dezer klasse meer bepaald op het oog gehouden. Tot deze klasse behooren 4 kinderen.

In de eerste of hoogste klasse ontvangen de leerlingen onderwijs in al de vakken, welke op het prospectus der inrigting zijn aangeduid, namelijk:

De Nederduitsche, Fransche, Engelsche en Hoogduitsche talen; de aardrijkskunde, staatkundig, wiskundig en natuurkundig; over de bezittingen der Nederlanders, bijzondere lessen; ook voor het teekenen van landkaarten; de geschiedenis, vaderlandsche, algemeene en bijbelsche; ook bijzondere leeruren voor

die der Nederlanders buiten *Europa*; het schoonschrijven, de reken-, stel- en meetkunde en het Italiaansch boekhouden.

Deze klasse telt 8 leerlingen, van welke reeds 5 vrij wel gevorderd zijn in de Fransche taal; ook hebben zij aanvankelijk vorderingen gemaakt in het Engelsch, en hebben sedert het laatst gehouden examen ook met de Hoogduitsche taal een aanvang gemaakt. Dezelfde leerlingen hebben reeds eenige vorderingen gemaakt in de stelkunst en het boekhouden, en vangen met de meetkunst aan. De rekenkunde omvat geheel het koopmansrekenen.

De drie overige leerlingen zijn nog kortelings in deze klasse, en moeten dus met vele zaken nog eenen aanvang maken.

Onder de leervakken, buiten prospectus, is ook opgenomen een zoo eenvoudig mogelijk begrip van de natuur- en werktuigkunde, welke later eenigermate zullen worden uitgebreid.

Alle leerlingen ontvangen les in het zingen en handteekenen; het reciteren van verzen, naarmate van hunne ontwikkeling.

Door het vertrek van den onderwijzer in de gymnastiek, en het verhuizen, is dit vak voor eenigen tijd gestaakt, doch zal daaraan weldra door alle leerlingen deel genomen worden.

Met de dansles is een aanvang gemaakt, voorloopig met 12 leerlingen. Enkele kinderen ontvangen ook les op de piano of de viool.

Behalve den heer H. PRANGE, gouvernements onderwijzer, die in zijne vrije uren aan deze school werkzaam is, zijn nog geëngageerd de heer P. G. VAN DORT, onderwijzer van den tweeden rang, en geëxamineerd in de drie nieuwe talen, terwijl binnen kort nog twee hulponderwijzers uit *Europa* verwacht worden. De heer PRANGE geeft ook onderwijs in den zang en het teekenen, de heer GRAEVE in de muzijk.

Een openbaar examen is onlangs gehouden en werd bijgewoond door den President en eenige leden der Hoofdkommissie van Onderwijs, en leverde bevredigende uitkomsten op.

PARTIKULIERE SCHOOL VAN G. F. PAULUS, TE TANKEE.

Deze school is gevestigd in eene kampong, in een bamboezen lokaal.

Er zijn 51 leerlingen, allen jongens, van welke 5 inlanders, de overigen zijn Chinezen.

Het onderwijs bepaalt zich tot het leeren lezen en schrijven van het Nederduitsch en het rekenen.

Vele leerlingen lezen tamelijk vlug, doch met onjuiste uitspraak en zonder eenig begrip van het gelezene.

De 13 kinderen der eerste klasse, lezen in het leesboek van C. ENKLAAR, „korte inhoud der bijbelsche geschiedenis, eerste stukje;" het schrift is vrij goed, en in het rekenen zijn zij gevorderd tot aan de vermenigvuldiging.

De 10 kinderen der tweede klasse, lezen in het leesboek van ANSLYN, „de brave Hendrik;" schrijven het middelsoort vrij goed, en zijn in de rekenkunde gevorderd tot aan de aftrekking.

De derde klasse, tellende 28 leerlingen, worden onderwezen in het spellen, en lezen uit het leesboekje van BACKER, ingerigt naar de drie eerste leestafels door PRINSEN, 1ste stukje, en zijn in het rekenen eerst aan de optelling.

BUITENZORG.

Het onderwijzend personeel bij deze school bestond in 1857, zoo als vroeger, uit den onderwijzer L. VAN DEN BOR en den ondermeester L. G. VAN DER HOEK, terwijl in het midden van dat jaar, ten gevolge van deswege door de subkommissie gedane voorstellen, in verband met het toenemend getal leerlingen, daaraan nog is toegevoegd geworden, de nieuwelings uit *Nederland* aangekomen ondermeester T. J. C. KLAAR. (1)

Op 1 Januarij waren er aanwezig 60 leerlingen, van welke 40 betalende en 20 gratis. Op ultimo December waren aanwezig 56 leerlingen, verdeeld als volgt:

(1) Besluit Hoofdkommissie van Onderwijs 7 September 1857 no. $^{42}/_{97}$.

jongens,	betalende	24
//	gratis	8
meisjes,	betalende	17
//	gratis	7
	te zamen	56

van welke alzoo 15 gratis.

Gedurende 1857 hebben 16 leerlingen achtereenvolgend de school verlaten, welke door zes nieuw aangekomenen werden vervangen. Geen der leerlingen, die de school hebben verlaten is thans, voor zoo ver bekend is, op eenig bureau werkzaam, of bezig om een ander bedrijf aan te leeren.

Vijf hunner rekende men te ver in jaren gevorderd om langer van het lager onderwijs gebruik te maken. Drie hunner verlieten de school om middelbaar onderwijs te ontvangen.

De gezondheidstoestand was, vooral in het laatste halfjaar, minder gunstig dan vroeger. Sommigen leden aan dysenterie, ofschoon in ligten graad, anderen aan koortsen en waterpokken, terwijl eene hevige ziekte een einde maakte aan het jeugdige leven van den uit *Benkoelen* afkomstigen leerling R. B. SCHOUTEN, die bij den onderwijzer inwoonde.

In de maand Junij had het openbaar en in December het besloten examen plaats, hebbende de toen door de leerlingen afgelegde bewijzen hunner vorderingen, over het algemeen reden van tevredenheid gegeven.

In den afgeloopen jaarkring werd de onderwijzer VAN DEN BOR door eene ernstige ziekte aangetast. Hierdoor is het beheer over de school gedurende twee maanden uitsluitend toevertrouwd geweest, aan den toen nog eenig aanwezigen ondermeester L. G. VAN DER HOEK, die zich op eene loffelijke wijze van die taak heeft gekweten.

Het nieuw gebouwde schoollokaal (1), waarvoor de niet onbelangrijke som van *f* 10,000 door het Gouvernement is toegestaan, werd nog voor het einde des jaars geheel voltooid, en op den 23 December feestelijk ingewijd, in tegenwoordigheid

(1) Gouvernements besluit dd. 2 April 1857 no. 24.

van Zijne Excellentie den Gouverneur Generaal en bijna alle Buitenzorgsche ingezetenen.

Het nieuwe schoolgebouw is ruim, luchtig en bijgevolg zeer doelmatig, biedende hetzelve ruimte aan 100 kinderen.

In de zamenstelling der subkommissie van Onderwijs heeft in 1857 geen verandering plaats gehad. Het lid de heer D. W. Rost van Tonningen, in dienstbetrekking voor een onbepaalden tijd zich in Oostelijk *Java* ophoudende, is dus slechts tijdelijk aan het lidmaatschap der Kommissie onttrokken.

Het getal leden in die Kommissie werd echter met één vermeerderd, door de benoeming tot zoodanig, van den Zendelingleeraar voor *Depok* en *Toegoe*, J. R. Gonggrijp, speciaal voor de inlandsche Christenschool te *Depok*. (1)

Men stelt zich hiervan eenig goeds voor. Door die vervallen gemeente in den boezem der Kommissie zelve te vertegenwoordigen, is het middel gezocht tot mogelijke opbeuring van het Onderwijs aldaar.

Betrekkelijk het geldelijk gedeelte dezer school wordt aangeteekend:

Dat de ontvangsten van het afgeloopen jaar hebben bedragen	*f* 1304:50
en de uitgaven	" 3780:85
hetgeen alzoo een nadeelig verschil geeft van .	*f* 2476:35
of voor ieder leerling cc.	" 44:—

PARTIKULIERE SCHOOL VAN MEVROUW P. HENDRIKS, GEBOREN GASINJET.

Bij besluit der Hoofdkommissie van Onderwijs (2) werd mevrouw Hendriks gemagtigd, hare bewaarschool te *Buitenzorg*, waartoe bereids vroeger admissie was verleend, te blijven voortzetten, en zulks met intrekking op haar verzoek, van de verleende admissie om te *Batavia* voor partikuliere rekening op te rigten, eene bewaar- of verzorgschool voor kinderen beneden de 6 jaren.

(1) Gouver. besluit dd. 11 Julij 1857 no. 10.

(2) dd. 10 April 1857 no. $^{32}/_{95}$.

Aan die voortzetting der bewaarschool te *Buitenzorg*, werd door de Hoofdkommissie, ingevolge de publicatie van den Gouverneur-Generaal van *Nederlandsch-Indie* dd. 12 April 1853 (staatsblad no. 25) de verbodsbepaling verbonden, geen leerlingen boven de zes jaren op te nemen, en werd aan mevrouw HENDRIKS dien ten gevolge gevraagd eene bepaalde verklaring, of zij zich naar dat voorschrift zoude gedragen.

In antwoord daarop is door mevrouw HENDRIKS te kennen gegeven, dat van de toegestane admissie door haar geen verder gebruik zou worden gemaakt.

Die school moet alzoo geacht worden thans opgeheven te zijn.

CHERIBON.

Het getal leerlingen, aan hetwelk gedurende 1857 Onderwijs is gegeven, heeft gemiddeld 41 's maands bedragen, van welke 21 betalende, terwijl 20 gratis Onderwijs genoten hebben.

Met betrekking tot het Onderwijs vallen over het afgeloopen jaar geene bijzondere feiten te vermelden.

In de maand Junij werd een openbaar en in de maand December een besloten examen van de schooljeugd afgenomen.

De proeven, welke als toen gegeven werden in de verschillende takken van Onderwijs, toonden vorderingen aan, en konden allezins bevredigend genoemd worden, zoodat de Onderwijzer zijne moeite niet te vergeefs had aangewend.

Gedurende het afgeloopen jaar kwamen de kinderen over het algemeen trouw ter school. Over het gedrag der kinderen had de Onderwijzer niet te klagen.

De ouders gaven wel blijken van meerdere belangstelling in het Onderwijs door hunne kinderen trouwer naar de school te zenden, doch eene gewenschte huisselijke en dagelijksche medewerking tot ontwikkeling der jeugd, werd bij velen nog gemist. Hierop bestonden slechts enkele loffelijke uitzonderingen.

Ter vervanging van den kweekeling P. J. N. VUURPIJL, aan wien op verzoek eervol ontslag werd verleend, (1) is als On-

(1) besluit Hoofdkommissie van Onderwijs dd. 10 December 1856 no. 6/93

dermeester geplaatst H. SIMON, (1) die als zoodanig aan de verwachting voldoet.

Van de leden der Subkommissie heeft in het laatst van het afgeloopen jaar de heer A. M. VAN DEINSE, eerst aanwezend ingenieur van den Waterstaat, de residentie verlaten, en is te zijner vervanging voorgedragen de predikant J. G. W. KROL.

De school wordt steeds gehouden in het uit partikuliere bijdragen opgerigte kerkgebouw. Tot oprigting van een afzonderlijk lokaal en eene Onderwijzerswoning, zijn nog geene voorstellen door de Subkommissie ingediend, op grond dat de eerst aanwezend ingenieur van den Waterstaat wegens vele andere werkzaamheden, nog geen project en begrooting van kosten heeft kunnen opmaken.

Betrekkelijk het geldelijk gedeelte der school wordt aangeteekend: dat de ontvangsten gedurende 1857 hebben bedragen . . . . . *f* 638:78
en de uitgaven . . . . . " 2129:110

hetgeen alzoo een nadeelig verschil geeft van . *f* 1491:32
of voor ieder leerling . . . . . " 36:45

TAGAL.

De pendoppo achter het huis van den Onderwijzer dient nog bij voortduring tot schoollokaal, en is daarom deze woning in het begin des jaars 1857 voor vijf jaren ingehuurd, of voor korteren tijd, indien een afzonderlijk schoolgebouw van Gouvernementswege mogt worden daargesteld. (2)

Het getal kinderen, hetwelk onder ultimo December 1856 tot 32 was gedaald, is in den loop van dit jaar met 16 leerlingen vermeerderd, terwijl 13 kinderen, uithoofde van vertrek naar elders, de school hebben moeten verlaten, zoodat hun aantal onder ultimo December 1857, 35 bedroeg, van welke 19 betalende en 16 gratis Onderwijs genoten.

Het Onderwijs, door de leerlingen in het afgeloopen jaar genoten, heeft bij de meesten vrij bevredigende uitkomsten op-

(1) besluit Hoofdkommissie van Onderwijs dd. 23 Maart 1857 no. $^{68}/_{93}$.
(2) " " " " " 27 December 1856 no. $^{23}/_{93}$.

geleverd. Bij het openbaar examen, dat den 23 Julij jl. heeft plaats gehad, en waarvan het verslag der Hoofdkommissie van Onderwijs is aangeboden, heeft de Subkommissie op nieuw de overtuiging erlangd, dat de onderwijzer J. G. VAN DER GEUGTEN, benevens de Ondermeester A. KLASING, met ijver en geschiktheid aan hunne roeping voldoen.

Noch der Subkommissie, noch den onderwijzer heeft het mogen gelukken, een geschikten kweekeling te vinden, om de plaats van den vorigen kweekeling H. H. WILLEMSEN te vervullen, aan wien in Maart 1856 eervol ontslag als zoodanig is verleend. (1)

In den loop der maand December is het lid van de Subkommissie van Onderwijs P. VAN BAAK, wegens vertrek, onder dankbetuiging voor de diensten in die betrekking bewezen, tot eervol ontslag voorgedragen, terwijl zich nog geen geschikt persoon als zijn opvolger heeft voorgedaan.

Betrekkelijk het geldelijk gedeelte dezer school wordt aangeteekend: dat de ontvangsten van het afgeloopen jaar hebben bedragen . . . . . *f* 664: 68
en de uitgaven . . . . . „ 2937: 85

hetgeen alzoo een nadeelig verschil geeft van . *f* 2273: 17
of voor ieder leerling . . . . . „ 64:114

PEKALONGAN.

Bij 's Gouvernements besluit (2) is magtiging verleend tot het uitvoeren van eenige verbeteringen en aanbouwingen aan het schoollokaal, waarvoor eene som van *f* 2096 is beschikbaar gesteld. Daardoor is de school thans van eene rondgaande galerij en kamer voor den onderwijzer voorzien geworden, zoodat de doelmatigheid van dit lokaal thans niets te wenschen overlaat.

Het gemiddeld getal leerlingen bedroeg maandelijks 48 betalende en 15 gratis onderwijs genietende kinderen, of te zamen 63 gemiddeld; zijnde 6 leerlingen meer dan in 1856.

(1) besluit Hoofdkommissie van Onderwijs dd. 14 April 1856 no. $^{73}/_{35}$.
(2) dd. 16 Junij 1857 no. 28.

In de vakken van het onderwijs is gedurende dit jaar geene verandering gekomen.

De leerlingen der hoogste klasse hebben zeer goede vorderingen gemaakt in de taal en de aardrijkskunde, zoomede in de Nederlands-Indische, Nederlandsche en Bijbelsche geschiedenis; de eerste afdeeling is in het rekenen tot de winst- en verliesrekening gevorderd, in de tweede afdeeling tot den regel van drieën met tiendeelige en gewone breuken.

De leerlingen der middelste klasse hebben, hunnen jeugdigen leeftijd in aanmerking genomen, bijzonder goede vorderingen gemaakt in de taalkunde, de tweede afdeeling verbuigt en analiseert vrij goed; het lezen is ook vooruit gegaan.

In de aardrijkskunde is die klasse met het eiland *Java* bezig gehouden, en in het rekenen gevorderd tot de tiendeelige breuken, met benoemde getallen, zoomede het metrieke stelsel.

De vorderingen der leerlingen van de laagste klasse, zijn over het algemeen minder voldoende, dewijl het grootste gedeelte hunner bij hunne komst ter school zeer weinig van de Nederduitsche taal verstaat of spreekt. Het kost dus veel moeite en volharding om de uitspraak te vormen.

Zij maken snelle vorderingen in de vier hoofdregelen der rekenkunde, het aanschouwelijk onderwijs, door middel van de rekenmachine, brengt hiertoe veel bij.

Deze school handhaaft dus voortdurend het bloeijende standpunt, waarop zij in de laatste jaren gekomen is.

De onderwijzer J. E. VAN DER WIJK en de ondermeester D. FEIKEMA, waren gedurende het geheele jaar, benevens den kweekeling H. HICKS bij de school werkzaam, en is in dat personeel geene verandering gekomen.

De onderwijzer J. E. VAN DER WIJK is bij verbaal van den Direkteur van Financiën van 7 Mei 1857 van af den 1sten dier maand in het genot van zijne eerste vijfjarige traktements-verhooging gesteld en zijn traktement alzoo gebragt op *f* 150.—

Op den 3den Julij is een openbaar examen gehouden, en was de Subkommissie over de gemaakte vorderingen der leerlingen zeer tevreden.

Betrekkelijk het geldelijk gedeelte dezer school wordt aangeteekend: dat de ontvangsten van het afgeloopen jaar hebben bedragen, na aftrek van het $^1/_{10}$ gedeelte voor den onderwijzer . . . . . *f* 2108:31
en de uitgaven. . . . . " 3144:—

hetgeen een verschil geeft van . . . *f* 1035:89
of voor ieder leerling . . . . . " 16:—

SAMARANG.

Gouvernements eerste lagere School.

In den aanvang van het jaar 1857 bestond het onderwijzend personeel bij deze school uit.

den hoofdonderwijzer J. WILKENS.
" 2den onderwijzer C. F. SLOOT.
" 3den " A. CUPAERUS.
de kweekelingen { W. H. M. KLEIN. / P. H. J. JOHANNES. / C. DOELITZSCH. / J. A. BOYER.

In den loop van het jaar werd de 2de onderwijzer C. F. SLOOT overgeplaatst als 1ste onderwijzer bij de 3de lagere school te *Soerabaija* (1) en in zijne plaats aangesteld de gewezen onderwijzer te *Banda* P. R. MARCKS (2). De kweekeling W. H. M. KLEIN werd wegens pligtverzuim uit zijne betrekking ontslagen (3), terwijl aan den kweekeling P. J. JOHANNES op zijn verzoek een eervol ontslag werd verleend, wordende ter vervanging van laatstgenoemden aangesteld de jongeling A. H. VAN DEN WORM, (4) zoodat op ultimo December van het jaar 1857 het persooneel bij deze school werkzaam, bestond uit den

hoofdonderwijzer J. WILKENS.
den 2den onderwijzer P. R. MARCKS.
" 3den " A. CUPAERUS.

(1) Gouv. besluit dd. 19 Augustus 1857 no. 2.
(2) besluit Hoofdkommissie van Onderwijs 27 Augustus 1857 no. $^{23}/_{99}$.
(3) " " " " " 25 Mei 1857 no. $^{14}/_{96}$.
(4) " " " " " 27 Augustus 1857 no. $^{15}/_{99}$.

de kweekelingen { C. Doelitzsch. / J. A. Boijer. / A. H. van den Worm.

Het getal leerlingen bedroeg gemiddeld 106 per maand, terwijl het in het vorig jaar gemiddeld 142 heeft bedragen.

Het schoolgebouw verkeert in goeden staat; alleen is het wenschelijk, dat de voorgestelde verdeeling van hetzelve in verschillende vertrekken, door het oprigten van muren spoedig tot stand kome, daar de weerklank in het gebouw te sterk is, en dit nadeelig op het onderwijs terugwerkt.

Het gedrag en de geschiktheid der onderwijzers kan allezins geprezen worden. De hoofdonderwijzer J. Wilkens vierde op 1 November het herinneringsfeest aan zijn 31 jarigen dienst-tijd, waarvan hij er 20 op *Samarang* is werkzaam geweest. De Subkommissie overhandigde hem op dien dag een geschenk in zilver, namens de inwoners van *Samarang*, en kort daarop ontving gemelde verdienstelijke onderwijzer eene onderscheiding van de Hoofdkommissie, doordien hem den eersten of hoogsten onderwijzersrang honoris causa werd verleend.

Het examen, in Julij gehouden, leverde het bewijs, dat het onderwijs oordeelkundig door de onderwijzers gegeven en met vrucht door de leerlingen genoten werd.

De uitgaven voor deze school hebben in het jaar 1857 bedragen . . . . . *f* 16585:—
de ontvangsten . . . . . „ 7178:—

hetgeen een verschil geeft van . . . *f* 9407:—
of voor ieder leerling cc. . . . . „ 88:—

Gouvernements tweede lagere school.

Bij het begin dezes jaars was het onderwijzend personeel zamengesteld uit den 2den onderwijzer C. F. Sloot, waarnemend 1ste onderwijzer bij deze school.

den 2den onderwijzer P. C. Mierop,
„ ondermeester J. H. Beer,
„ „ F. L. de Vriese, die echter destijds

bij de 1ste school was gedétacheerd,

den kweekeling H. W. Doeve,
" " H. Simon.

De kweekeling H. Simon werd op zijn verzoek met bevordering overgeplaatst naar *Cheribon* (1) en in zijne plaats benoemd C. A. Janitz. (2)

De eerste onderwijzer J. W. Sloot van *Amboina* sinds geruimen tijd benoemd (3) aanvaardde in de maand Mei zijne betrekking als 1ste onderwijzer der school.

De ondermeester F. L. de Vriese werd bevorderd tot 3den onderwijzer bij de 2de lagere school te *Soerabaija*, en in diens plaats tijdelijk werkzaam gesteld de onderwijzer op wachtgeld J. M. Halewyn. (4)

De kweekeling H. W. Doeve werd tot ondermeester benoemd. (5)

Op ultimo van het jaar 1857 bestond dus het onderwijzend personeel uit:

den 1sten onderwijzer J. W. Sloot,
" 2den " P. C. Mierop,
" ondermeester J. H. Beer,
" wd. " J. M. Halewyn,
" ondermeester H. W. Doeve en
" kweekeling C. A. Janitz.

Het gemiddeld getal leerlingen was maandelijks 121, terwijl in het jaar 1856 dit getal gemiddeld 127 heeft bedragen.

Het schoolgebouw heeft belangrijke verbeteringen ondergaan, en voldoet thans zeer goed.

Bij het in Julij gehouden examen, is gebleken dat de vorderingen der leerlingen stof tot tevredenheid opleverden.

Het gedrag en de geschiktheid der onderwijzers mag, met eene enkele uitzondering, allezins geprezen worden.

---

(1) Besluit Hoofdkommissie van Onderwijs dd. 23 Maart 1857 No. $^{68}/_{95}$
(2) " " " " 27 Augt. 1857 No. $^{20}/_{99}$
(3) Gouv. Besluit dd. 19 December 1856 No. 7.
(4) Besluit Hoofdkommissie van Onderwijs dd. 31 Augt. 1857 No. $^{42}/_{98}$
(5) " " " " 10 Sept. 1857 No. $^{14}/_{99}$

In dit jaar hebben bij deze school bedragen de ontvangsten . . . . . *f* 2,061:60
de uitgaven . . . . . „ 9,057:36

nadeelig verschil van . . . . . *f* 6,995:96
of voor ieder leerling . . . . . „ 59:—

Gouvernements derde lagere school.

Het onderwijzend personeel bij deze school, heeft in den loop van dit jaar geene veranderingen ondergaan en bestaat uit:

den 1sten onderwijzer A. G. VAN VELTHUYZEN,
„ 2den „ J. OUDHOFF,
„ ondermeester J. A. MIEROP,
„ kweekeling A. V. DE CALONNE,
„ „ W. H. A. HARBRINK.

Het getal leerlingen heeft gemiddeld 110 bedragen, dus vier meer dan in 1856, toen het gemiddeld 106 bedroeg.

Het schoolgebouw (eigenlijk dat van de 1ste school en slechts tijdelijk door de 3de school betrokken) is goed ingerigt, doch te klein.

De medewerking van den Resident is ingeroepen om hierin verandering te brengen.

Het onderwijzend personeel is over het algemeen zeer voldoende; alleen blijven tegen den 2den onderwijzer nog steeds dezelfde bezwaren bestaan, die reeds zoo dikwerf gemaakt zijn, en heeft zulks aanleiding gegeven van de zijde der Hoofdkommissie, om hem met nadruk op zijne verpligtingen te wijzen. (1)

Op het examen in Julij gehouden is gebleken, dat de leerlingen met vrucht van het onderwijs gebruik maakten.

De uitgaven bedroegen in dit jaar . . *f* 9401:96
de ontvangsten . . . . . „ 1273:—

nadeelig verschil . . . . . *f* 8128:96
en dus voor ieder leerling . . . . . „ 74:—

Protestantsche Weeshuisschool.

Het onderwijzend personeel onderging in den loop van dit jaar geene veranderingen en bestaat uit:

(1) Besluit Hoofdkommissie van Onderwijs dd. 28 Mei 1857 no. $^{149}/_{95}$

Den 1sten onderwijzer D. C. DE BRUIN.
" 2den " J. C. VOORNEMAN.
" ondermeester H. P. L. BOIJER.
" " A. C. PIETERSEN.
" kweekeling C. L. KOCH.

Het gemiddeld getal leerlingen heeft dit jaar 147 bedragen, terwijl het in het vorige jaar 180 bedroeg.

Het schoolgebouw voldoet in alle opzigten aan zijne bestemming. De vorderingen door de leerlingen gemaakt, zijn, bij het examen in Julij gehouden, over het algemeen gebleken voldoende te zijn.

Het gedrag en de geschiktheid der onderwijzers kunnen mede geprezen worden.

De uitgaven voor deze school hebben bedragen .	*f* 9169:42
de ontvangsten	*geene*
totaal uitgaven	*f* 9161:42
of voor ieder leerling	" 63:—

Roomsch Katholijke Weeshuisschool.

Het personeel bij deze school werkzaam, bestond op 1 Junij 1856 uit:

Den 1sten onderwijzer P. C. VAN GHERT.
" 2den " J. L. A. MIEROP.
" ondermeester F. DAIJERS.
de kweekelingen { G. A. ROBERT. / E. A. PIETERSZ. / H. G. PIEKHAAR. / J. F. LEE.

Hierin ontstonden geene andere veranderingen, dan dat de kweekeling J. F. LEE op zijn verzoek eervol uit zijne betrekking werd ontslagen. (1)

Het getal leerlingen was gemiddeld 150, terwijl zulks in het vorige jaar 190 bedroeg.

Het schoolgebouw is voldoende. Het gedrag en de geschiktheid van het onderwijzend personeel kan in het algemeen goed

(1) besluit Hoofdkommissie van Onderwijs dd. 28 November 1857 no. $^{20}/_{101}$.

genoemd worden, hoezeer eenige aanmerkingen zouden te maken zijn.

De vorderingen der leerlingen zijn bij het jaarlijksch examen evenwel gebleken niet zoo gunstig te zijn als zij hadden kunnen wezen. De uitgaven voor deze school hebben dit jaar bedragen eene som van . . . . . *f* 6602:90
ontvangsten bestaan bij deze school niet. ————
dus ten laste van 's lands kas . . . *f* 6602:90
of voor ieder leerling . . . . . „ 44:—

School te Ambarawa.

Het personeel bestond op 1 Januarij uit den Onderwijzer J. W. P. Rasens en den Ondermeester N. Jordan.

Hierin ontstond gedurende den loop van dit jaar geene verandering.

Het getal leerlingen heeft gemiddeld 81 bedragen.

Het schoolgebouw en de woning van den onderwijzer zijn doelmatig ingerigt en voldoen aan het oogmerk.

Het gedrag en de geschiktheid, zoowel van den onderwijzer als van den hem ter zijde staanden ondermeester, kunnen allezins geroemd worden.

Onder de leerlingen vinden vele mutatiën plaats, en bovendien bezoeken zij de school niet zoo geregeld als wel wenschelijk ware. De oorzaak hiervan moet voornamelijk gezocht worden in den behoeftigen toestand der ouders (meest allen soldaten) die hun niet altoos veroorlooft hunnen kinderen die kleeding te geven, die noodig is om voegzaam ter school te kunnen verschijnen.

Dit alles echter in aanmerking nemende, zijn de vorderingen voldoende.

Omtrent den stand der geldelijke zaken werden geene opgaven van gedelegeerden te *Ambarawa* ontvangen. De gedelegeerde J. D. M. van der Vlist, luitenant-kolonel der infanterie, vertrok dit jaar naar elders, en werd vervangen door zijnen opvolger den kolonel Boelhouwer.

Partikuliere scholen.

De staat der partikuliere scholen in de residentie *Samarang* heeft eenige verandering ondergaan.

De school van mevrouw CATENIUS en die van mevrouw STARKENBORG JUTTING zijn wegens vertrek dier dames opgeheven.

De scholen zijn alsnu de volgende:

1ste die van mevrouw HACHTMAN.
2de " " " MENDES DA COSTA.
3de " " " WIJSMAN.

Te *Salatiga* de scholen van
4de mevrouw MARTHERUS.
5de C. F. BEHR.
6de mevrouw VAN EPEN geboren REDEKER.

Deze scholen kunnen gezegd worden in eenen bloeijenden staat te verkeeren, terwijl op de school van C. F. BEHR 14 gratis leerlingen op Gouvernements kosten onderwijs ontvangen.

Het onderwijs bij deze school wordt gegeven door den heer C. F. BEHR zelven, ter zijde gestaan door J. A. F. HOFF en C. B. F. HOFF.

De betaling voor de gratis leerlingen van Gouvernementswege, geschiedt op den ouden voet, door aan den heer BEHR *f* 100 's maands uit 's lands kas uit te keeren.

De vorderingen der leerlingen zijn voldoende.

In het midden der Subkommissie zelve, vond eene belangrijke verandering plaats, door het vertrek van den President H. D. POTTER, die door den nieuwen Resident van *Samarang* Mr. D. C. GRAAF VAN HOGENDORP werd vervangen. Ook het lid Jhr. Mr. C. J. VAN BERESTEIJN verzocht en verkreeg wegens vertrek zijn eervol ontslag onder dankbetuiging voor de als zoodanig bewezene diensten, en in zijne plaats werd benoemd de Secretaris J. J. SCHNEITHER (1)

Verder werd op voorstel der Subkommissie het getal harer leden met twee vermeerderd, en daartoe benoemd de heeren Mr. F. L. ANTHING en H. BLECKMAN. (2)

---

(1) Gouvernements besluit dd. 28 December 1857 no. 5.
(2) " " " 28 " " " 5.

Het verdient voornamelijk opmerking, dat het getal onderwijs genietende kinderen in deze residentie, op de Gouvernements scholen beduidend is verminderd, in vergelijking van het vorige jaar. Zoo waren op de eerste school 36, op de tweede school 6 leerlingen minder. Op de derde school daarentegen 4 meer, zoodat het onderwijs door 38 kinderen minder is bijgewoond, zonder dat daarvoor eene voldoende reden kan worden opgegeven.

Kadoe (Magelang.)

Tengevolge van het besluit der Hoofdkommissie van onderwijs (1), werd de onderwijzer J. N. Roskopf met bevordering naar *Batavia* overgeplaatst, en aan het hoofd dezer school gesteld J. W. Leijds, een onderwijzer kort te voren uit *Nederland* aangekomen.

Op den gewonen tijd werd het openbaar en besloten examen gehouden.

Bij het openbaar examen was de onderwijzer Leijds nog slechts weinige weken ter plaatse en in functie, zoodat het kennelijk was, dat onderwijzer en leerlingen nog niet aan elkander gewend waren; de gegevene proeven waren onbeduidend.

Bij het besloten examen in het midden van December gehouden, bleek het, dat in taal- en aardrijkskunde de scholieren van de 1ste en 2de klasse eenigzins bedreven waren, en leverden ook de handschriften tevredenheid op.

De zangkunst wordt met vrucht beoefend, en schijnt de tegenwoordige onderwijzer daarvoor liefhebberij en talent te bezitten.

Bij besluit der Hoofdkommissie (2), werd W. Hofstede, onlangs uit *Nederland* aangekomen, als ondermeester bij deze school geplaatst.

Deze ondermeester schijnt te veel aan zichzelven overgelaten te wezen, en is het noodig voorgekomen, hem onder eene verstandige en gestrenge dagelijksche leiding te stellen.

(1) dd. 28 Mei 1857. No. $^{44}/_{96}$.
(2) dd. 7 September 1857 No. $^{42}/_{97}$

Tot nog toe heeft de ondermeester HOFSTEDE niet veel dienst gedaan ook ten gevolge van ongesteldheid.

Bij het einde van 1857 gingen 43 kinderen ter school, van welke 6 gratis onderwijs genoten; alzoo bestaat hierin geen noemenswaardig verschil met ultimo 1856, toen 44 scholieren aanwezig waren. Evenwel heeft het onderwijs te dezer plaatse, door het vertrek van den heer ROSKOPF veel geleden.

Het schoolgebouw blijft in goeden staat, en heeft slechts gewoon onderhoud gevorderd.

Betrekkelijk het geldelijk gedeelte dezer school wordt aangeteekend:

dat de ontvangsten hebben bedragen . .	*f* 1176:100
en de uitgaven	" 2179: 40
hetgeen een nadeelig verschil geeft van . .	*f* 1002: 60
of voor ieder leerling	*f* 23:104

JAPARA (PATTIE).

Op primo Januarij 1857 telde deze school 21 leerlingen, van welke 5 betalende en 16 gratis; en onder ultimo December waren aanwezig 22 leerlingen, van welke 4 betalende en 18 gratis, zijnde het hoogste getal leerlingen geweest 27, het minste getal 21, het gemiddeld getal 24, zoodat in vergelijk van het vorige jaar, het gemiddeld aantal scholieren met 4 is vermeerderd.

Het onderwijs is in den loop van het jaar 1857 onafgebroken voortgezet en de uitkomsten daarvan zijn gunstig bevonden, zijnde bij het op den 20 Junij 1857 gehouden openbaar examen, zoo wel als bij het op den 19 December daaraanvolgende gehouden besloten examen, over het algemeen bij de scholieren goede vorderingen opgemerkt, terwijl wijders niets buitengewoons gedurende dat tijdvak is voorgevallen.

De onderwijzer J. VAN DER MEYDEN, staat van af primo April 1856 aan het hoofd dezer school.

Tengevolge van bekomen Gouvernements magtiging, tot de daarstelling van eene nieuwe Gouvernementsschool met onder-

wijzerswoning ter hoofdplaats *Pattie* (1), is men thans onledig met het verzamelen van de daartoe benoodigde materialen.

Het schoolmeubilair is in vrij goeden staat; gedurende 1857 zijn aangeschaft eene nieuwe letterkast en een nieuw schoolbord.

Betrekkelijk de geldelijke aangelegenheden dezer school wordt aangeteekend:

dat de ontvangsten van het afgeloopen jaar hebben bedragen	*f* 130:—
en de uitgaven	„ 1418:59
hetgeen alzoo een nadeelig verschil geeft van	*f* 1288:59
of voor ieder leerling	*f* 53:82

Japara.

Op ultimo December 1856 telde deze school 20 leerlingen, van welke 19 gratis onderwijs erlangden. Sedert waren er 9 kinderen bijgekomen en 4 afgegaan, zoodat op ultimo December 1857 het getal leerlingen 25 bedroeg, van welke 11 betalende en 14 gratis.

Daar met de eerste opening dezer school in Junij 1856, tot het genieten van onderwijs 24 kinderen waren toegelaten, is derhalve het aantal leerlingen in het afgeloopen jaar met 1 vermeerderd.

De aan het hoofd dezer school staande onderwijzer G. F. R. Portier, volhardt steeds in zijne pogingen, het door hem gegeven onderrigt voor zijne leerlingen bevattelijk te maken, en de opkomst der leerlingen ter schole kan zeer geregeld genoemd worden; aangezien zij bij ongesteldheden alleen de school verzuimden.

Het bleek dan ook bij het op den 29 Augustus gehouden openbaar en op den 23 December gehouden besloten examen, dat de scholieren in de hun onderwezen wordende vakken, goede vorderingen hadden gemaakt.

Aan het nieuwe schoollokaal en de onderwijzerswoning, het-

(1) Gouv. besluit dd. 28 Septemb. 1857 No 32.

welk in het vorige jaar in opbouw was, werd de laatste hand gelegd, zoodat beiden reeds in de maand Februarij door den onderwijzer konden betrokken worden. Het schoolmeubilair is in zeer goeden staat.

Betrekkelijk de geldelijke aangelegenheden dezer school wordt aangeteekend:

dat de ontvangsten van het afgeloopen jaar hebben bedragen	*f* 345:—
en de uitgaven	" 1522:74
hetgeen alzoo een nadeelig verschil geeft van	*f* 1177:74
of voor ieder leerling	*f* 47:12

REMBANG.

Op 1 Januarij waren aanwezig 31, en op ultimo December 30 leerlingen.

Onder de 31 leerlingen waren er 17 betalende en 14 gratis, terwijl onder de 30, er 15 betalende en 15 gratis zijn.

Zes kinderen hebben de school verlaten, terwijl daarentegen 5 op de school werden toegelaten.

Het openbaar examen heeft plaats gehad in den loop der maand Julij 1857, waarvan aan de Hoofdkommissie van Onderwijs verslag is gedaan.

De bijzondere werkkringen der leden van de Subkommissie van Onderwijs, hebben niet veroorloofd in de maand December een besloten examen te houden.

Bij het openbaar examen was vooruitgang bij de leerlingen op te merken, en slaagt de onderwijzer J. VAN DER VEER er wel in, om hen oplossing en reden te doen geven van hetgeen zij leeren en verrigten.

De predikant A. A. T. MOUNIER is in den loop van het jaar uithoofde van vertrek naar elders, eervol ontslagen onder dankbetuiging voor de door hem bewezene diensten. (1)

In zijne plaats is als lid opgetreden Ds. C. A. L. VAN TROOSTENBURG DE BRUIJN.

---

(1) Gouvernements besluit dd. 17 Julij 1857 No. 6.

De schoolbezoeken hebben, voor zooveel de betrekkingen der verschillende leden zulks toelieten, plaats gehad.

Het schoollokaal is in vrij goeden staat en geschikt om een 50 à 60 tal leerlingen te bevatten.

De ontvangsten hebben bedragen aan schoolgelden	*f* 490,—
en aan schrijfbehoeften	" 69,20
Totaal	*f* 559,20
de uitgaven. , ...	" 1708,45
hetgeen een nadeelig verschil geeft van	" 1149,25
of voor ieder leerling	" 38,37

Soerabaija.

De werkkring der Subkommissie strekte zich uit, in den beginne des jaars, over de tegenwoordige residentiën *Soerabaija* en *Madura*.

Madura werd in Mei afgescheiden, en in November werd in dat gewest eene afzonderlijke Subkommissie opgerigt (1).

Onder de Subkommissie van *Madura* staan de scholen te *Bangkallang* en te *Sumanap*; deze sorteerden over het eerste halfjaar 1857 nog onder *Soerabaija*.

Bij de Subkommissie te *Soerabaija* behoort het toezigt over de scholen ter stede *Soerabaija*, *Grissee* en ook der Inlandsche Christenen; terwijl de scholen voor onchristenen onder het toezigt staan van het Residentie-bestuur.

De scholen in de residentie *Soerabaija* zijn:

1°. de drie Gouvernements scholen te *Soerabaija* en één te *Grissee*;

2°. de partikuliere schoolinrigtingen te *Soerabaija* voor Europesche kinderen;

3°. de inrigtingen van onderwijs onder de Javaansche Christenen en onchristenen.

De kinderbevolking, voor zooverre de Christelijke aanbelangt, bestaat uit 1690 zielen, als:

---

(1) Gouvernements besluit dd. 16 November 1857 No. 12.

stad *Soerabaija* en afdeeling	1267
afdeeling *Grissee*	124
" *Modjokerto*	64
" *Bawean*	13
zamen burger	1468
militaire kinderen . . .	37
totaal	1505
Javaansche Christenen zamen .	185
totaal generaal	1690

kinderen, beneden den leeftijd van 16 jaren, waarbij 71 buiten *Indië* geboren.

Gouvernements eerste Lagere school.

Bij het begin des jaars 1857, bestond het onderwijzend personeel bij deze school uit:

J. VAN DER TANG, 1ste onderwijzer,
W. MEIJER, 2de "
H. VAN DER WULP, 3de "
F. C. DE GRAAFF, ondermeester.

De onderwijzer VAN DER WULP vertrok tot herstel van gezondheid naar *Nederland* (1) in den beginne des jaars, en werd opgevolgd door den 2den onderwijzer van de tweede school J. W. BILLE VAN DEN DUNGEN (2); doch deze werd spoedig ziek en verkreeg een binnenlandsch verlof voor den tijd van drie maanden (3), waarna hij werd overgeplaatst naar *Passoeroewan* en vervangen door den onderwijzer van *Bangkallang* H. OBERTOP (4).

Doordien deze school in aantal kinderen aanwies, werd er een kweekeling, G. H. VAN LIGTEN (5) bij aangesteld. Bij het einde van 1857 bestond het personeel alzoo uit:

---

(1) Gouvernements besluit dd. 13 Januarij 1857 No. 1.
(2) Besluit Hoofdkommissie van Onderwijs dd. 21 Februarij 1857. No. $^{41}/_{94}$.
(3) Gouvernements besluit dd. 2 Junij 1857 No. $^{57}/_{46}$.
(4) Besluit Hoofdkommissie van Onderwijs dd. 16 Mei 1857 No. $^{18}/_{96}$
(5) " " " " " 13 November 1857 No. $^{85}/_{100}$.

den 1sten onderwijzer J. VAN DER TANG,
" 2den " W. MEIJER,
" 3den " H. OBERTOP,
" ondermeester F. C. DE GRAAFF,
" kweekeling G. H. VAN LIGTEN.

De bevolking dezer school was over 1857:

hoogste getal	105
minste "	81
gemiddeld "	98
er werden opgenomen . . .	43
en verlieten de school . .	23

De ontvangsten bedroegen	*f* 6,340,—
de uitgaven	" 14,758,05
alzoo meer uitgaven . . . , ...	*f* 8,418,05
maakt gemiddeld per kind	" 85,100

Gouvernements tweede Lagere school.

Op deze school is het personeel, even als in 1856, voor een groot deel afgewisseld en vervangen.

Op primo 1857 bestond dit uit:

H. W. C. DE ROOCK 1sten onderwijzer.
J. W. BILLE VAN DEN DUNGEN 2den "
J. E. BOYER, 3den "
C. OVER DE LINDEN 4den "
H. VELU ondermeester
K. J. RABÉ "
A. HOLLARD kweekeling.

Van deze onderwijzers werd J. W. BILLE VAN DEN DUNGEN overgeplaatst naar de 1ste school, zoo als voren is vermeld (1). L. E. BOYER werd overgeplaatst naar *Amboina* (2). C. OVER DE LINDEN werd overgeplaatst naar *Ternate* (3). H. VELU werd gedetacheerd bij de 3de school.

(1) Besluit Hoofdkommissie van Onderwijs dd. 21 Februarij 1857 No $^{41}/_{94}$.
(2) " " " " 31 Augustus " " $^{42}/_{93}$.
(3) " " " " 15 " " " $^{25}/_{97}$.

In hunne plaatsen werden benoemd tot 2den onderwijzer W. BEERENKAMP van *Palembang* (1); tot 3den onderwijzer F. L. DE VRIESE van *Samarang* (2); tot 4den onderwijzer M. J. J. OP DE LAEY van *Ternate* (3).

Op ultimo 1857 bestond het onderwijzend personeel alzoo uit:

den 1sten onderwijzer H. W. C. DE ROOCK,
" 2den " W. BEERENKAMP,
" 3den " F. L. DE VRIESE,
" 4den " M. J. J OP DE LAEY,
" ondermeester H. VELU,
" kweekeling A. HOLLARD.

Het hoogste getal schoolkinderen op een tijdstip bedroeg		223
" laagste "		111
" gemiddeld "		171
er werden toegelaten		56
er verlieten de school		52
gingen over ter 3e school.		60
de ontvangsten beliepen	*f*	1898:40
de uitgaven.	"	12164:04
meerdere uitgaven	*f*	10265:84
maakt gemiddeld per kind.	*f*	60:10

Gouvernements derde Lagere school.

Nadat het schoolgebouw was voltooid, waarover het vorig verslag handelt, werd deze nieuwe inrigting van openbaar onderwijs geopend den 15 September 1857. Als onderwijzers werden daarbij benoemd en geplaatst, C. F. SLOOT tot 1sten onderwijzer, C. L. PLASBERG tot 2den idem.

Deze school werd geopend met 60 leerlingen, het hoogste getal in de drie maanden; het minste was 40; het gemiddeld getal alzoo 50.

(1) Besluit Hoofdkommissie van Onderwijs dd. 21 Februarij 1857 No 41/94
(2) " " " " 31 Augustus " " 42/98
(3) " " " " 15 " " " 62/97

De ontvangsten bij deze school beliepen slechts
(3 maanden) . . . . . *f* 4:100
en de uitgaven (3 maanden) . . . . . „ 2279:90
zoodat meer uitgegeven werd . . . . . *f* 2275:20
hetgeen per kind maakt . . . . . „ 113:75

De bestemming der derde school is de opname der leerlingen, die bij de 2de school te veel zijn. De bevolking zal zich dus regelen naar die der 2de school.

Te kort is deze school nog in werking, om aangaande den gang van het onderwijs te kunnen berigten.

De leermiddelen op deze drie scholen bevinden zich in goeden staat.

De lokalen belenden aan elkander, doch zijn onderling gescheiden.

Het onderwijs wordt geregeld op alle drie scholen volgens het reglement van 24 September 1834 gegeven.

Bij de gehouden school-examina op 31 Julij en 23 December, heeft de Subkommissie reden van tevredenheid gevonden, zoowel omtrent den arbeid der onderwijzers, als omtrent de vorderingen der leerlingen.

De gezamenlijke uitgaven dier drie scholen
beliepen . . . . . *f* 29,201,99
en de ontvangsten . . . . . „ 8,243,20
zoodat meer uitgegeven is voor gemiddeld 319 kinderen. *f* 20,958,79
of voor ieder kind. . . . . „ 65,84

PARTIKULIERE SCHOLEN.

1°. van C. C. WERNER.
Het getal kinderen op deze school was gemiddeld 25, tegen betaling van een gering schoolgeld. Onder deze kinderen zijn Christenen en onchristenen. Het onderwijs is van geringen omvang.

2°. van F. C. WILLEMSZ.
Het onderwijs op de school van F. C. WILLEMSZ, sinds 1850 in werking, is van meer omvang. Het getal kinderen bedroeg over 1857 gemiddeld 59, die hooger school-

geld betalen dan bij den heer WERNER. De onderwijzer wordt bijgestaan door een' secondant en een kweekeling.

3°. van mevrouw J. A. STEUP, die in 1855 eene schoolinrigting voor meisjes heeft ingesteld op eenigzins ruimen voet. Het getal leerlingen is hoogstens 21 en minstens 15 geweest, deels kostkinderen, die onderwijs ontvangen in verschillende talen en handwerken, benevens muzijk.

4°. Mejufvrouw J. J. GERSOM, in 1855 begonnen met de voortzetting der vroegere school van mevrouw H. S. W. GERSOM, geb. DE VRIES, geeft eveneens aan meisjes onderwijs, behalve in de Hollandsche, ook in de Fransche en Engelsche talen.

De inrigting is op minder ruimen voet gesteld, dan die van mevrouw STEUP.

Het getal kinderen bedraagt gemiddeld 35, waarbij een paar kostkinderen.

5°. Mejufvrouw H. KOENEN heeft zich hier in 1856 nedergezet, en geeft eveneens slechts aan meisjes onderwijs in dezelfde vakken als op de twee vorige scholen. Het getal harer schoolkinderen beliep gemiddeld 14.

6°. Miss. ELLEN ROBERTSON is naar elders vertrokken.

7°. Mejufvrouw AZIA van *Timor* heeft sinds een tiental jaren eene wel ingerigte bewaarschool voor meisjes, wier opleiding naar wensch geschiedt. Het aantal der haar toevertrouwde kinderen was gemiddeld 25, daar zij geen grooter getal wenscht aan te nemen. Voor het onderwijs wordt zij in de namiddag-uren bijgestaan door den ondermeester DE GRAAFF.

8°. Op de bewaarschool van den Zendeling J. EMDEN gaan een 20tal kinderen tegen eene geringe belooning, die ten voordeele van het Zendelingfonds strekt.

Behalve de beide voorgaande personen houden zich nog verscheidene anderen, meest weduwen, bezig met het houden van bewaarscholen, waar tevens onderwijs gegeven wordt in vrouwelijke handwerken en de allereerste beginselen van het onderwijs, ter voorbereiding van de Gouvernements- of andere scholen, al-

waar de kinderen niet beneden den zesjarigen ouderdom mogen worden opgenomen.

De oudste dezer inrigtingen is die van de weduwe FRANCKE, die bereids dertig jaren dit beroep uitoefent.

De kinderen aan deze verschillende bewaarscholen toevertrouwd, zullen het getal van vijftig niet te boven gaan.

Op het maritiem établissement, circa een half uur van de stad, wonen een aantal Europesche werklieden, die hunnen kinderen huis-onderwijs doen geven, omdat de afstand tot de Gouvernementsschool te groot is. Het getal bedraagt ongeveer 20.

Al deze schoolinrigtingen bevatten te zamen 584 kinderen, waarvan ten behoeve van het onderwijs wordt uitgegeven, uit

's lands kas voor 319 kinderen	*f* 20,958,79
van en door partikulieren 265 kinderen. . . .	" 34,056,—
(voor zoo verre bekend.)	
Het onderwijs kostte alzoo	" 55,014,79

GRISSEE.

Bij den aanvang des jaars stond de school onder het bestuur van den onderwijzer S. C. VAN DER BENT, bijgestaan door den kweekeling F. H. DE GRAAFF.

De kweekeling DE GRAAFF werd benoemd tot ondermeester en in diens plaats tot kweekeling aangesteld D. P. E. VAN LOOSBROEK (1), terwijl de kweekeling voor de O. I. dienst J. HAZELHORST nog als eerste ondermeester bij die school is ingetreden.

Op ultimo 1851 bestond het onderwijzers personeel uit:

den onderwijzer	S. C. VAN DER BENT.
1en ondermeester	J. HAZELHORST.
2en "	F. H. DE GRAAFF.
kweekeling	D. E. P. VAN LOOSBROEK.

Gemiddeld werden 50 kinderen onderwezen.

De school is in 1857 gehouden in het nieuw gebouwde Gouvernements lokaal, en zeer doelmatig bevonden.

De leermiddelen zijn mede in een goeden staat.

(1) Besluit Hoofdkomm: v. Onderw. dd. 27 December 1856 No. $^{27}/_{93}$.

Het onderwijs wordt gegeven overeenkomstig dezelfde beginselen als te *Soerabaija*, volgens het schoolreglement van 1834.

Het openbare examen vond plaats op den 21 Julij. Er waren toen aanwezig 48 leerlingen.

Van *Soerabaija* waren daartoe gecommiteerde leden afgevaardigd. De uitkomsten van het examen waren zeer bevredigend.

Het dagelijksch toezigt berust bij het hoofd des plaatselijken bestuurs, die lid is van de Subkommissie van Onderwijs te *Soerabaija*.

Over 1857 had deze school:

uitgaven	*f* 3,163,33
ontvangsten	" 604,48
meerdere uitgaven	*f* 2,558,85
of voor ieder kind	*f* 40,—.

De Subkommissie van Onderwijs verloor in 1857 van hare leden Mr. P. J. Filz, die sinds 1850 lid was en naar *Batavia* vertrok. De Assistent-Residenten van *Bangkallang* en *Sumanap*, die bij de instelling van eene afzonderlijke Subkommissie op *Madura*, thans van die commissie leden zijn.

Daarentegen werd de Roomsch katholieke Pastoor N. Moonen vervangen door den Roomsch katholieken Pastoor C. J H. Franssen, en in de maand December nog benoemd tot leden Ds. A. van Davelaar, predikant en Mr. W. H. 's Jacob prokureur. De voordragt tot het benoemen van nog een lid, om het getal te brengen op tien, was bij het Gouvernement op ultimo des jaars nog in advies.

Bangkallang.

In de laatste helft van dit jaar hadden er eenige veranderingen aan deze school plaats.

De onderwijzer H. Obertop werd overgeplaatst naar de Gouvernements 1ste lagere school te *Soerabaya*, en tot zijn vervanger benoemd de onlangs uit *Nederland* aangekomen onderwijzer voor de O. I. dienst, W. Wilmes, die zijne betrekking op den 10den Julij heeft aanvaard (1).

(1) Besluit Hoofdkommissie van Onderwijs dd. 16 Mei 1857 No. $^{19}/_{96}$

Het gebouw, waarin tot hiertoe onderwijs gegeven werd, geheel ongeschikt zijnde, zoo heeft de Assistent Resident een ander lokaal tot school laten inrigten, waardoor vooreerst in eene dringende behoefte voorzien is.

Bij het onderzoek naar de vorderingen der leerlingen, hetwelk om verschillende redenen eerst op den 16 December kon plaats hebben, en hetgeen bijgewoond werd door drie leden der Subkommissie, bleek dat de leerlingen vrij belangrijke vorderingen hadden gemaakt, vooral in het schrijven, rekenen en de aardrijkskunde.

Het onderwijs zou echter nog betere uitkomsten kunnen opleveren, indien de ouders der leerlingen te bewegen waren om te huis met hunne kinderen de Hollandsche, in stede van de Maleische taal te spreken.

Met ultimo December bedroeg het aantal leerlingen:

betalende	7
gratis onderwezen . .	5
te zamen	12 leerlingen.

Betrekkelijk het geldelijk gedeelte dezer school wordt aangeteekend:

dat de ontvangsten van het afgeloopen jaar hebben bedragen	*f* 106:—
en de uitgaven	" 1644:—
hetgeen alzoo een nadeelig verschil geeft van	*f* 1538:—
of voor ieder leerling	*f* 128:—

Sumanap.

De onderwijzer G. L. Plasberg van deze school, werd door den onderwijzer H. Schoemaker vervangen. (1).

De school werd bezocht door 46 kinderen, onder welke 12 betalende leerlingen.

Het schoolgebouw en de onderwijzerswoning bevinden zich in redelijken staat, en worden uit de jaarlijks daarvoor te goed gedane fondsen onderhouden. Ook de schoolmeubelen zijn goed.

(1) Besluit Hoofdkommissie van Onderwijs dd. 16 Mei 1857 No. $^{19}/_{98}$.

De ontvangsten hebben bedragen	*f* 317: 62
en de uitgaven	" 1598:116
alzoo meer uitgegeven	*f* 1281: 54
of voor ieder leerling	*f* 27: 50

Passoeroewan.

Mogt de Subkommissie van Onderwijs in haar verslag over 1856 gunstige uitkomsten van het onderwijs vermelden, hare tevredenheid over het afgeloopen jaar was niet minder.

Blijkens de zoo wel openbaar als besloten gehouden examens, waren de uitkomsten bevredigend.

Reeds bij het vorige verslag werd melding gemaakt, dat de leerlingen van den kunstschilder H. J. Hesselaar gratis onderwijs in het teekenen kregen, terwijl de meisjes driemaal 's weeks door mevrouw de weduwe Dean, in het naaijen en vrouwelijke handwerken kosteloos onderwezen werden.

Door het aanstaande vertrek van die weduwe en het vermoedelijk verlaten dezer plaats door den heer Hesselaar, zijn die meisjes sedert twee maanden van dat onderwijs verstoken, en is het op de Gouvernements-school geven van lessen in het handteekenen gestaakt, hetwelk te betreuren is, omdat de uitkomsten aan het doel beantwoordden.

De Subkommissie wendt nog steeds pogingen aan, om op eene andere wijze in die ontstane leemte te voorzien, door zoo mogelijk het onderwijs in het handteekenen, door dat in het regtlijnig teekenen, de eerste beginselen der mathesis en der burgerlijke bouwkunde, te doen vervangen.

Zij voelt zich te meer daartoe genoopt, omdat hare sedert twee jaren aangewende pogingen, om aan de Gouvernements school eene ambachtsschool te verbinden, mislukt zijn, daar in overweging is de oprigting van zoodanige school te *Soerabaija*.

De onderwijzers te *Passoeroewan* en *Malang* geven redenen tot tevredenheid. In het personeel hebben de volgende veranderingen plaats gehad.

Den onderwijzer J. Ciebrant werd uithoofde van ouderdom

en ligchaamsgebreken een eervol ontslag uit 's lands dienst verleend, met behoud van aanspraak op pensioen. (1).

Een eervol ontslag is aan den ondermeester H. BURER verleend, welk ontslag nader op voorstel der Subkommissie is ingetrokken (2).

Voorts werd de onderwijzers-kweekeling voor de O. I. dienst M. J. HONIG als ondermeester geplaatst (3), terwijl de bezoldiging van den kweekeling H. F. EVERS van *f* 15 op *f* 25:— 's maands is verhoogd (4).

Het getal leerlingen te *Passoeroewan* was gemiddeld 85, van welke 47 gratis, en van *Malang* 30, van welke 17 gratis.

Betrekkelijk het geldelijk gedeelte dezer scholen wordt aangeteekend:

Passsoeroewan.

dat de ontvangsten van het afgeloopen jaar hebben bedragen	*f* 1421:—
en de uitgaven	„ 4437:—
hetgeen alzoo een nadeelig verschil geeft van	*f* 3016:—
of voor ieder leerling	*f* 35:—

Malang.

dat de ontvangsten van het afgeloopen jaar hebben bedragen	*f* 266:—
en de uitgaven	„ 1500:—
hetgeen alzoo een nadeelig verschil geeft van	*f* 1234:—
of voor ieder leerling	*f* 40:—

BEZOEKIE.

Bij het einde van 1856 bedroeg het getal der schoolkinderen 17, van welke 10 gratis onderwijs genoten.

Gedurende 1857 hebben de school verlaten één leerling wegens vertrek naar elders, en één wegens volbragten leertijd (*),

(1) Gouv. Besluit dd. 6 Januarij 1857 No. 6.
(2) Besluit Hoofdkommissie van Onderwijs dd. 25 November 1857 No. $^{21}/_{100}$
(3) „ „ „ „ 17 September „ „ $^{42}/_{47}$
(4) „ „ „ „ 19 December „ „ $^{34}/_{112}$
(*) Is thans werkzaam bij den Waterstaat.

en zijn bijgekomen elf kinderen, zoodat onder ultimo December 1857 aanwezig waren 26 kinderen, waarvan jongens tegen betaling 7
jongens gratis 10
meisjes tegen betaling 7
" gratis 2

te zamen 26

eene vermeerdering alzoo in den loop des jaars van 9 leerlingen.

De school staat bij voortduring onder de leiding van den onderwijzer J. A. P. DE VISSER.

Gedurende het jaar 1857 is het openbaar examen gehouden in de maand Julij, en het besloten in December.

De gemaakte vorderingen der kinderen werden met genoegen door de Kommissie bespeurd.

Van de ter school gaande zijn er slechts drie, die vroeger onderwijs hebben genoten.

Door de vermeerdering der onderwijs genietende kinderen, wordt het schoollokaal, waarvoor een partikulier huis is ingehuurd voor ƒ 20:— 's maands, te klein; de noodige voorstellen tot het opbouwen eener school en onderwijzerswoning zijn uitdienhoofde reeds gedaan, daarop is evenwel nog geene Gouvernements beschikking ontvangen, als zijnde afhankelijk van algemeene reorganisatiën.

De bij besluit van den 23 December 1856 No. 24, bepaalde termijn voor den inhuur van een huis, bestemd tot schoolgebouw, verstreken zijnde, zonder dat van Gouvernementswege een zoodanig gebouw aanwezig is, zoo is aan de Hoofdkommissie van Onderwijs in overweging gegeven (1) autorisatie te provoceren om den bij boven aangehaald besluit bepaalden termijn te verlengen tot ultimo 1858.

Van de leden der Subkommissie heeft in 1857 de heer G. R. P. UMBGROVE de residentie verlaten, en is in zijne plaats benoemd de heer J. C. SPENGLER (2).

---

(1) Miss. Subkommissie dd. 18 December 1857 No. 4075.
(2) Gouvernementsbesluit dd. 18 " " " 24.

Betrekkelijk het geldelijk gedeelte dezer school wordt aangeteekend:

dat de ontvangsten in 1857 hebben bedragen	*f* 376:70
de uitgaven	„ 1909:12
een nadeelig saldo van	*f* 1532:62
of voor ieder kind	*f* 66:76

Probolingo.

In deze residentie bestaat slechts eene Gouvernementsschool, namelijk die te *Probolingo*, onder de leiding van den onderwijzer J. C. Stoltenbach, aan wien is toegevoegd de ondermeester A. van Velsen.

Het getal der leerlingen bedroeg op het einde des jaars 51, van welke 27 gratis onderwezen werden.

In de vorige maanden des jaars was het getal leerlingen gemiddeld 54, van welke 25 kosteloos het onderwijs ontvingen.

Het onderwijs heeft bij de leerlingen vrij algemeen gunstige uitkomsten opgeleverd, zoo als werd bewezen door de ingediende verslagen van het op den 10 Julij gehouden openbaar en op den 24 December plaats gevonden besloten examen; bij welke gelegenheden de leerlingen hebben doen blijken van zeer voldoende vorderingen in de onderscheidene vakken van het aan hen gegeven onderwijs; er bestaan derhalve genoegzame redenen om over den goeden gang van het onderwijs tevreden te zijn, en nopens de verdiensten van het onderwijzers-personeel gunstig te getuigen.

De schoolvergaderingen werden geregeld maandelijks gehouden, ter behandeling van de belangen van het onderwijs, en om ten behoeve van hetzelve de maatregelen te beramen, die vereischt mogten worden.

De leden der Subkommissie waren respectivelijk en bij maandelijksche afwisseling belast met het bezoeken der school, en werd aan deze opdragt eene getrouwe uitvoering gegeven, waardoor de Subkommissie steeds in wetenschap is gehouden met den gang van het onderwijs en de wijze waarop zoowel de onder-

wijzer als de ondermeester zich van de op hen rustende verpligtingen kwijten.

De berigten door de gecommitteerde leden aan de Subkommissie ter zake gedaan, waren gedurende het afgeloopene jaar steeds gunstig.

In	1853 was het gemiddeld getal leerlingen	39
〃	1854	45
〃	1855	49
〃	1856	54
〃	1857	54

aldus in den loop van 5 jaren eene vermeerdering van 15 leerlingen; aan die vermeerdering heeft echter het jaar 1857 geen aandeel toegebragt, zijnde gedurende hetzelve het gemiddeld getal leerlingen gelijk gebleven aan dat van het laatstvorige jaar.

Betrekkelijk het geldelijk gedeelte dezer school wordt aangeteekend:

dat de ontvangsten van het afgeloopen jaar hebben bedragen	*f* 1087:70
en de uitgaven	〃 3042:66½
hetgeen alzoo een nadeelig verschil geeft van	*f* 1954:116
of voor ieder leerling	*f* 36:—

Banjoewangie.

Gedurende het jaar 1857 heeft het onderwijs op de Gouvernements lagere school geregeld plaats gevonden, onder de leiding van den onderwijzer A. van Ooyen.

In den aanvang van het jaar bedroeg het getal scholieren 18; in den loop van 1857 zijn er afgegaan 6, zoodat er bij het sluiten van dit verslag nog slechts 12 leerlingen overbleven, van welke 6 gratis onderwijs genoten.

De Subkommissie heeft reden om tevreden te zijn over het gedrag en de naarstigheid der leerlingen, als ook over hunne vorderingen.

Betrekkelijk het geldelijk gedeelte dezer school wordt aangeteekend:

dat de ontvangsten hebben bedragen	*f*	363,50
en de uitgaven	"	1,332,99
hetgeen alzoo een nadeelig verschil geeft van .	*f*	969,49
of voor ieder leerling	"	74,05

POERWOREDJO.

Onder ultimo van het jaar 1857 bedroeg het getal leerlingen 44, van welke 23 gratis onderwijs genoten. Het gemiddeld getal gedurende 1856 bedroeg 45.

Het onderwijzers-personeel heeft in zoo verre verandering ondergaan, dat de kweekeling E. A. SCHULTZ op zijn verzoek door de Hoofdkommissie eervol is ontslagen (1), terwijl de Subkommissie, uit aanmerking van het minder getal scholieren in vergelijk met vroegere jaren, heeft voorgesteld hem vooreerst niet te doen vervangen. De onderwijzer J. L. BLOEMHARD en de ondermeester J. H. TOOROP bleven bij de school werkzaam, en voldoen aan hunne roeping.

Op den 1 Augustus werd het openbaar examen en de prijsuitdeeling gehouden.

Bij die gelegenheid bleek, dat voldoende vorderingen waren gemaakt in het schrijven, rekenen, in de geschiedenis en geographie.

Het lezen was minder bevredigend, en niettegenstaande de reeds in het vorige jaar aan den onderwijzer gedane aanbeveling, om inzonderheid te letten op de stootende uitspraak in de bij alle kinderen zonder uitzondering bestaande gewoonte, om den klemtoon op de laatste lettergreep te laten vallen, volgens inlandsche manier, werd daarin echter nog weinig verandering ten goede bespeurd. Ook in het kaartteekenen was niet veel vooruitgang te zien. Het verbeteren van foutieve opstellen ging vrij goed. Over het algemeen laat de geestontwikkeling bij de kinderen veel te wenschen over. Hetgeen zij leeren is meestal werktuigelijk, zoodat het geleerde na het verlaten der school spoedig vergeten wordt.

De oorzaak is echter grootendeels te wijten aan de onver-

(1) Besluit Hoofdkommissie van Onderwijs dd. 28 September 1857 No. $^{85}/_{100}$

schilligheid der ouders, die slechts zelden zich de moeite willen geven met hunne kinderen de Hollandsche taal te spreken, zoodat deze zich dan ook meestal zeer gebrekkig daarin uitdrukken.

Het schoolgebouw bevindt zich in goeden staat, zoo ook het meubilair.

Betrekkelijk het geldelijk gedeelte dezer school wordt aangeteekend:

dat de ontvangsten van het afgeloopen jaar hebben bedragen	*f*	855,10
en de uitgaven	〃	2,862,91
hetgeen alzoo een nadeelig verschil geeft van .	*f*	2,007,81
of voor ieder leerling	〃	45,75

BANJOEMAAS.

Het onderwijs werd in het afgeloopen jaar zonder eenige stoornis te ondervinden, onafgebroken voortgezet door den onderwijzer A. DE BRUIJN.

Gemiddeld bezochten 30 kinderen de school, van welke 9 gratis onderwijs ontvingen.

Meermalen werden eenige leerlingen door ziekte verhinderd, de school te bezoeken, hetgeen niet zonder invloed op de overige klassen gebleven is, naardien de onderwijzer meer dan eens gehouden was den gang van het onderwijs te wijzigen, wilde hij ten minste het aantal afdeelingen niet vergrooten.

Slechts éénmaal verzuimde een der kinderen onwettig de school.

Over den goeden gang van het onderwijs kan de meest voldoende getuigenis worden afgelegd, terwijl over het algemeen de gehoorzaamheid, de ijver en de leerlust der kinderen den onderwijzer reden gaven van tevreden te zijn.

De stand van het onderwijs kan, in algemeene trekken, als volgt worden opgegeven.

In de hoogste klasse lezen de meeste leerlingen vlug, vaardig en met eene duidelijke uitspraak. Zij verstaan het gelezene, zoo als is gebleken, bij het beantwoorden van daarover gedane vragen.

De leer der tiendeelige breuken, de verandering van zoodanige breuken in gewone en omgekeerd, benevens de voornaamste eigenschappen van de evenredigheden ; dit alles is met vrucht behandeld geworden.

Ook in de taalkunde waren vorderingen gemaakt, terwijl de leerlingen zich over het algemeen, zoo wel mondeling als schriftelijk, naar de bepaalde regels wisten uit te drukken. Een foutief opstel werd voldoende door hen ontleed en gezuiverd.

Van de aardrijkskunde is vooral, tot inleiding of voorbereiding van het onderwijs in de geschiedenis van het Vaderland, *Nederland* behandeld geworden, met herhaling van hetgeen van den Oost-Indischen Archipel bereids vroeger geleerd was. De kinderen waren op de kaart te huis, en wisten vlug de verschillende steden en rivieren aan te wijzen.

Ook de vormleer is in deze klasse met goed gevolg onderwezen.

De middelste klasse werd geoefend in de eerste beginselen der Nederduitsche taal en de toepassing van de vier hoofdregelen der rekenkunde. Het lezen ging vlug en zuiver, en ook door hen werd het gelezene vrij goed begrepen ; tot oefening van het verstand wordt dikwerf met deze klasse gesproken over de omringende voorwerpen, eene methode, die blijken heeft gegeven van nuttig en heilzaam op den geest van velen te werken.

Deze klasse heeft gedurende het afgeloopen jaar de meeste vorderingen gemaakt.

De laagste klasse, eerste gedeelte, die de leesoefeningen naar de leerwijze van PRINSEN heeft doorgewerkt, leest vrij vlug, terwijl het tweede gedeelte dier klasse de lange en korte slotklanken beoefent.

De hoofdbezigheid dezer klasse is echter verstandsoefening, naar het boek der moeders van PESTALOZZI, waartoe de omringende voorwerpen in het menschelijk ligchaam of prentafbeeldingen de stof opleveren. De meest voldoende resultaten worden hierdoor verkregen,

Uit het vorenstaande kan afgeleid worden, dat over den gang van het onderwijs ruimschoots redenen van tevredenheid bestaan,

maar nog meer zou dit het geval zijn, zoo den onderwijzer hulpe werd verleend in zijnen veelomvattenden en moeijelijken arbeid.

Die hulpe is hem noodig, en dienstig om het onderwijs over het algemeen beter te kunnen leiden, en zich in het bijzonder met sommige vakken van het onderwijs meer bepaald bezig te kunnen houden.

Ook de Hoofdkommissie van Onderwijs heeft dit beaamd, en bij haar besluit (1) den ondermeester bij de Gouvernements lagere school te *Serang*, J. A. C. DURIEUX als zoodanig naar *Banjoemaas* overgeplaatst.

Genoemde ondermeester heeft echter tot groot ongerief der school, zijne betrekking niet aanvaard.

Betrekkelijk het geldelijk gedeelte dezer school wordt aangeteekend:

dat de ontvangsten van het afgeloopen jaar hebben bedragen	*f* 865:50
en de uitgaven	„ 1443:04
hetgeen alzoo een nadeelig verschil geeft van	*f* 577:74
of voor ieder leerling	*f* 19:—

TJILATJAP.

Bij Gouvernements besluit dd. 6 October 1856 No. 14, is bepaald, dat in 1857 eene Gouvernements lagere school ter hoofdplaats *Tjilatjap* zal worden opgerigt. De school is nog in aanbouw, maar wordt daaraan ijverig doorgewerkt. De Assistent Resident heeft kamers in de bijgebouwen van zijne woning beschikbaar gesteld, om voorloopig het onderwijs een aanvang te doen nemen, met het oog op de dringende behoefte, welke er bestaat om de ouders aldaar in de gelegenheid te stellen hunnen kinderen onderwijs te doen genieten.

Een onderwijzer voor bedoelde school zal alzoo spoedig benoemd worden.

(1) dd. 7 September 1857 No. $^{42}/_{97}$.

Djokjokarta.

Het getal scholieren bedroeg in 1856 gemiddeld 100, van welke 40 gratis onderwijs genoten; gedurende 1857 gemiddeld 97, van welke gratis onderwijs genoten 47.

De school was dus in vergelijk met het vorige jaar, met 3 kinderen verminderd, hetgeen wel niet als achteruitgang mag worden beschouwd, maar veeleer moet worden toegeschreven aan de gewone oorzaken der mutatiën onder de leerlingen, door vertrek als anderzins, vooral wanneer men bij inzage der verslagen van vroegere jaren opmerkt, dat het gemiddeld getal scholieren zelden het cijfer van 70 te boven ging, en de school dus in de twee laatste jaren een' noemenswaardigen vooruitgang toont.

In het onderwijzend personeel heeft in 1857 geene verandering plaats gehad. Het bestuur der school is opgedragen aan den onderwijzer J. H. Retel, bijgestaan door den ondermeester R. Burg en den kweekeling J. P. Appel.

Over den ijver en de geschiktheid der onderwijzers en de vorderingen der leerlingen, werden bij voortduring gunstige berigten ontvangen, en het op den 17 Oktober gehouden openbaar examen, gaf dan ook reden tot tevredenheid over de werkelijk goede vorderingen der leerende jeugd.

Het vroegere lokaal der school, hetwelk wegens bouwvalligheid in 1855 is moeten worden verkocht (1), is nog niet vervangen.

Het dagelijksch onderrigt der scholieren werd gegeven in een daarvoor ingerigt gedeelte van de woning van den onderwijzer, die van Gouvernements wege is schadeloos gesteld met *f* 100, 's maands, voor zoo lang van zijn huis tot bedoeld einde wordt gebruik gemaakt (2).

Intusschen zijn aan het Gouvernement voorstellen gedaan, tot den opbouw van een ruim en doelmatig schoolgebouw, waarvan het plan en de begrooting op ultimo December 1857 nog in behandeling waren.

---

(1) Gouvernements Besluit dd. 25 Mei 1857 No. 7.

(2) " " 5 September 1857 No. 6.

Het meubilair der school, dat reeds sedert een paar jaren in een slechten staat verkeerde, werd eindelijk geheel onbruikbaar, en is daarom in November 1857 moeten worden afgekeurd. Op het voorstel, om voor de vervanging van hetzelve, door plaatselijken aanmaak, eene som van *f* 1,000,— beschikbaar te stellen, zal spoedig eene beschikking ontvangen worden.

De Subkommissie heeft gedurende het jaar 1857 geene verandering ondergaan, dan dat met de verwisseling van het hoofd des bestuurs dezer residentie, ook een nieuwe president aan haar hoofd optrad.

Betrekkelijk het geldelijk gedeelte dezer school wordt aangeteekend:

dat de ontvangsten van het afgeloopen jaar hebben bedragen	*f* 1,968,100
en de uitgaven	" 7,508, 18
hetgeen alzoo een nadeelig verschil geeft van .	*f* 5,539, 38
of voor ieder leerling	" 57, 13

Soerakarta.

Op ultimo December 1857 genoten op deze school 138 leerlingen onderwijs, van welke 56 gratis; dus eene vermeerdering van 39 scholieren in vergelijk van bij ultimo 1856.

De uitkomsten van het gegeven onderwijs waren vrij bevredigend.

Het personeel der school is dit jaar vermeerderd geworden met een ondermeester (1), J. B. Coenraad, terwijl aan den kweekeling G. Barend eene traktementsverhooging is toegelegd geworden (2), zoodat het onderwijzend personeel alsnu bestaat uit:

den 1sten onderwijzer	H. Soeters,
" 2den "	C. H. Reijgers,
" ondermeester	J. Leegstra,
" "	J. B. Coenraad,
" kweekeling	G. Barend.

(1) Besluit Hoofdkommissie van Onderwijs dd. 15 Augustus 1857 No. $^{48}/_{93}$.
(2) " " " " " 10 April " " $^{91}/_{95}$.

Betrekkelijk het geldelijk gedeelte dezer school wordt aangeteekend :

dat de ontvangsten in het afgeloopen jaar hebben bedragen	*f*	3,038,107
en de uitgaven	"	8,108, 44
hetgeen alzoo een nadeelig verschil geeft van	*f*	5,069, 57
of voor ieder leerling	"	36, 88

PARTIKULIERE SCHOOL VAN DEN HEER HANSSENS.

Door gebrek aan genoegzame inkomsten, is deze school op den 1sten April 1857 gesloten geworden.

PARTIKULIERE SCHOOL VAN MEJUFVROUW G. M. C. CLAASSEN.

Op deze school wordt aan 12 meisjes uit de gegoede klasse onderwijs gegeven, en de gemaakte vorderingen der leerlingen laten weinig te wenschen over. Mejufvrouw CLAASSEN schijnt geheel berekend te zijn voor hare taak.

KEDIRIE.

Het schooljaar heeft geene redenen tot tevredenheid gegeven.

De school werd opgerigt op herhaalden aandrang der ouders, en thans, gelijk het met vele nuttige instellingen gaat, wordt er bijna geen gebruik meer van gemaakt.

Het getal der schoolgaande kinderen bepaalt zich slechts tot 4 van welke één gratis.

Als een gevolg daarvan :

1e. is geen openbaar of besloten examen kunnen gehouden worden, en

2e. heeft de onderwijzer H. J. SCHEFFER verzocht, om bij voorkomende gelegenheid naar elders verplaatst te worden, waaraan dan ook bij de eerstvoorkomende gelegenheid gevolg zal worden gegeven, en de school tijdelijk worden opgeheven, tot dat er een grooter getal leerlingen van het onderwijs wenscht gebruik te maken,

In het personeel der plaatselijke Subkommissie kwam geene

andere verandering, dan dat Jhr. Mr. H. VAN ALPHEN, eervol op zijn verzoek, onder dankbetuiging, werd ontslagen, terwijl in diens plaats is opgetreden P. VAN HOEK, Kontroleur der 2de klasse bij de landelijke inkomsten en kultures (1).

Betrekkelijk het geldelijk gedeelte dezer school wordt aangeteekend:

dat de ontvangsten van het afgeloopen jaar hebben bedragen	*f* 332:—
en de uitgaven	" 2476:28
hetgeen alzoo een nadeelig verschil geeft van .	*f* 2144:28
of voor ieder leerling	" 214:50

MADIOEN.

De Gouvernements lagere school op de Hoofdplaats *Madioen*, werd onder het bestuur van den onderwijzer E. J. VAN DER LINDEN voorloopig in een der gebouwen van het indigo-sorteer pakhuis, den 2den Maart 1857 geopend met 15 kinderen, die voor het grootste gedeelte nog niets geleerd hadden, en slechts Maleisch verstonden, terwijl er 4 eenig onderwijs hadden genoten.

In den tijd van zeven maanden werd het getal kinderen met 8 vermeerderd, waarvan er één weder spoedig de school verliet zonder bekende redenen, zoodat de school thans 22 leerlingen telt, onder welke 8 gratis onderwijs ontvingen, die in vijf afdeelingen zijn verdeeld.

De stand van het onderwijs, blijkens het gehouden openbaar examen en prijsuitdeeling op den 23 December 1857, kan aldus opgegeven worden.

Hoogste klasse.

Het lezen geschiedde op vrij goeden toon, en de uitspraak was vrij zuiver; het gelezene werd goed begrepen en verklaard.

Een foutief opstel werd vlug verbeterd, en taal- en redekundig ontleed.

Ook in het maken van brieven, uit opgegevene woorden, hadden deze leerlingen goede vorderingen gemaakt.

(1) Gouvernements Besluit dd. 22 April 1857 No. 25.

In het oplossen van rekenkundige voorstellen, met tiendeelige en gewone breuken, toonden zij veel vaardigheid, en wisten het uitgewerkte goed te verklaren.

Van de aardrijkskunde in het algemeen en van *Europa* en *Java* in het bijzonder, werden bewijzen van voldoende kennis gegeven.

Middelste klasse.

De leerlingen dezer afdeeling lazen vrij goed, en gaven blijken, dat zij wisten, wat zij gelezen hadden.

In de taalkunde waren zij tot en met de bijvoegelijke naamwoorden; zij schreven vlug eenige voorstellen in de verschillende naamvallen op het bord.

Het rekenen bepaalde zich tot de behandeling der vier hoofdregelen.

Laagste klasse.

In deze klasse werd onderwijs gegeven in het lezen, dat vrij goed ging en ook begrepen werd.

Verder werden de kinderen geoefend in de kennis der getallen, volgens de leerwijze van PESTALOZZI, en werden er verstandsoefeningen met hen gehouden.

AANVANGSCHOOL.

Eerste Afdeeling.

De leerlingen waren gevorderd tot en met de zevende leestafel. Zij lazen lief eenige lesjes uit hunne boekjes, en maakten zeer vlug eenige woorden op de leesmachine.

Tweede Afdeeling.

Deze kinderen waren aan de vierde leestafel, zijnde slechts drie maanden op de school, en spraken bij hunne komst niets dan Javaansch.

Met beide afdeelingen werden ook verstandsoefeningen gehouden.

Over het geheel heerschte er onder de schooljeugd eene buitengewoon gepaste vrijmoedigheid.

Groote behoefte bestaat er volgens berigt der Subkommissie, aan goede hulp voor den onderwijzer; niet om het groot getal

kinderen, maar om de uiteenloopende vorderingen der leerlingen; te meer nog, daar het getal telkens staat vermeerderd te worden.

Voor den aankoop van het meubilair, waarvoor eene som van *f* 160:— is toegestaan (1), zijn nog geene uitgaven gedaan, maar deswege eerst voorschotten gegeven, die bij het arresteren van de begrooting, ter zake zullen verrekend en in uitgaaf gebragt worden.

Ten slotte wordt genoteerd, dat een plan en begrooting voor den opbouw, voor 's lands rekening van eene school en onderwijzerswoning, en schoolmeubelen, aan de Direktie der openbare werken is ingediend, zijnde het bedrag van die begrooting *f* 14353:-

Omtrent het geldelijk gedeelte dezer school wordt aangeteekend:

dat de ontvangsten in het afgeloopen jaar hebben bedragen	*f* 332: 51
en de uitgaven	„ 1657:102
hetgeen alzoo een nadeelig verschil geeft van	*f* 1325: 51
of voor ieder leerling	„ 60: 30

Padang.

Gouvernements eerste Lagere school.

Liet deze school, blijkens het verslag over 1856 te wenschen over, het is thans eene aangename taak te kunnen vermelden, dat de verandering in het hulppersoneel, een gunstigen invloed heeft uitgeoefend, zoodat deze school wederom in denzelfden gunstigen toestand verkeert, dien zij de tien jaren, welke de onderwijzer P. van Geelen aan haar hoofd staat, heeft genoten.

Het gemiddeld getal leerlingen dezer school gedurende het jaar 1857 bedroeg 46.

Het schoolbezoek der leden van de Subkommissie, en het op den 7den September gehouden openbaar examen, heeft ten opzigte van het onderwijs de volgende resultaten opgeleverd.

(1) Gouvernements Besluit dd. 29 Maart 1857 No. 9.

De leerlingen van de derde of laagste klasse, 2de afdeeling, gaven blijken van goed systhematisch te zijn onderwezen in het vormen van een en twee lettergrepige woorden, met behulp van de letterkast en de leestafels, ook hadden zij eenige vorderingen gemaakt in het schrijven van letters en getallen alsmede in het optellen, terwijl zij blijken gaven door het opzeggen van eenvoudige versjes, dat bijzondere zorg was besteed om hen reeds vroegtijdig aan eene zuivere en vrije uitspraak der Nederduitsche taal te gewennen.

De leerlingen der hoogste afdeeling dezer klasse, hadden goede vorderingen gemaakt in het lezen en schrijven, terwijl de tafel van vermenigvuldiging hun eigen was. Ook van de vormleer, welke in het vorige jaar op deze school was verzuimd, was gedurende het jaar 1857 in deze en de beide hoogere klassen veel werk gemaakt, en de leerlingen gaven blijken, dat deze verstands-oefening ruimschoots den tijd en de moeite vergoedt, daaraan ten koste gelegd. Van een telraam is met vrucht gebruik gemaakt.

De beide afdeelingen dezer klasse bestaan uit 12 leerlingen.

De kweekeling A. Laarhuis is onder de leiding van den 1sten onderwijzer van Geelen belast met het onderwijs dezer klasse.

Deze kweekeling betoont veel ijver en goeden wil om te leeren; zijn eenig gebrek is het niet vaardig en zuiver spreken der Nederduitsche taal.

Dit gebrek is evenwel door de Subkommissie van zoo groot belang geacht, dat hem daarom, na afgelegd examen, de 4de onderwijzers rang geweigerd is, ofschoon hij in alle andere vakken ruim had voldaan.

De middelste klasse, verdeeld in twee afdeelingen, van welke ieder 10 leerlingen telt, gaf in vergelijking van het vorige jaar, bijzonder stof tot tevredenheid.

Liet èn de taalkunde èn het schrijven vroeger te wenschen over, de vorderingen, die de leerlingen in deze en alle andere vakken, tot het onderwijs in deze klasse behoorende, gemaakt hadden, getuigden, dat de 2de onderwijzer O. E. Hansen, niet alleen

bekwaam is met de beste in *Nederland* aangewend wordende leerwijzen, maar dezelve ook reeds met doelmatige wijzigingen voor de *Nederlandsch-Indische* jeugd in uitvoering weet te brengen.

Behalve het onderwijs in deze klasse, is aan den 2den onderwijzer HANSEN mede uitsluitend opgedragen het onderwijs in de zangkunst voor de geheele school. De vorderingen in die oefening waren zeer groot.

De hoogste klasse dezer school is insgelijks verdeeld in twee afdeelingen, ieder van welke 7 leerlingen telt.

De 1ste onderwijzer P. VAN GEELEN, heeft zich, behalve met het toezigt en de leiding der geheele school, uitsluitend met het onderwijs in deze klasse belast. Al de vakken, vooral taal- en rekenkunde, waren met veel vrucht onderwezen. Brieven en opstellen over woorden en onderwerpen door de Subkommissie opgegeven, werden door de meeste leerlingen vaardig, zonder eenige hulp of teregtwijzing, goed uitgewerkt, vooral ook in het omschrijven met eigen woorden van een, door de Subkommissie opgegeven gelezen hoofdstuk, alsmede in het kunstmatig lezen, muntten vele leerlingen bijzonder uit.

De gemaakte vorderingen, het gezonde oordeel en het ontwikkelde verstand van verscheidene leerlingen der 1ste klasse, leverden het bewijs, dat wanneer de huisselijke opvoeding het schoolonderwijs eenigzins te hulp komt, de Indische scholen, die een kundigen en ijverigen onderwijzer aan het hoofd hebben, bij de beste lagere scholen in *Nederland* niet achter staan. Zeer te betreuren is het echter, dat vele ouders, welke nog wel tot den beschaafden stand behooren, te zeer de huisselijke opvoeding verwaarloozen, en niet genoegzaam de weldaad van het schoolonderwijs voor hunne kinderen op prijs stellen.

Het schoolonderwijs heeft gedurende het gansche jaar 1857 zonder eenige stoornis geregelden voortgang gehad.

De verandering van het personeel van onderwijzers heeft bestaan in het overplaatsen van den 2den onderwijzer B. A. WILLEMS naar *Palembang*, en de in plaatstreding voor dezen, van den onderwijzer O. E. HANSEN, kort te voren uit *Nederland* aangekomen.

Het schoollokaal en de onderwijzerswoning verkeeren in een goeden staat.

De benoodigde hulpmiddelen voor het onderwijs zijn overvloedig voorhanden. Indien der laagste klasse een Europesche ondermeester kon te beurt vallen, zou deze school niets meer te wenschen overlaten.

De uitgaven voor deze school hebben, behalve de onkosten voor het gewone onderhoud van schoollokaal en onderwijzerswoning, gedurende het jaar 1857 bedragen . . *f* 7135: 70

de inkomsten	"	3156: —
alzoo een nadeelig verschil van	*f*	3977: 70
of voor ieder leerling	"	86: 51

Gouvernements tweede Lagere school.

Deze school wekt in groote mate de belangstelling der Subkommissie. Dagelijks toch neemt het getal leerlingen toe. Berekende men vroeger, dat het aantal leerlingen in vele jaren het getal van *honderd* niet zou bereiken, zoo blijkt nu, dat deze school binnen twee jaren na hare oprigting reeds een gemiddeld getal van 123 leerlingen telt, en het hoogste getal bij het einde van 1857 niet minder dan 137 was, terwijl men naar statistieke berekeningen, in de vijf eerste jaren nog eene aanzienlijke vermeerdering van leerlingen verwachten mag.

Van dit gemiddeld getal van 123 leerlingen zijn er slechts 19 die schoolgeld betalen, terwijl 104 kinderen gratis onderwijs ontvangen.

Niet alleen wegens de toenemende getalsterkte der leerlingen wekt deze school belangstelling, maar vooral wegens den gezegenden invloed, dien zij op het min beschaafde gedeelte der *Padangsche* jeugd uitoefent.

De kinderen toch komen meestal in een verwilderden staat, haveloos gekleed, schuw en niets dan Maleisch sprekende en verstaande, sommigen zelfs op 11 en 12 jarigen leeftijd, voor het eerst ter school.

Nadat zij eenige weken aan het onderwijs en de opvoeding op de school hebben deel genomen, kan men naauwelijks dezelfde kinderen in hen herkennen. Deze verwilderde staat heeft voor groote ordelijkheid, de haveloosheid voor netheid en zindelijkheid, de schuwheid voor vertrouwelijke vrijmoedigheid plaats gemaakt, terwijl ook de vorderingen in het spreken en vooral het verstaan der Nederduitsche taal, zeer groot zijn.

De 1ste onderwijzer J. J. DE WEYER verkrijgt deze gunstige uitkomsten tegenwoordig met minder moeite, aangezien er nu eenmaal een goede geest van orde en tucht, waaraan streng de hand gehouden wordt, op deze school heerscht, maar bij de oprigting dezer school, heeft het hem buitengewone inspanning en moeite gekost, dien geest bij de toen talrijk nieuw aankomende leerlingen in te voeren.

De oprigting dezer Tweede school is volgens het berigt der Subkommissie, eene groote weldaad voor al de standen der Padangsche ingezetenen geweest. Voor de meer beschaafde standen, doordien de schadelijke elementen voortspruitende van dagelijks nieuw aankomende leerlingen der minder beschaafde standen, geen ongunstigen invloed meer uitoefenen op hunne kinderen. Voor de minder beschaafde standen, omdat nu aan hunne kinderen die bijzondere zorg, niet alleen van het onderwijs, maar vooral van opvoeding kan ten koste gelegd worden, welke zij wegens verwaarloozing der huisselijke opvoeding zoo zeer behoeven, en hetwelk niet doenlijk was, toen de Padangsche schooljeugd van *alle* standen, in ééne school vereenigd was.

De school is verdeeld in drie klassen, waarvan de middelste klasse in drie en de laagste in twee afdeelingen gesplitst zijn.

De tweede afdeeling der laagste klasse telt 33 leerlingen, welke onderwezen worden door den kweekeling *A. Gossiaux*.

Deze kinderen worden onderwezen met behulp der letterkast, prentverbeeldingen en leestafels, want daar op enkele uitzonderingen na, het denkvermogen der nieuw aankomenden als het ware nog slaapt, moet dit eerst door zoodanige middelen gewekt worden.

De 1ste onderwijzer *de Weyer* houdt zelf zich bezig, hen voor-

werpen, die hij hen noemt, als den mond, neus, de ooren, tafel, het bord en dergelijken te laten aanwijzen; vervolgens kleuren, metalen, enz, daarna worden werkzaamheden aangewezen, waarvan zij dan den Nederduitschen naam moeten noemen. Bijna dezelfde methode als op het Instituut voor doofstommen, wordt in den beginne bij deze kinderen aangewend. Daardoor wordt niet alleen geleidelijk het denkvermogen wakker gemaakt, maar ook de schuwheid in houding en spreken, overwonnen, terwijl de vrolijke toon der onderwijzers, bij vergissingen, aan de kinderen de zoo gewenschte opgeruimde vrijmoedigheid schenkt.

De vormleer, het schrijven van letters en getallen, het optellen, het van buiten leeren en opzeggen van versjes en het uitleggen van prentverbeeldingen, heeft op de ontwikkeling der kinderen een zeer gunstigen invloed uitgeoefend.

De hoogste afdeeling der laagste klasse telt 34 leerlingen, met het onderwijs van welken de kweekeling L. Buflo belast is.

Het onderwijs in deze afdeeling bepaalt zich bij het lezen, schrijven en de eerste beginselen der taalkunde.

De behandeling van de vier hoofdregels der rekenkunde met geheele getallen, moet den leerlingen eigen zijn, eer zij uit deze klasse in de middelste overgaan.

Ook van het van buiten leeren van versjes, alsmede van de vormleer, wordt in deze afdeeling veel werk gemaakt.

Ofschoon het den kweekelingen Gossiaux en Buflo niet aan ijver en goeden wil ontbreekt, en zij ook na afgelegd examen den 4den onderwijzersrang verkregen hebben, zijn zij op verre na niet berekend voor het onderwijs der beide talrijke afdeelingen van deze laagste klasse. De 1ste onderwijzer de Weijer begrijpt zeer goed, dat van het onderwijs en de opvoeding, vooral in de laagste afdeeling der laagste klasse, de deugdelijkheid van zijne geheele school voor den vervolge afhangt. Daarom durft hij dit onderwijs aan niemand anders dan zich zelven toevertrouwen, terwijl de beide genoemde kweekelingen slechts zijne medehelpers zijn. Daar echter behalve dit, ook het onderwijs der hoogste afdeeling van de middelste klasse, bestaande uit 12, en de laagste klasse, tellende 6 leerlingen, op

hem rust, zoo gaan deze veelvuldige werkzaamheden, niet zijnen ijver, maar verre zijne krachten te boven.

De middelste klasse is verdeeld in drie afdeelingen, waarvan de laagste 25, en de middelste 13 leerlingen telt.

De 2de onderwijzer H. C. A. CORNELIUS is met het onderwijs dezer beide afdeelingen belast.

Behalve de voortzetting van hetgeen in de vorige klasse onderwezen is geworden, ontvangen de leerlingen dezer beide afdeelingen onderwijs in de toepassing van de vier hoofdregels der rekenkunde op benoemde getallen, in de theorie daarvan, alsmede de theoretische en praktische behandeling der breuken; de aardrijkskunde van den Oost-Indischen Archipel, vooral van het eiland *Sumatra;* de Nederlandsche geschiedenis, taalkundig analyseren, vervaardigen van opstellen over gegevene woorden, enz.

De onderwijzer CORNELIUS kan onder de leiding van eenen goeden onderwijzer, eene talrijke klasse van gevorderde leerlingen onderwijzen.

Het onderwijs van de hoogste afdeeling der middelste klasse, tellende 12, en der laagste klasse, bestaande uit 6 leerlingen, heeft de 1ste onderwijzer DE WEIJER uitsluitend voor zich gehouden. Hij moet zich evenwel dikwijls aan het onderwijs van dezen onttrekken, om in de laagste klasse werkzaam te zijn.

De goede orde op school geeft het voordeel, dat zijne meer gevorderde leerlingen zich ijverig met opgegeven werk bezig houden, terwijl hun onderwijzer zich onledig houdt met het onderrigt der eerstbeginnenden.

Hetgeen in de beide lagere afdeelingen der middelste klasse onderwezen is geworden, wordt in de hoogere afdeeling dier klasse en in de eerste klasse voortgezet, en bovendien de geschiedenis der Nederlandsche Oost-Indische bezittingen en de algemeene aardrijkskunde beoefend. Ook taal- en stijloefeningen, de leer der evenredigheden, de toepassing daarvan, en het kunstmatig lezen, maken een groot gedeelte van het onderwijs in deze klassen uit.

De zangkunst wordt door de leerlingen der middelste en hoogste klasse met vrucht beoefend.

Het op den 8sten September gehouden openbaar examen, heeft in groote mate de tevredenheid der Subkommissie over het onderwijs dezer school weggedragen.

Tot groote schade voor het onderwijs, is de onderwijzer DE WEIJER thans ernstig ziek, en heeft zich voor eenigen tijd tot herstel van gezondheid naar *Fort de Kock* begeven.

Bij de toenemende sterkte der 2de school is het der Subkommissie dringend noodzakelijk voorgekomen, het onderwijs te *Padang* te reorganiseren, en zijn deswege voorstellen aan de Regering ingediend.

Het schoollokaal bestaat uit de open zijgalerij en twee kamers van eene planken woning in de wijk *Oedjong Pandang*, terwijl de overige kamers door den onderwijzer en zijne familie bewoond worden. Voor dit schoollokaal wordt aan den eigenaar *f* 100,— 's maands huur betaald.

Het schoollokaal echter is ondoelmatig, daar de 1ste onderwijzer zijne geheele school niet kan overzien op de plaats waar hij werkzaam is, en ongezond, omdat hetzelve is blootgesteld aan al den invloed van het veranderlijke weêr.

Het in aanbouw zijnde schoollokaal, berekend voor 100 kinderen, is thans reeds veel te klein voor deze school, om welke reden de Subkommissie met groot verlangen de toestemming te gemoet ziet, die bereids aan het Gouvernement is gevraagd, om het in aanbouw zijnde lokaal voor de 2de school, te mogen bestemmen tot lokaal voor de 1ste school, en het tegenwoordige lokaal der 1ste school, met daarbij behoorende onderwijzerswoning, gezamenlijk te bestemmen voor lokaal der 2de school.

Als drangreden daartoe, werd nog aangemerkt, dat het tegenwoordige lokaal der 2de school zoo bouwvallig is, dat de Subkommissie de kinderen bijna niet langer in hetzelve durft vertrouwen; ware er maar een eenigzins bruikbaar schoollokaal te verkrijgen, dan zou de school reeds voor lang in hetzelve zijn overgebragt geworden.

Hetgeen aan de schoolbehoeften ontbrak, is uit het fonds daartoe toegestaan, aangeschaft.

De uitgaven dezer school hebben gedurende het jaar 1857

bedragen	*f* 7,359,63
de inkomsten	" 497,—
gevende een nadeelig verschil van	*f* 6,862,65
of voor ieder leerling	" 55,78

PARTIKULIERE INRIGTINGEN VAN ONDERWIJS.

Behalve de beide Gouvernements lagere scholen bestaan er te *Padang* nog drie partikuliere inrigtingen van onderwijs, namelijk :

1°. De middagschool van den heer J. J. DE WEYER en H. C. A. CORNELIUS.

Deze school wordt bezocht door 25 leerlingen van beider geslacht, onder welke 5 kostleerlingen, eenigen, die reeds als boven de jaren, de Gouvernementsschool verlaten hebben, en eenigen, die deze middagschool boven het onderwijs op een der Gouvernements lagere scholen verkiezen. De heeren DE WEYER en CORNELIUS onderwijzen de gewone vakken van onderrigt, terwijl mevrouw DE WEYER de meisjes onderwijs geeft in vrouwelijke handwerken.

2°. Middagschool van den onderwijzer O. E. HANSEN.

Op deze middagschool wordt behalve de vakken van het lager onderwijs, ook de Fransche taal en wiskunde onderwezen, waaraan 12 leerlingen deel nemen, van welken de meesten als boven de jaren, bereids de Gouvernements lagere school verlaten hebben.

3°. School voor jonge dames van mejufvrouw C. E. THIEME.

Voor eenige maanden is deze jonge dame met eene familie, met welke zij bevriend was, uit *Nederland* te dezer plaats aangekomen, zich belastende met het onderwijs van de eenige dochter dezer familie.

Verscheidene ouders wenschten, dat hunne dochters aan dat onderwijs deel mogten nemen.

Ten einde aan het verlangen dezer ouders te voldoen, heeft zij zich tot de Subkommissie gewend met het verzoek haar toe te staan onderwijs te geven in de Nederduitsche, Fran-

sche, Hoogduitsche en Engelsche talen, geschiedenis, rekenen aardrijkskunde en andere vakken en wetenschappen.

Daar zij uitstekend goede getuigschriften overlegde van gedane examina in bovengenoemde talen en wetenschappen, van de provinciale commissie van onderwijs in *Gelderland* zoo heeft de Subkommissie haar volgaarne de gevraagde toestemming gegeven.

Negen jonge jufvrouwen nemen tegenwoordig aan dit onderwijs deel. Er zijn echter buiten deze nog zeer vele ouders, welke wenschen, dat ook hunne dochters aan dit onderwijs deel konden nemen, maar eensdeels is hun dit onmogelijk wegens het hooge schoolgeld, en ten anderen is mejufvrouw THIEME op den tegenwoordigen voet vrij, wie zij al of niet als leerlinge wil aannemen.

De dringende behoefte aan eene inrigting van middelbaar onderwijs voor jonge jufvrouwen is der Subkommissie gebleken, in welke zij hoopt, dat voorzien zal worden.

BENKOELEN.

Op ultimo December 1857 waren op de school aanwezig 52 leerlingen, allen kinderen van Europeanen of derzelver afstammelingen, en op ultimo December 1856 genoten 50 leerlingen het onderwijs, zoodat het aantal scholieren met 2 is vermeerderd.

In het vorige jaar waren 12 kinderen bij gekomen, zoodat de school in twee jaar tijds met 14 leerlingen is toegenomen. Gedurende het afgeloopen jaar is het onderwijs onafgebroken voortgezet, terwijl niets buitengewoons gedurende dat tijdvak is voorgevallen.

De school is over het algemeen geregeld door de leerlingen bezocht, en slechts enkele uitzonderingen moeten worden toegeschreven aan ziekten of ongunstig weder, in verband met den verren afstand der woonhuizen van het schoollokaal.

Het schoolgebouw is in zeer goeden staat, en wordt naar behooren onderhouden.

Gemiddeld bedroeg het getal leerlingen 49, van welke 27 betalende en 22 gratis.

De school wordt bij herhaling door de leden der Subkommissie bezocht, en levert het onderwijs zeer gunstige uitkomsten.

Niettegenstaande het getal leerlingen beduidend is, zoodat de onderwijzer alle moeite moet aanwenden om aan elk het noodige onderrigt te geven, hebben de meeste kinderen op het den 20 November gehouden jaarlijksch examen, blijken gegeven van goede vorderingen te hebben gemaakt.

Betrekkelijk het geldelijk gedeelte dezer school wordt aangeteekend:

dat de ontvangsten in het afgeloopen jaar hebben bedragen	*f*	956,102
en de uitgaven.	"	4086,05
hetgeen alzoo een nadeelig verschil geeft van .	*f*	3129,23
of voor ieder leerling	"	60,—

PALEMBANG.

Door de ziekte van den onderwijzer W. BEEREKAMP, zijne daarop gevolgde overplaatsing naar *Soerabaya* en vervanging door den onderwijzer B. A. WILLEMS (1), heeft het openbaar examen, hetwelk in de maand Junij bepaald was, eerst op den 12den December plaats gehad, omtrent welker bevinding en uitkomst de Subkommissie gunstig heeft berigt.

Sedert het tweede halfjaar 1857 heeft het onderwijs bij de school goeden voortgang gehad, en zijn de uitkomsten zeer gunstig te noemen, vooral als in aanmerking wordt genomen, de achteruitgang van het onderwijs in het afgeloopen jaar.

Het onderwijs geschiedt onder toezigt der Subkommissie van Onderwijs, volgens de voorschriften van het reglement van orde, tucht en beheer.

De school is verdeeld in drie afdeelingen.

De eerste afdeeling is zamengesteld uit de verst gevorderde leerlingen der laagste klasse, en de eerste afdeeling der middelste klasse.

De tweede en derde afdeeling behooren geheel tot te laagste

(1) Besluit Hoofd-Kommissie van Onderw. dd. 21 Februarij 1857 No. $^{41}/_{94}$.

klasse. De eerste partij der derde afdeeling, leert de klanken en medeklinkers, alsmede de lange en korte slotklanken.

De tweede partij beoefent de lange en korte slotklanken met een medeklinker er vóór en achter, hetwelk op de letterkast, als ook op het bord volgens de leerwijze van PRINSEN wordt onderwezen.

De tweede afdeeling, zijnde de verst gevorderde van de laagste klasse, leest in gemakkelijke leesboekjes, en heeft een begin gemaakt met het rekenen, als het uitspreken van getallen, optellen en vermenigvuldigen van gemakkelijke opgaven, terwijl enkele der oudsten van deze afdeeling, een begin hebben gemaakt met het beoefenen der Nederduitsche taal.

De eerste afdeeling of middelste klasse, heeft thans de hoofdregelen der rekenkunde met geheele en onbenoemde getallen beoefend, en brengt die in toepassing bij benoemde getallen; ook is er een begin gemaakt met de leer der evenredigheden of zoogenaamden regel van drieën.

Mede wordt aan deze afdeeling de Nederduitsche taal onderwezen.

Ook wordt met alle afdeelingen verstandsoefeningen gehouden, en genieten zij gezamenlijk onderwijs in den zang.

Over het algemeen kan gezegd worden, dat het onderwijs aan de kinderen op eene allezins doelmatige wijze gegeven wordt.

Betrekkelijk het geldelijk gedeelte dezer school wordt aangeteekend:

dat de ontvangsten van het afgeloopen jaar hebben bedragen	*f*	745,—
en de uitgaven	"	1,612,78
hetgeen alzoo een nadeelig verschil geeft van .	*f*	867,78
of voor ieder leerling cc.	"	31,—

BANJERMASSIN.

Gedurende het geheele jaar 1857 is de Gouvernements lagere school te *Banjermassin* onafgebroken geopend geweest, en werd aldaar het onderwijs gegeven door den onderwijzer BOERS, geassisteerd door den kweekeling WOLFF.

Op primo Januarij ontvingen aldaar 27 leerlingen onderwijs, van welke één is overleden, één als klerk geplaatst bij den geëmploijeerde van de Faktorij der Nederlandsche Handelmaatschappij, en één naar *Java* vertrokken, terwijl op ultimo December 36 kinderen de school bezochten, van welke 26 gratis en 10 betalende, zoodat het getal leerlingen met 12 is vermeerderd, een vooruitgang, die op eene kleine plaats als deze, als zeer belangrijk moet worden aangemerkt, en waardoor genoegzaam wordt aangetoond, dat de belangstelling in het onderwijs klimmende is.

Het vooruitzigt bestaat, dat het getal leerlingen weldra zal vermeerderen, tot een getal van 40.

De vraag doet zich thans voor, of bij de tegenwoordige uitbreiding van het onderwijs, de taak daardoor den onderwijzer opgelegd, niet te zwaar wordt, zoodat het een punt van overweging zal uitmaken of voorstellen behooren gedaan te worden, om die te verligten, door toevoeging van een ondermeester.

Omtrent de gemaakte vorderingen door de leerlingen, kan zeer gunstig worden berigt.

De Subkommissie heeft de overtuiging, dat het gegeven wordend onderwijs vruchtbaar werkt op de verstandelijke ontwikkeling der jeugd, waarvan het bewijs is geleverd bij gelegenheid van het openbaar examen met prijsuitdeeling, gehouden den 18den Julij en bij het besloten examen op den 16den December.

De uitgaven voor het onderwijs bedroegen .	*f*	1,609,101
terwijl ontvangen werd	"	413, 50
alzoo een nadeelig verschil van	*f*	1,196, 51
of voor ieder leerling	"	36, —

Makassar.

Het onderwijs van de beide Gouvernements lagere scholen heeft in het afgeloopen jaar 1857 geene verandering ondergaan, en het toezigt der Subkommissie wordt gehouden, zoo als tot nu toe heeft plaats gehad, vooral door het beurteling bezoeken der scholen door de leden.

Het getal leden der Subkommissie is in het afgeloopen jaar

met één verminderd door het bij Gouvernements besluit (1), wegens vertrek verleend eervol ontslag aan den heer Mr. M SCHELTEMA, die niet is vervangen, als zijnde het thans bestaande getal van zes leden voldoende voorgekomen.

Bovendien is als lid wegens vertrek, afgetreden de Predikant J. W. C. VAN STEEDEN, die vervangen is geworden door den Predikant P. BRAAMS (2), terwijl ook aan het lid R. H. DE GRAVE op daartoe gedaan verzoek, wegens langdurige dienst, als zoodanig onder nadere goedkeuring van het Gouvernement, eervol ontslag verleend, en in diens plaats aangesteld is Mr. G. F. H. HENNY, President van den Raad van Justitie (3).

Ook onder de leden der Subkommissie te *Maros* is verandering gekomen, door het verleend eervol ontslag wegens vertrek van het lid P. A. VAN GOOR en de aanstelling in diens plaats van den heer P. A. BOL. (4)

Het openbaar examen heeft plaats gehad op den 6 Augustus.

Toen is gebleken, dat het onderwijs in dat halfjaar goede vruchten heeft gedragen, en dat meer bijzonder de aandacht is gevallen op de vorderingen, welke in het lezen en de verstandsoefeningen zijn gemaakt. De tweede helft van het jaar heeft evenzeer stof tot tevredenheid opgeleverd en hoopt de Subkommissie zulks bevestigd te zien door een besloten examen.

De onderwijzer H. VEUGER KUIPER, die verscheidene jaren de eerste school bestuurd heeft, is op verzoek naar *Batavia* overgeplaatst, en vervangen door den onderwijzer T. A. CORPORAAL (5) terwijl in diens plaats bij hetzelfde besluit is aangesteld tot onderwijzer der 2de school J. C. TAMSON. Beide onderwijzers hebben deze betrekkingen in de maand Junij aanvaard. Zij worden in hunne taak bijgestaan, aan de eerste school door den ondermeester L. A. DE LA CROIX, en aan de 2de school door

(1) dd. 3 Mei 1857 No. 13.
(2) Gouvernements besluit dd. 28 April 1857 No. 47.
(3) Besluit Gouvernement Celebes dd. 5 October 1857 No. 2.
(4) Gouvernements besluit dd. 7 September 1857 No. 16.
(5) Besluit Hoofdkommissie van Onderwijs dd. 16 Mei 1857 No. $^{19}/_{96}$.

den ondermeester VAN ZOLINGEN en de kweekelingen NIELS en NITSCHKE. Aan de twee laatstgenoemden zijn eerst in dit jaar, na gegeven blijken van voldoende bekwaamheid, verleend acten van algemeene toelating als onderwijzers van den vierden rang (1).

De onderwijzer der 1ste school heeft, met inbegrip der vijfjarige traktements-verhooging, een inkomen van *f* 225,— 's maands, met $^1/_5$ aandeel in de schoolgelden; de indemniteit voor huur van een schoollokaal en onderwijzers-woning bedraagt *f* 90,— 's maands.

De onderwijzer der 2de school heeft een traktement van *f* 100,— 's maands en $^1/_{10}$ aandeel der schoolgelden en vrije woning.

De Subkommissie heeft de noodzakelijkheid aangetoond tot verbetering der schoollokalen en de daarstelling van nieuwe gebouwen tot dat einde. De tegenwoordig gebezigde ingehuurde lokalen leveren behalve vele gebreken, ook nog het ongerief op, dat geene geschikte ruimte voor uitspanning bestaat, zoodat de kinderen veelal in de open lucht, blootgesteld aan zon en regen, spelen. Ten einde in dit gemis zoo veel mogelijk te voorzien, zijn op daartoe verleende magtiging van den Gouverneur van *Celebes*, aan beide scholen bamboezen loodsen opgeslagen.

Op de 1ste school gaan gemiddeld 34 kinderen, van welke 20 jongens en 14 meisjes.

Op de 2de school bevinden zich 87 kinderen, van welke 48 jongens en 39 meisjes.

Hiervan zijn op de eerste school betalende kinderen. .	34
" " tweede " " " . .	25
gratis. .	62
te zamen. .	87

GLDELIJK GEDEELTE.E

Eerste School.

De ontvangsten van het afgeloopen jaar hebben bedra-

(1) Besluit Hoofdkommissie van Onderwijs dd. 10 Junij 1857 No. $^{70}/_{98}$.

gen	*f*	2524,90
de uitgaven.	"	5314,56
nadeelig verschil	*f*	2789,86
of voor ieder leerling	"	82,06

Tweede School.

De ontvangsten van het afgeloopen jaar hebben bedragen . . . . . *f* 553,—
de uitgaven. . . . . " 4059,13

hetgeen een nadeelig verschil geeft van . . . . *f* 3506,13
of voor ieder leerling . . . . . " 40,36

BONTHAIN.

In het afgeloopen jaar is door den zendeling-onderwijzer A. GOUDSWAARD, onafgebroken met het onderwijs voortgegaan.

In den aanvang bedroeg het getal scholieren 51; daarvan hebben 6 wegens vertrek de school verlaten, zoodat het getal thans bedraagt 45, van welke 34 te *Bonthain* en de overigen te *Boelecomba* te huis behooren.

De Voorzitter der Subkommissie heeft gedurende zijn aanwezen te *Bonthain* deze school bezocht, en medegedeeld, dat deze inrigting zijne goedkeuring ten volle heeft weggedragen, zoodat door hem, als hoofd van het gewestelijk bestuur, aan de Regering is voorgesteld, om aan den heer GOUDSWAARD, als eene tegemoetkoming voor den onverflaauwden ijver, waarmede hij reeds gedurende eenige jaren belangloos voor het algemeen welzijn werkzaam is, toe te kennen eene gratifikatie van *f* 500,—.

MAROS.

Uitbreiding van het onderwijs heeft te *Maros* geen plaats gehad.

Het onderwijs heeft gedurende 1857 geregeld plaats gehad, onder de leiding van den onderwijzer G. SEEMAN, en bedroeg het aantal leerlingen gemiddeld 24, van welke 10 betalende.

Het openbaar en het besloten examen hadden op den gewonen tijd en op de gebruikelijke wijze plaats, en leverden de gunstigste resultaten.

Het onderwijs bepaalde zich in de 1ste klasse tot het lezen, schrijven en rekenen in de vier hoofdregels met toepassing op het nieuwe stelsel van munten, maten en gewigten en de vormleer, alsmede het taal- en redekundig ontleden, het verbeteren van foutive opstellen, de eerste beginselen der Nederduitsche geschiedenis en de aardrijksbeschrijving der Nederlandsch Oost-Indische bezittingen; met de twee laatste is evenwel eerst kortelings eenen aanvang gemaakt.

In de tweede klasse: het lezen, schrijven en rekenen tot de vier hoofdregels met gewone getallen, alsmede het vervaardigen van korte volzinnen en het opzeggen van eenige versjes uit de Oost-Indische Bloempjes van VAN SOEST.

In de 3de klasse, 1ste afdeeling: lezen, voorbereidend schrift en kleine optellingen, en de 2de afdeeling tot de drie eerste leestafels van PRINSEN en het schrijven en uitspreken van kleine getallen.

De uitgaven voor herstellingen aan het schoolgebouw hebben bedragen *f* 528,— (1).

De ontvangsten van het afgeloopen jaar hebben bedragen	*f* 180,—
en de uitgaven	" 1319,77
hetgeen alzoo een nadeelig verschil geeft van . .	*f* 1139,77
of voor ieder leerling	" 47,60

AMBOINA.

Gouvernements eerste lagere School.

Deze school telde onder ultimo December des jaars 76 leerlingen, onder welke 20 gratis.

Het personeel heeft eene verandering ondergaan door het overplaatsen van J. W. SLOOT als eerste onderwijzer aan de Gou-

(1) Gouvernements besluit dd. 5 Julij 1857 No. 25.

vernements 2de lagere school te *Samarang* (1), die dan ook op den 18 April jl. naar deze zijne bestemming is vertrokken.

In zijne plaats werd aanvankelijk benoemd de onderwijzer bij de Gouvernements eerste lagere school te *Makassar* H. VEUGER KUIPER, (2) doch door de intrekking van deze benoeming (3) later overgeplaatst de onderwijzer van *Passoeroewan* J. SCHOONDERBEEK, die op den 4 September is aangekomen, en op den 8 daaraanvolgende zijne betrekking heeft aanvaard.

De ondermeester CANELA heeft wegens ziekte, op den 18 April op zijn verzoek een binnenlandsch verlof voor den tijd van twee maanden verkregen, (4) na expiratie van welken tijd hij weder zijne dienst in de school heeft opgevat.

De vacature van eenen kweekeling blijft nog steeds bestaan, en is het der Subkommissie niet mogen gelukken in dezelve te voorzien.

De school wordt gehouden in een, van Gouvernements wege gebouwd schoollokaal, hetwelk na deszelfs ondergane vergrooting, thans een fraai, ruim en in alle opzigten voldoend schoolgebouw mag genoemd worden.

Door het vertrek van den onderwijzer SLOOT, de ziekte van den ondermeester CANELA en het aankomen van den onderwijzer SCHOONDERBEEK, eerst in het begin van de maand September, is de Gouvernements lagere school gedurende ruim vier maanden gesloten geweest; daarbij is van af de maand October eene mazelen epidemie heerschende geweest, die hoewel van een goedaardig karakter toch een groot aantal kinderen gedurende eenen korteren of langeren tijd van het bijwonen der school heeft afgehouden, om alle welke redenen dan ook op den gewonen tijd, zijnde de maand Junij, voor *Amboina* geen besloten examen heeft kunnen plaats vinden, terwijl de Subkommissie vermeende ook de gewone jaarlijksche openbare examina in de maand De-

(1) Gouvernements besluit dd. 19 December 1856 No. 7.
(2) Gouvernements besluit dd. 13 Februarij 1857 No. 55.
(3) Gouvernements besluit dd. 28 April 1857 No. 2.
(4) Gouvernements besluit dd. 12 Augustus 1857 No. 25.

cember niet te moeten doen plaats grijpen, maar heeft besloten, in de plaats daarvan op den 24 December een besloten examen te houden.

Dit examen heeft, zoo als trouwens uit bovengenoemde omstandigheden was af te leiden, weinig voldaan.

De belangstelling der ouders in het onderwijs hunner kinderen, laat niets te wenschen over. Het personeel der eerste school bestaat uit:

eenen onderwijzer van den 2den rang op eene bezoldiging van *f* 200 's maands benevens *f* 30 's maands voor huishuur en $^1/_{10}$ aandeel in de schoolgelden en het genot van de vijfjarige verhooging, overeenkomstig zijnen rang ten bedrage van *f* 75 's maands en eenen ondermeester op eene bezoldiging van *f* 75 's maands.

Gouvernements tweede lagere School.

Deze school, welker oprigting door het Gouvernement is toegestaan (1) zal onmiddelijk kunnen geopend worden, zoodra de voor die school benoemde onderwijzer L. E. Boijer (2) zal zijn aangekomen.

Het personeel der Gouvernements tweede lagere school zal bestaan uit:

eenen onderwijzer van den 3den rang op eene bezoldiging van *f* 100 's maands, benevens *f* 50 's maands voor huishuur en een vijfde aandeel in de schoolgelden, en twee Inlandsche onderwijzers op eene bezoldiging van *f* 15 's maands ieder.

Betrekkelijk het geldelijk gedeelte der 1e school wordt aangeteekend.

dat de ontvangsten van 1 Januarij tot ultimo December 1857 hebben bedragen . . . . . *f* 1121,60
en de uitgaven . . . . . " 4028,28
hetgeen alzoo een nadeelig verschil geeft van . *f* 2906,88
of voor ieder leerling . . . . . " 38,29

(1) Besluit dd. 3 December 1856 No. 29.

(2) Besluit Hoofdkommissie van Onderwijs dd. 31 Augustus 1857 No. $^{50}/_{98}$.

Menado.

Onder de leden der Subkommissie hadden geene veranderingen plaats.

Vergaderingen werden meermalen gehouden, wanneer daartoe aanleiding of noodzakelijkheid bestond.

In verband tot de door de Subkommissie beweerde doelmatigheid, dat van de zijde der in de *Minahassa* werkzame zendelingen, eenig toezigt worde gehouden over de inlandsche christenscholen, welke van Gouvernementswege of door de negorijen zelve bekostigd worden, opperde de Regering het denkbeeld, of het niet beter zou zijn, dat toezigt op te dragen aan eenige tot leden der Subkommissie van Onderwijs aan te stellen personen, die in de binnenlanden gevestigd zijn, en niet uitsluitend zouden moeten gekozen werden uit de gezagvoerende ambtenaren en zendelingen.

Deswege geraadpleegd, betoogde de Resident de mindere raadzaamheid benevens de onuitvoerlijkheid van dit denkbeeld, en gaf hij in overweging om de zaak vooreerst te laten op den tegenwoordigen voet, totdat veranderde omstandigheden eene andere wijze van voorziening noodzakelijk en mogelijk zullen doen maken.

In den aard der inrigtingen voor openbaar onderwijs in de Residentie *Menado* werd geene wijziging gebragt.

Die inrigtingen bestaan uit:

1 Gouvernements lagere school ter hoofdplaats *Menado.*
12 Gouvernements inlandsche christenscholen in de *Minahassa.*
22 Inlandsche christen negorijscholen.
100 Inlandsche christen genootschapscholen.
1 Gouvernements christenschool te *Gorontalo.*
8 Gouvernements inlandsche christenscholen op de *Sangir-eilanden.*
16 Inlandsche christen negorijscholen op de *Sangir-eilanden.*

160 Schoolinrigtingen te zamen, buiten de enkele, den naam van school niet verdienende instellingen van priester-onderwijs, in de landen, tot het gebied dezer residentie be-

hoorende, waar door de bevolking geheel of grootendeels de Islamsche leer beleden wordt.

Over al deze scholen zal afzonderlijk worden gehandeld bij het Hoofdstuk: „Onderwijs onder de inlandsche christenen."

Gouvernements lagere School.

Deze school leverde ook in het afgeloopen jaar over het algemeen bevredigende resultaten op.

Onder het onderwijzers personeel, bestaande uit:

den onderwijzer H. C. DIRCKS den ondermeester A. C WINKLER en H. VIERDAG, hadden geene mutatiën plaats.

Aan den ondermeester VIERDAG werd tot herstel van gezondheid een binnenlandsch verlof toegestaan voor den tijd van twee maanden.

De onderwijzers kweten zich behoorlijk van hunne taak.

De leerlingen, die gedurende het jaar 1857 de school bezochten, bestonden uit:

61 kinderen van Europeanen en hunne afstammelingen.
12 kinderen van Inlandsche hoofden.
7 Chinesche kinderen.

De gebruikelijke besloten en openbare examina hadden plaats.

Betrekkelijk het geldelijk gedeelte dezer school wordt aangeteekend:

dat de ontvangsten gedurende het jaar 1857 hebben bedragen.	*f* 2,132,75
de uitgaven	„ 4,995.—
hetgeen alzoo een nadeelig verschil geeft van .	*f* 2,782,45
of voor ieder leerling	„ 35,26

TERNATE.

Ter vervanging van den onderwijzer M. J. J. OP DE LAEY, die als vierde onderwijzer bij de Gouvernements tweede lagere school te *Soerabaya* overgeplaatst is (1) kwam in de maand November te *Ternate* aan, de onderwijzer C. OVER DE LINDEN, die in dezelfde maand het bestuur der school aanvaardde.

(1) Besluit Hoofdkommissie van Onderwijs dd. 15 Augustus 1857 No. $^{28}/_{87}$.

Het getal leerlingen was gemiddeld 13, van welke 3 betalende en 10 gratis onderwijs ontvingen.

Het openbaar examen had plaats op den 19 December, onder de leiding van den nieuw aangekomen onderwijzer C. OVER DE LINDEN.

Het lezen en spellen ging zeer slecht; kinderen, die gedurende 2 à 3 jaren onderwijs hadden genoten, konden ter naauwernood de woorden uitspreken, zelfs de leerlingen der hoogste klasse lazen, zonder eenige verandering van toon en zonder acht te geven op de leesteekens, hoewel zij bij ondervraging blijken gaven het gelezene te hebben begrepen.

In de taalkunde kenden slechts de oudste leerlingen de allereerste beginselen en nog wel zeer oppervlakkig.

De hoofdregels der rekenkunde waren werktuigelijk beoefend; de hoogste klasse had het gebragt tot eene gebrekkige kennis der gewone en decimale breuken.

Van de aardrijksbeschrijving was hun bijna niets bekend; eenige leerlingen kenden slechts het aanwijzen van plaatsen op de kaart der *Nederlandsch Oost-Indische* bezittingen.

Over het algemeen was de indruk door dit examen te weeg gebragt, zeer ongunstig, hetgeen den onderwijzer OP DE LAEY aanleiding gaf aan de Subkommissie te verzoeken, hem in de gelegenheid te stellen om aan te toonen, dat de vorderingen der leerlingen niet zoo gering waren als werd afgeleid uit het examen, waarbij naar zijne meening eene bijzondere wijze van ondervragen, dien ongunstigen uitslag had veroorzaakt.

De Subkommissie vermeende hem dien weg, te zijner regt vaardiging niet te mogen sluiten, en deed op den 28 December de kinderen der hoogste klasse nogmaals voor haar verschijnen en door den onderwijzer OP DE LAEY examineren. Uit dit her-examen, waarbij de leden der Subkommissie zelve eenige vragen deden, bleek dat de taalkunde zeer wel beoefend was, en dat de kinderen daarin eene vroeger niet gekende hoogte bereikt hadden, de rekenkunde zoowel met geheele getallen als met gewone en tiendeelige breuken, liet evenmin iets te wenschen over, voor zooveel het werk

dadige betreft, en ook in de aardrijkskunde waren tamelijk goede vorderingen gemaakt.

De uitslag van dit her-examen was dan ook in tegenstelling van het vooraf gegane examen, zeer bevredigend, en mag voor al zoodanig genoemd worden, wanneer daarbij gelet wordt op de omstandigheid, dat de kinderen reeds geruimen tijd, niet meer onder de leiding van den onderwijzer OP DE LAEY waren, en gedurende de voorafgegane dagen, niettegenstaande zijne pogingen, hem door de ouders onthouden waren.

De onderwijzer OVER DE LINDEN heeft het vooruitzigt verkregen de school met eenige kinderen vermeerderd te zullen zien.

Doch over het algemeen moet de Subkommissie zich bij voortduring beklagen over de geringe medewerking, die hare pogingen en die des onderwijzers, bij de ouders en voogden ontmoeten, en wanneer zij er niet in mogt slagen te dien aanzien een beteren geest bij de bewoners dezer plaats op te wekken, dan zal hoewel men goede verwachtingen van de kundigheden en den ijver des onderwijzers mag voeden, het onderwijs te dezer plaatse geene bijzondere vruchten dragen.

Betrekkelijk het geldelijk gedeelte dezer school wordt aangeteekend:

dat de ontvangsten van het jaar 1857 hebben bedragen	*f*	105,—
en de uitgaven	"	1,659,29
hetgeen alzoo een nadeelig verschil geeft van.	*f*	1,554,29
of voor ieder leerling	"	119,48

BANDA.

Het onderwijs op de Gouvernements lagere school te *Banda* heeft gedurende de zeven eerste maanden van het jaar 1857 weinig vruchten gedragen, en moet zulks voornamelijk worden toegeschreven aan het vertrek naar *Java* in November 1856 van den onderwijzer P. R. MARCKS, die, wegens voortdurende ziekte, niet meer in staat was zijne betrekking naar behooren te vervullen, en daardoor van het Gouvernement verlof gevraagd

en verkregen heeft (1) om zijne door langdurig lijden verzwakte krachten elders te herstellen.

Na zijn vertrek bleef gedurende bijna 9 maanden het onderwijs toevertrouwd aan de leiding van den ondermeester J. H. H. DE BELL bijgestaan door den kweekeling C. BROEKHUYZEN, die daarvoor door hunne jeugd en gebrek aan de noodige kundigheden weinig berekend waren.

Dien ten gevolge had dan ook een achteruitgang in het aantal ter school gaande kinderen plaats, hetwelk van 76, gelijk hetzelve bij het vertrek van den onderwijzer MARCKS bedroeg, op 1 Augustus ll. verminderd was op 60.

Als een gevolg daarvan en van het korte tijdverloop, dat de nieuw aangestelde hierna te noemen onderwijzer werkzaam is geweest, heeft de Subkommissie het beter geacht, in dit jaar geen openbaar of besloten examen te houden, maar zulks tot een volgend jaar uit te stellen.

Een der leden van de Subkommissie de voorzegde school in de maand Junij bezoekende, bevond toen: dat het gezang, hetwelk de scholieren bij zijne komst en zijn vertrek aanhieven, veel te wenschen overliet, dat het lezen en spellen in de 2de en 3de klasse gebrekkig was en van het gelezene niets verstaan werd; dat, ofschoon het lezen in de eerste klasse beter was, het onderwijs ook daar, over het algemeen, beter kon worden gewenscht; dat het rekenen in de 2de klasse mede zeer gebrekkig was, dat de aardrijkskundige kennis in diezelfde klasse zeer middelmatig was, dat het met de aardrijkskunde en het rekenen in de 1ste klasse, wel is waar, iets beter gesteld was, doch wat betreft de grondbeginselen der Hollandsche taal, ook in die klasse daarvan weinig goeds konde gezegd worden, en eindelijk, dat het schrijven in al de klassen, met enkele uitzonderingen, niet schoon kon genoemd worden.

De komst echter van den voor de Gouvernements lagere school, ter vervanging van den heer MARCKS benoemden onderwijzer J. O. BOULET (2), op den 1 Augustus, heeft, hoe

(1) Gouvernements besluit 1 October 1856 No. 38.

(2) Gouvernements besluit dd. 26 Mei 1857 No. 2.

kort ook geleden, in dezen minder gunstigen stand van het onderwijs, eene goede verbetering te weeg gebragt, en doet zulks de Subkommissie met grond de hoop voeden, dat zij, bij het einde van het volgende jaar, een meer verblijdend verslag omtrent den staat van het onderwijs op de onderwerpelijke school zal kunnen uitbrengen.

Intusschen heeft de Subkommissie vermeend, dat ondanks de voorzegde resultaten, er evenwel redenen bestonden, om den ondermeester DE BELL en den kweekeling BROEKHUIJZEN voor hunne, gedurende de afwezigheid van den heer MARCKS, verleende diensten, eene kleine tegemoetkoming toe te kennen, minder als belooning dan wel als aanmoediging om hen ten spoorslag te strekken in hun ijver voor de schooldienst.

Diensvolgens heeft zij het voorstel gedaan om gemelden ondermeester DE BELL eene gratifikatie van *f* 120,— en den kweekeling BROEKHUIJZEN eene van *f* 80,— of te zamen *f* 200,— uit het stil gestaan hebbende traktement van den onderwijzer MARCKS toe te leggen, welk voorstel door de Hoofdkommissie van Onderwijs bij de Regering is ondersteund.

Het getal leerlingen, dat gelijk boven is gezegd, bij de komst van den onderwijzer BOULET gedaald was tot op 60, beliep op ultimo December 1857 het hier ter plaatse nimmer gekende cijfer van 91, van welke 68 betalende en 23 gratis leerlingen waren; een bewijs dat de school, sedert laatstgenoemde onderwijzer de leiding daarvan op zich genomen heeft, sterk in bloei is toegenomen.

Deze vergrooting van het aantal leerlingen heeft eene vermeerdering van het onderwijzers-personeel noodzakelijk gemaakt, vermits de voorzegde ondermeester DE BELL en de kweekeling BROEKHUIJZEN met den onderwijzer BOULET niet toereikende meer geacht worden.

Der Hoofdkommissie is toen verzocht (1) autorisatie te willen verleenen tot het in dienst stellen van nog een kweekeling,

---

(1) Missive Subkommissie van Onderwijs dd. 9 November 1857 No. 39.

waartoe is voorgedragen de leerling H. P. DE VRIES, die dan ook als zoodanig is benoemd.

Naar aanleiding van een door den Resident van *Banda* ter zake ontvangen, en aan de Subkommissie medegedeeld schrijven aan den Direkteur der burgerlijke openbare werken, ingesteld onderzoek naar de plaats waar te *Banda* het geschiktste de opbouw eener school met onderwijzers-woning voor de kinderen der inlandsche Christenen zou kunnen plaats hebben, is het haar wenschelijk en doelmatig voorgekomen om het lokaal, waarin thans de Hollandsche school gehouden wordt, en hetwelk voor de daarop aanwezige leerlingen te bekrompen is, te bestemmen tot eene school ten behoeve der voorzegde kinderen, met bijbouwing op het daartoe behoorend terrein eener onderwijzerswoning, terwijl alsdan op een daarvoor uitgekozen perceel, een nieuw Gouvernements lager schoolgebouw met aanhoorige onderwijzers-woning zoude kunnen worden opgetrokken.

Dienovereenkomstig zijn de noodige voorstellen aan den Resident van *Banda* gedaan, die, naar hetgeen de Subkommissie vernomen heeft, door dien hoofdambtenaar met gunstig advies, den Direkteur der burgerlijke openbare werken zijn aangeboden.

Betrekkelijk het geldelijk beheer dezer school mag de Subkommissie niet onvermeld laten, dat zij, het na de komst van den nieuw benoemden onderwijzer BOULET, tot een punt van gezette overweging heeft gemaakt of de van de ouders en voogden der onderwijs genietende leerlingen geheven wordende schoolgelden, in overeenstemming waren, zoowel met het bij Gouvernements besluit (1) vastgestelde tarief voor de heffing van schoolgelden, als met de bekende inkomsten en betalingen der voorzegde ouders en voogden.

De slotsom van haar onderzoek is geweest, dat te dien aanzien eene niet te verdedigen onevenredigheid bestond, en dat bij eenen beteren omslag, de inkomsten der school aanzienlijk zouden worden verhoogd, zonder aan ouders of voogden bezwarende opofferingen op te leggen.

---

(1) dd. 21 Junij 1847 No. (Staatsblad No. 29).

Ten gevolge daarvan en ook door de vergrooting van het getal betalende leerlingen, zou de verhouding tusschen inkomsten en uitgaven over 1857 gunstiger kunnen zijn dan in vorige jaren, wanneer beide opgemelde oorzaken over het geheele jaar 1857 hadden gewerkt.

Vermits echter de aanwas der leerlingen eerst na 1 Augustus is begonnen, en de verhooging niet dan met 1 October is ingevoerd, zijn de resultaten van beiden nog weinig merkbaar, en zoo de hieronder aan te toonen verhouding tusschen inkomsten en uitgaven, schijnbaar zeer voordeelig mag genoemd worden, moet zulks daaraan worden toegeschreven dat de 8 eerste maanden van 1857, het traktement van den onderwijzer MARCKS en diens toelagen voor 10 jarige dienst en huishuur, niet alhier zijn uitbetaald.

Uit dien hoofde bedragen de uitgaven tot en met ultimo December 1857 over het afgeloopen jaar slechts .	*f*	2,132,67
en de ontvangsten	"	1,334,40
hetgeen een nadeelig verschil geeft van . . .	"	798,47
of voor ieder leerling	"	8,92

TIMOR KOEPANG.

Het schoolgebouw bevindt zich bij voortduring in goeden staat, en behoeft geene reparatie of verbetering, ook beantwoordt dit gebouw geheel aan deszelfs bestemming.

Ook het meubilair bevindt zich mede nog in goeden staat en is voldoende voor de behoefte. Het getal leerlingen bedroeg op ultimo van het vorige jaar 23.

Gedurende 1857 zijn er bijgekomen 7 kinderen, doch ook weder afgegaan 3, waarvan 2 wegens vertrek naar *Java* en één wegens volslagen onvatbaarheid voor het ontvangen van onderwijs; het getal leerlingen bedraagt thans 27 van welke 15 betalende en 12 gratis.

Onder het thans aanwezig getal van 27 leerlingen bevinden zich:

22 kinderen van Europeanen en daarmede gelijk gestelde personen.

4 van Amboinesche ouders, 1 van eenen christen Timoreschen onder Regent of Fettor.

De stand van het onderwijs kan worden opgegeven als volgt:

Voor de eerste klasse, bestaande uit 8 leerlingen, bestaat het onderwijs in het lezen, schrijven, de taalkunde, aardrijkskunde en geschiedenis en voorts in de 1ste afdeeling, de toepassing der zamengestelde evenredigheden op gevallen van onderscheidene aard, zoo als intrest-rekening, rabat, tarra-rekening enz.

In de tweede afdeeling den regel van drieën met tiendeelige breuken.

In de tweede klasse, bestaande uit 6 leerlingen, wordt onderwijs gegeven in het lezen, schrijven, de eerste beginselen der aardrijkskunde en die van den Oost-Indischen archipel, taalkunde, zingen en rekenen, dit laatste, voor zooveel betreft de eerste afdeeling: de toepassing van de leer der tiendeelige breuken, van het maten-, gewigten- en muntstelsel; de tweede afdeeling de vier hoofdregelen der rekenkunde. Voor de derde klasse, bestaande uit 13 leerlingen, die wegens de ongelijke vorderingen in 3 afdeelingen zijn gesplitst, bestaat het onderwijs in het lezen en schrijven en de beginselen der taalkunde, het uit het hoofd leeren van zamenspraken en versjes; aanvankelijk lezen en schrijven, aanschouwelijk onderwijs in de getallen, de kennis en het gebruik der cijfers, namen van voorwerpen, zingen, enz.

De onderwijzer H. L. LE BRUYN staat met goed gevolg aan het hoofd dezer school.

Betrekkelijk het geldelijk gedeelte dezer school wordt aangeteekend:

dat de ontvangsten van het afgeloopen jaar hebben bedragen	*f* 469,60
en de uitgaven	" 2,042,94
hetgeen alzoo een nadeelig verschil geeft van	*f* 1,573,34
of voor ieder leerling	" 58,32

HOOFDSTUK IV.

Staat van het schoolwezen onder de Inlandsche Christenen, ontleend aan de rapporten van de onderscheidene Subkommissiën van Onderwijs.

DEPOK.

Ofschoon eene school als die van *Depok* uit haren aard minder dan andere aan mutatiën onderhevig is, en weinig stof tot jaarlijksche rapporten aanbiedt, volgt hier nogtans een kort verslag over het afgeloopen jaar.

Volgens den zendeling-leeraar GONGGRIJP stelde deze zich voor, het in zeer vervallen toestand verkeerend schoollokaal achter de kerk te *Depok*, in het volgend jaar geheel te doen afbreken, om alsdan de nieuwe kerk gedurende de week tevens tot school te doen dienen.

De opbouw dier steenen kerk, waarmede voor eenige maanden een begin gemaakt werd, en geheel uit eigen middelen door de gemeente wordt daargesteld, vordert echter langzaam.

De opkomst der scholieren is vrij geregeld geweest. Hun aantal bedroeg 56, dus 2 meer dan onder ultimo December 1856.

De leeruren bleven dezelfde als vroeger, namelijk 's morgens van 8 tot 11 uur en 's middags van 2 tot 4 uur.

De leerlingen zijn verdeeld in drie klassen.

De 18 kinderen der laagste klasse ontvangen onderwijs in de eerste beginselen van het lezen, zooveel mogelijk naar de klankmethode van PRINSEN.

Ook oefenen zij zich in het schrijven van cijfers en letters op de lei.

In de middelste klasse, 19 scholieren tellende, wordt een aanvang gemaakt met het rekenen. In het lezen en schrijven waren hier goede vorderingen gemaakt.

In de eerste klasse, insgelijks 19 scholieren tellende, worden de hoofdregels van het rekenen beoefend met eenvoudige voorstellen van toepassing op het dagelijksch leven.

In deze klasse kunnen de leerlingen vlug en duidelijk lezen, zoo wel met arabische als romeinsche karakters. Zij ontvangen hier ook onderrigt in de bijbelsche geschiedenis.

De leermiddelen zijn voldoende. Als schoolboeken zijn ingevoerd de twee deeltjes van het door den heer E. NETSCHER bewerkte maleisch leesboekje. Met genoegen worden deze kleine verhalen door de kinderen gelezen.

Omtrent den schoolmeester A. P. LAURENS kan, even als vroeger, worden getuigd, dat hij zijnen pligt behoorlijk vervult, maar moet tevens de klagt worden herhaald, dat zijn onderrigt te werktuigelijk is, en hij de gave niet bezit om het kinderlijk verstand door eigen nadenken te ontwikkelen.

De tweede leermeester JACOB LAURENS, voldoet even eens naar beste krachten aan zijne verpligtingen, maar mist alle zelfstandigheid, en heeft, evenmin als zijn oudere broeder, een juist begrip van onderwijzen.

Om het schoolonderwijs te verbeteren, zou in de eerste plaats noodzakelijk zijn, voor den schoolmeester A. P. LAURENS een geschikten plaatsvervanger te vinden. Dit is echter hier niet zonder bezwaar, en zal men voor eene goede keuze het oog elders moeten vestigen, dan op de gemeente van *Depok*.

Daartoe is reeds het denkbeeld geopperd door den zendeling leeraar GONGGRIJP, die thans ook lid is der Subkommissie van Onderwijs te *Buitenzorg*.

Zijne deswege gedane voorstellen zijn in overweging genomen.

De kosten dezer school hebben gedurende 1857 bedragen *f* 678:— waarvoor grootendeels bij de begrooting der afdeeling *Buitenzorg*, vaste sommen zijn uitgetrokken.

Japara.

Partikuliere school van P. Jansz.

Deze school werd op ultimo December 1856 nog bezocht door drie Javaansche kinderen, die echter in het begin van het afgeloopen jaar om onbekende redenen zijn weg gebleven. Daarop heeft de school stil gestaan tot de maand September, als wanneer zij weder door eenige Javaansche kinderen, meestal uit de omliggende dessa's werd bezocht, welker getal op ultimo December jl. allengs tot 9 was geklommen, van welke 2 jongens en 7 meisjes. Volgens den genoemden zendeling bestaat er vooruitzigt, dat het getal later zal toenemen.

De ouderdom dezer 9 kinderen is naar gissing 5 tot 15 jaren, ongeveer de helft boven en de helft beneden de 10 jaren.

Deze kinderen ontvangen allen gratis onderwijs. Drie hunner zijn kinderen van inlandsche christenen.

De vakken, waarin zij onderwezen worden, bestaan in het Javaansch lezen en schrijven, rekenen, zingen en de bijbelsche geschiedenis, waarin zij over het algemeen goede vorderingen maakten, hoewel allen met de eerste beginselen moeten aanvangen.

Soerabaya.

De missie in de residentie *Soerabaija* tot en over de Javaansche christenen, is opgedragen aan den zendeling-leeraar J. E. Jellesma.

Evenwel is de kleine gemeente te *Sidoekarri* 15 palen van *Soerabaija*, gesteld onder het opzigt van een ander zendeling, S. E. Harthoorn, te *Malang* woonachtig.

Onder het kerkelijk opzigt van den zendeling Jellesma, behooren ongeveer 1300, onder *Sidoekarri* ongeveer 700 Javanen, gedoopte en ongedoopte christenen of christen gezind, over eene oppervlakte van ongeveer 1400 vierkante palen lands verspreid wonende.

Alle onderwijs aan de leerlingen van deze christen bevolking is kerkelijk, en van godsdienstigen vorm, volgens de protestantsche leerstellingen.

Onder die Javaansche christenen behooren ongeveer 185 kinderen, die als leerlingen ter schole kunnen gaan. De Javaansche maatschappelijke zeden en instellingen, laten echter niet toe een bestendig ter school gaan, daar de kinderen met de ouders of voor de ouders dikwerf afwezig zijn, het veld bewerken, het vee hoeden of andere diensten verrigten, en die leerlingen verre uiteen wonen, zoodat er geene scholen met onderwijzers kunnen worden opgerigt, uitgenomen op enkele plaatsen.

Een 160 tal woont in de nabijheid van zoogenaamde voorgangers, hulpzendelingen of onderwijzers (Javanen) en slechts een 90 tal komt ter schole, gedurende 9 of 10 maanden in het jaar, en onder dezen zijn nog 8 Mahomedanen.

De standplaatsen der voorgangers, die onderwijs geven in lezen, schrijven, leeren van bijbelplaatsen en hunne leerlingen gemiddeld genomen, zijn: (christenen).

Stad *Soerabaya*	2
Wijoeng nabij id.	4
Sidoekarri 15 palen v. id.	10
Djapanan 30 " "	3
Letsari (*Kabo*)	3
Ngeloe (*id.*)	3
Taroekkan (*Modjosari*)	9
Modjowarno (*Modjodgong*)	55
Ngoro (*Modjoredjo*)	8
Mondosewoe (*Modjoagong*.	5
Zamen gemiddeld aanwezig	102

De denkbeelden bij de Javanen omtrent het onderwijs, leiden echter tot de meening, dat de schoolkennis niet boven de landbouwkennis verheven is. De verspreide woonplaatsen laten geene oprigting van ruimer omvang toe.

Het onderwijs wordt bij de Javanen in de Binnenlanden, — de landbouwers, — mede niet op prijs gesteld; dit is de verklaring van den zendeling-leeraar zelven.

Aan Javanen van allerlei klassen en standen en zonder onderscheid van leer, wordt partikulier onderwijs gegeven te *Soe-*

rabaija door het aldaar gevestigd departement der „Amsterdamsche Maatschappij tot Nut van 't Algemeen." Het onderwijs wordt geheel gratis gegeven, en bekostigd door de kas van het departement.

Het getal leerlingen is ongeveer 100. Gebrek aan fondsen, door eene vereeniging van 80 à 100 leden bij te dragen, weerhoudt alle uitbreiding. Daar in de residentie *Soerabaija* nog geene Gouvernements Javaansche scholen zijn opgerigt, zoo is het volgens de Subkommissie van Onderwijs te wenschen, dat deze departementale school voor 's lands rekening worde overgenomen. De kosten zijn jaarlijks ongeveer *f* 600:—

Op de partikuliere scholen van WERNER en WILLEMSZ, ontvangen eenige kinderen van Javaansche ambtenaren onderwijs tegen betaling, omdat de toelating tot de Gouvernements scholen niet dan in bijzondere gevallen wordt verleend aan Mahomedanen.

De onderwijzer VAN DER BENT te *Grissee* geeft aan een aantal Javaansche kinderen onderwijs in zijne vrije uren, voor eigen rekening. Hun getal is ongeveer 20.

Op deze scholen wordt geen Godsdienstig onderwijs toegelaten of gegeven. Alleen op de Soerabaijasche departementale school wordt in het Javaansch en Maleisch met Javaansche, Arabische en Italiaansche karakters onderwezen; op de andere scholen in het Hollandsch of Hollandsch en Maleisch.

AMBOINA.

Op de gebruikelijke wijze bezocht de heer B. N. J. ROSSKOTT, in zijne betrekking van schoolopziener, de inlandsche christenscholen, bij tusschenpoozen van eenige maanden of weken, naarmate dezelve meer of minder onder zijn bereik lagen; hield een waakzaam oog over den goeden gang van het onderwijs, en had steeds op den eersten Donderdag van iedere maand eene zamenkomst met al de onderwijzers van het geheele eiland ten einde met een ieder hunner, aangaande de belangen zijner school te kunnen spreken. Slechts de schoolmeesters van *Hila* en

Larieka konden wegens al te grooten afstand en het kostbare der reis, aan deze zamenkomsten geen deel nemen.

Ten einde het algemeen overzigt volledig te houden, volgt hieronder het verslag van den schoolopziener B. N. J. Rosskott voornoemd, zoo als hetzelve aan de Hoofdkommissie van Onderwijs is aangeboden.

EENIGE AANTEEKENINGEN VAN MEER ALGEMEENEN AARD UIT HET DAGBOEK VAN DEN SCHOOLOPZIENER.

Met het jaar 1856 zijn wij in meer dan een opzigt een gelukkig tijdperk ingetreden met betrekking tot het inlandsch onderwijs. Sinds lang toch had de behoefte aan een verbeterd reglement, bij hetwelk de regten en pligten onzer schoolmeesters met meer juistheid werden omschreven dan bij de oude instruktie het geval was, zich doen gevoelen. Van daar dan ook, dat de maar al te gegronde klagten over de ongeregelde opkomst der schoolkinderen schier op eenmaal hebben opgehouden.

Eene tweede, zeer verblijdende omstandigheid is daarin gelegen, dat de traktementen der schoolmeesters zeer verbeterd zijn, en op zoodanigen voet gebragt, dat men thans in vollen ernst op naauwgezette pligtsbetrachting mag aandringen.

Wanneer voorheen de schoolopziener den arbeid des onderwijzers ook al minder bevredigend vond, en de overtuiging bestond, dat de meester zich menigmaal gedurende den schooltijd verwijderde, ten einde in de nooddruft van zijn arm gezin te voorzien, mogt men het den man niet al te hoog aanrekenen, in aanmerking nemende den zwaren, vaak ondankbaren arbeid en de geheel en al ongeëvenredigde belooning.

De regeling te dezer zake getuigt van den ernstigen wil der Regering, om alle gepaste middelen aan te wenden ten einde het volksonderwijs te bevorderen; men mag dan ook de meest gegronde hoop koesteren, dat onze scholen eene blijde toekomst te gemoet gaan.

Mogt ik mij nog eene opmerking veroorloven, dan zou het zijn om te wijzen op onze veel te beperkte middelen ter voorziening in de schoolbehoeften.

Gelijk bekend is, werden deze tot dusverre alleen gevonden uit de verschuldigde schoolboeten en dattijgelden, alsmede uit eene som van hoogsten *vijf honderd gulden* 's jaars, door het Gouvernement toegestaan uit de stilstaande traktementen der schoolmeesters van de Zuid-Ooster en Zuid-Wester eilanden.

Maar aangezien alsnu het noodige is verrigt, om in de successivelijk openvallende vacatures op die eilanden terstond te voorzien, zoo wordt, gelijk billijk en regt is, over de, voor het schoolwezen uitgetrokken som terstond beschikt, en valt mitsdien ook deze tegemoetkoming weg.

Het is van hoog belang hierop de aandacht te vestigen, opdat bij tijds maatregelen worden genomen, om in deze behoefte op de eene of andere wijze te voorzien; (bereids toegestaan *f* 1000:— voor het dienstjaar 1857.) (1)

Aangenaam is het mij hier nog met een enkel woord gewag te kunnen maken van eene omstandigheid, die aan onze kleinen in de negorij-scholen veel stof tot vreugde gaf.

Eenige dames te *Amsterdam* waren door de publieke berigten opmerkzaam gemaakt op onze inlandsche scholen en op de steeds toenemende belangstelling voor het onderwijs, zoo van de zijde van het Gouvernement als van het Nederlandsch-zendeling genootschap.

Zij vonden zich hierdoor aangespoord om ook harerzijds van hare belangstelling te doen blijken. Eene kist met rijke geschenken voor onze inlandsche schoolmeesters en schoolkinderen werd aan mijn adres verzonden, doch ging, helaas! onder weg verloren. Naauwelijks hadden zij hiervan berigt ontvangen, of eene tweede kist, bevattende kleedingstukken, volgens opgegeven model, vischhaken, messen, pennen, papier etc., werd gereed gemaakt, die mij te zijner tijd behoorlijk ter hand kwam.

Ik liet onzen kleinen in de negorijen weten, dat ik zeer veel fraaije dingen voor hen uit Tanah-Wolanda had ontvangen, en wanneer ze nu eens regt goed opgepast hadden, ik eerlang examen zoude komen houden, en zij dan iets moois van mij zouden hebben.

(1) Gouvernements Besluit dd. 1 October 1857 No. 17.

Men kan zich ligt voorstellen hoe groot de spanning was toen ik mijne gewone rondreis deed, en welke vreugd voor oud en jong, toen onze geschenken, naarmate van betoonden ijver en goed gedrag of anders bij het lot verdeeld werden. Waren de vriendelijke schenksters getuigen geweest van de opgetogenheid en blijdschap, die uit zoo menig donker kinderoog schitterde, zij zouden zich verheugd hebben, dat zij in staat waren geweest om met betrekkelijk geringe middelen, zoo veel levensvreugde te verschaffen aan zoo vele arme kleinen, aan wie anders zoo schraal een deel van de genoegens des levens is toegemeten.

Na deze algemeene opmerkingen zal het niet ondienstig zijn afzonderlijk op te geven een kort overzigt van iedere school, alsmede eenige mutatiën in het aantal leerlingen, met den aanvang van het nieuwe schooljaar, alles overeenkomstig art. 29 van het reglement voor de maleische christenscholen.

In de nabijheid der hoofdplaats zijn drie inlandsche christenscholen, die door de zorg der uitmuntende onderwijzers, alsmede door de gemakkelijkheid van een gedurig en naauwlettend toezigt, in bloeijenden toestand verkeeren.

GOUVERNEMENTS SCHOOL TE HATIVE-BESAR.

Deze school staat onder de leiding van den verdienstelijken onderwijzer der 2de klasse W. NOIJA, die van *Nakoe* overgeplaatst, hier sinds Julij 1855 werkzaam is.

Door de langdurige ziekte van den vorigen onderwijzer LATUMAHINA, die later gepensionneerd werd, had de school veel geleden, vooral veroorzaakt door het slecht opkomen der kinderen. De onderwijzer NOIJA had dus in den beginne eene zware taak om ouders en kinderen wederom aan orde en regelmaat te gewennen, hetgeen hem echter door trouwe volharding, soms wel eens onder onaangename omstandigheden, mogt gelukken.

De school telde over het jaar 1857 het aanzienlijk getal van 204 leerlingen, van welke niet minder dan 102 gedeeltelijk

zeer goed, gedeeltelijk minder goed lezen, en evenzeer geoefend zijn in alle andere vakken van het lager onderwijs.

Naar aanleiding van art. 29 van het vigerend schoolreglement, verlieten in de maand December ll. 15 kinderen de school, terwijl daarentegen 26 nieuwe leerlingen werden aangenomen.

Het schoolgebouw, of liever de kerk is ruim en in voldoende orde. In het bestaand gebrek aan schooltafels werd eenigzins voorzien door den aanmaak van vijf nieuwe, voor rekening der gemeente, hetwelk echter nog altijd niet voldoende is.

De schoolmeesterswoning is genoegzaam verteerd door witte mieren. Er zal dus het noodige verrigt moeten worden om hierin te voorzien, hetgeen thans niet moeijelijk zal vallen, aangezien in den laatsten tijd over geheel het eiland, kerk- en schoolgebouwen zeer verbeterd en een vrij groot aantal zelfs geheel nieuw werden opgetrokken, en zulks geheel vrijwillig door de bevolking zelve, die met verstand geleid, zich gaarne veel getroost in het belang harer school.

GOUVERNEMENTS SCHOOL TE NOUSSANIWIJ.

De school te *Noussaniwij*, onder den verdienstelijken onderwijzer der 1ste klasse CH. L. HUWAE, telde over het afgeloopen jaar 235 leerlingen, onder welke 45 scholieren der 1ste klasse, die goede vorderingen gemaakt hebben, en gaf over het geheel genomen, reden tot tevredenheid.

In December ll. verlieten 33 leerlingen de school. Daarentegen werden opgenomen 42 nieuwe leerlingen, zoodat over het jaar 1858 het aantal leerlingen bedraagt 244.

In aanmerking nemende den aanzienlijken afstand, die een deel der kinderen hebben af te leggen om ter school te komen, was de opkomst bevredigend, beter zelfs dan dit ooit te voren het geval was. Zelden vond de schoolopziener bij zijne gedurige schoolbezoeken beneden de 160, en in den regel 180 kinderen en daarboven aanwezig.

De kinderen der hoogste klasse maakten verblijdende vorderingen, waarbij hun leerlust dan ook zeer werd opgewekt. Ve-

len hunner, die den vereischten ouderdom bereikt hadden, verlieten ongaarne de school. Behalve lezen en schrijven, (dit laatste al zeer fraai) zijn de kinderen wel geoefend in het rekenen, waarin zij het gebragt hebben tot den regel van drieën. Op de kaart van *Palestina* zijn zij zeer wel te huis, welke kaart door hen, met zeer gebrekkige middelen, vrij aardig wordt nageteekend, zoodat men zich gaarne met hen onderhoudt.

Volgens art. 22 van het reglement worden aan den onderwijzer toegestaan twee orang tuwah agama's en twee marinjo's te zijner ondersteuning.

Door de negorijen Noussaniwij, Latoehalat en Seilale is daaraan behoorlijk voldaan; doch aangezien deze school ook bezocht wordt door een aanzienlijk getal burgerkinderen, zoo zou het doelmatig zijn, dat ook voor de burgerkinderen minstens één marinjo werd aangesteld.

Hét schoolgebouw is in zeer goede orde, en het ameublement insgelijks.

Aangezien bij art. 37 van het reglement gestipuleerd is, dat eene tweede school zal worden opgerigt, in zoodanige negorijen waar het getal schoolkinderen meer dan 150 leerlingen bedraagt, en blijkens het bovenstaande de school in die termen valt, zoo heeft de schoolopziener de aandacht der Subkommissie hierbij bepaald, en wel voornamelijk, omdat een groot aantal kinderen op zoo aanzienlijken afstand van de school (p. m. 2 uren gaans) wonen. Zeer wenschelijk ware het dus wanneer eene tweede school op een geschikt punt in het gebergte kon worden opgerigt, waardoor aan vele ouders en kinderen groot gemak zoude kunnen worden verschaft.

De schoolopziener is van meening, dat eene zekere plaats op de grensscheiding van Noussanive, Latoehalat en Sejlalej gelegen, en bekend onder den naam van Iseh, daarvoor eene allezins geschikte plaats zoude wezen.

gouvernements-school te Mardika.

Deze school, die onder de leiding staat van den kundigen en zeer ijverigen onderwijzer der 3de klasse P. P. Risakotta,

telde over het jaar 1857 vier en negentig leerlingen, zijnde bijna allen kinderen van burgers.

De opkomst der kinderen, die onder de leiding van den onderwijzer verblijdende vorderingen maakten was over het algemeen zeer bevredigend. Slechts in de maanden November en December heerschten hier in hevigen graad de mazelen, waardoor eenige stoornis ontstond, terwijl de onderwijzer zelf lijdende was aan eene verontrustende borstziekte.

Met het einde des jaars verlieten 18 leerlingen de school, waardoor thans het aantal verminderd is op 76.

Het schoolgebouw en de schoolmeesterswoning waren beiden in zoo slechten staat, dat het in de daad gevaarlijk werd er langer gebruik van te maken.

In November ll. werd dan ook de oude kerk, alsmede de meesterswoning afgebroken, terwijl men thans druk bezig is eene nieuwe en ruime kerk te bouwen, terwijl tevens de bevolking eene schoolmeesterswoning heeft ingehuurd voor eigen rekening, tot tijd en wijle ook in de plaats van het oude huis, een nieuw gebouw kan worden opgerigt.

GOUVERNEMENTS-SCHOOL TE RUMAH-TIGA.

Van de school in deze negorij onder de leiding van den meester SOUHOKA, valt niets gunstigs medetedeelen, als zijnde sinds het jaar 1856 steeds achteruit gegaan. Weinige belangstelling der ouders, slechte opkomst der leerlingen en traagheid van den onderwijzer, hebben deze school, in weerwil van het gedurig en streng toezigt van den schoolopziener, tot de minste gemaakt van de geheele residentie. Herhaalde School-examens door den schoolopziener gehouden, beloofden wel is waar eenige beterschap, maar nu ontstonden er twisten tusschen het negorijhoofd en den meester, die, bij al hetgeen er vooraf was gegaan, het eindelijk noodzakelijk maakten dezen meester door een jeugdigen en kundigen man te doen vervangen, waartoe door den school-opziener en de sub-kommissie van onderwijs het noodige is gedaan.

De school telt thans een dertigtal leerlingen.

GENOOTSCHAPS-SCHOOL TE POKA.

De school te *Poka*, voor rekening van het Nederlandsch-Zendeling-Genootschap onderhouden, is thans in vrij goeden toestand, hetgeen echter niet weinig zorg en moeite heeft gekost.

De geheele bevolking bestaat slechts uit 126 zielen, zijnde allen burgers.

Gelijk bekend is, geven deze menschen, hoezeer vele gunstige uitzonderingen moeten worden erkend, de meeste moeite, met betrekking tot kerk en school.

Het nieuwe schoolreglement heeft echter ten deze ook kennelijk zeer goed gewerkt. Het gehouden school-examen door den school-opziener, gaf meer dan ooit te voren reden tot tevredenheid; alleen in het rekenen waren de kinderen achterlijk, terwijl het schrijven ook nog wel te wenschen overliet.

De school telt thans 29 leerlingen.

GENOOTSCHAPS-SCHOOL TE GALALA.

De gemeente te *Galala* bestaat uit 345 zielen, zijnde allen burgers.

De school, onder de leiding van den onderwijzer N. RIRIMASEJ, wordt door het Nederlandsch-Zendeling-Genootschap onderhouden en telt 74 kinderen.

In December verlieten 3 leerlingen de school, terwijl 3 nieuwelingen werden opgenomen, zoodat het getal schoolpligtige kinderen voor het loopende jaar onveranderd blijft.

Het gehouden school-examen, waarbij ieder vak van onderwijs met de meeste naauwlettendheid werd onderzocht, was zeer bevredigend.

Het kerkgebouw, dat tevens voor schoollokaal gebezigd wordt, is in goede orde, zindelijk en wel onderhouden, hetgeen in deze negorij, wier bevolking uitsluitend uit burgers bestaat, van vooruitgang getuigt.

GENOOTSCHAPS-SCHOOL TE WAAIHERO.

De school in deze negorij, uitsluitend door burgers bewoond,

wordt ook door het Nederlandsch-Zendeling-Genootschap onderhouden. Zij telde over het afgeloopen jaar 102 leerlingen, van welke in December 16 de school verlieten, doch daarentegen werden 18 opgenomen, zoodat het getal thans bedraagt 104 scholieren.

De onderwijzer J. TANAMAL is een man van vurigen ijver en vromen zin, en vreest geene moeite met deze niet zeer volgzame burgers teregt te komen. Evenwel getuigt de opbouw van de nieuwe kerk, en nu laatstelijk, die van eene nieuwe schoolmeesterswoning, (geheel vóor rekening der bevolking) van vooruitgang.

Het gehouden examen voldeed wel is waar niet in alle deelen, maar was toch veel beter dan voorheen. De behandeling der kaart van *Palestina*, in verband met de Bijbelsche geschiedenis, was uitmuntend.

GENOOTSCHAPS-SCHOOL TE NEGORIJ-LAMA.

Tusschen de negorijen *Waaijhero* en *Passo* ligt eene kampong, door christenburgers bewoond, die tot dus verre niet in het bezit waren van eene school. Zoo goed en kwaad als het ging, zonden de ouders hunne kinderen eene enkele maal naar de school te *Passo* of wel naar *Waaijhero*. In de drooge moesson ging dit nog eenigermate, doch zoodra in den regentijd de rivieren begonnen te zwellen, werd het gevaarlijk de kinderen den langen en eenzamen weg alleen te laten gaan. De behoefte aan eene eigene school deed zich dus dringend gevoelen en na daaromtrent de goedkeuring van het bestuur verworven te hebben, ging de schoolopziener er toe over voor rekening van het Nederlandsch-Zendeling-Genootschap aan het dringend verzoek der betrokken ouders te voldoen, door een jeugdigen en kundigen onderwijzer aan te stellen, nadat de burgers zelven, in betrekkelijk zeer korten tijd, een ruim schoolgebouw hadden opgerigt.

In de maand Augustus werd de school geopend met 36 kinderen, wier getal thans tot 41 geklommen is. In de maand October werd de school voor de eerste maal door den school-

opziener bezocht, die toen alles, naar omstandigheden, in zeer goede orde vond.

GOUVERNEMENTS SCHOOL TE PASSO.

Het school-examen alhier in de maand October gehouden, was, over het geheel genomen, boven verwachting bevredigend, waarop alleen het zingen eene uitzondering maakte.

Het getal leerlingen bedroeg 69.

Door de oprigting der school te *Negorij-lama*, waarvan hierboven sprake was, heeft het aantal schoolpligtige kinderen dezer negorij belangrijke vermindering ondergaan.

Aangezien onder de leiding van den onderwijzer der 1ste klasse P. PASTORA de school meer en meer dreigde achter uit te gaan, achtte de schoolopziener het noodig hem van tijd tot tijd een der oudste kweekelingen van het Instituut toe te voegen, hetgeen zeer gunstig op den gang van zaken gewerkt heeft.

GOUVERNEMENTS SCHOOL TE HATOE.

Het alhier op den 2de October gehouden examen, liep in alle deelen gunstig af, behalve het rekenen, zoodat den ijverigen onderwijzer der 4de klasse P. ANAKOTTA, goedkeuring betreffende zijn werk kon worden betuigd.

De gemeente bestaat uit 276 zielen, negorij's ingezetenen en 71 burgers, met een gezamenlijk getal van 73 schoolpligtige kinderen.

De kinderen der negorij-bewoners komen geregeld iederen dag ter school. Ten aanzien der burgers laat dit wel te wenschen over, blijkens de schoolrol, die in ieder negorij door den schoolopziener met zorg wordt nagegaan. Evenwel moet ter verschooning worden aangeteekend, dat de absentie's meest plaats hebben in den regentijd, en dus de kinderen dezer burgers, die op vrij grooten afstand wonen, niet altijd de rivier (de *Sakoela*) zonder gevaar kunnen overkomen.

In de maand December verlieten drie kinderen de school,

terwijl daarentegen een 9 tal werd opgenomen, en mitsdien de school voor 1858 een getal van 79 leerlingen telt.

Ook hier was de bevolking bezig met den aankap van hout voor eene nieuwe kerk.

GOUVERNEMENTS SCHOOL TE LILIBOOIJ.

Het in deze gemeente gehouden examen in de maand October voldeed geenszins. De naar de residentie *Saparoea* overgeplaatste onderwijzer P. LILIPALIE werd deswege door den schoolopziener ter verantwoording geroepen. Door een der kweekelingen van het Instituut werd de school weder op goeden gang gebragt.

Den, van *Boeroe* herwaarts overgeplaatsten onderwijzer der eerste klasse, is zeer op het hart gedrukt om het noodige te verrigten, om deze schoöl vooruit te brengen. De school is sterk 117 kinderen.

ALLANG.

Eerste en tweede school.

Het in deze school gehouden examen in de maand September, hetwelk meer dan zes uren duurde, viel niet gunstig uit. De mindere bekwaamheid van den ouden onderwijzer der 1ste school, D. MANUPASSA en de gedurige ziekelijkheid van den onderwijzer der 2de school LATUMANUWEIJ, moeten als de hoofdreden van den min gunstigen toestand dezer beide scholen worden aangemerkt. De gemeente *Allang* bestaat uit 959 zielen, onder welke 211 schoolkinderen, verdeeld in twee scholen, waarvan de eene voor rekening van het Gouvernement, de andere voor die des genootschaps wordt onderhouden.

Ook hier was de bevolking bezig met den opbouw eener schoone en ruime kerk.

GOUVERNEMENTS SCHOOL TE AMAHOESOE.

Den 17 December werd in deze bloeijende school, onder den ijverigen onderwijzer der 2de klasse E. SOUMOKIL, onder eenen vloed van toeschouwers, school-examen gehouden.

De school telt 130 leerlingen, onder welke 48 die zeer vlug lezen, en van het gelezene behoorlijk uitlegging geven. Ook in andere vakken van het onderwijs, inzonderheid in de bijbelsche geschiedenis, het rekenen en zelfs in het teekenen van kaarten, zijn de kinderen zeer wel geoefend.

Deze school is in zeer gunstigen toestand, en de ijverige onderwijzer verdient lof en goedkeuring. Men was er bezig met den opbouw van een nieuw schoollokaal.

GOUVERNEMENTS SCHOOL TE HALONG.

Het in deze negorij gehouden school-examen, op 9 Junij, voldeed in alle opzigten volkomen aan de verwachting. Lezen, schrijven, rekenen, aardrijkskunde van *Palestina*, bijbelsche geschiedenis, zoowel het oude als nieuwe testament, inzonderheid ook de reizen van den apostel *Paulus* en kunstmatig gezang, lieten niets te wenschen over.

Eenige opgeschoten meisjes alleen waren in vele opzigten achterlijk, zoodat het de aandacht van den schoolopziener trok. Weldra bleek bij onderzoek, dat zij maar al te vaak de school verzuimd hadden.

Ook in deze negorij bouwde men eene ruime en hechte kerk.

Het schoolgebouw begint er vervallen uit te zien, en de schoolmeesterswoning moet noodwendig vernieuwd worden.

Tusschen den regent en den meester J. TALLANE bestaat eene hooggaande spanning.

Het getal schoolkinderen bedraagt 58. Hiervan zijn onlangs afgegaan 16 en bijgekomen 6; blijft dus een getal van 44.

GENOOTSCHAPSSCHOOL TE LATA.

Den 20sten Mei was er voor de tweede maal school-examen te *Lata*.

Volgens de schoolrol moesten er zijn 97 kinderen, van welke slechts 68 tegenwoordig waren, wordende de afwezigen als ziek opgegeven, lijdende aan koortsen en boba.

Het lezen der 1ste klasse gaat redelijk, maar er ontbreekt nog al aan den leestoon, ook op de leesteekens wordt niet genoeg gelet.

De 2de klasse voldoet ook niet bijzonder, even min als de 3de klasse. Alleenlijk wordt de scheppingsgeschiedenis door de jongste kinderen zeer aardig verhaald.

Over het geheel genomen, maakte de school een minder gunstigen indruk dan voorheen, waarover de anders ijverige en achtenswaardige onderwijzer ernstig onderhouden werd; hij vond zich hierdoor genoopt in een uitvoerig geschrift de redenen te ontvouwen, die tot dezen min gunstigen toestand hadden bijgedragen, en in de daad van dien aard schijnen te zijn, dat bij onderwijzer en leerlingen veel verschoond moet worden.

Het aantal schoolpligtige kinderen bedraagt 97, hiervan gingen 9 af, terwijl 4 werden opgenomen, blijft dus voor het jaar 1858 twee en negentig schoolpligtige kinderen.

Waay.

In deze schoon gelegen negorij, op het oostelijk gedeelte des eilands, zijn twee scholen, de eene voor rekening van het Gouvernement, onder de leiding van den onderwijzer der 2de klasse D. Leihitoe met 130 schoolpligtige kinderen; de andere onder die van den onlangs herwaarts overgeplaatsten onderwijzer des genootschaps B. Lainsamputij, met 122 schoolpligtige kinderen.

In de maand October werd bij gelegenheid der inspektiereis van den schoolopziener in deze beide scholen een naauwlettend examen gehouden, hetwelk bevredigend afliep. Wel waren er eenige vakken van onderwijs, die te wenschen overlieten, vooral bij de lagere klasse, doch daarentegen verdienden andere hooge goedkeuring.

gouvernementsschool te Soelij.

Den 23 October werd in deze negorij school-examen gehouden, dat in ieder opzigt zeer bevredigend afliep, zoodat het

den schoolopziener ten aangenamen pligt was den onderwijzer der 3de klasse J. A. Siwalette zijne tevredenheid te kunnen betuigen. Kerk en school, en de geheele negorij zien er bijzonder zindelijk uit en getuigen, even als te *Waaij*, van zorg en orde.

De school te *Soelij* telt 111 kinderen, van welke de schoolopziener 109 in de school aanwezig vond.

gouvernementsschool te Tial.

Het is een onbeduidend schooltje, onder de leiding van den onderwijzer der 3de klasse Lokolloh, tellende slechts 11 kinderen; nogtans bleek bij onderzoek, dat de kinderen goed vooruit waren gegaan.

Bij de geringe bevolking zal het niet gemakkelijk zijn het schoolgebouw en de meesterswoning te herbouwen, hetgeen anders dringend noodig is.

gouvernementsschool te Hoetoemoerie.

Konde bij eene vorige gelegenheid reeds goede getuigenis gegeven worden ten aanzien dezer school, in veel hooger mate is dit thans het geval. De jeugdige onderwijzer der 4de klasse J. R. Nanlohij heeft zich uitmuntend van zijnen pligt gekweten, en verdient de meeste goedkeuring.

De voorheen eenigzins achterlijke doch thans zeer uitmuntende school, telt niet minder dan 185 leerlingen. Hiervan werden ontslagen 17, en 8 nieuwelingen opgenomen, blijft dus voor het loopende jaar 176 kinderen.

Het school-examen werd gehouden op 14 Augustus.

gouvernementsschool te Roetong.

Het school-examen had hier plaats op 13 Augustus en was, hoewel niet zoo goed als te *Hoetoemoerie*, over het geheel zeer bevredigend, zoodat ook de onderwijzer der 2de klasse J. L. Maitimoe voortdurend voldoet.

Het getal schoolkinderen bedraagt 63, onder welke 10 kinderen van burgers. In December werd één kind ontslagen, terwijl ook slechts één kon worden opgenomen.

De gebouwen zijn in vrij voldoenden toestand.

GOUVERNEMENTSSCHOOL TE LEJHARIE.

De school in deze negorij staat onder de leiding van den onderwijzer der 3de klasse L. P. TALAHATU en voldeed bij het gehouden examen, in de maand Augustus, tamelijk wel, en beter zelfs dan het vorige jaar.

De oude onderwijzer, die anders geenszins tot de bekwaamste behoort, had dus volgens best vermogen zijnen pligt gedaan.

De schoolopziener vond in de school aanwezig 25 kinderen; bij het einde des jaars werden 2 ontslagen en 2 nieuwelingen opgenomen, blijft dus voor het loopende jaar 25.

EMA.

Het examen in de maand December gehouden, voldeed over het geheel zeer wel.

De schoolrol toonde een getal aan van 112 schoolkinderen, van welke er 102 tegenwoordig waren. Gedurende het gansche jaar was, blijkens de door den schoolopziener naauwkeurig geraadpleegde schoolrol, de opkomst der kinderen voorbeeldig goed geweest; vandaar dan ook, dat de school in bloeijenden toestand verkeert. In deze, gelijk ook in eenige andere scholen in het gebergte van LEJTIMOR, werden eenige vierstemmige psalmen van LITZAN met veel juistheid gezongen.

Bij het einde des jaars verlieten 7 leerlingen de school, wordende daarentegen 13 opgenomen, zoodat het getal leerlingen voor het loopende jaar 116 bedraagt.

HOEKOERILA.

In deze negorij bestaat een schooltje onder de leiding van den onderwijzer der 3de klasse LATRIASAN, hetwelk niet veel

te beteekenen heeft, als tellende in het geheel slechts 18 leerlingen, die bij het gehouden examen in de maand December weinig reden tot tevredenheid gaven. Den onderwijzer zijn zijne verpligtingen met ernst door den schoolopziener onder het oog gebragt; eenige bedenkingen en bezwaren, die hij te zijner verschooning in het midden bragt, zullen kunnen worden weggenomen. Traagheid en welligt nog meer onvoldoende kundigheden bij dien onderwijzer, schijnen echter de redenen van den min gunstigen staat dezer school te wezen.

GOUVERNEMENTSSCHOOL TE KILANG.

De school is in zeer bloeijenden toestand, waarvan de uitkomsten van het gehouden examen getuigenis gaven. Zij staat onder de leiding van den onderwijzer der 1ste klasse S. J. KAIJADU een volijverig en kundig man, wien het den schoolopziener aan genaam was van zijne tevredenheid te kunnen doen blijken.

Ook in deze negorij werd eene nieuwe, nette kerk gebouwd.

GOUVERNEMENTSSCHOOL TE NAKOE.

Met uitzondering van het schrift, dat minder goed is dan in andere scholen, voldeed het examen in alle deelen aan de verwachting.

Zij staat onder de leiding van den kundigen en jeugdigen onderwijzer der 4de klasse J. M. MATAHELIMUAL, die zich met den meesten ijver van zijnen pligt heeft gekweten.

De school telt 72 kinderen, waarvan bij het einde des jaars 3 den vereischten ouderdom bereikt hadden om dezelve te verlaten, terwijl drie nieuwe leerlingen werden opgenomen.

Het schoolgebouw is in goed onderhouden staat.

GOUVERNEMENTSSCHOOL TE HATALAAI.

Deze school, onder de leiding van den onderwijzer der 2de klasse J. LATUHERU, is in bloeijenden toestand. Het hier gehouden schoolexamen op 8 December, voldeed boven verwachting. Zij telt 84 leerlingen, van welke er 11 ontslagen en

10 nieuwe opgenomen werden, zoodat met Januarij 1858 de school geopend wordt met 83 schoolpligtige kinderen.

Soja-di-atas.

Een uitmuntend schooltje, onder den jeugdigen onderwijzer der 4de klasse S. M. Sarimanella.

Op de vraag van den schoolopziener, hoever de kinderen gevorderd waren in het rekenen, kreeg hij ten antwoord: dat hij vragen kon wat mogt worden goedgevonden, aangezien de kinderen ieder vraagstuk zouden kunnen oplossen. Ofschoon dit nu wel een weinig stout gesproken was, zoo werden toch de schoonste proeven gegeven van de vlugheid en den ijver dezer aanvallige inlandsche kinderen. Het later gehouden besloten examen voor de Gouvernements lagere school te *Amboina*, hetwelk mede door den schoolopziener, in zijne betrekking van lid der Subkommissie van Onderwijs werd bijgewoond, gaf de meest doorslaande bewijzen, dat het onderwijs in menige inlandsche school, even hoog en welligt hooger staat dan dat voor vele kinderen in *Europa*.

Ook in de bijbelsche geschiedenis, zoowel in het oude als nieuwe testament, waren de kinderen zoo ervaren, dat ze op schier geene enkele vraag het antwoord schuldig bleven, en was dit ook al eens het geval, men had hen maar even op het spoor te brengen, om hen een aaneengeschakeld verhaal te hooren geven van hetgeen gevraagd werd.

Het getal schoolkinderen bedraagt slechts 17, waaronder 2 kinderen van burgers.

residentie Hila.

In de tweede helft der maand September begaf de schoolopziener zich naar de residentie *Hila* ten einde er school-examen te houden.

De school der hoofdplaats aldaar bestaat voor het meerendeel uit Mahomedanen, terwijl de christengemeente slechts telt 135 zielen, zijnde allen burgers.

De school was onder den vorigen onderwijzer M. TEHUPEORIJ in zeer achterlijken toestand.

Op de daartoe gedane voordragt, erlangde de oude man een eervol pensioen, terwijl de schoolopziener een der jeugdige onderwijzers van het Instituut voor rekening van het zendelinggenootschap derwaarts zond.

Door dezen maatregel nam de school spoedig toe, als stijgende van 18 op 30 leerlingen. De jeugdige onderwijzer, waaromtrent ook de Assistent-Resident de beste getuigenis gaf, was er nog niet lang genoeg werkzaam geweest om de school op die hoogte te brengen, als vele andere scholen zijn, maar de grondslagen voor een goed en ordelijk onderwijs waren gelegd, en droegen reeds eenige vrucht.

Van onderscheidene zijden werd den schoolopziener verzocht om toch den onderwijzer niet van daar weg te nemen, gelijk zich daaromtrent een ongegrond gerucht had verspreid.

LARIKIE.

Van *Hila* vervolgde de schoolopziener zijne reis naar de, op 8 uren afstands gelegen negorij *Larikie*, alwaar op den 28 September school-examen gehouden werd, waaromtrent alleenlijk valt aan te teekenen, dat ten aanzien der 1ste klasse, belangrijke vooruitgang was te bespeuren, hetgeen minder het geval was bij de 2de klasse der leerlingen.

Over het geheel genomen, is de school onder den tegenwoordigen onderwijzer LALAPUA beter dan voorheen, maar kan toch nog geenszins wedijveren met vele andere scholen, die in ieder opzigt hooger staan.

Aangezien de schoolopziener het gebruik volgt, om gedurende het examen alles met korte woorden, maar naauwkeurig op te teekenen, wat er gedurende het onderzoek voorvalt, zoo bestaat de mogelijkheid, zich van vóór of achteruitgang der school volkomen te overtuigen.

RESIDENTIE SAPAROEA.

GOUVERNEMENTSSCHOOL TER HOOFDPLAATS SAPAROEA en THIOUW.

Voor de digt bij elkander gelegen negorijen *Saparoea* en

Thiouw bestaat slechts ééne school, onder de leiding van den, om zijn karakter en ijver achtenswaardigen opperschoolmeester J. H. NANLOHIJ. Hij wordt bijgestaan door eenen zoogenaamden omloopenden schoolmeester, alsmede door eenige ondermeesters uit de oudste leerlingen gekozen, en door eenige orang toewah agama's. Hierdoor alleen is het mogelijk, aan het groot aantal kinderen een eenigzins voldoend onderwijs te geven.

Door dit steeds aanwassend getal leerlingen, hetwelk niet minder dan 280 bedraagt, is dan ook het schoolgebouw veel te klein geworden, zoodat de onderwijzer zich genoopt zag, een gedeelte van zijne, nog al ruime woning af te staan, ten einde voor zijne schoolkinderen plaats te vinden. Het oude schoolgebouw alsnu ook bouwvallig geworden zijnde, zoo is door den Assistent-Resident van *Saparoea* besloten een nieuw schoolgebouw te doen optrekken, hetwelk voldoende ruimte aanbiedt.

GOUVERNEMENTSSCHOOL TE OUW.

Staat onder de leiding van den verdienstelijken onderwijzer J. KUHUWAËL. De opkomst der kinderen was goed gedurende het geheele jaar voldoende, uitgezonderd bij het invallen van den nageloogst, waardoor eenige stoornis ontstond, en aanleiding gaf tot geschil tusschen het negorijhoofd en den onderwijzer. Van wege deze en andere oneenigheden heeft thans de onderwijzer aanzoek gedaan om naar elders overgeplaatst te worden.

De school telde over het afgeloopen jaar 204 kinderen; met het einde des jaars verlieten 21 leerlingen de school, terwijl 13 nieuwelingen werden opgenomen; blijft dus voor het loopende jaar 196 leerlingen.

ULLATH.

De Gouvernementsschool in deze negorij staat onder de leiding van den verdienstelijken onderwijzer der 3de klasse J. P. RUHULESIN. De opkomst der kinderen over het afgeloopen jaar was tamelijk wel. Door den invallenden nageloogst ech-

ter werd op den 21 November het onderwijs gedurende bijna eene maand gestaakt.

De schoolmeubelen laten te wenschen over, vooral zou noodig zijn de aanmaak van nog een schoolbord en eene kast tot berging van schoolbehoeften.

Het aantal schoolpligtige kinderen bedroeg over het afgeloopen jaar 147; bij het einde des jaars verlieten 26 leerlingen de school, terwijl slechts 12 kinderen werden opgenomen, waardoor het aantal kinderen voor het loopende jaar bedraagt 133.

Serrij-Sorrij.

Is voortdurend in bloeijenden toestand onder den onderwijzer der 1ste klasse (titulair) S. L. Floris, waaromtrent wijders niets van eenig belang valt op te merken. De school telt 136 leerlingen.

Paperuw.

Deze school, onder de leiding van den kundigen en tevens ijverigen onderwijzer F. Sahupala, is voortdurend in zeer voldoenden toestand.

Ook het schoolgebouw en de schoolmeubelen zijn in behoorlijke orde.

Het aantal schoolkinderen bedroeg over het afgeloopen jaar 128. In de maand December verlieten 13 leerlingen de school, wordende daarentegen 10 opgenomen, zoodat het getal schoolpligtige kinderen thans bedraagt 125.

Booij.

Deze school, onder het bestuur van den ouden onderwijzer Wattimena, steeds achteruitgaande, zoo moest er eindelijk toe worden overgegaan den ouden man voor pensioen voor te dragen, hetgeen hem, na eenen onafgebroken arbeid van bijna 30 jaren, gaarne gegund zal worden.

In zijne plaats werd naar deze negorij overgeplaatst de onderwijzer der 3de klasse P. Lilipalie. De school telt 113 leerlingen.

Toehaha.

De school in deze gemeente verkeert voortdurend in zeer bevredigenden toestand, onder den verdienstelijken onderwijzer der 2de klasse Nahumurij. De school telde over het afgeloopen jaar 197 leerlingen.

particuliere school te Kampong Mahoe.

In weerwil van toenemende ligchaamszwakte, houdt de hoog bejaarde weduwe Latumahina zich nog altijd met het onderwijs van een 40tal leerlingen onledig, doch vindt thans hulp in eene harer dochters, die de moeder getrouwlijk ter zijde staat.

Toen bij eene vroegere gelegenheid, deze school door den schoolopziener in persoon werd bezocht, vond hij de school niet slechts in goede orde, maar ook dat de kinderen zich door zindelijk en vriendelijk voorkomen onderscheidden. Gelijk reeds bij eene vorige gelegenheid is medegedeeld, heeft de waardige vrouw zich gedurende eene lange reeks van jaren met haren verdienstelijken arbeid onledig gehouden, zonder eenige belooning. Later werd de schoolopziener in staat gesteld haar jaarlijks een klein geschenk in geld te doen toekomen voor rekening van het zendeling genootschap, terwijl zij in den laatsten tijd ook van de zijde van het Gouvernement bewijzen van belangstelling mogt ondervinden door het toekennen eener geldelijke belooning.

Ihamahoe.

De school staat onder de leiding van den onderwijzer der 2de klasse D. Sijahaja, en verkeert over het geheel genomen, in bevredigenden toestand, hoezeer dan ook niet behoorende tot de beste scholen. Zij telt 195 leerlingen.

Nolloth.

Eene uitmuntende school onder eenen verdienstelijken onder-

wijzer, zijnde de jeugdige schoolmeester der 4de klasse J. Ch. Nanlohij.

Voorheen liet de opkomst der kinderen in deze negorij nog al te wenschen over, doch is thans zeer voldoende.

De school telt 198 leerlingen.

Itawaka.

Deze school staat onder de leiding van den onderwijzer der 2de klasse M. P. Latupeirissa. Het aantal schoolpligtige kinderen is echter afgenomen; in 1856 bedroeg dit 172 leerlingen; over 1857 was het verminderd op 166, en nadat nu in December een 30tal leerlingen de school verlieten, waartegen slechts 14 werden opgenomen, toonde de schoolrol alsnu een getal aan van 150 schoolpligtige kinderen.

Porto.

Deze school staat onder de leiding van den onderwijzer der 3de klasse J. L. Wattimena, een even kundig als ijverig man.

Over het afgeloopen jaar telde zij 121 leerlingen, van welke één kwam te overlijden.

Twaalf leerlingen verlieten de school, terwijl een 15tal werd opgenomen, blijvende dus het aantal leerlingen voor het loopende jaar 123.

De opkomst der kinderen liet veel te wenschen over, vooral des Maandags en Donderdags, zijnde passardagen te *Saparoea*, bij welke gelegenheid vele kinderen door hunne ouders naar de hoofdplaats gezonden worden, om eenige kleinigheden ter markt te brengen. Aangezien men hier voor een groot gedeelte met behoeftige lieden te doen heeft, kan dit bezwaarlijk tegen gegaan worden.

De leermiddelen zijn hier, gelijk overal elders, nog niet in voldoenden voorraad voorhanden; ook het ameublement der school laat nog wel te wenschen over.

Haria.

Deze school, onder den onderwijzer der 2de klasse S. Hukom,

is in bevredigenden toestand, alhoewel de opkomst der kinderen nog al te wenschen overlaat. Er zijn dagen, dat van de 234 schoolpligtige kinderen, slechts 90 en zelfs nog minder aanwezig zijn.

Inlandsche Christenscholen op het eiland Haroekoe.

HAROEKOE EN SAMETH.

De toestand der school is bevredigend. Het getal schoolkinderen bedraagt voor het loopende jaar 185.

OMA.

De school staat onder den onderwijzer der 3de klasse A. SOPLANIT; zij telde over het afgeloopen jaar 135 kinderen, onder welke 43, die zeer goed, en een 25tal, die minder goed lezen. Ook in het rekenen zijn de oudste leerlingen gevorderd tot den regel van drieën, en voorts in al de vakken van onderwijs, die bij de tafel van werkzaamheden zijn voorgeschreven.

De opkomst van het grootste deel der kinderen was vrij wel, doch ook hier, gelijk in menige andere negorij, vindt men *drossers*, die men bij het binnentreden der school al ligt onderkent aan hunne verwilderde en verbrande aangezigten.

Wanneer nu de onderwijzer zijnen pligt betracht, dan brengt hij deze kinderen op de lijst der afwezigen, hetgeen echter niet zelden aanleiding geeft tot oneenigheid tusschen den regent en den schoolmeester, gelijk dit hier ook wel eens het geval was.

De school telt voor het loopende jaar 137 leerlingen.

WASSOE.

De school staat thans onder de leiding van den onderwijzer der 2de klasse J. S. NOIJA, en is alsnu een beter tijdperk ingetreden. Er heerscht eene goede verstandhouding tusschen den regent en den schoolmeester, hetgeen voorheen, onder den vorigen onderwijzer TOMASOUW, veel te wenschen overliet.

De opkomst der kinderen is zeer bevredigend.

Aboeboe.

De school staat onder de leiding van den onderwijzer der 3de klasse L. J. Reawaru, die, hoezeer als schoolmeester geen besten naam hebbende, desniettemin zijne school nog al in tamelijk goede orde houdt.

Het aantal schoolkinderen is eenigzins toegenomen, tellende voor het loopende jaar 145.

Karioe.

In het afgeloopen jaar geraakte de onderwijzer Patiwaël met den regent dezer negorij in hooggaande twist, waarvan de oorzaak in dronkenschap moet gezocht worden. Bij het ingesteld onderzoek bleek, dat de meester zich niet betamelijk had gedragen, hoezeer dan ook het negorijhoofd mogelijk even veel schuld had.

Aangezien echter de negorij's schoolmeester, op wien zoo groote verpligtingen rusten, onmogelijk eenig blijvend nut kan stichten in zijne gemeente, wanneer zijn wandel niet is gelijk het behoort, zoo moest er, met terugzigt op de ongunstige antecedenten van dezen onderwijzer, toe worden overgegaan hem voor ontslag voor te dragen, waaraan ook gevolg is gegeven bij besluit van den Gouverneur der Moluksche Eilanden dd. 13 November 1857 No. 2.

Thans is naar deze negorij overgeplaatst een jeugdig en kundig onderwijzer der 3de klasse A. F. Manuhutu, die echter, na er naauwelijks eene maand werkzaam te zijn geweest, reden meent te hebben, zich over het gedrag van het dorpshoofd te beklagen.

Hoelalioe.

De school in deze negorij is geene der bloeijendste, aangezien de oude onderwijzer Korputtij niet meer op de hoogte van den tijd is. Men kan echter zulke meesters, die buiten schuld nog zeer achterlijk zijn, bezwaarlijk door anderen doen vervangen, terwijl zij ook nog te jong en krachtig zijn, om te

worden gepensionneerd. Ook houdt deze onderwijzer in zijne school vrij goede orde, hetgeen in eene school steeds van veel belang is.

Inlandsche Christenscholen op het eiland Noussalaut.

SILA EN LEINITOE.

Aangaande deze school, onder de leiding van den onderwijzer der 3de klasse J. L. HEHAMISSA, valt niet veel loffelijks te vermelden. Volgens de eigen opgave van den schoolmeester is niet opgevolgd het bepaalde bij art. 33 van het schoolreglement, vermits in stede van eene maand vacantie aan kinderen boven de acht jaren oud, bij gelegenheid van den nageloogst, veel langer vacantie is gegeven. De gewone vacantiën hieronder begrepen, heeft de school niet minder dan 70 dagen lang ledig gestaan. De schoolopziener achtte het van zijnen pligt de aandacht der Subkommissie hierop te vestigen, met dringend verzoek, een behoorlijk onderzoek te doen instellen.

De school telt voor het loopende jaar 97 leerlingen.

TITAWAAIJ.

De school in deze negorij is in bloeijenden toestand. De oude geheel blinde meester HULISELAN op zijn verzoek gepensioneerd zijnde, werd zijn zoon JUSOF, kweekeling van het Instituut, in de plaats des vaders benoemd als onderwijzer der 4de klasse.

Deze JUSOF, een uitmuntend jongman zijnde, zoowel wat zijne kunde als karakter betreft, zoo is het te verwachten, dat deze school eerlang zeer zal uitmunten, te meer omdat de negorij het geluk heeft een' belangstellenden regent aan het hoofd te hebben.

Het aantal schoolpligtige kinderen is aanmerkelijk toegenomen en telt voor het loopende jaar 225 leerlingen.

ABOEBOE.

De school staat onder de leiding van den onderwijzer der

eerste klasse J. A. MANUSAMA. Hij heeft nagenoeg 30 jaren dienst, doch is niet met zijnen tijd vooruit gegaan, zoodat het hem aan de kundigheden mangelt, die thans in eenen inlandschen onderwijzer gevorderd worden. De oude man doet echter zijn best, en men dient dus een weinig geduld met hem te hebben.

Het getal schoolpligtige kinderen voor 1858 bedraagt 117.

AKOON.

Staat onder de leiding van den onderwijzer der 3de klasse J. WATTIMENA, die wel is waar geen der kundigste is, maar naauwgezet zijnen pligt betracht.

De opkomst der kinderen over het afgeloopen jaar was redelijk wel, zijnde het getal schoolpligtige kinderen van 66 met 4 vermeerderd voor het loopende jaar, niettegenstaande in de maand December 5 leerlingen de school verlieten.

AMETH.

De school in deze negorij is bevolkt door niet minder dan 235 leerlingen, die door de goede zorg van den belangstellenden regent, getrouw ter school komen. De onderwijzer der derde klasse HUKOM vervult getrouwlijk zijnen pligt, doch klaagt over zijn' al te zwaren arbeid.

Het zal eene weldaad zijn voor deze en andere talrijke scholen, wanneer aan haar ten minste nog twee onderwijzers worden toegevoegd, of wel, gelijk het reglement voorschrijft, aan de bestaande school nog een tweede meester worde toegevoegd.

NALAHIJA.

Deze school staat onder den onderwijzer der 3de klasse J. L. REAWARU. De onderwijzer klaagt zeer over de slechte opkomst der kinderen, waardoor het hem onmogelijk is zijne school op die hoogte te brengen, als waarop vele anderen staan. Het gering aantal kinderen, dat eenigzins gezegd kan worden tamelijk te kunnen lezen, strekt er van ten bewijze.

Het aantal schoolpligtige kinderen is inmiddels gestegen tot 102.

Strenge handhaving van het reglement zal hier hoog noodig wezen.

Inlandsche Christenscholen op de Zuidkust van het eiland Ceram.

ASSISTENT-RESIDENTIE HILA.

LOKKIE.

Deze school, die door het zendeling-genootschap onderhouden wordt, was sinds vele jaren in kwijnenden toestand.

De kostbare en tevens moeijelijke communikatie met dit gedeelte van *Ceram*, waren oorzaak van het gebrekkig toezigt, dat over de school kon gehouden worden, waaraan ook voor een groot gedeelte deze min gunstigen staat van zaken moet worden toegeschreven.

Thans echter begint deze school langzamerhand vooruit te gaan, zoo zelfs, dat het aantal schoolgaande kinderen, dat voorheen 18 à 20 bedroeg, tot 40 is geklommen, en wel 21 jongens en 19 meisjes.

Voor zoo ver de communikatie dit gedoogt, laat de schoolopziener zich iedere maand een afschrift der schoolrol bezorgen, waaraan dan ook door den onderwijzer P. HUKA behoorlijk wordt voldaan.

Uit deze schoolrol blijkt, dat de opkomst der kinderen in het afgeloopen jaar bijzonder goed was.

PIROE, TONOENOE EN ETTIJ.

Deze drie gemeenten hebben met elkander slechts eene school, die onder de leiding staat van den onderwijzer P. W. RIKIMAHU. De school is in tamelijk goeden toestand.

De regent van *Ettij*, heeft aanzoek gedaan om eene eigene school, aangezien het voor de kinderen zijner negorij door de onveiligheid der wegen, wegens stroopende *Alfoeren*, op den duur niet is vol te houden de kinderen zoo ver van huis naar de school te zenden.

ASSISTENT-RESIDENTIE SAPAROEA EN HAROEKOE.

KAAIJBOBO.

Heeft eene uitmuntende school onder eenen kundigen onderwijzer der 1ste klasse, A. A. MUSTAMU, tellende 171 leerlingen.

Bijzonderheden van eenig belang, vallen hieromtrent niet mede te deelen.

WAAIJSAMOE.

De opkomst der kinderen in deze school was in het afgeloopen jaar beter dan voorheen. Het schoolgebouw, even als de schoolmeubelen zijn in zeer slechten staat, en behooren meer ernstige maatregelen genomen te worden, om hierin te voorzien.

De school staat onder de leiding van den onderwijzer E. MANUHUTU, telt 25 leerlingen, en wordt door het Nederlandsch zendeling-genootschap onderhouden.

HATOESOEA.

De school in deze negorij is in tamelijk bevredigenden toestand, onder dien verstande nogtans, dat zij ook al lijdt aan het euvel, waardoor de meeste scholen op *Ceram* zoo verre achterlijk zijn en blijven in vergelijking met die op het eiland *Ambon*, namelijk voortdurend deskundig toezigt.

De onderwijzer der 3de klasse J. HETTARIJA doet zijn best om leerlust bij de kinderen op te wekken, en hun het schoolgaan aangenaam te maken, en zulks niet geheel zonder gelukkig gevolg. Het schoolgebouw is een weinig ruimer gemaakt, doch nog altijd te klein om de 87 leerlingen behoorlijk te kunnen plaatsen.

Bij den schoolopziener zijn klagten ingekomen, dat deze onderwijzer zeer dikwerf de maandelijksche zamenkomsten van de onderwijzers der afdeeling verzuimde. Bij onderzoek bleek, dat deze onderwijzer in zoo verre te verontschuldigen was, datde

regent niet behoorlijk gezorgd had voor transportmiddelen, op welke omstandigheid de aandacht is gevestigd.

De onderwijzer gevraagd zijnde, om welke reden hij dit alles verzwegen had, tot dat de opperschoolmeester van *Haroekoe* klagten inbragt, zoo antwoordde hij, dat de toestand eens schoolmeesters op *Ceram* schier onhoudbaar was, wanneer hij in onmin leefde met den regent, hetgeen stellig het gevolg zou zijn geweest, wanneer hij zich bij den Assistent-Resident over dit verzuim van den regent beklaagd had.

Kamarian en Seruawan.

Voor deze twee negorijen, die naast elkander liggen, bestaat slechts eene school, die 141 leerlingen telt.

Het schoolgebouw is in goeden staat, de schoolbanken zijn in voldoenden voorraad aangemaakt, slechts ontbreekt er nog een zwart bord en eene kast, zoo als dit bij het reglement is voorgeschreven.

De onderwijzer Mustamu, die hier sinds Julij 1856 werkzaam is, heeft er eene zware en moeijelijke taak. Door de weinige belangstelling der ouders in het onderwijs, en de weinige medewerking van den regent, die wel eens in tegenwerking ontaardt, zijn de kinderen niet aan geregeld schoolgaan te wennen. De maoewin's, (afgodspriesters) die in alle negorijen op *Ceram* nog in groot aanzien staan, werken op hunne beurt ook den onderwijzer tegen, waar ze maar kunnen. Ook de taal is een groot beletsel, spoedige vorderingen te kunnen maken. Wanneer de kinderen op 6 jarigen leeftijd ter school komen, verstaan zij geen woord maleisch, welke taal alsdan op school als eene vreemde moet worden aangeleerd. Kwamen nu de kinderen geregeld ter school, dan zoude deze zwarigheid spoedig te overwinnen wezen, maar bij het slordig schoolgaan is dit een moeijelijk en langzaam werk, en dat bij het onderwijs voor de kinderen veel verloren moet gaan, en niet begrepen wordt, is duidelijk, dewijl toch het onderwijs in de maleische taal gegeven wordt. Ware nu nog maar deze bahasa

of inlandsche taal, langs de geheele kust gelijk, dan zou men er toe kunnen overgaan, de inlandsche taal ook op de scholen toe te laten, en er zelfs onderwijs in te doen geven, maar aangezien deze taal op *Ceram* zelf onderling zoo zeer verschilt, dat het volk elkander slechts gebrekkig en zelfs in het geheel niet verstaat, zoo valt ook daaraan volstrekt niet te denken.

Daarenboven bestaat nog op *Ceram* het misbruik, dat niet al de kinderen der negorij ter school komen, maar een groot deel, zelfs de helft wel eens van alle onderwijs volstrekt verstoken blijft. Een vader bijv. die 4 zoons heeft, zendt er 2 naar school, terwijl de 2 anderen volstrekt niet ter school mogen gaan, maar op 12 en 14 jarigen ouderdom door den *maoewin*, diep in het bosch naar het afgodshuis (rumahkakiän) gebragt worden, om getatoeëerd, en onder vele afgodische plegtigheden in het kakian-verbond te worden opgenomen.

Vermits nu nagenoeg de helft der jongens niet ter school gaat, maar in de negorij en in de bosschen ronddwaalt, zoo is ligt na te gaan, hoe groot de verzoeking is voor de schooljeugd om het schoolgaan te ontduiken, daar zij het als kinderen toch heel wat aangenamer vinden rond te slenteren, dan in eene bedompte school te zitten. Dit misbruik moet vooral aan den invloed der maoewïn's worden toegeschreven, en het zou eene wenschelijke zaak zijn, wanneer de invloed dier menschen werd tegen gegaan, doch langzaam en voorzigtig zal dit moeten geschieden, want door met ruwe hand aan te vatten, zou men slechts tot grootere geheimzinnigheid aanleiding geven, de zaak van gedaante veranderen, maar niet verbeteren.

Ceram is een schoon en vruchtbaar land, maar de woestheid en het grenzeloos bijgeloof zijner bewoners zullen èn aan zendelingen èn aan meesters veel moeite geven om er degelijke verbetering, die iets meer is dan schijn, tot stand te brengen. Edoch met goeden wil en volharding krijgt men veel gedaan, en daarom wordt er van de beschikbare middelen een goed gebruik gemaakt.

Berigtgever heeft zich deze kleine uitweiding veroorloofd, die hoezeer in strijd met 's Gouvernements voorschriften om-

trent de zamenstelling van de verslagen over het onderwijs, waarbij bevolen is het weglaten van redeneringen en beschouwingen, en het vermelden alléén van feiten in vergelijking, voor zoo verre die betrekking hebben op vroegere feiten, ten einde de reden aan te wijzen, waarom de scholen op *Ceram* over het geheel genomen verre achter staan, bij die van *Amboina* en *Saparoea*.

Tihoelale.

De onderwijzer dezer school J. Anakotta geenzins een der kundigste zijnde, zoo munt deze school niet uit.

Deze onderwijzer is in vele vakken van het onderwijs zeer achterlijk, en desniettemin zeer met zich zelven ingenomen, doch dewijl de man voorheen eenige diensten heeft bewezen, zoo heeft men geduld met hem.

Roemakkaij.

De onderwijzer dezer negorij F. Manuhutu werd op zijn verzoek naar het eiland *Haroekoe* overgeplaatst, en vervangen door den onderwijzer der 4de klasse B. Wattimena.

Het schoolgebouw is in goede orde, ook is er voldoende voorraad van banken en schrijfborden; de schoolmeesterswoning echter is in vervallen toestand, en vereischt dringend herstel.

Ook zijn in deze negorij nog niet aangesteld de orang toewah agama's gelijk art. 22 van het reglement voorschrijft.

Het aantal schoolkinderen is van 82 tot op 94 geklommen.

Paulohie en Samasoeroe. Elpapoetie.

De gemeente *Elpapoetie* bestaat eigenlijk met de twee nabij elkander gelegen negorijen *Paulohie* en *Samasoeroe*, met eene enkele school voor de beide negorijen, tellende te zamen 157 leerlingen. De opkomst der kinderen laat veel te wenschen over; ook klaagt de meester Pattinasaranej over de weinige vorderingen der kinderen, vooral gedurende de eerste jaren, dat zij ter school gaan. Dit zal hoofdzakelijk moeten worden toe-

geschreven aan het gebruik der *Bahasa*, waarvan hierboven reeds een- en andermaal sprake was.

Amaheij en Souhukoe,

Ook ten aanzien dezer school kan voor dit jaar goede getuigenis gegeven worden.

De school werd, over het geheel genomen, getrouw bezocht, als zijnde over het geheele jaar slechts *f* 1:90 aan boeten betaald. Onder de 210 kinderen zijn er 80, die gedeeltelijk zeer goed, gedeeltelijk nog eenigzins gebrekkig lezen.

Een en dertig kinderen verlieten de school bij het einde des jaars, wordende daarentegen 33 opgenomen.

Makariki.

Over den toestand dezer school kan geenzins geroemd worden. De opkomst der kinderen liet te wenschen over; daarenboven had de onderwijzer veel te kampen met de taal, aangezien de kinderen, voor zij ter school gaan, niets spreken dan de zoogenaamde bahasa, hetgeen vooral in den beginne voor het onderwijs zeer belemmerend is.

De onderwijzer der 3de klasse J. Picaulij staat bekend als een tamelijk goed onderwijzer. Het aantal schoolkinderen bedroeg over het afgeloopen jaar 104; hiervan verlieten in December 4 leerlingen de school, 5 werden opgenomen, zoodat het aantal leerlingen als nu 105 bedraagt.

nieuw opgerigte school in de Alfoersche kampongs Roemalait, Apsano, Awaija en Waraka.

Na het overlijden van den vorigen onderwijzer Hitijahubessij werd bij besluit van den Gouverneur der Moluksche eilanden (1) voor deze school benoemd de kweekeling van het instituut M. Anakotta.

De keus van dezen jongman voor eene school, die in zoo

(1) dd. 22 April 1857.

exceptionelen toestand verkeert, mag als een zeer gelukkige worden beschouwd.

Van der jeugd af aan veel met deze woeste bergbewoners omgegaan hebbende, met hunne zeden, gewoonten, vooroordeelen, kwade en goede hoedanigheden bekend, en der taal volkomen magtig, was hij juist de man, die voor zoodanige school noodig is. De uitkomsten zijn dan ook aanvankelijk zeer verblijdend; van eenige weinige Alfoersche kinderen, die in den beginne niet dan met moeite bij elkander waren te krijgen, is er thans reeds eene geregelde school van 60 kinderen, die iederen dag ter school komen.

De tact, waarmede de jeugdige onderwijzer met dit volk weet om te gaan, blijkt daar uit, dat onlangs de bewoners van een vijfde kampong, *Tanahnahoe* geheeten, uit het gebergte zijn gekomen, en zich aan het strand bij hunne stamgenooten hebben nedergezet, en nu ook reeds een deel hunner kinderen ter school zenden. Wel is waar geeft eene school, met eene troep naakte kinderen, wild en vlug gelijk het dier des wouds, een zonderling gezigt; toch is hunne vatbaarheid en leerlust bijzonder groot, zoodat zij dan ook in zeer korten tijd, schier ongeloofelijke vorderingen hebben gemaakt.

Hunne begeerte naar kleedingstukken is zeer groot, en de goede meester, die zoo geheel en al voor zijne Alfoertjes leeft, besteedt bijna zijn geheel traktement voor geschenken aan oud en jong. Vermits hij nu echter, reeds eene bevolking van 548 zielen bij elkander heeft, is hij niet bij magte om allen van kleederen te voorzien; de schoolopziener, door het Ned. zendeling-genootschap daartoe in staat gesteld, is hem dus ter hulp gekomen.

Wanneer op deze wijze wordt voortgegaan, is het te hopen, dat het verlangen naar scholen bij de Alfoeren meer en meer zal toenemen, en wanneer men dan daartoe de regte personen kiest, zou het mogelijk zijn langs dezen weg eenen invloed op *Ceram* te erlangen, die anders bezwaarlijk te verwerven zoude zijn.

Inlandsche Christenschool op het eiland Boano.

De school staat onder de leiding van den verdienstelijken en bekwamen onderwijzer P. J. DE QUELJO, en is, nadat de belhamels, die den vorigen onderwijzer zoo onbetamelijk aanrandden en mishandelden, voorbeeldig gestraft zijn, in zeer bevredigenden toestand.

MANIPA.

Op het eiland *Manipa*, over het geheel schaarsch bevolkt, bestaat slechts eene kleine christen-gemeente in de negorij *Toemalahoe*, voor een groot deel uit burgers bestaande. De gemeente telt 87 zielen, waaronder 23 schoolkinderen. Hoe onbeduidend het schooltje ook moge wezen, wat het getal schoolpligtige kinderen betreft, zoo is het, wat de vorderingen der leerlingen aangaat, desniettemin in bloeijenden toestand. Den onderwijzer NANLESSIJ, kan men de getuigenis niet onthouden, van grooten en volhardenden ijver in zijn beroep, hetgeen hem tot des te meer eer verstrekt, omdat hij op zijn verwijderd eiland bezwaarlijk gekontroleerd kan worden.

De school- en schoolmeesterswoning zijn in goed onderhouden staat; de kerk echter is oud en vervallen, en veel te groot voor de kleine gemeente. In den loop van het jaar zoude men een begin maken met het herbouwen der kerk, hetgeen bij de gebrekkige middelen en weinige handen, nog al eene onderneming van belang is.

BOEROE.

De onderwijzer der 1ste klasse E. PATTIASINA, wegens voortdurende ziekelijkheid zijne overplaatsing naar *Amboina* verzocht hebbende, zoo is de onderwijzer der 4de klasse MATULAPELWA derwaarts in zijne plaats gezonden.

Hoezeer deze laatste onderwijzer aanleiding heeft gegeven tot hooggaand ongenoegen op zijne vroegere standplaats te *Hoetoemoerie*, uit welke hoofde hij dan ook voor den tijd van zes maanden is gesuspendeerd geworden, en later, gedurende vrij langen tijd op de proef is gesteld, zoo in het instituut als op

eene tijdelijke standplaats, zoo mag evenwel verwacht worden, dat hij, als zijnde een kundig onderwijzer, thans zijn pligt zal vervullen.

De schoolopziener laat hem echter voortdurend gade slaan, en ontvangt van tijd tot tijd van den ambtenaar met het civiel bestuur aldaar belast, berigten aangaande des onderwijzers gedragingen, die vooreerst niet te wenschen overlaten, en aangezien de man de overtuiging heeft, dat de minste afwijking onmiddelijk door eene voordragt tot ontslag zoude gevolgd worden, zoo schijnt hij thans te begrijpen, dat strenge pligtsbetrachting het eenige middel is zijne vroegere fouten te doen vergeten, gelijk dan trouwens de schoolopziener hem dit herhaaldelijk met den noodigen ernst onder het oog heeft gebragt.

Aroe-Eilanden.

Op de Aroe-eilanden zijn thans werkzaam drie onderwijzers, met name de onderwijzer der 3de klasse R. L. Wakanno in de negorij *Dúrdjella*; L. Kermettij in de negorij *Maijoor*, en Theofilus Lilipatij te *Wokan*.

Wegens de hoogst zeldzame scheepsgelegenheid naar gemelde plaatsen, staan deze jeugdige menschen op die verwijderde eilanden al te afgezonderd, zonder hulp en toespraak onder eene woeste bevolking. Een jaar en langer duurt het vaak alvorens men in de gelegenheid is hun traktement te doen toekomen, zoodat het ligt is na te gaan, dat zij wel eens aan vele benoodigheden des levens behoefte hebben. Er behoort standvastigheid en wilskracht toe onder zoodanige omstandigheden met lust en opgewektheid zijn pligt te betrachten, en is zulks bijna meer, dan van jonge, onervaren menschen in billijkheid verwacht kan worden. Immers de jeugdige ongehuwde onderwijzer heeft zich slechts aan deze of gene familie aan te sluiten, door ongeoorloofden omgang met eene der dochters, om van alles in ruime mate voorzien te worden. Hierdoor voor zijne betrekking van onderwijzer en godsdienst-leeraar ongeschikt geworden zijnde, moet de man ontslagen worden, vermits

hoe hard het ook valle, zoodanige misdragingen niet onopgemerkt mogen blijven.

Ten einde nu in dezen staat van zaken eenigzins te gemoet te komen, en den beproevingstijd voor de jonge lieden te bekorten, zoo is op voorstel van den schoolopziener goed gevonden te bepalen, dat de onderwijzers op de Zuid-Ooster en Zuid-Wester-eilanden om de twee jaren zullen afgelost, en beurtelings, door onderwijzers uit de afdeeling *Ambon* en *Saparoea*, vervangen worden.

Zuid-Wester Eilanden.

Op de Zuidwester-eilanden onderhoudt het Gouvernement vijf onderwijzers, zijnde ten 1ste Jesaijas Bakker, op het eiland *Makisser*, die reeds in dienst is sedert het jaar 1835. Hij is een afstammeling der vroegere Europesche bezetting op dat eiland, een leerling van wijlen den verdienstelijken zendeling J. J. Bär.

2e. Petrus Pelupessij, onderwijzer der 3de klasse op het eiland *Lettij* in de negorij *Seraaij*. Hij is een kundig jongman, doch heeft zich, volgens door den schoolopziener ingewonnen berigten, aan zoodanige misdragingen schuldig gemaakt, dat hij voor het onderwijs bezwaarlijk zal kunnen behouden worden.

3e. Josef Lopulisa, op het eiland *Moa* in de negorij *Pattij*, een braaf en kundig jongman, die zich een gunstigen invloed bij de woeste bevolking heeft weten te verwerven, en zelfs een aantal heiden-kinderen uit de naburige kampongs in zijne school heeft kunnen opnemen.

4e. H. Manuhutu op het eiland *Roma* in de negorij *Jeroesoe*. Het heeft den schoolopziener niet mogen gelukken door briefwisseling met dezen onderwijzer in aanraking te blijven. Volgens geruchten leed hij veel aan koortsen, en had veel te verduren van de woeste bevolking.

5e. Jacob Likihena, een welligt minder kundig maar braaf en ijverig man, die met goed gevolg werkzaam is in de negorij *Serwaroe*, op het eiland *Lettij*.

De vier laatstgenoemde onderwijzers zijn reeds in de maand Junij 1855 naar hunne tegenwoordige standplaats vertrokken, en hebben gedurende al dien tijd nog slechts een zeer gering gedeelte van het hun toekomend traktement kunnen ontvangen, behalve twee, die van een handelsvaartuigje gebruik hebben gemaakt om het zelf af te halen, maar nu ook sinds maanden van hunne standplaats verwijderd zijn, zonder nog gelegenheid gevonden te hebben derwaarts terug te keeren. Inmiddels zijn deze menschen nu reeds allen langer op deze verwijderde eilanden werkzaam, dan bij hunne akte van aanstelling is bepaald, en zullen zij dus bij de eerst voorkomende gelegenheid vervangen dienen te worden.

De twee van de Zuidwester-eilanden tijdelijk terug gekeerde schoolmeesters, hebben zich bij geschrifte tot den kerkeraad te *Amboina* gewend, met het verzoek toch een geestelijke naar die eilanden te zenden, aangezien er zich een groot getal jonge lieden van 16 jaren oud, en daar beneden bevindt, die gaarne door den doop in de christelijke gemeente wenschen opgenomen te worden.

Instituut van het Nederlandsch Zendeling-Genootschap.

In het instituut van het Nederlandsch Zendeling-Genootschap bevinden zich thans 68 leerlingen, zijnde grootendeels zoons van inlandsche regenten, schoolmeesters en vrije burgers.

Gedurende de twee laatst verloopen jaren werden aangesteld 12 kweekelingen, van welke 11 voor rekening van het gouvernement, en één voor die van Nederlandsch zendeling-genootschap. Deze 12 personen worden geplaatst als volgt:

8 bij de afdeelingen *Ambon*, *Saparoea* en *Hila*.

1 in de residentie *Banda*.

3 op de *Zuid-ooster eilanden*.

Het onderwijs wordt geregeld gegeven van des morgens 8 tot des middags één uur, en van des avonds half acht tot half tien. Gedurende de namiddag uren wordt geen onderwijs gegeven, en dienen deze voor eigen oefening voor de kweekelin-

gen, tot het teekenen van landkaarten, het bijhouden van schrijfwerk, of ook voor hen, die dit verkiezen, voor eenigen handen arbeid.

De gezondheidstoestand op het Instituut over het afgeloopen jaar was buitengewoon bevredigend, terwijl het gedrag en de leerlust der kweekelingen niets te wenschen overliet, en mitsdien deze weldadige inrigting zich in voortdurenden bloei mag verheugen.

Gelijk uit het bovenstaand verslag, aangaande den staat van het onderwijs onder de inlandsche bevolking is gebleken, is hetzelve, over het geheel genomen gunstig te noemen; en lag het niet in de bedoeling om naar steeds voortgaande ontwikkeling en volmaking te streven, dan zoude men er zich bij kunnen bepalen om te behouden wat bestaat, en zich tevreden stellen met de verkregen uitkomsten, als de vrucht van belangrijke geldelijke offers, zoo wel van de zijde van het Gouvernement, als van het Nederlandsch zendeling genootschap, en niet minder van volhardenden ijver en inspanning van de personen, die met de leiding dezer belangrijke zaak belast waren. Edoch wilde men zich bij deze uitkomsten nederleggen, en meenen reeds genoeg gedaan te hebben, dan voorzeker zou men zich vergissen, en daardoor toonen de hoogst gewigtige taak niet ten volle te begrijpen.

Bij onderscheidene gelegenheden toch heeft de hoofdonderwijzer van het Nederlandsch-zendeling-genootschap er op gewezen, dat bij gebreke van geschikte en degelijke werken, zoo voor studie als lektuur in de maleische taal, de inlandsche onderwijzer, die er vooral behoefte aan heeft, de gelegenheid mist, om zich door eigen oefening meer en meer te bekwamen voor zijne dubbele betrekking als volksonderwijzer en voorganger bij de openbare godsdienstoefeningen in de verspreide gemeenten.

Had men nu in de maleische taal niet met schier onoverkomelijke hinderpalen te kampen, wat spelling, dialect en wijze van uitdrukking aangaat, dan zou men dit bezwaar spoedig kunnen overwinnen door de handen in één te slaan, en binnen betrekkelijk korten tijd eene tamelijk, volledige verzameling

ván boeken in gereedheid kunnen brengen ten gerieve, niet alléén van onderwijzers, maar van geheel de maleisch sprekende bevolking.

Dat dit middel het eenvoudigste en boven ieder ander in het algemeen belang de voorkeur zou verdienen, behoeft geen betoog, en daarom is dan ook het denkbeeld gerezen door middel van prijsvragen de beoefenaren der maleische taal uit te lokken hunne krachten aan dat onderwijs te besteden.

Bepaalde voorstellen zijn ter zake in overweging, doch de omvang van zoodanigen arbeid is te groot, om spoedig op uitkomsten te mogen hopen.

Wanneer dus de inlandsche schoolmeesters blijven, wat zij tegenwoordig zijn; wanneer vele inlandsche scholen zeer gemakkelijk de vergelijking met eene *goede* school in het vaderland kunnen volhouden, dan verdient dit hoogen lof en goedkeuring.

Met het oog op al het voorgaande, heeft zich dan ook sinds lang eene andere vraag voorgedaan, of het namelijk niet doenlijk zou zijn de volksonderwijzers dezer gewesten, den toegang te openen tot de bron van wetenschap en beschaving, door het aanleeren van een der Westersche talen.

En dat deze taal, in eene hollandsche bezitting geene andere kan zijn dan de *Nederduitsche*, (schoon dan ook welligt eene der moeijelijkste voor het orgaan van den inlander) behoeft wel geen betoog.

Dit denkbeeld vindt meer en meer aanhangers.

Uit het vorenstaande blijkt nu genoegzaam op welke eene naauwkeurige wijze bereids uitvoering is gegeven aan het hoogst belangrijke Gouvernements besluit van den 2den April 1856 No 36, in het vorig verslag geheel opgenomen. Alle verordeningen daarbij vastgesteld zijn opgevolgd, alleen het bepaalde bij § 7 van dat besluit, omtrent het denkbeeld om het onderwijs in de Hoog Maleische taal te doen vervangen door het onderwijs in de Nederduitsche taal, heeft nog tot geene be-

paalde uitkomsten kunnen leiden, doch zal het de taak van een volgend verslaggever wezen, om de zeer uitvoerige gedachtewisselingen over het onderwerp nader mede te deelen.

Belangrijke, doch zeer uiteenloopende beschouwingen zijn deswege reeds ontvangen van de Residenten van *Menado* en *Banda*, en de zendelingen in de *Minahassa*, terwijl de adviezen van de Subkommissie van Onderwijs te *Amboina*, en den Gouverneur der *Molukssche eilanden* worden ingewacht.

Ten einde gelegenheid te hebben, de oude en minder geschikt geoordeeld wordende inlandsche christen-meesters te vervangen en te pensioneren, is dit jaar bij Gouvernements-besluit (1) bepaald, met wijziging van art. 1 van het besluit van 1855 (2) „dat het pensioen van de inlandsche christen-schoolmeesters in „de Molukko's voortaan geregeld zal worden op den voet van „staatsblad 1852 No. 18, en berekend naar den maatstaf van „*twee derde* gedeelten van het door hen uit 'slands kas, gedu„rende niet minder dan *twee jaren* hoogst genoten activiteits „traktement voor *twintig* volle jaren dienst en meer."

Ten gevolge van een schrijven van den Minister van Koloniën (3) waarbij is overgelegd eene missive van Bestuurders van het Nederlandsch Zendeling Genootschap te *Rotterdam*, (4) houdende voorstel tot overname der Genootschapsscholen te *Amboina* voor rekening van het Gouvernement, is thans eene correspondentie geopend met den Gouverneur der Molukssche Eilanden.

Menado.

Van deze scholen, bekend onder de benamingen van *Gouvernements*, *Genootschap* en *Negorij-Scholen*, is een staat als bijlage achter dit verslag gevoegd, tevens aantoonende, de

(1) dd. 25 April 1857 No. 12.
(2) „ 28 Junij 1855 N. 2.
(3) „ 18 Julij 1857 No. $^{32}/_{781}$.
(4) „ 6 „ „

plaatsen, waar zij zich bevinden, alsmede het aantal schoolplichtige en gemiddeld opgekomen kinderen.

De kweekschool voor inlandsche onderwijzers, onder de leiding van den zendeling GRAAFLAND te *Tanawanko* gevestigd, leverde weder eenige stelselmatig gevormde schoolmeesters aan de inlandsche scholen, en het aantal kweekelingen nam tevens toe, zoodat weldra geregeld zal kunnen worden voorzien in de behoefte aan meer geschikte en geoefende inlandsche onderwijzers.

De opkomst der kinderen ging over het algemeen redelijk wel, op sommige plaatsen werd deswege zelfs bepaaldelijk verbetering waargenomen.

De scholen vermeerderden in aantal met vier, als :

te *Raänan*, afdeeling *Amoerang*,
" *Sinkel*, " *Menado*,
" *Tawaän*, " *Amoerang*,
" *Eris*, " *Tondano*,

terwijl de noodige voorbereidingen werden gemaakt tot oprigting van scholen in de negorijen *Malalaïjan*, *Sawaugar*, *Pandoe* en *Bengkol*.

Voor zooveel betreft de evengenoemde negorijen *Sinkel*, *Malalaijang* en *Bengkol*, behoorende tot het stijf heidensch distrikt *Bantik*, is dit voor al een merkwaardig feit. In dit distrikt, welks bevolking ontegenzeggelijk van de geheele *Minahassa* naar geest en ligchaam de meest veerkrachtige is, werd tot dus ver geen onderwijs gegeven.

Het mogt het bestuur gelukken, de hoofden de wenschelijkheid daarvan te doen inzien, met het gevolg, dat zij zich eindelijk tot het oprigten van scholen bereid verklaarden, en bereids in de hoofd-negorij *Sinkel* eene school tot stand kwam, welke aanvankelijk met voorbeeldigen ijver door de Bantiksche jeugd bezocht werd.

Eene belangrijke ondersteuning viel het inlandsch christen onderwijs in de *Minahassa* van Gouvernementswege te beurt, door de beschikbaarstelling eener som van *f* 500:— 'sjaars, voor schoolbehoeften op de Gouvernements scholen. (1)

(1) Gouvernements besluit dd. 26 October 1857 No. 26,

Tot dus verre werd in de aanschaffing van die behoeften gebrekkig voorzien, door de leerlingen zelf, en uit de opbrengst van door hen aangelegde kleine koffijtuinen.

Over het algemeen bestaat dus reden van tevredenheid ten aanzien van het inlandsch schoolwezen. Maar desniettemin laat hetzelve in vele opzigten nog veel te wenschen over, hoofdzakelijk met betrekking tot het getal van Gouvernementswege bekostigde scholen, de bezoldiging der meesters, en de leermiddelen.

Om nopens de twee eerste punten voorziening te erlangen, legde de Resident den stand dezer aangelegenheid in een opzettelijk rapport bloot, en werden daarbij onderscheidene voorstellen gedaan, de strekking hebbende, elk distrikt der *Minahassa* met eene Gouvernementsschool te begiftigen, de schoolmeesters eene ruime bezoldiging toe te kennen, en waar daaraan behoefte bestaat, bezoldigde ondermeesters in dienst te stellen.

In het verslag over 1856 werd gewaagd van het vooruitzigt, dat weldra eenigermate zou worden te gemoet gekomen in het gebrek aan doelmatige maleische leesboeken voor de inlandsche scholen.

Dit vooruitzigt is thans verwezenlijkt, doordien het door den zendeling GRAAFLAND vervaardigd leesboek, getiteld: *Kitab batja akan manusija binatang dan tatanaman*, tot een getal van 1000 exemplaren voor rekening van den lande is gedrukt, en den zendeling-leeraar in de *Minahassa* N. GRAAFLAND 's Gouvernements tevredenheid is betuigd voor den door hem betoonden ijver en belangstelling. (1)

In voldoening aan het deswege door de Regering te kennen gegeven verlangen, deelde de Resident zijn gevoelen mede nopens het denkbeeld, om in de *Minahassa* het aanleeren der maleische als eene vreemde taal, door de inlandsche jeugd, trapsgewijze te doen vervangen door het aanleeren der Nederduitsche taal.

---

(1) Gouvernements besluit dd. 16 November 1857 No. 24.

Het zal de taak van een volgend verslaggever wezen, de overwegingen van dit hoogst belangrijk onderwerp aan te teekenen.

Christenschool te Gorontalo.

De Gouvernementsschool te *Gorontalo* is, ofschoon het onderwijs aldaar in de maleische taal gegeven wordt, eigenlijk geene inlandsche christen school, in zoo verre, zij niet bestemd is voor de inlandsche bevolking van die plaats, maar bepaaldelijk voor de uit afstammelingen van Europeanen bestaande christen gemeente aldaar.

Het zou zeker voor die ingezetenen wenschelijk zijn, indien het onderwijs in het Hollandsch kon geschieden, doch voor eene Hollandsche school is het aantal christenkinderen te gering, terwijl het maleische onderwijs aan eenige kinderen van Inlanders de gelegenheid verschaft, daar aan deel te nemen.

Blijkens Gouvernements besluit (1) is, naar aanleiding van het daartoe door den Resident gedaan voorstel, de magtiging des konings gevraagd, de bezoldiging van den christen schoolmeester te *Gorontalo* te verhoogen.

Een nieuw schoolgebouw waarvoor het gouvernement aanvankelijk *f* 500 beschikbaar stelde, kwam grootendeels tot stand, doch die som bleek niet voldoende te zijn, om daaruit tevens te bekostigen de daarstelling eener schoolmeesterswoning.

Het Gouvernement verleende ook hierin deszelfs bijstand door de ingewilligde fondsen met *f* 200:— te vermeerderen; (2) zoodat alsnu weldra te *Gorontalo* betamelijke lokalen zullen aanwezig zijn voor school, tevens kerk, en huisvesting voor den christen onderwijzer.

Inlandsche Christenscholen op de Sangir-eilanden.

Het aantal en de aard der scholen op de *Sangir-eilanden* onderging geene verandering, doch het jaar 1857 was niettemin zeer belangrijk voor het schoolwezen aldaar.

(1) Tot 22 September 1857 no. 23.

(2) Gouvernements-besluit dd. 31 October 1857 no. 46.

In de eerste plaats dient aangeteekend te worden, dat de door den Resident in het vorig jaar uitgevaardigde school-regeling (peratoran-midras) waarvan in het verslag over 1856 is melding gemaakt, aanvankelijk goede vruchten heeft opgeleverd, onder anderen hierin bestaande, dat de hoofden zich meer aan het onderwijs gelegen lieten liggen, dat de kinderen, ook meisjes, meer geregeld ter schole kwamen, ook beter schoollokalen werden gebouwd, en dat ook in de behoefte aan schoolmeubelen eenigermate werd voorzien.

In beide laatste opzigten muntte vooral het landschap *Siauw* uit, alwaar in de groote negorij *Oeloe* een zeer net, van hout zamengesteld schoolgebouw verrees, voorzien van tafels en banken, welke op eene wel geordende Hollandsche school niet misplaatst zouden zijn.

Deze verbetering, welke vooral op dit eiland van vooruitgang getuigt, is hoofdzakelijk te danken aan de zorg van den jeugdigen RADJA, die het voorregt genoot van eenige jaren opleiding op de Gouvernements lagere school *te Menado*.

Een ander belangrijk feit is gelegen in de vestiging van zendelingen op de *Sangir-eilanden*. In 1856 vergunde de Regering aan vier Duitsche zendeling-werklieden, hun dienstwerk op die eilanden te verrigten, en verleende aan elk hunner tevens eene toelage van *f* 500 'sjaars.

Deze zendelingen begaven zich in Junij 1857 naar hunne bestemming, na zich gedurende eenige maanden verblijf in de *Minahassa* met het inlandsch schoolwezen bekend gemaakt, en op de Maleische en Sangirsche talen toegelegd te hebben.

Een der hoofdgebreken van het inlandsch onderwijs op de *Sangir-eilanden* was gelegen in het volslagen gemis van aanhoudend deskundig en belangstellend toezigt, gepaard met verstandige leiding.

In dit groot gebrek is nu voorzien, en met volle regt mag dus gezegd worden, dat het onderwijs onder de Sangirsche bevolking thans een nieuw tijdperk is ingetreden, hetwelk voor de zedelijkheid en de intellectuële ontwikkeling van dat volk, heilrijke vruchten belooft; en met te meer grond mag die ver-

wachting gekoesterd worden, lettende op de ondubbelzinnige blijken, welke door de Regering gegeven worden van Hare genegenheid, om tot verwezenlijking krachtdadige medewerking te verleenen. Zoodanig blijk werd onlangs ontvangen in 's Gouvernements besluit, (1) bevattende de mededeeling van 's Konings magtiging, om voor de zedelijke behoeften der bevolking van de Sangir en Talaut-eilanden te beschikken over eene som van *f* 4000:— 's jaars, waarvan *f* 1200:— bepaaldelijk bestemd tot bezoldiging van Inlandsche onderwijzers.

Blijkens het verslag over 1856 toonde de Regering zich bereid, het onderwijs op de *Talaut-eilanden* te bevorderen door de in dienststelling van twee inlandsche schoolmeesters aldaar, zoodra het mogt komen te blijken, dat een zendelingleeraar op die eilanden met vrucht werkzaam geweest is, om de heidensche bevolking tot het Christendom te bekeeren.

Dewijl het raadzaam toescheen het onderwijs aan de bekeering over te laten, vooraf althans daarmede te doen gepaard gaan, drong de Resident, na de *Talaut-eilanden* in den loop van 1857 andermaal bezocht te hebben, aan, op de in dienststelling van schoolmeesters, tegelijk met de nederzetting van eenen of meer zendelingen aldaar.

De even gemelde gunstige Koninklijke beschikking, stelt daartoe nu de gelegenheid open.

Ook ten aanzien van de voorziening in boeken en schoolbehoeften, erlangden de Sangirsche scholen in het afgeloopen jaar, weder ruime ondersteuning.

De Regering besteedde eene som van *f* 1265:— tot aankoop van 150 maleische bijbels en 1100 maleische catechisatieboekjes, en gaf tot verspreiding derzelven, als geschenk onder de Sangirsche bevolking, magtiging aan den Resident, die deze zaak opdroeg aan de zendelingen op *Sangir*, wier tusschenkomst in deze, zoo wel door hen zelven, als voor de zaak, doelmatig werd geacht.

Verder, zag de Subkommissie zich, naar aanleiding van 's Gou-

(1) dd. 22 October 1857 No. 30.

vernements besluit (1) in het verslag over dit jaar aangehaald, door de Hoofdkommissie geautoriseerd, (2) naar gelang der behoefte, de noodige schoolboeken en behoeften voor de Sangirsche scholen aan te schaffen.

Van deze magtiging is echter in het afgeloopen jaar geen gebruik gemaakt, vermits reeds voor de ontvangst derzelve, ruim in de bedoelde behoeften was voorzien, uit de liefdegiften, voor de Sangirsche bevolking bijeen gebragt, ten gevolge van de rampen, welke haar door de vulkaan- uitbarsting in Maart 1856 getroffen hadden.

Dewijl ook op de Sangir-eilanden het gemis gevoeld wordt aan geschikte leesboeken voor de schooljeugd, en tevens aan leerboeken in de Sangirsche taal, deed de heer RIEDEL (thans kontroleur in de *Minahassa*) eene poging om daarin te gemoet te komen door de zamenstelling van een Maleisch-Sangirsch leesboek, hetwelk wel is waar, na deskundig onderzoek, herziening vereischte, doch niettemin bij de Regering met belangstelling ontvangen werd.

Gelijk in het vorig verslag is aangeteekend, was door den zendeling leeraar S. VAN DER VELDEN VAN CAPELLEN een rapport over het onderwijs op de Sangir-eilanden ingediend, en waren door de Regering, — ten gevolge eener vroegere voordragt van den predikant Ds. S. A. BUDDINGH uitgegaan, en vóór dat het voorstel van genoemden zendeling haar bereiken kon,— reeds onderscheidene beschikkingen genomen. Het is thans de plaats om den verderen loop dier aangelegenheid mede te deelen, waartoe het onderstaand uittreksel van het rapport is dienende, in opvolging van het bepaalde bij Gouvernements besluit dd. 21 December 1857 No. 49, zijnde alleen eene vermelding van feiten met weglating van redeneringen en beschouwingen.

De heer VAN DER VELDE VAN CAPELLE berigt alzoo het volgende:

„ De mij toevertrouwde 1260 schoolboekjes heb ik alle uit-

(1) „ 15 Julij 1856 No. 2.

(2) Missive dd. 23 Junij 1857 No. $^{17}/_{81}$.

gereikt. Meerendeels werden zij regtstreeks door mij aan de aanwezige schooljeugd zelve overhandigd, met uitzondering van welligt omtrent 160, waarbij dit niet het geval was. Zoo vond ik mij verhinderd in het bezoeken der beide partikuliere scholen van *Makalehi* en *Tarijang*, voor welke te zamen een 60tal boekjes bestemd was.

Ik zond ze derhalve aan de respective meesters aldaar, met uitdrukkelijke aanbeveling, dat de verstrekking aan de kinderen in naam van het Gouvernement en zonder de minste betaling geschieden moest.

Op andere plaatsen, met name vooral van *Tanakko*, *Manganitoe* en *Taboekan*, waar het getal aanwezige kinderen, in betrekking tot het bestaande getal schoolboekjes zeer gering was, hield ik, na voldoende uitreiking van een exemplaar aan elk der kinderen, nog eene groote hoeveelheid in handen. Met de zelfde aanbeveling van straks, liet ik daarom aan de schoolmeesters op de drie genoemde plaatsen, alsmede aan dien van *Tagoelandang* een 100tal schoolboekjes te hunner beschikking achter.

Aan kinderen, die vlug lazen, reikte ik het vraagboekje der bijbelsche geschiedenis uit; aan hen, die met het lezen eerst eenen aanvang hadden gemaakt, gaf ik het vertaalde schoolboekje van WESTER; de spellende voorzag ik van een tweede spelboek, en de pas beginnende ontvingen het eerste spelboekje.

Nopens den toestand van het onderwijs op de Sangir-eilanden schijnt het mij voegzamer toe, dat ik een algemeen overzigt geef, van het geheel, in stede van te dien opzigte verslag te leveren van elke school afzonderlijk, dewijl de meeste bijna volkomen elkander gelijk zijn. Het zal daarom dienstig zijn, dat ik hier een' schoolstaat laat voorafgegaan met opgave van de namen der Rijken en Negorijen waarin zich de scholen bevinden, met aanwijzing op wiens kosten zij onderhouden worden; vermelding van de namen der meesters, onder wier leiding die scholen staan, en van het getal der door mij aanwezig bevonden schoolkinderen.

ALGEMEENE STAAT der Scholen op de *Sangir-Eilanden.*

Benaming der Rijken.	Benaming. der Negorijen.	Tot kosten van wien Onderhouden.	Namen der Schoolmeesters.	Getallen der door mij aanwezig bevondene kinderen
Tagoelandang.	Tagoelandang.	Gouvernement	A. Mattheus.	42
〃	Haas.	Negorij.	P. Mattheus.	19
〃	Minanga.	〃	J. M. Lalongkang.	24
Syauw.	Ondang.	Gouvernement	L. P. Lalockij.	91
〃	Oeloe.	Negorij.	J. Lakihad.	46
〃	Sawan.	〃	Loeminko.	30
〃	Makalehi.	〃	L, Johannis.	23
〃	Karakitan.	〃	P. Gamonsinan.	20
〃	Para.	〃	D. Makahebbe.	12
〃	Kalama.	〃	Overleden,	12
〃	Dago.	〃	J. Makahiking.	24
〃	Tamakko.	Gouvernement	A. Makagijansar.	86
Manganitoe.	Manganitoe.	〃	N. Maklem.	57
〃	Lapango.	Negorij,	C. Matara.	14
Taroena.	Taroena.	Gouvernement	S. Lelenoh,	100
〃	Kalongan.	〃	A. Makatettal,	20
〃	Sawan,	Negorij.	J. Bollok.	18
Kandahr.	Kandahr.	Gouvernement	P. Sasijang,	26
Taboekan.	Taboekan.	〃	L. H. Pekaulij.	96
〃	Tarijang.	Negorij.	J. Bawael.	28
〃	Koema.	〃	M. Lourens.	19
〃	Koeloer.	〃	C. Solijman.	28
〃	Manaloe.	〃	J, Pontoh.	27
〃	Saloeran.	〃	D. Adriaan.	75
	Totaal d. schol.	24	Totaal der Schoolkind.	937

〃Ofschoon ik *Makalehi*, *Kalama*, *Dago* en *Tarijang* niet heb bezocht, zoo meende ik nogtans tot volledigiug, het mij van daar opgegeven getal kinderen bij het geheel te moeten invullen."

〃Uit dezen algemeenen staat ziet men, dat het getal der scholen tegenwoordig 24 bedraagt, en dat daarvan 8 op kosten van het Gouvernement en 16 op die der Negorijen worden onderhouden."

〃Het totaal der door mij op deze scholen aanwezig bevondene kinderen, de mij medegedeelde getallen van *Makalehi*, *Kalama Dago* en *Tarijang* daarbij gevoegd, bedraagt 937."

„Wanneer men nu, en mij dunkt dit is niet te veel, het getal der gansche bevolking op p. m. 30,000 schat, van welke, naar de gewone berekening het vijfde deel, dus 6000 kinderen schoolpligtig zijn, dan blijkt, dat het totaal der door mij aanwezig bevondenen, slechts een zeer gering gedeelte uitmaakt van die, welke er onder behoorlijk toezigt aanwezig zijn moesten."

„Bovendien was het getal dergenen, die ik aantrof nog groot, in vergelijking tot dat, wat dagelijks de school bezocht."

„Immers daar ik in vele dezer negorijen, twee, drie en meer dagen vertoefde, had ik gelegenheid nu en dan ook onverwacht de scholen binnen te treden, en over het algemeen telde ik dan slechts het derde gedeelte van die, welke ik de eerste maal voor mij zag. Alzoo zijn, naar mijne schatting, van deze christelijke bevolking van p. m. 30,000 zielen, op de 24 scholen dagelijks niet meer dan 300 kinderen aanwezig, dat is één van de twintig, die er zijn konden."

„De oorzaken van het betrekkelijk zoo uiterst gering getal, zijn evenwel niet moeijelijk te vinden; zij liggen daarin, dat de schoolkinderen op deze eilanden bijna uitsluitend jongens zijn; dat vele huisgezinnen voortdurend hunne woonplaats ver buiten de negorijen, in de tuinen en op de bergen gevestigd hebben; zelfs zijn er afzonderlijke kampongs en welbevolkte kleine eilanden, waar in het geheel geene school gevonden wordt".

„Bovendien moet men de oorzaken hiervan ook zoeken in de vrij algemeene onverschilligheid der Hoofden en de niet minder algemeene nalatigheid en ongeschiktheid der onderwijzers."

„Ten slotte moet ik bij het aantal dezer schoolkinderen ook nog met een enkel woord spreken van eene ongeregeldheid ten opzigte van hunnen ouderdom. Velen er van hebben namelijk reeds den twintigjarigen leeftijd bereikt. Eenigen zelfs trof ik aan, die ik op dertig schatte, zeker is het, dat een derde van het geheel de gewone schooljaren reeds achter den rug heeft."

„De oorzaak hiervan is almede gelegen in de onverschillig-

heid der Hoofden, doch meer nog in het eigenbelang der meesters, die bij school-inspektien met de meerdere kennis der eersten, hunne nalatigheid in het onderwijzen zooveel mogelijk zoeken te bedekken."

„Overal waar ik kwam, heb ik zoo wel het plaatselijk bestuur als de onderwijzers zelven, met nadruk trachten te overtuigen van het verkeerde en nadeelige hiervan."

„En op grond der bepaling deswege in de *Minahassa* vastgesteld, volgens welke de schoolkinderen als zoodanig hun 16e jaar niet mogen overschrijden, heb ik hier en daar de oudsten onder hen, het verder schoolgaan verboden."

„Niet alleen dewijl het slechts luiheid en wanorde kweekt, maar ook, omdat het eene voorname oorzaak is, waarom vele ouders hunne dochters van de school terug houden, en dewijl het aanleiding geeft tot het laat aanvangen met het schoolgaan der kinderen in het algemeen."

„Even weinig als met betrekking tot de opkomst der kinderen, valt hier almede te roemen op den uit- en inwendigen toestand van het onderwijs zelf."

„Het gebrekkige en ongunstige, dat ik deswegens vond, zal nogtans veel verschooning vinden, wanneer men daarbij in het oog houdt, dat de meeste dezer onderwijzers weinig of geene opleiding ontvingen, dat bezoekreizen derwaarts, vooral tot inspektie der scholen, steeds zeldzaam plaats hadden, zoodat bijv. van 1832 tot 1854, volstrekt niemand zich daaraan gelegen liet liggen, en dat zeker ook als gevolg van het genoemde in deze scholen voortdurend gebrek pleeg te zijn, aan alle schoolbenoodigdheden."

„Dezelfde gebouwen waarin op Zon- en Feestdagen de gemeente hare openbare Godsdienst uitoefent, en welke uitsluitend met den naam van kerken zijn bestempeld, worden op andere dagen hier overal tot schoolhouden gebezigd."

„Met uitzondering alleen van *Kandahr*, zijn deze kerkgebouwen op alle hoofdnegorijen, alsmede te *Oeloe*, *Lapango*, *Tanakko*, *Kalongan* en *Saloeran* geheel van steen."

„De overigen zijn slechts loodsen met houten stijlen en

planken of gabba beschutsels; over het geheel genomen worden zij, in vrij goeden staat gehouden."

„Zoo even bij de opgave van het getal der schoolkinderen, maakte ik melding van hun te lang verblijven op de school."

„Eene zelfde ongeregeldheid heeft hier plaats betrekkelijk den ouderdom op welken zij aanvangen haar te bezoeken."

Bij weinigen geschiedt dit voor het achtste, bij de meesten omtrent het tiende, en bij velen zelfs eerst met het twaalfde levensjaar.

Zoo dikwijls de gelegenheid zich daartoe aanbood, heb ik hierin aan Hoofden en meesters mijne meening duidelijk geopenbaard, en hen tevens vermaand en aangespoord, zoo veel mogelijk zorg te dragen, dat zonder buitengewone omstandigheden, van ziekte of dergelijke, de kinderen vooral niet later dan met hun zevende jaar met het schoolgaan een begin maakten.

Wat betreft de tijden tot schoolhouden bestemd, die zijn met uitzondering alleen van christelijke Feest- en Zondagen, alle dagen der week, en wel van 's morgens zeven tot 'smiddags twaalf ure, en dan in den namiddag van twee tot vier ure.

Indien de gansche toestand van onderwijzen meer geregeld ware, dan zou het welligt doelmatiger zijn, ook des aangaande de gewoonte in de *Minahassa* te volgen, van namelijk slechts éénmaal daags, te weten des voormiddags van zeven tot twaalf ure school te houden. Mij althans schijnt het toe, dat men met het tweemalen daags schoolhouden in deze tropische gewesten, zulke min ontwikkelde kinderen of te veel vermoeit, of lusteloos en vadzig maakt.

De vakken van onderwijs bepalen zich op deze scholen hoofdzakelijk tot het lezen, het schrijven en het zingen. Het fluitspelen en cijferen worden hier niet beoefend.

Wegens gebrek aan papier bezigt men bij het schrijven ook hier de gewone vierkante, zacht houten plankjes.

De inkt verkrijgt men van den inktvisch; van het zwartsel

van gebrande kapokboom-doornen, of van het vloeibare roet van zekere boomhars, met majanasap vermengd.

Zekere grijze roofvogel (kamba of kasijahe) of ook wel een soort van reiger (Pamaro) leveren schrijfpennen.

Het onderwijs in het zingen bepaalt zich bij het eenstemmig psalm-gezang. Andere christelijke liederen waren, tot aan mijne komst op deze scholen, niet in gebruik. Van wege het zendeling genootschap deelde ik een honderdtal maleische gezangboeken uit, die met veel blijdschap ontvangen werden; vooral om dat de oude psalmboeken zeer beginnen te verminderen.

Het onderwijs in het gezang bestaat alleen daarin, dat de onderwijzer met zijne ondermeesters den toon aangeven en voorzingen, en dat de kinderen eenparig nazingen. Eenige van de oudste scholieren kunnen op de meeste scholen ook de noten volgens de sleutels van *B. mol* en *B. duur*. Over het geheel is men de meest gebruikelijke zangwijzen tamelijk goed meester, ofschoon de toonen wat lang aangehouden worden, en het bevende, of liever golvende van hunne volksfeest gezangen, daarbij het gehoor niet streelend aandoet.

Wat voorts de bijzonderheden betreft, de toestand is onderling zoo gelijk, dat mijne bovenstaande mededeelingen bijna in alle opzigten op elk derzelve van toepassing mogen genoemd worden.

Des niettegenstaande is er evenwel ook eenig verschil zigtbaar. Zoo meen ik opgemerkt te hebben, dat over het geheel de toestand der *Gouvernements* scholen beter is dan die der *Negorij* scholen. Onder de laatsten zou echter die van *Saloeran* zeer goed met de beste der Gouvernements scholen kunnen wedijveren. Tot de beste der Gouvernements scholen behooren vooral die van *Taboekan* en *Tamakko*; terwijl die van *Ondong* en vooral die van *Kalongan* in den laatsten tijd onder de slechtsten dienen gerekend te worden.

Ten opzigte van het onderwijs, stond het welligt te *Tamakko* het beste, waar ook vrij goed en met verstand gelezen werd.

In het schrijven vond ik, dat men op de scholen van *Tagoelandang* en *Taboekan* zich eenigzins ten goede onderscheidde.

Op laatstgenoemde school trof ik als bijzonderheid ook een vijftal kinderen aan, die, behalve met de gewone Latijnsche, tevens met Arabische letters lezen en schrijven konden. Ook met het zingen was het hier iets beter gesteld dan elders.

Nog moet ik als bijzonderheid hier mededeelen, dat men onder de scholieren van *Tagoelandang*, *Kandahr*, *Taboekan* en *Saloeran*, meerendeels als een gevolg mijner aanmaning, thans ook eenige meisjes aantreft.

Nopens de meerdere of mindere mate van geschiktheid der meesters, vond ik in het algemeen de negorij-schoolmeesters met minder ijver voor hun werk bezield, en meer aan zedeloosheid overgegeven, dan die, welke door het Gouvernement bezoldigd worden. Waarschijnlijk omdat de laatsten, meer dan de eersten, met omzigtigheid worden gekozen en aangesteld; omdat meer acht gegeven wordt op hun gedrag, en omdat zij zijn gehouden van tijd tot tijd, althans bij het ontvangen van hun traktement, voor het toeziend oog van eenige notabele Europeanen te verschijnen.

De eersten daarentegen werden meerendeels aangesteld, zonder men daarbij op kennis of levenswandel acht gaf, en, dewijl zij hoegenaamd geene vaste bezoldiging erlangen, zou ontslagen te worden, hun weinig nadeel berokkenen.

Onder deze negorij-schoolmeesters maken die van *Saloeran* en *Karakitan*, door ijver en goed uiterlijk, een gunstigen indruk. Omtrent dien van *Makalehi*, dien ik in persoon niet leerde kennen, won ik zeer goede berigten in.

Voorts trof ik in die van *Haas*, *Tarijang*, *Koema* en *Manaloe*, ofschoon zeer weinig ontwikkelde, nogtans getrouwe meesters aan.

De meesters van *Tagoelandang* en die van *Kandhar* vervullen hunnen pligt. De meester van *Manganitoe* is traag en nalatig, die van *Taroena* heeft een ongunstig voorkomen en maakt, naar ik hoorde, meer dan anderen zich schuldig aan

het misbruik van sagoweer en arak. Doch het meest ongunstig oordeel zou ik moeten vellen over L. P. LALOCKIJ, meester te *Oudong* dewijl mij meermalen berigten werden ingebragt omtrent zijne nalatigheid en onverschilligheid in den arbeid, waarvoor hij bezoldigd wordt.

Evenzeer als met betrekking tot hun zedelijk gedrag en hunne arbeidzaamheid, laat de mate van kennis dezer meesters ook veel te wenschen over. Trouwens uit het bovenstaande bleek dit reeds.

Wanneer men hen in dit, even als in elk ander opzigt vergelijkt met de meeste der mij bekende schoolmeesters in de Minahassa, dan is het verschil ten nadeele der eersten in de daad al te groot. En toch, hoe laat het zich anders verwachten.

De oorzaken, die ik aanwees voor hun minder goed gedrag en hunne nalatigheid, gelden ook van hunne onkunde en onbekwaamheid, tot hunnen arbeid. Zij misten meerendeels eene goede opleiding. Zij staan geheel afgescheiden van eene meer ontwikkelde maatschappij, en bleven steeds onttrokken aan bepaalde leiding en toezigt.

In kunde en bekwaamheid, meer nog dan in ijver en goede zeden, verdienen de Gouvernements schoolmeesters eenigen voorrang bij die der Negorijen.

Onder de laatsten toch zijn er verscheidene, die naauwelijks kunnen lezen; die eene schier onleesbare hand schrijven, en die zelfs de vragen niet kennen, die zij deze kinderen te overhooren hebben; nogthans strekt zich de kunde en kennis van de beste der Gouvernements schoolmeesters ook niet verder uit dan tot verstaanbaar lezen, eene wel niet fraaije, doch leesbare hand schrijven, de wijzen der meest gebruikelijke kerkgezangen naar éénstemmig gezang te zingen, en ten opzigte der cijferkunst, hoogstens de tafel van vermenigvuldiging in het geheugen te hebben.

De gewone maleische taal wordt door beiden genoegzaam verstaan en gesproken, maar ten opzigte van het zoogenaamde

hoog- of bijbel maleisch, hebben de laatsten ontegenzeggelijk veel op de eersten vooruit.

Uit het medegedeelde is thans overvloedig blijkbaar, dat de kennis dezer schoolmeesters zeer gebrekkig is.

Het beste in elk opzigt om voor de toekomst eenige verbeteringen in deze daar te stellen, is zeker, dat jonge Sangirezen opzettelijk worden gevormd en onderwezen tot schoolmeesters onder hunne eigene landgenooten. Een viertal bragt ik met dat doel reeds herwaarts. Zij zijn ten mijnent thans reeds ijverig aan het leeren, betoonen daarin veel lust, en schijnen van den noodigen aanleg niet ontbloot.

Het zou mij niet weinig voldoening verschaffen, indien dezen, na genoten opleiding en onderwijs, over een paar jaren als Gouvernements schoolmeesters mogten terugkeeren, ten einde een viertal der oudsten of der minst geschikten, in die betrekking te vervangen. Er zouden welligt nog meer zulke jonge lieden te vinden zijn, evenwel is dit veel moeijelijker dan men veronderstelt. Overal heb ik daarvan mijn werk gemaakt; sommigen, die ik gaarne als kweekelingen herwaarts wenschte te brengen, waren uit zich zelven of door toedoen van anderen, ten eenemaal ongezind aan mijn verlangen te voldoen; anderen weder trof ik aan, die wel gewillig schenen, doch die ik tot mijne bedoeling volstrekt ongeschikt oordeelde. Immers het komt ten aanzien van geschiktheid hier vooral aan op eerlijkheid en goede trouw, deugden, die helaas op de *Sangir-eilanden* zoo uiterst zeldzaam zijn. En hoe toch, wanneer zij later op zich zelven moeten staan, zullen zij anders dan juist door deze deugden aan de hun opgelegde verpligting met bestendige naauwgezetheid trachten te beantwoorden.

Zoo is dan met betrekking tot de schoolmeesters geen beteren weg te bewandelen, dan voor alsnog gebruik te maken van den thans aanwezigen.

Doch zij dienden ernstig te worden aangespoord tot vernieuwden ijver. Hun, die zich in gedrag en arbeid onderscheidden, kon deswegens eenige aanmoediging geschonken worden. Zij, die

zich nalatig gedroegen, konden nadrukkelijk worden vermaand en gewaarschuwd.

Den Gouvernements schoolmeesters kon herinnerd worden, dat zij door traagheid en onzedelijkheid, zich hunner bezoldiging volstrekt onwaardig maken. Den meest uitmuntenden negorij schoolmeesters kon eenig loon worden toegezegd.

Den Radja's kon worden aanbevolen, om over den arbeid en het zedelijk gedrag der meesters een wakend oog te houden, den meesters kon wederkeerig de vrijheid herinnerd worden, van hunne klagten te mogen inbrengen, omtrent de Radja's, bijaldien deze niet zorg bleven dragen voor de handhaving der boven aangegeven bepalingen.

Hoe wenschelijk al deze verordeningen en bestellingen nogtans ook zijn mogen, en wat goede vruchten men met grond daarvan ook verwachten kan, het onderwijs op deze eilanden zal nimmer in staat zijn een billijk verlangen deswegen geheel te bevredigen, zoolang het onttrokken blijft aan het waakzaam oog, en de nijvere hand van een ter zake kundig persoon, die bestendig wacht houdt over het geheel.

Het zendeling-genootschap kort geleden op nieuw weder aan den treurigen toestand van christendom en onderwijs op de Sangir-eilanden herinnerd, gevoelde zich geroepen en gewilligd, te dien aanzien eenige ondersteuning en hulp te verleenen.

Het wenschte echter vooraf door een ooggetuige ingelicht te worden, nopens de wijze waarop, die hulp en die steun het meest doelmatig zou kunnen worden aangebragt. De zorg daarvoor werd der zendeling-vereeniging in de *Minahassa* opgedragen en deze weder noodigde mij uit tot de thans volbragte bezoekreis.

Wat deswegens mijn verslag behelzen kan, is uit het bovenstaande voor het meest reeds bekend, en wat mijne meening omtrent eene voorziening aldaar in den toestand van onderwijs en christendom betreft, zoo schijnt mij het Genootschap niets beter en doelmatiger te kunnen verrigten, dan op de hoofdplaats van een der voornaamste Rijkjes *een* of liever nog *twee* zendelingen te plaatsen.

Gelijk ik zoo even zeide, moet op de Sangir-eilanden een bepaald en blijvend toezigt zijn over het geheel, eene spil, die alle bijzondere deelen bestendig vereenigt, en in werking houdt, een brandpunt van waar voortdurend licht en warmte zich uitspreiden over de gansche Eilanden-groep.

Die spil, dat punt, kan door niets beter worden daargesteld, dan door de plaatsing van één, of de vereenigde plaatsing van twee zendelingen.

Zij zullen zich beurtelings van uit die standplaats, op bepaalde tijden kunnen begeven naar alle aanliggende Eilanden en Negorijen, zij zullen zich van rondom de beste jongelieden kiezen, om die in hun eigen land op te leiden tot geschikte onderwijzers. En daar op die wijze tusschen de zendelingen en schoolmeesters een band zal ontstaan, als van den opvoeder tot den kweekeling, zoo zullen de eerste voortdurend eene vaderlijken invloed uitoefenen op de zeden en het gedrag der laatsten. Bovendien zal de bevolking, van lieverlede met die zendelingen vertrouwd, hen weldra met min of meerdere ingenomenheid, als hare eigene herders en leeraars beginnen te beschouwen, en uit dit oogpunt meer en meer zich genegen betoonen, hunne aanmaningen en hunnen raad te volgen.

Ik twijfel niet of Heeren Bestuurders van het Genootschap zullen volkomen bereidwillig zijn, om zoo spoedig mogelijk aan dat denkbeeld verwezenlijking te geven. Ik twijfel evenmin of het Gouvernement zal gaarne daartoe het zijne bijdragen, indien het Genootschap zich, door gebrek aan zendelingen, niet ten eenemaal in deze belemmerd vindt. "

Alle deze voorstellen, rapporten als anderzins, zijn door de Hoofdkommissie van Onderwijs in Nederlandsch Indïe behandeld, en met hare beschouwingen en adviezen der Regering aangeboden. Het valt niet te ontkennen, dat deze tak van haren werkkring eene bijzondere studie vereischt, en kennis van zaken vordert, die alleen door langdurige ondervinding en strenge inspanning kan verkregen worden, zoo dat het der Hoofdkom-

missie dubbel aangenaam is, wanneer die arbeid door zulke gunstige uitkomsten wordt opgevolgd, als zij in dit geval heeft mogen verkrijgen. Ten gevolge van aan het Opper-Bestuur gedane voorstellen, is namelijk de magtiging des konings verkregen om ten behoeve van de Sangir- en Talaut-eilanden te beschikken over *f* 4000:— 's jaars, waarvan *f* 1200:— tot bezoldiging van 20 inlandsche schoolmeesters en het overige tot bezoldiging van zendelingen. Daar geene zendelingen van het Rotterdamsch zendeling genootschap beschikbaar waren, besloot de Minister van Koloniën tot de uitzending van vijf zendeling-werklieden. (1)

De ten gevolge dezer magtiging benoodigde maatregelen waren bij het einde des jaars nog in overweging.

Nog werden aan het einde van het jaar eenige gratificatiën aan onderwijzers op de *Sangir-eilanden* toegekend, en magtiging verleend, zekere schoolregelingen te doen drukken en verspreiden. (2)

Ternate.

De school van *Ternate* bevat ongeveer 80 leerlingen, die allen gratis onderwezen worden.

Het lezen, de rekenkunde, aardrijkskunde en bijbelsche geschiedenis, zijn zeer goed, en degdelijk beoefend; de vorderingen der leerlingen zijn niet onbelangrijk, en veel leerlust is bij de meeste hunner te bespeuren.

Het gehouden examen bragt dan ook op ieder die het bijwoonde, een zigtbaar gunstigen indruk te weeg.

De school op *Batjan* werd gedurende 1857 bezocht door het lid der Subkommissie E. W. F. Preusser, die deswege berigtte, dat het lezen, schrijven en rekenen, door de meeste leerlingen met goed gevolg beoefend werd, en dat over het algemeen het onderwijs op die school stof tot tevredenheid gaf.

---

(1) Gouvernements-besluit van 22 October 1857 No 39.
(2) " " 25 December " " 49.

Banda.

De inlandsche schoolmeester J. S. Noija, die sedert eenige jaren aan het hoofd der inlandsche school te *Banda* heeft gestaan, is in het laatst van 1856 overgeplaatst naar de Negorij *Wassoe*, afdeeling *Saparoea* en *Haroekoe*, met den rang van onderwijzer der 2de klasse, en vervangen geworden door den schoolmeester D. P. Tomasouw van de negorij *Wassoe*, voor wien een vertrek van daar, uithoofde van onaangenaamheden met de ingezetenen dier negorij, wenschelijk werd gevorderd.

Op deze school ontvangen thans 64 kinderen onderwijs, en alzoo 13 meer dan op ultimo Decembər 1856.

Zij is verdeeld in vier klassen, van welke de eerste of hoogste klasse, tellende 15 leerlingen, tamelijk vlug leest, doch van het gelezene weinig of niets verstaat.

De leesboeken, die gebruikt worden zijn *Hekajet derie Juzof panga djaran perbonatan Allah; kitab akan menondjok bagi mana awrang batja Elkital; Kitab Gombala jang baija schit tar agama Meschhij awleh A. Brink; Kitab Abnugrat* en den bijbel in het Hoog Maleisch.

De vorderingen in het rekenen zijn bij voortdurend gemis aan rekenboekjes niet groot, en het schrijven kan, even als het zingen over het algemeen slechts middelmatig genoemd worden.

De tweede klasse telt 23 leerlingen. Het onderwijs aan deze gegeven, bepaalt zich tot leesoefeningen in de kitab pantong anak en de kitab midras van *Wester*.

Dat lezen is echter niet zeer vlug, en wordt bovendien door de kinderen het gelezene niet begrepen.

Het schrijven is ook hier zeer middelmatig en van het rekenen verstaan de kinderen bijna niets.

De derde klasse telt 13 leerlingen, die onderwezen worden uit de Kitab Hedja jang Pertama en in de beginselen van het spellen, doch zulks leverde weinig gunstige resultaten op.

Is de uitkomst alzoo op het einde dezes jaars weinig bevredigend te noemen, de schuld daarvan ligt grootendeels aan den onderwijzer Tomasauw, die weinig berekend is voor zijne be-

trekking, en bovendien met zijne overplaatsing naar *Banda* niet zeer te vreden is.

Blijkens het medegedeelde in het verslag over den toestand van het onderwijs onder de Europeanen en daarmede gelijk gestelde personen, zijn door de Subkommissie van Onderwijs pogingen in het werk gesteld, voor de onderwerpelijke inlandsche school een doelmatiger en ruimer lokaal en nieuwe onderwijzerswoning te verkrijgen, verkeerende de na de aardbeving van 1852 tijdelijk opgerigte bamboezen school en onderwijzerswoning, in zeer vervallen staat.

Lonthoir.

Aan het hoofd van de school te *Lonthoir*, die in belangrijkheid volgt op die van *Banda*, staat sedert het begin van 1856 de schoolmeester P. Hukum, zijnde de vroegere schoolmeester R. Lainsampoetij op zijn daartoe gedaan verzoek als zoodanig eervol ontslagen.

Het getal leerlingen was op ultimo November 26, of juist zooveel als op ultimo December 1856.

Zij zijn even als die van *Banda* verdeeld in vier klassen, tellende de 1ste klasse 10 leerlingen, de 2de klasse 8, de 3de, 3 en de 4de 5 leerlingen, en worden voor het onderwijs aldaar gebezigd de Hoog Maleische bijbel, de *Kitab perdjandjian baharuw*, de *Kitab Anugrat*, de *Kital* van *Wester*, de *Kitab Hedja jang kaduwa* en de *Kitab Elkitap*.

In de bij die school ondervonden behoefte aan een zwart reken- of schrijfbord, is sedert voorzien.

Over de vorderingen der leerlingen kan niet veel geroemd worden, ofschoon het lezen, vooral in de eerste klasse, wel is, wordt echter van het gelezene weinig of niets verstaan en begrepen.

Het rekenen was middelmatig, het schrijven, met eenige uitzonderingen, vrij wel te noemen, en het zingen kan goed genoemd worden.

Deze school wordt gehouden in een doelmatig steenen ge-

bouw, tevens tot kerk dienende, hetwelk in een zeer goeden staat verkeert.

Over het algemeen is de minder gunstige toestand dezer school niet alleen aan den onderwijzer HUKUW te wijten.

De christenburgers dezer residentie beschouwen het ter school zenden hunner kinderen niet als eenen pligt, en dit gevoegd bij vele andere wenschelijke verbeteringen, welke in het inlandsch schoolwezen der *Banda-eilanden* zijn aan te brengen, hebben de Subkommissie genoopt, de Subkommissie te *Amboina* te vragen, een afschrift van het voor de inlandsche scholen in die Residentie bestaande, door den Gouverneur der Moluksche eilanden gearresteerde reglement op dat schoolwezen.

Na de ontvangst daarvan, heeft de Subkommissie alhier zich onledig gehouden met het ontwerpen van een voor deze residentie geschikt reglement voor meergemeld schoolwezen, en hetzelve daarna den Gouverneur der Moluksche eilanden ter goedkeuring aangeboden.

In dit reglement, waarbij behouden is al hetgeen voor de residentie *Amboina* nopens het toezigt der Subkommissie over het onderwijs en de scholen is vastgesteld, is slechts dat weg gelaten of veranderd, hetwelk op de *Banda* eilanden niet bestaat of niet ingevoerd kan worden, en wordt dit stuk met bekrachtiging achtervolgd, dan zal deszelfs invoering het onderwijs op de scholen in kwestie, over het algemeen, en op de school te *Lonthoir* in het bijzonder, eerlang betere uitkomsten doen opleveren en de pogingen van ijverige meesters goede vruchten doen dragen.

Na deze uitweiding, welke hier niet ongepast voorkwam, wordt dit verslag vervolgd met de school ten Eilande:

AIJ.

Aan het hoofd van dezelve, welke thans 22 leerlingen en alzoo 6 meer dan op ultimo December 1856 telt, staat nog steeds de inlandsche onderwijzer P. NANLOHIJ.

Bij een onlangs door den Voorzitter der Subkommissie gedaan bezoek op het eiland *Aij*, is het gebleken, dat deze school in een vrij gunstigen staat verkeert.

Het onderwijs wordt aldaar gegeven met dezelfde boeken als op de school te *Lonthoir*, en leverde allezins blijken van den ijver des reeds bejaarden onderwijzers.

De school aldaar wordt gehouden in de in 1856 voltooide nieuwe steenen kerk, terwijl een nieuw schoolgebouw en onderwijzerswoning, in aanbouw, eerlang voltooid zijn zullen.

Eiland Rozengain.

De sedert het begin van 1856 aan het hoofd van deze school staande verdienstelijke onderwijzer J. C. Mustawa is in de maand November overgeplaatst naar de negorij *Rumatiga* (afdeeling *Amboina*) met den rang van schoolmeester der 4de klasse, en vervangen door den schoolmeester der 3de klasse A. L. Souhoka, die echter nog niet is aangekomen.

Ook deze school is nog kort geleden door den President der Subkommissie bezocht, en alstoen gebleken, dat dezelve in zeer gunstigen staat verkeert, terwijl de vatbaarheid der kinderen aanduidt, dat de onderwijzer Mustamu zich veel moeite geeft om de ter school gaande leerlingen doelmatig te onderwijzen waartoe hij van dezelfde lees- en spelboeken gebruik maakt als op de school te *Lonthoir* gebezigd worden.

De kerk, school en schoolmeesterswoning aldaar in 1856 afgebrand zijnde, zoo is de school tijdelijk overgebragt in de woning van den Gouvernements opziener.

Door den Resident van *Banda*, zijn echter de noodige maatregelen genomen, de voorzegde gebouwen ten spoedigste te doen herbouwen, waarmede reeds een aanvang is gemaakt, en de voltooijing daarvan in het begin des volgenden jaars kan worden te gemoet gezien.

Zijn de resultaten van het bovenstaande verslag niet zoo gunstig als de Subkommissie zoo gaarne zoude willen mededeelen, zij geeft echter gaarne de verzekering, dat het aan hare opmerkingen en vermaningen niet ontbreken zal om den bloei

van het onderwijs te vermeerderen; terwijl zij ten slotte hier niet onvermeld mag laten, dat zij tot opbeuring van het onderwijs op de inlandsche scholen door het intermediair van den Resident van *Banda* aan Zijne Excellentie den Gouverneur-Generaal in overweging heeft gegeven om, met wijziging van haar voorstel van den 14 October 1857 No 4, betreffende het verhoogen van de voor de bezoldiging der inlandsche onderwijzers beschikbaar gestelde som van *f* 288:— tot op *f* 720:— 's jaars, waarop toen nog geene beschikking was ontvangen, te bepalen, dat de inlandsche schoolmeesters in de residentie *Banda* in navolging van hetgeen in de residentie *Amboina* bestaat, verschillende traktementen, naar gelang hunner standplaatsen zullen erlangen, en wel die te *Banda* *f* 24:—, te *Lonthoir* en op het eiland *Aij* ieder *f* 20:—, en op het eiland *Rozengain* *f* 16:— 's maands.

Dit voorstel is, zoo als de Subkommissie vermeent, door den Resident van *Banda* ondersteund, en de eventuële bekrachtiging daarvan, zal onder de inlandsche onderwijzers een billijken, thans niet bestaanden naijver opwekken.

Timor.

Naar aanleiding van de 18 punten van voorstel in het vorig verslag vermeld, zijn door de Regering de volgende beschikkingen genomen.

Eerstelijk. Magtiging te verleenen tot de weder oprigting:

A. Van 18 scholen voor de inlandsche Christenen op het eiland *Rotti* (residentie *Timor.*)

B. Van 5 scholen als boven op het eiland *Timor.*

ten Tweede. Tot dat einde onder de nadere goedkeuring des Konings toegestaan:

voor de scholen bij art. 1a bedoeld	. .	*f* 4380:— 's jaars
" " " " 1b "	. .	" 1500:— "
en voor schoolboeken en andere leermiddelen ten behoeve van de scholen	. . .	" 250:—
	te zamen .	*f* 6130:—

(Zes duizend een honderd en dertig gulden) 's jaars.

ten Derde. De onderwijzers bij de § 1 bedoelde scholen op de eilanden *Rotti* en *Timor*, tevens te belasten met de dienst van voorgangers der gemeenten bij de Godsdienstoefeningen op Zon- en Feestdagen; te verdeelen in drie klassen, en aan dezelven toe te kennen uit 's lands kas eene bezoldiging;

voor die der 1ste klasse . . . *f* 25:— 's maands
" " " 2de " . . . " 20:— "
" " " 3de " . . . " 15:— "

met bepaling, dat de benoeming tot meesters bij het inlandsch christelijk schoolwezen, benevens hunne bevorderingen tot hoogere rangen op de Eilanden *Timor* en *Rotti*, voortaan zal geschieden door den Resident van *Timor*, op voordragt van de Subkommissie van Onderwijs aldaar.

ten Vierde. Tot eersten aankoop van schoolboeken en andere leermiddelen te verleenen een crediet van *f* 500:— (vijf honderd gulden).

ten Vijfde. Voor deze eerste organisatie te benoemen

A. tot meesters der 1ste klasse op het daarvoor bij art. 3 bepaalde traktement

op het eiland *Rotti*

1 S. Mollé te *Baah*
2 J. Klau " *Lollé*
3 F. Mae " *Bilba*
4 P. Talahatoe " *Rengauw*
5 L. L. Manhello " *Oipauw*
6 J. Tangidaaij " *Thie*
7 J. Diop " *Dioe.*

B. tot meesters der 3de klasse op het traktement bij art. 3 bepaald

1 Andries Thei } op *Rotti* werkzaam geweest als
2 Jehojakim Thei } ondermeesters

3 E. T. Nait, voor het schoolwezen geëxamineerd persoon met bepaling, dat hunne standplaatsen zullen worden aangewezen door den Resident van *Timor*, op voordragt der Subkommissie van Onderwijs aldaar; zullende zij door den

Resident van *Timor* kosteloos van bewijzen van aanstelling worden voorzien.

ten Zesde. Aan de meesters S. Mollé te *Baah*, J. Klau te *Lollé*, T. Mae te *Bilba* en P. Talahatoe te *Rengauw* toe te kennen eene gratificatie van *f* 250:— ieder, voor hunne sedert 1851 aan het onderwijs op *Rotti* bewezene diensten.

ten Zevende. Den Resident van *Timor* aan te schrijven, om door tusschenkomst der Hoofdkommissie van Onderwijs te dienen van consideratiën en advies op de door Dr. S. A. Buddingh gedane voorstellen:

A. Tot het aanstellen van ondermeesters.

B. Om de bekwaamste onderwijzers der 1ste klasse te belasten met de taak, jonge lieden, die lust en roeping voor het schoolonderwijs gevoelen, op te leiden tot kweekelingen en ondermeesters, en, zoo noodig voorstellen te doen tot hunne bezoldiging.

Aan die beschikking, die eerst in Augustus te *Timor* werd ontvangen, kon, door vele zamenloopende omstandigheden niet dadelijk geheel worden gevolg gegeven.

Evenwel zal spoedig een aanvang met het onderwijs worden gemaakt in de 8 negorijen *Bilba*, *Rengau*, *Oepauw*, *Thie*, *Dioe*, *Landoe*, *Korbaffo*, en *Denka*, terwijl gebrek aan onderwijzers oorzaak is, dat de andere 10 scholen op dat eiland voor als nog niet zijn opgerigt.

Bij een berigt daaromtrent is aan Zijne Excellentie den Gouverneur-Generaal, door den Resident van *Timor* verzocht, de ontbrekende onderwijzers, met overvoer voor rekening van den lande, uit de te *Amboina* bestaande kweekschool te mogen erlangen.

Den Direkteur der kweekschool voor inlandsche christen-onderwijzers te *Amboina* is dan ook te dezer zake reeds uitgenoodigd te willen berigten of op het Instituut te *Amboina* beschikbaar zijn óf kunnen gesteld worden de benoodigde meesters voor het eiland *Rotti*, terwijl bij Gouvernements besluit (1)

(1) dd. 20 December 1857 No. 9.

is bepaald, dat nader zal worden beschikt op het voorstel tot plaatsing van eenen zendeling-leeraar, onder genot van vast traktement, zoowel op *Timor* als op *Rotti*.

En hiermede sluit de Hoofdkommissie van Onderwijs in Nederlandsch-Indië voor dit jaar weder Haar verslag. Zij heeft voor zich zelve de overtuiging, dat zij geene moeite noch zorgen spaart, om aan Hare dure en vele moeijelijke pligten te voldoen. Het is Haar eene behoefte te erkennen, dat het Gouvernement Haren arbeid merkelijk verligt, en krachtvol ondersteunt, door de meestgunstige beschikkingen op Hare menigvuldige voorstellen. Dáárin het bewijs ziende, van de goedkeuring der Regering, moedigt Haar zulks aan, onder inroeping van den Goddelijken zegen voort te gaan het onderwijs in deze gewesten uit te breiden en te verbeteren.

De Hoofdkommissie van Onderwijs in Nederlandsch-Indië,

C. A. DE JONGH, *President*.

Ter ordonnantie van dezelve:

J. A. PATTIJN, *Sekretaris*.

BIJLAGEN.

Lett. **A.**

STAAT aantoonende de zamenstelling der Hoofdkommissie en Subkommissien van Onderwijs in *Nederlandsch-Indië* op ultimo December 1857.

HOOFDKOMMISSIE VAN ONDERWIJS.

Mr. C. A. de Jongh, *President.*
Jhr. Mr. D. A. Junius van Hemert, *Vice-President.*
J. C. Teengs,
Mr. J. de Wal,
Kolonel G. Wassink,
" C. G. van Dentzsch,
A. J. W. van Delden,
Dr. P. Bleeker,
Mr. R. A. Eekhout,
Ds. J. W. H. Adèr,
} *Leden.*
J. A. Pattijn, *Sekretaris.*

SUBKOMMISSIEN VAN ONDERWIJS.

Bantam.

De tijdelijke Resident, *Voorzitter.*
" " militaire kommandant,
G. de Hartog,
} *Leden.*
De tijdelijke sekretaris der residentie, *Sekretaris.*

Buitenzorg.

De tijdelijke Assistent-Resident, *Voorzitter.*
Dr. P. T. H. Fromberg,
D. H. Rost van Tonningen,
Dr. P. Swart,
C. de Groot,
J. R. P. F. Gonggrijp,
} *Leden.*
De tijdelijke kommies, belast met de administratie van 's lands kas, *Sekretaris.*

CHERIBON.

De tijdelijke Resident, *Voorzitter*
A. M. van Deinse,
B. Feist, } *Leden.*
De tijdelijke sekretaris der residentie, *Sekretaris.*

TAGAL.

De tijdelijke Resident, *Voorzitter.*
C. van Brink,
P. van Baak, } *Leden.*
De tijdelijke sekretaris der residentie, *Sekretaris.*

PEKALONGAN.

De tijdelijke Resident, *Voorzitter.*
J. C. Scharff,
H. B. Houtman, } *Leden.*
De tijdelijke sekretaris der residentie, *Sekretaris.*

SAMARANG.

De tijdelijke Resident, *Voorzitter.*
J. C. van der Meer van Kuffeler,
De tijd. Assist.-Resident van Salatiga,
C. A. Varkevisser,
Mr. Udo de Haas,
J. P. N. Sanders,
Mr. J. J. Sneither,
De tijd. predikant der protestantsche gemeente,
" " kontroleur der landelijke inkomsten en kultures, } *Leden.*
Mr. F. L. Anthing,
H. Bleckman,
. . . . . *Sekretaris.*

AMBARAWA.

De tijd. kontroleur,
" " militaire kommandant, } *Leden.*
" " eerstaanwezende ingenieur,

KADOE.

De tijdelijke Resident, *Voorzitter.*
F. T. M. van Maanen,
G. Voorsluijs van Elk, } *Leden.*
De tijdelijke sekretaris der residentie, *Sekretaris.*

PATTIE (*Japara*).

De tijdelijke Resident, *Voorzitter.*
A. Sonius,
J. H. Hagen, } *Leden.*
J. W. Sutter,
S. A. de Kanter, *Lid* en *Sekretaris.*

JAPARA.

R. A. Sijthoff,
F. A. C. Halewijn,
J. A. B. Heijnneman, } *Leden.*
J. W. Grol,

REMBANG.

De tijdelijke Resident, *Voorzitter.*
J. J. de Roock,
C. A. L. Troostenburg de Bruijn, } *Leden.*
J. Ketting, Olivier, *Lid* en *Sekretaris.*

SOERABAIJA.

De tijdelijke Resident, *Voorzitter,*
Dr. P. L. Onnen,
H. de Bruin,
De tijd. Assist.-Resident van Grissee,
Mr. A. Mangelaar Meertens, } *Leden.*
De eerstaanw.-officier der Genie,
H. H. Schiff,
J. M. Kuijp,

C. J. H. Fransen,
A. van Davelaar,
Mr. W. H. s' Jacob, } *Leden.*
J. Hageman Jcz, *Sekretaris.*

MADURA.

De tijdelijke Resident, *Voorzitter.*
" " Assist.-Resid. van Madura,
" " " " " Sumanap, } *Leden.*
J. M. Verff,
P. C. Hoolboom,
De tijdelijke sekretaris der residentie, *Sekretaris.*

PASSOEROEAN.

De tijdelijke Resident, *Voorzitter.*
S. Beijers van der Vlugt,
W. L. Versteegh,
De tijd. Assist.-Resident van Malang, } *Leden.*
G. Lebret,
C. N. H. Lawick van Pabst, *Lid* en *Sekretaris.*

BEZOEKIE.

De tijdelijke Resident, *Voorzitter.*
B. F. de Lange,
De tijd. Assistent-Resident van Panaroekan en Bondowosso, } *Leden.*
J. D. Franssen van de Putte,
R. C. Spengler,
De tijdelijke sekretaris der residentie, *Sekretaris.*

PROBOLINGO.

De tijdelijke Resident, *Voorzitter.*
Chs. Ettij,
J. Kroon,
J. A. Potter, } *Leden.*
F. J. A. Brouwer,
De tijdelijke sekretaris der residentie, *Sekretaris.*

BANJOEWANGIE.

De tijdelijke Assistent-Resident, *Voorzitter.*
" " geneesheer,
Dr. H. Zollinger, } *Leden.*
De tijdelijke kommies, *Sekretaris.*

POERWOREDJO (*Bagelen*).

De tijdelijke Resident, *Voorzitter.*
" " militaire kommandant,
G. van Beest Holle, } *Leden.*
A. Abeleven,
Jhr. W. K. L. van Hogendorp, *Lid* en *Sekretaris.*

BANJOEMAAS.

De tijdelijke Resident, *Voorzitter.*
E. van de Velde,
J. W. Barneveld, } *Leden.*
C. F. Philips,
De tijdelijke sekretaris der residentie, *Sekretaris.*

DJOKDJOKARTA.

De tijdelijke Resident, *Voorzitter.*
J. J. Bake,
J. F. Kramer,
Mr. J. E. de Klerk, } *Leden.*
G. Wijnschenk,
J. Helmers,
De tijdelijke sekretaris der residentie, *Sekretaris.*

SOERAKARTA.

De tijdelijke Resident, *Voorzitter.*
J. A. Wilkens,
Dr. W. Palmer van den Broek, } *Leden.*
J. W. D. van Steeden,
De tijdelijke sekretaris der residentie, *Sekretaris.*

Keeirie.

De tijdelijke Resident, *Voorzitter.*
J. J. Breijmann,
De tijd. Assist.-Resident van Ngrowo. } *Leden.*
P. van Hoek,
De tijdelijke kommies, *Sekretaris.*

Madioen

De tijdelijke Resident, *Voorzitter.*
H. Fievez,
C. R. A. Hansen, } *Leden.*
De tijdelijke sekretaris der residentie, *Sekretaris.*

Padang.

De tijdelijke Assistent-Resident, *Voorzitter.*
J. Lijnen,
J. L. van Gennep,
W. Kraft, } *Leden.*
F. C. M. Hanegraat,
De tijdelijke 1ste kommies, *Sekretaris.*

Benkoelen.

De tijdelijke Assistent-Resident, *Voorzitter.*
J. R. Lewis,
B. Barneveld, } *Leden.*
F. W. K. Stobberingh, *Lid* en *Sekretaris.*

Palembang.

De tijdelijke Resident, *Voorzitter*,
" " militaire kommandant,
" " Assistent-Resident, } *Leden.*
J. Scheltema,
De tijdelijke sekretaris der residentie, *Sekretaris.*

RIOUW.

De tijdelijke Resident, *Voorzitter.*
H. Raat,
P. Munnich, } *Leden.*
De tijdelijke kommies, *Sekretaris.*

ZUID- en OOSTER-AFDEELING VAN BORNEO (*Bandjermassin*).

De tijdelijke Resident, *Voorzitter.*
J. H. Barnstein,
J. H. van Erp, } *Leden.*
F. S. Saüerbier,
De tijdelijke sekretaris der residentie, *Sekretaris.*

MAKASSAR.

De tijdelijke Gouverneur, *Voorzitter.*
A. Schenkhuizen,
C. van der Vrijhoef,
A. W. Bethbeder,
J. Ch. Vetter, } *Leden.*
P. C. van Oosterzee,
W. Jonas,
Ds. B. Braams,
De tijdelijke sekretaris van het Gouvernement, *Sekretaris.*

MAROS.

P. C. Wijnmalen, } *Leden.*
P. A. Bol,

AMBOINA.

De tijdelijke Assistent-Resident, *Voorzitter*,
B. A. J. Rosskott,
W. C. A. Ardesch, } *Leden.*
J. K. Kam,
De kommies ter Gouvernements sekretarie, *Sekretaris.*

MENADO.

De tijdelijke Resident, *Voorzitter.*
E. D. L. Moreaux,
W. J. Goetzee, } *Leden.*
De tijdelijke sekretaris der residentie, *Sekretaris.*

TERNATE,

De tijdelijke Resident, *Voorzitter.*
M. D. van Duivenbode,
J. E. Höveker, } *Leden.*
E. W. F. F. Preússer,
De tijdelijke sekretaris der residentie, *Sekretaris.*

BANDA.

De tijdelijke Resident, *Voorzitter.*
M. Lantzius,
P. C. L. Hartog,
J. E. van Zuijlen, } *Leden.*
G. L. C. C. van Vugt,
De tijdelijke sekretaris der residentie, *Sekretaris.*

TIMOR.

De tijdelijke Resident, *Voorzitter.*
J. M. Tielman,
A. A. M. van Leersum,
C. T. Brouwer, } *Leden.*
C. P. A. Schneider,
De tijdelijke kommies, *Sekretaris.*

AANTOONING der veranderingen, welke onder het personeel bij de Gouvernementsscholen zijn voorgevallen, gedurende het jaar 1857.

MET VERLOF NAAR NEDERLAND.

F. W. S. von Staedel, 3de onderwijzer aan de 1ste school te *Weltevreden.*

C. Pieck, 1ste onderwijzer der Stadsschool te *Batavia.*

H. van der Wulp, 3de onderwijzer aan de 1ste school te *Soerabaija.*

GEPENSIONEERD.

J. Ciebrant, laatst hulp onderwijzer aan de school te *Passoeroewan.*

AANGESTELD.

J. O. Boulet, als onderwijzer aan de school te *Banda* (van verlof terug).

B. A. Brassinga, als onderwijzer aan de school te *Meester-Cornelis.*

J. M. Halewijn, als ondermeester aan de 2de school te *Samarang.*

A. H. van den Worm, als kweekeling aan de 1ste school te *Samarang*, (vroeger op wachtgeld).

C. A. Janitz, P. A. Beer, als kweekelingen aan de 2de school te *Samarang.*

J. Martens, G. Vasmer, als kweekelingen aan de Herv. Weesh. school te *Samarang.*

J. B. Coenraad, als ondermeester aan de school te *Soerakarta.*

G. W. van Ligten, als kweekeling aan de 1ste school te *Soerabaija.*
R. E. A. Callewaerd, als kweekeling aan de school te *Sumanap.*
A. Hollard, " " " 2de school te *Soerabaija.*

EERVOL ONTSLAGEN OF UIT DE DIENST GETREDEN.

P. Kleijkamp, laatst ondermeester aan de 2de school te *Weltevreden.*
C. van den Muijsenberg, Idem.
P. H. J. Johannes, als kweekeling aan de 1ste school te *Samarang.*
J. F. Lee, als kweekeling aan de R. K. Weeshuisschool te *Samarang.*
E. A. Schultz, als kweekeling te *Poerworedjo.*
H. C. van Eijbergen, laatst onderwijzer aan de school te *Amboina* (thans ambtenaar radikaal 2de kl.)

ONTSLAGEN.

W. H. M. Klein, als kweekeling aan de 1ste school te *Samarang.*

OP WACHTGELD.

H. L. Rademaker, laatst hoofdonderwijzer aan de 1ste school te *Soerabaija.*
L. van den Bor, Jr. laatst 2de onderwijzer aan de Stadsschool te *Batavia.*

Lett. C.

NOMINATIEVE STAAT der op ultimo December 1857 in Gouvernements-dienst zijnde Onderwijzers, Ondermeesters en Kweekelingen.

ONDERWIJZERS.

Van welk jaar in dienst.	NAMEN.	Onderwijzersrang.	Betrekking onder ultimo December 1857.
1825	H. L. Rademaker.....	1ste	Op wachtgeld.
1827	H. Soeters.....	3de	Onderwijzer aan de school te Soerakarta.
1829	J. Willems.....	1ste	Hoofdonderw. aan de 1ste school te Samarang.
1830	J. [illegible].....	2de	1ste onderwijzer aan de 1ste school te Soerabaija.
1832	H. W. C. de Roock.....	2de	1ste " " " 2de " " "
1834	B. Andeweg.....	2de	Hoofdonderwijzer " " 1ste " " Weltevreden.
1835	P. C. Mierop.....	3de	2de onderwijzer " " 2de school te Samarang.
1835	H. C. Dircks.....	3de	Onderwijzer aan de school te Menado.
1837	D. C. de Bruijn.....	2de	1ste onderw., tevens binnen-regent, in het Prot. weeshuis te Samarang.
1838	W. Retgers.....	2de	1ste onderwijzer aan de 2de school te Weltevreden.
1840	C. Pieck.....	2de	Met verlof naar Nederland
1840	C. H. Reijgers.....	3de	2de onderwijzer aan de school te Soerakarta.
1840	J. W. Sloot.....	2de	1ste " " " 2de school te Samarang.
1841	R. Sleeswijk Veenstra.....	2de	2de " " " 1ste " " Weltevr.
1841	J. L. A. Mierop.....	3de	2de onderw. in het R. K. weeshuis te Samarang.
1841	G. F. R. Portier.....	3de	Onderwijzer aan de school te Japara.
1843	P. van Geelen.....	2de	1ste onderwijzer aan de 1ste school te Padang.
1843	F. W. S. von Stædel.....	3de	Met verlof naar Nederland.
1844	H. R. van Heekeren.....	2de	1ste onderwijzer aan de stadsschool te Batavia.
1844	J. C. Voorneman.....	3de	Waarnd. 2de onderw. in het Prot. weesh. te Samar.
1845	P. R. Marcks.....	2de	2de onderw. aan de 1ste school te Samarang.
1845	H. van der Wulp.....	3de	Met verlof naar Nederland.
1845	J. G. van der Geugten.....	3de	Onderwijzer aan de school te Tagal.
1846	J. Oudhof.....	3de	2de onderw. aan de 3de school te Samarang.
1846	P. Jansen.....	3de	Onderwijzer aan de school te Benkoelen.
1846	C. F. Sloot.....	2de	1ste onderwijzer aan de 3de school te Soerabaija.
1846	F. Orth.....	3de	4de " " " 2de " " Weltevreden.
1846	G. F. Seeman.....	3de	Onderwijzer aan de school te Maros.
1847	H. C. A. Cornelius.....	3de	2de onderwijzer aan de 2de school te Padang.
1848	A. G. van Velthuijsen.....	2de	1ste " " " 3de " " Samarang.
1848	W. Meijer.....	2de	2de " " " 1ste " " Soerabaija.
1848	H. J. Scheffer.....	3de	onderwijzer aan de school te Kediri.
1849	J. J. de Weijer.....	2de	1ste onderwijzer aan de 2de school te Padang.
1849	A. van der Meijden.....	2de	Met verlof in Nederland.
1849	P. C. van Ghert.....	3de	1ste onderw. in het R. K. weeshuis te Samarang.
1849	H. Veuger [illegible].....	2de	2de " aan de stadsschool te Batavia.
1849	H. L. le Grand.....	3de	Onderwijzer aan de school te Timor-Koepang.
1849	E. J. van der Linden.....	3de	" " " " " Madioen.
1849	J. C. Stoltenbach.....	3de	" " " " " Probolingo.
1850	J. O. Boulet.....	2de	" " " " " Banda.
1850	J. Schoonderbeek.....	2de	" " " 1ste school te Amboina.

Van welk jaar in dienst.	NAMEN.	Onderwijzersrang.	Betrekking onder ultimo December 1857.
1850	J. J. W. Abell.....	3de	Onderwijzer aan de school te Cheribon.
1850	L. E. Boijer.....	3de	" " " 2de school te Amboina.
1851	J. H. Retel.....	2de	" " " school te Djokdjokarta.
1851	H. Cupærus.....	2de	3de onderw. " " 1ste school te Samarang.
1851	J. W. P. Rasens.....	3de	Onderwijzer " " school te Ambarawa.
1851	J. W. Bille van den Dungen	2de	" " " " " Passoeroean.
1851	F. A. Corporaal.....	2de	" " " 1ste school te Makassar.
1851	S. C. van der Bent.....	3de	" " " school te Grissee·
1852	H. Obertop.....	2de	3de onderw. " " 1ste school te Soerabaija.
1852	L. van den Bor Sr.....	2de	Onderwijzer " " school te Buiten zorg.
1852	J. E. van der Wijk.....	3de	" " " " " Pekalongan.
1852	J. L. Bloemhard.....	2de	" " " " " Poerworedjo
1852	A. de Bruijn Hz.....	2de	" " " " " Banjoemaas.
1852	J. van der Veer.....	3de	" " " " " Rembang.
1852	W. Beerekamp.....	2de	2de onderw. " " 2de school te Soerabaija.
1852	J. van der Meijden.....	3de	Onderwijzer " " school te Pattie.
1853	J. M. Roskopf,.....	2de	3de onderw. " " 2de school te Weltevreden.
1853	L. van den Bor Jr.....	3de	Op wachtgeld.
1853	B. A. Willems.....	3de	Onderwijzer aan de school te Palambang.
1854	A. van Ooijen.....	2de	" " " " " Banjoewangie.
1854	M. J. J. Op de Laeij	3de	4de onderw, " " 2de school te Soerabaija.
1854	J. A. Imminck	2de	Onderwijzer " " school te Serang.
1854	J. A. P. de Visser.....	2de	" " " " " Bezoekie.
1854	J. Kunst Jr.....	2de	Tijdelijk werkzaam aan dé 2e school te Weltevreden.
1854	C. L. Plasberg	2de	2de onderw. aan de 3de school te Soerabaija.
1854	A. Kommissaris	3de	Onderwijzer aan de school te Malang.
1854	C. Over de Linden.....	3de	" " " " " Ternate.
1854	W. Broers.....	3de	" " " " " Bandjermassin.
1857	B. A. Brassinga.....	2de	" " " " " Meester-Cornelis
1857	W. J. Leijds.....	3de	" " " " " Magelang.
1857	F. L. de Vrieze	3de	3de onderw. " " 2de school te Soerabaija.
1857	H. Schoemaker.....	2de	Onderwijzer " " rchool te Sumanap.
1857	W. Wilmes	2de	" " " " " Bangkallang.
1857	J. C Tamson	2de	" " " 2de school te Makassar.
1857	O. E. Hansen Jr.....	2de	2de onderw, " " " " " Padang.
1857	C. C. Homburg.....	2de	Onderwijzer " " school te Riouw.
1857	H. Prange, ...	2de	Tijdelijk werkzaam aan de 2de school te Weltevreden
1857	R. J. L. Weijhenke.....	2de	" " " " stads " " Batavia.

ONDERMEESTERS.

1839	G. J. P. Canela.....		Aan de 1ste school te Amboina.
1840	F. C. de Graaff.....		" " " " " Soerabaija.
1844	J. A. A. van Solingen	3de	" " 2de " " Makassar.
1844	J. A. Mierop.....	3de	" " 3de " " Samarang.
1847	J. H. Beer.....	3de	" " 2de " " "
1847	A. C. Winkler.....		" " school te Menado.
1848	F. Daijers.....		" " R. K. weeshuisschool te Samarang.
1850	A. C. Pietersen.....		" " Herv. " " "
1850	L. A. A. de la Croix.....	3de	" " 1ste school te Makassar.
1850	N. P. L. Boijer.....	3de	" " Herv. weeshuisschool te Samarang.
1850	J. H. Toorop	3de	" " school te Poerworedjo.
1850	H. Burer	3de	" " " " Passoeroean.
1850	K. G. Rabé.....		" " 2de school te Soerabaija.
1850	J. H. H. de Bell.....		" " school te Banda.
1853	J. M. Halewijn.....	3de	" " 2de school te Samarang.
1853	C. L. Koch		" " Herv. weeshuisschool te Samarang.
1854	J. A. C. Durieux.....	4de	" " school te Banjoemaas.

Van welk jaar in dienst.	NAMEN.	Onderwijzersrang.	Betrekking onder ultimo December 1857.
1854	L. G. van der Hoek	3de	Aan de school te Buitenzorg.
1854	D. P. Feikema.....	3de	" " " " Pekalongan.
1854	A. Klasing	4de	" " " " Tagal.
1854	J. Leegstra	3de	" " " " Soerakarta.
1854	H. Veiu	3de	" " 2de school te Soerabaija.
1854	A. van Velsen	4de	" " school te Probolingo.
1854	H. Vierdag.....	4de	" " " " Menado.
1854	R. Burg	4de	" " " " Djokdjokarta.
1856	N. Jordan.....		" " " " Amboina.
1859	F. A. de Graaff		" " " " Grissee.
1856	H. Simon		" " " " Cheribon.
1856	H. W. Doeve		" " 2de school te Samarang.
1857	W. Hofstede		" " school te Magelang.
1857	J. B. Coenraad	3de	" " " " Soerakarta.
1857	J. Hazelhorst	3de	" " " " Grissee.
1857	M. J. Honig	4de	" " " " Passoeroean.
1857	H. Goedhart.....	3de	" " " " Palembang.
1857	F. J. C. Klaar.....	4de	" " " " Buitenzorg.
1857	W. H. Snethlage	3de	" " " " Serang.

KWEEKELINGEN.

P. J. Dubois.....te Pekalongan.
H. J. Hicks..... " "
C. Doelitzsch.....aan de 1ste school te Samarang.
J. A. Boijer..... " " " " " "
P. H. Doeve..... " " 2de " " "
A. V. de Calonne..... " " 3de " " "
W. H. A. Harbrink... " " " " " "
D. de Vries Js..... " " R. K. weeshuisschool te Samarang.
G. A. R. E. A. Pieters " " " " " " "
J. Riesa.....te Magelang.
J. P. Appel..... " Djokdjokarta
D. P. C. van Loosbroek " Grissee.
C. Fransz..... " Sumanap.
P. A. Robijn..... " Malang.
C. G. Godfried..... " Probolingo.
C. Broekhuijzen..... " Banda.
G. Nitschke. .....aan de 1ste school te Makassar.
A. A. J. Niels..... " " 2de " " "
G. H. Piekhaar..... " " R. K. weeshuisschool te Samarang.
G. Barend .....te Soerakarta.
H. J. Evers..... " Passoeroean.
A. Laarhuis .....aan de 1ste school te Padang.
A. Gossiaux ..... " " 2de " " "
L. Buflo ..... " " " " " "
J. T. Wolff.....te Banjermassin.
C. Barrett ..... " Benkoelen.
A. H. van den Worm...aan de 1ste school te Samarang.
C. A. Janitz..... " " " " " "
P. A. Beer..... " " " " " "
J. Martens..... " " Herv. weeshuisschool te Samarang.
G. Vasmer..... " " " " " "
G. W. van Ligten..... " " 1ste School te Soerabaija.
A. Hollard..... " " 2de " " "
R. E. Callewaerd ..... " " school te Sumanap.

Lett. **D.**

STAAT *der Gouvernements-Scholen onder ultimo December* 1857.

SCHOLEN.	Getal der bij iedere school in dienst zijnde of dienst doende.			Getal leerlingen		
	Onderwijzers.	Ondermeesters.	Kweekelingen.	Tegen betaling vad het schoolgeld.	Gratis.	Totaal.
JAVA.						
1ste lagere schoql te Weltevreden . .	3	....	....	73	....	73
2de " " " " . .	5	....	....	25	185	210
" " " Batavia . . .	3	....	....	27	93	120
" " " Mr. Cornelis . .	1	....	....	23	....	23
" " " Buitenzorg . . .	1	2	....	41	15	56
" " " Serang	1	1	....	17	15	32
" " " Cheribon . . .	1	1	....	21	20	41
" " " Tagal	1	1	....	19	16	35
" " " Pekalongan . .	1	1	2	48	15	63
1ste " " " Samarang . . .	3	....	3	106	....	106
2de " " " " . . .	2	3	3	80	41	121
3de " " " " . . .	2	1	2	40	70	110
Herv. Weesh. " " " . . .	2	3	2	....	147	147
R. K. " " " " . . .	2	1	3	....	150	150
Partikuliere school te Salatiga, waar van Gouvernementswege onderwijs aan de gratis leerlingen wordt gegeven . .	....	....	....	39	14	53
Lagere school te Ambarawa	1	1	....	5	76	81
" " " Kadoe	1	1	1	37	6	43
" " " Poerworedjo . . .	1	1	....	21	23	44
" " " Banjoemaas. . . .	1	1	....	21	9	30
" " " Soerakarta	2	2	1	82	56	138
" " " Djokjokarta . . .	1	1	1	50	47	97
" " " Kedirie	1	....	....	3	1	4
" " " Pattie	1	....	....	4	18	22
" " " Japara	1	....	....	11	14	25
" " " Madioen	1	....	....	14	8	22
" " " Rembang	1	....	....	15	15	30
1ste lagere school te Soerabaya . . .	3	1	1	98	....	98
2de " " " " . . .	4	2	1	89	134	223
3de " " " " . . .	2	....	....	....	50	50
Lagere school te Grissee	1	2	1	18	32	50
" " " Sumanap	1	....	2	12	34	46
" " " Bangkallang . . .	1	....	....	7	5	12
Transportere . . .	52	26	23	1046	1309	2355

SCHOLEN.	Getal der bij iedere school in dienst zijnde of dienst doende			Getal leerlingen.		
	Onderwijzers.	Ondermeesters.	Kweekelingen.	Tegen betaling van het schoolgeld.	Gratis.	Totaal.
Per transport. .	52	26	23	1046	1309	2355
Lagere school te Passoeroewan . . .	1	2	1	38	47	85
" " " Malang	1	....	1	13	17	30
" " " Probolingo	1	1	1	25	29	54
" " " Bezoekie	1	....	....	14	12	26
" " " Banjoewangie . . .	1	....	....	6	6	12
BUITENBEZITTINGEN.						
1ste lagere school te Amboina . . .	1	1	....	56	20	76
2de " " " " . . .	1	....	....	....	....	....
" " " Banda	1	1	1	67	20	87
" " " Ternate . . .	1	2	....	3	10	13
" " " Menado . . .	1	2	....	66	12	78
1ste " " " Makassar . . .	1	1	1	34	....	34
2de " " " " . . .	1	1	1	25	62	87
" " " Maros	1	....	....	10	14	24
1ste " " " Padang	2	....	1	46	....	46
2de " " " " . . .	2	....	2	19	104	123
" " " Timor Koepang .	1	....	....	15	12	27
Lagere school te Benkoelen	1	....	1	31	21	52
" " " Palembang	1	1	....	14	14	28
" " " Bandjermassing. . .	1	....	1	10	26	36
" " " Riouw	1	....	....	20	....	20
Op wachtgeld	2	....	....	....	....	....
Met verlof in Nederland	4	....	....	....	....	....
Totaal. . . .	80	38	34	1558	1735	3293
SCHOLEN NOG NIET IN WERKING.						
Tjilatjap, toegestaan in 1856 } zullen in 1858 in werking komen.						
3de school te Weltevreden " " 1857 }						
Padang Pandjang " " 1857 }						

Lett. **E**.

STAAT der onder ultimo December 1857 aanwezige partikuliere schoolinrigtingen.

SCHOOLINRIGTINGEN.	VAKKEN VAN ONDERWIJS.
JAVA.	
BATAVIA. Van den Heer G. Verhulp.	Lezen, schrijven, rekenen, wis-natuur- en aardrijkskunde, geschiedenis, zedekunde, teekenen, muziek, zang en dans; benevens de Fransche, Engelsche en Hoogduitsche talen.
" Mevr. de wed. Nortier.	Al hetgeen tot eene beschaafde opvoeding behoort en betrekking heeft tot het lager onderwijs, benevens de Fransche taal.
" Mejufvr. A. Guex de Coudray.	Idem en voor de Fransche en Engelsche talen.
" Mevr. A. Klussmann geb. Wendt.	Idem en voor de Nederduitsche, Fransche en Hoogduitsche talen.
" Mevr. B. H. P. Hoola van Nooten, geb. Dolder.	Instituut voor meisjes uit den beschaafden stand.
" Mevr. H. S. W. Gersom, geb. de Vries.	Nederduitsche, Fransche, Engelsche en Hoogduitsche talen, geschiedenis en aardrijkskunde.
" Mej. A. L H. Gaijmans.	Idem als voren
" Mevr. Edel, geb. de Vries.	Bewaar- of verzorgschoolhouderesse.
School van Manoek en Arathoon.	Bestemd voor het aanleeren van het lezen en schrijven der Hollandsche, Armenische en Engelsche talen, en de gewone vakken van lager onderwijs.
Van J. J. J. Snellebrand.	Voor het lager en middelbaar onderwijs, de Fransche, Engelsche en Hoogduitsche talen.
" Mej. A. C. Verhuijght en J. G. A. J. van Gemert.	Voor de Fransche, Engelsche en Hoogduitsche talen.
Parapattan Weeshuisschool.	Gewoon lager onderwijs.
G. P. Paulus.	Lezen, schrijven en rekenen.
Christelijke ambachtschool.	Om kinderen, die buiten mogelijkheid zijn eene christelijke opvoeding te ontvangen, op te nemen, ten einde hen behoorlijk te doen opvoeden en verzorgen
Gesticht voor verlaten kinderen te Djatie.	
KRAWANG.	
A. J. L. Lempe.	Gewoon lager onderwijs.
L. C. Polderman.	Idem en de Fransche taal.

SCHOOLINRIGTINGEN.	VAKKEN VAN ONDERWIJS.
SAMARANG.	
Mevr. de wed. Hachtman, geb. van der Eem.	Lager onderwijs en vrouwelijke handwerken.
Mevr. Jaspers, geb. de Raat.	Als voren benevens de Fransche en Engelsche talen.
" Mendes da Costa, geb. Roesing van Itersohn.	Idem benevens de Fransche, Engelsche en Hoogduitsche talen.
Mejufvr. E. Muhlenfeldt.	Voor de vakken van het lager onderwijs.
A. Collings.	Het Italiaansch boekhouden, benevens de Fransche, Engelsch en Hoogduitsche talen.
Mevr. Wijsman geb. Goedhuijs.	
" van Epen, geb. Redeker.	
SALATIGA.	
C. P. Behr.	Gewoon lager onderwijs.
Mevr. L. W. Martherus, geb. Bestelmeijer.	Als voren, benevens de Fransche taal en teekenen.
" Mispelblom Beijer, geb. Mertens.	Idem benevens de Fransche en Engelsche talen.
SOERAKARTA.	
Mejuvr. G. M. C. Claesen.	Gewoon lager onderwijs.
SOERAKAYA.	
P. B. Willems.	Idem.
B. Werner.	Idem.
Mej. J. J. Gersoon.	Als voren en de Fransche taal.
Mevr. de wed. Steup.	Idem.
Mej. M. Koenen.	Als voren, de Fransche, Engelsche en Hoogduitsche talen.
Mej. J. W. Einden.	Bewaar- of verzorgschoolhouderessen.
B. A. Franke.	
Azia van Timor.	
TOEBAN.	
H. W. Keulven.	Gewoon lager onderwijs.
GRISSEE.	
Mej. W. A. J. Kriesfeld.	Als voren, de Fransche en Engelsche talen.
BUITENBEZITTINGEN.	
Herv. Weesh. school te Makassar.	Gewoon lager onderwijs.
Idem " Amboina.	
Idem " Ternate.	
Van den heer Melchior te Bima.	
" " " Schutt " Amoerang.	

Lett. **F.**

STAAT der Inlandsche Christenscholen op het eiland *Amboina*, op ultimo December 1857.

NAAM VAN HET EILAND.		NAAM DER NEGORIJ.	Aantal schoolplichtige kinderen.	NAAM VAN DEN ONDERWIJZER.	Klasse tot welke de Onderwijzer behoort.
AMBOINA.				P. T. Soselisa	Opperschoolm.
	1	Noussanive	263	C. L. Huwaë	1ste klasse.
	2	Groot Hative	190	W. Nojja	2de "
	3	Soija boven	22	S. Sarimanela	4de "
	4	Hatalaij	85	J. Latuheru	2de "
	5	Nakoe	63	M. Matahelumuae	4de "
	6	Kilang	81	S. J. [illegible]	1ste "
	7	Ema	110	A. S. [illegible]	[illegible] "
	8	Hukurila	19	M. P. Latuasan	3de "
	9	Leaharij	23	L. P. Talahatu	3de "
	10	Rutong	63	J. L. Maitimoe	2de "
	11	Hoetoemoerij	189	R. Nanlohij	4de "
	12	Galala	65	N. Ririmassa	In dienst zend. gen.
	13	Rumatiga	33	A. L. Souhoka	3de klasse.
	14	Poka	26	J. Manusama	In dienst zend. gen.
	15	Waaijheroe	100	J. Tanamal	Idem.
	16	Lata	107	J. Patiselanno	Idem.
	17	Passo	114	P. Pastora	1ste klasse.
	18	Sulij	131	J. A. Siwalette	3de "
	19	Tial	12	D. Lokollo	3de "
			128	D. Leihito	2de "
	20	Waaij (2 scholen)	119	B. Lainsamputij	In dienst zend. gen.
	21	Amahusuw	129	E. P. Soumokil	2de klasse.
	22	Halong	63	J. M. Tallane	3de "
	23	Mardika	103	P. P. Risakotta	3de "
	24	Hatu	62	P. J. Anakotta	4de "
	25	Liliboy	122	P. D. Lilipalij	3de "
	26	Alang (2 scholen)	104	D. J. Manupassa	1ste "
			110	Z. A. Latumahina	In dienst zend. gen.
	27	Lariekie	30	P. A. Laiopua	2de klasse.
	28	Hila	18	M. Tehupeorij	2de "
				W. L. Tanasale	Oml. schoolm.
SAPAROEA.				B. Wattimena	Idem.
	29	Saparoea en Thiouw	263	J. H. Nanlohij	Opperschoolm.
	30	Poorto	109	L. J. Wattimena	3de klasse.
	31	Haria	250	S. Hukom	2de "
	32	Paperoe	123	J. H. F. Sahupale	3de "
	33	Booij	122	A. S. Wattimena	3de "
	34	Siri Sori	136	S. L. Flories	1ste "
	35	Ullath	168	J. P. Ruhulesin	3de "
	36	Ouw	240	J. Kuhuwael	1ste "
	37	Itawaka	172	P. M. Latuperissa	2de "
	38	Nolloth	206	J. C. Nanlohij	4de "
	39	Ihamahu	217	D. T. Siahaija	2de "
	40	Tohaha	233	S. M. Nahumurij	2de "
				F. Pattij	Oml. schoolm.
		Transportiere	4911		

NAAM VAN HET EILAND.		NAAM DER NEGORIJ.	Aantal schoolplichtige kinderen.	NAAM VAN DEN ONDERWIJZER.	Klasse tot welke de Onderwijzer behoort.
		Per transport.....	4911		
HAROEKOE.	41	Haroekoe en Sameth...	195	C. M. Haullussij.....	Opperschoolm.
	42	Oena.....	131	A. Soplanit.....	3de klasse.
	43	Wassoe.....	63	R. D. Tomasouw....	2de "
	44	Aboroe.....	134	L. Reawaruw.....	3de "
	45	Hulalioe.....	191	J. S. Korputtij.....	2de "
	46	Karioe.....	59	J. H. Pattiwael.....	3de "
				M. Lilipalij.....	Oml. schoolm.
NOUSSALAUT.	47	Siela en Leinitoe.....	95	J. L. Hehanussa..	3de klasse.
	48	Titawaij.....	182	J. Hu[illegible]	2de "
	49	Aboeboe.....	130	J. [illegible]	1ste "
	50	Akoon.....	60	J. L. Wattimena....	3de "
	51	Ameth.....	236	S. M. Hukom.....	3de "
	52	Nalahia.....	100	J. L. Reawaru.....	4de "
CERAM ONDER SAPAROEA.	53	Amaheij en Souhoekoe.	211	L. A. Tanasale.....	1ste "
	54	Makariki[illegible]	110	J. [illegible]	4de "
	55	Elpaputi[illegible]	113	J. [illegible]	4de "
CERAM ONDER HAROEKOE.	56	Rumakaij.....	82	F. A. Manuhutu..	4de "
	57	Tihulale.....	63	J. Anakotta.....	2de "
	58	Kamarian en Seruawan	100	J. H. Mustamu.....	3de "
	59	Hatusuwa.....	83	J. J. Hettarija.....	4de "
	60	Waaijsamoe.....	20	E. L. Manuhutu...	In dienst zend. gen
	61	Kaijbobo.....	225	A. A. Mustamu.....	1ste klasse.
CERAM ONDER HILA.	62	Lokkie.....	18	P. S. Huka.....	In dienst zend. gen.
	63	Piroe, Tanunu en Ettij	53	P. S. Rukumahu....	3de klasse.
BOANO.	64	Boano.....	160	J. P. Nanlessij.....	4de "
MANIPA.	65	Manipa.....	27	J. P. de Queljoe....	4de "
BOEROE	66	Boeroe.....	30	E. C. Pattiasina.....	1ste "
		Totaal.....	7782		

Lett. G.

NAAMREGISTER der onder ultimo December 1857 in dienst zijnde inlandsche schoolmeesters in de residentie Amboina en onderhoorigheden.

	NAMEN.	Standplaatsen.	Rangen.	Maandelijksche traktementen.	*Aanmerkingen.*
1	P. J. Sosilisa.....	Amboina.....	Opperschool-meester....	*f* 32,—	Gouv. scholen.
2	J. H. Nanlohij.....	Saparoea.....	"	" 32,—	
3	C. M. Hanlhesij.....	Haroekoe.....	"	" 32,—	
4	C. L. Hatuae.....	Nussanive.....	1ste klasse.	" 25,—	
5	E. C. Pattiasina.....	Lilibooij.....	"	" 25,—	
6	D. J. Manupassa.....	Allang I.....	"	" 25,—	
7	P. Pastora.....	Passo.....	"	" 25,—	
8	J. A. Manuputty.....	Ambon.....	"	" 25,—	
9	J. Kuhuwael.....	Ouw.....	"	" 25,—	Deze schoolmeesters hebben in het afgeloopen jaar ieder een stuk laken voor een stel kleedingstukken ten geschenke ontvangen.
10	L. A. Tanasale.....	Amaheij.....	"	" 25,—	
11	S. J. Kaijaduw.....	Kilang.....	"	" 20,—	
12	A. A. Mustamu.....	Kaijbobo.....	"	" 20,—	Titulair.
13	S. L. Floris.....	Sirrie Sorrie.....	"	" 20,—	Idem.
14	E. P. Soumokil.....	Amahusa.....	2de klasse.	" 20,—	Idem.
15	A. S. Makatika.....	Ema.....	"	" 20,—	
16	P. A. Lalopua.....	Larikie.....	"	" 20,—	
17	W. Noija.....	Hative besar.....	"	" 20,—	
18	J. Latuheru.....	Hatalaij.....	"	" 20,—	
19	D. Leihitoe.....	Waaij I.....	"	" 20,—	
20	J. L. Martimoe.....	Roetong.....	"	" 20,—	
21	P. M. Latupeirisa.....	Itawaka.....	"	" 20,—	Als voren.
22	M. S. Nahumurij.....	Tohaha.....	"	" 20,—	
23	S. Hukom.....	Haria.....	"	" 20,—	
24	D. T. Siahaija.....	Ihamahu.....	"	" 20,—	
25	S. J. Koriatin.....	Hulahive.....	"	" 20,—	
26	J. Anakotta.....	Fihulale.....	"	" 20,—	
27	J. S. Noija.....	Wassoe.....	"	" 20,—	
28	J. A. Siwalette.....	Sulij.....	3de klasse..	" 15,—	
29	A. L. Souhoka.....	Roema-tiga.....	"	" 15,—	
30	L. P. Talahatu.....	Leaharij.....	"	" 15,—	
31	M. P. Latuasan.....	Hukurila.....	"	" 15,—	
32	D. M. Lokelloh.....	Tial.....	"	" 15,—	
33	P. W. Rikomahu.....	Pirse.....	"	" 15,—	
34	J. M. Tallane.....	Hallong.....	"	" 15,—	
35	P. P. Risakotta.....	Mardika.....	"	" 15,—	
36	J. L. Wattimena.....	Porto.....	"	" 15,—	
37	J. L. Hehanussa.....	Sila.....	"	" 15,—	
38	J. P. Ruhulesin.....	Ulath.....	"	" 15,—	
39	S. M. Hukom.....	Ameth.....	"	" 15,—	

	NAMEN.	Standplaatsen.	Rangen.	Maandelijksche traktement.	*Aanmerkingen.*
40	J. H. F. Sahupala	Paperoe	3de klasse	*f* 15.—	
41	J. L. Wattimena	Akoon	"	" 15.—	
42	J. Picaulij	Makarikij	"	" 15,—	
43	P. D. Lilipalij	Booij	"	" 15,—	
44	L. Reawaru	Aboloe	"	" 15,—	
45	A. Soplanit	Oma	"	" 15.—	
46	J. H. Mustamu	Kamarian	"	" 15,—	
47	J. J. Hettarija	Hatoesoea	"	" 15,—	
48	A. F Manuhutu	Karioe	"	" 15.—	
49	M. Matahelimual	Nakoe	4de klasse	" 12,—	
50	P. Nanlesij	Manipa	"	" 12.—	
51	S. Sarimanella	Soija di atas	"	" 12,—	
52	P. Anakotta	Hatoe	"	" 12,—	
53	R. J. Nanlohij	Hutumurij	"	" 12,—	
54	S. Ch. Nanlohtj	Nollosh	"	" 12,—	
55	J. L. Reawaru	Nalahia	"	" 12,—	
56	W. J. Pattinasaranej	Elpaputij	"	" 12,—	
57	J. Huliselan	Titawaij	"	" 12,—	
58	B. M. Wattimena	Roemahkaij	"	" 12,—	
59	P. J. de Queljoe	Boano	"	" 12,—	
60	H. P. Matulapelwa	Boeroe	"	" 12,—	
61	M. Anakotta	Awaija		" 25,—	
62	W. L. Tanasale	Amboina	Omloopend schoolmeest.	" 6,—	
63	M. A Lilipalij	Amboina	Idem.	" 6,—	
64	F. Pattij	Saparoea	Idem.	" 6,—	
65	E. Tapiheroe	Haruekoe	Idem.	" 6,—	
66	J. Pattiselanno	Lata		" 25,—	Scholen van het Ned. Zendel. Genootschap.
67	J. Tanamae	Waaijhero		" 15,—	
68	A. Z. Latumanuweij	Allang II		" 12,—	
69	B. Lainsamputtij	Waaij II		" 10,—	
70	J. Manusama	Pokka		" 11,—	
71	N. Ririmesse	Galala		" 11,—	
72	P. Huka	Lokkie		" 10,—	
73	E. L. Manuhutu	Waaijhero		" 10,—	
74	J. Nenlisa	Nusaju Lau		" 8,40	
75	L. Manusama	Hila		" 6,60	
		AROE-EILANDEN.			
76	R. L. Wakanno	Duldjella	3de klasse	*f* 15,—	Gouv. scholen.
77	L. Kermettij	Maijkor	"	" 15,—	
78	Th. Lilipalij	Wokan	"	" 15,—	
		ZUIDWESTER-EILANDEN.			
79	J. Bakker	Makisser	3de klasse		
80	P. Pelupessij	Saraaij (eiland Lottij)	"	*f* 15—	
81	J. Lopulisa	Pattij (eiland Moa)	"	" 15,—	
82	H. Manuhutu	Jeroesoe (eiland Roma)	"	" 15,—	
83	J. Lekahena	Serwaroe (eiland Lettij)	"	" 15,—	

Lett. H.

STAAT der Scholen in de *Minahassa* op ultimo December 1857.

	DISTRIKT.	NEGORIJ.	Voor wiens Rekening.	Getal Kinderen. Ingeschreven.	Gezet opkomende.
1	Menado	Menado	Gouvernements	188	65
2	Kakaskassing	Lotto	"	104	49
3	"	Tatelie	"	110	50
4	Tombaririj	Tanawangko	"	204	71
5	Klabat di bawa	Paniki	"	150	42
6	Tonsea	Kema	"	135	100
7	Likoepang	Likoepang	"	58	48
8	Tondano	Tondano	"	500	216
9	"	Kapataran	"	94	74
10	Kakas	Kakas	"	186	131
11	Langowan	Langowan	"	229	118
12	Amoerang	Amoerang	"	118	65
13	Kakaskassang	Kakaskassang	Genootschaps	134	105
14	Tombaririj	Ranowangko	"	88	20
15	"	Lemo	"	80	46
16	"	Lola	"	157	74
17	"	Taratara	"	158	65
18	"	Woloan	"	135	64
19	Bantik	Sinkel	"	65	38
20	Klabat di bawa	Kajoeragie	"	52	40
21	Tonsea	Talawaan	"	110	75
22	"	Treman	"	145	112
23	"	Kassar	"	85	65
24	"	Tomoeloentoeng	"	105	90
25	"	Sawangan	"	105	93
26	"	Sukur	"	65	50
27	"	Laikit	"	76	57
28	"	Tetej	"	50	32
29	"	Tatelu	"	90	60
30	"	Lilang	"	50	35
31	"	Tandjong mera	"	50	40
32	Klabat di atas	Kolongan	"	72	48
33	Likoepang	Paslaten	"	65	50
34	Tondano	Mekalisung	"	50	45
35	"	Rerer	"	75	75
36	"	Kolongan	"	75	56
37	"	Sawangan	"	42	38
38	"	Korubij	"	76	65
39	"	Ranowangko	"	42	36
40	"	Lilumpej	"	76	71
41	"	Tulap	"	48	44
42	"	Watulanej	"	55	48
43	"	Telap	"	94	59
44	"	Watumea	"	101	52
45	"	Toulian Kitjil	"	56	45
46	"	Negrij baru	"	71	64
47	"	Koja	"	72	62
48	"	Eris en Tendengan	"	145	134
49	Kakas	Sembokej	"	26	20
			Transportere	5117	3102

	DISTIKT.	NEGORIJ.	Voor wieus Rekening.	Getal Kinderen. Ingeschreven.	Gezet opkomende.
			Per transport.....	5117	3102
50	Kakas.....	Kajuwatu.....	.....Genootschaps.....	41	33
51	"	Karor.....	"	34	28
52	"	Passo.....	"	116	70
53	"	Toulijan	"	73	32
54	Remboken.....	Remboken	"	223	102
55	"	Kasuratan	"	64	40
56	Langowan	Atep	"	77	45
57	"	Palamba.....	"	57	42
58	"	Talawatu	"	41	33
59	Temohon.....	Tomohon	"	345	110
60	"	Tataäran.....	"	103	77
61	"	Rurukan.....	"	83	76
62	Sarongsong.....	Sarongsong	"	163	89
63	"	Pinares	"	44	25
64	"	Rembunan	"	43	30
65	"	Lahendong.....	"	65	42
66	"	Tondango.....	"	48	44
67	Sonder	Sonder	"	201	130
68	"	Kiawa	"	65	49
69	"	Leilem.....	"	84	52
70	"	Tintjep	"	40	25
71	"	Tumpaän.....	"	74	30
72	"	Lilejma	"	35	30
73	"	Kapoja.....	"	60	20
74	"	Tolulaul..	"	50	30
75	Kawangkoan.....	Kawangkoan	"	272	140
76	"	Kapoya	"	51	39
77	"	Tonsea Lama	"	75	45
78	"	Kumelumbuay.....	"	130	80
79	"	Karimbo	"	60	52
80	"	Wakan.....	"	50	30
81	"	Towasen.....	"	54	40
82	"	Lewasen.....	"	58	32
83	"	Saut.....	"	49	28
84	"	Paslaten..	"	67	20
85	"	Wuuuk.....	"	123	60
86	"	Pinamorongan	"	53	33
87	"	Kakaskasen	"	40	30
88	"	Koreng.....	"	59	35
89	Tompasso.....	Tompasso.....	"	180	120
90	"	Tollok.....	"	68	48
91	"	Kanonang.....	"	56	42
92	"	Toking.....	"	70	37
93	"	Wanga.....	"	46	21
94	"	Motoleng.....	"	55	40
95	"	Mapolo	"	57	34
96	"	Tompaso.....	"	70	30
97	"	Pontak	"	87	35
98	"	Raänan.....	"	55	30
99	Tombassian	Tombassian atas.....	"	138	72
100	"	Pondang.....	"	83	26
101	"	Ritej	"	100	35
102	Romoön	Roegar.....	"	61	35
103	"	Romoön di bawa.....	"	172	80
104	"	Romoön di atas.....	"	193	77
105	"	Tawaän.....	"	92	36
			Transportere.....	10070	5945

	DISTRIKT.	NEGORIJ.	Voor wiens Rekening.	Getal Kinderen. Ingeschreven.	Gezet opkomende.
			Per transport.....	10070	5945
106	Tonsawang.....	Tombatu.....	.....Genootschaps.....	140	70
107	"	Munding.....	"	61	20
108	Passan en Ratahan ...	Passan en Ratahan.....	"	170	60
109	" ..	Tetengesan.....	"	51	30
110	"	Sumampouw.....	"	51	32
111	" ..	Sasakulan.....	"	39	27
112	" ...	Pangguw.....	"	41	34
113	Kakaskassang	Koka	.....Negorij	44	27
114	Tombaririj.....	Sendukh.....	"	76	30
115	"	Maasing	"	29	11
116	"	Popareng.....	"	48	29
117	Tonsea	Ajer madidi.....	"	109	85
118	"	Tonsea lama.....	"	74	60
119	Klabat di atas..	Manubij	"	108	53
120	"	Kuad	"	65	53
121	Likoepang.	Kokole.....	"	57	31
122	Tomohoh.....	Pangolombian	"	50	44
123	"	Kembes	"	100	65
124	Sonder...	Paku.....	"	55	30
125	"	Munte.....	"	33	24
126	"	Soeloehoen.....	"	115	70
127	"	Tankunej	"	35	21
128	"	Popontolen.....	"	49	39
129	"	Lelema	"	46	37
130	Tompasso.....	Pinalin	"	40	30
131	Tombassian	Maliku.....	"	57	44
132	Romoön	Tenga.....	"	40	29
133	"	Malinow	"	18	12
134	"	Radej.....	"	20	20
135	Tonsawan.	Lobuh.....	"	157	28
			Totaal.....	12007	7095

Begrooting van 1857.

HOOFDSTUK V.

Vierde Afdeeling.

UITGAVEN.

Eeredienst, Kunsten en Wetenschappen, Onderwijs of Schoolwezen.

RESIDENTIEN.	OMSCHRIJVING DER POSTEN.	In Personeel.
BANTAM.	Traktement aan een Onderwijzer	*f* 1200,—
	Indemniteit voor huishuur aan denzelven	" 360,—
	Traktement aan een Schoolbediende	
		f 1560,—
BATAVIA.	*Hoofdkommissie van Onderwijs.*	
	Traktemeat aan een Sekretaris, Thesaurier en Bibliothekaris	*f* 5400,—
	Eerste verhooging aan den Sekretaris J. A. Pattijn	" 550,—
	Traktement aan klerken	" 1200,—
	Een boodschapper *f* 120,—	v. memorie.
	Twee loopers of oppassers te paard voor de Leden, à *f* 12,60 ieder, *f* 300,—	Idem.
	Eerste Lagere School te Weltevreden.	
	Traktement aan eenen eersten Onderwijzer	*f* 4200,—
	" " " tweeden "	" 2400,—
	" " " derden "	" 1800,—
	Indemniteit van huishuur aan den derden Onderwijzer	" 600,—
	Traktementen aan twee schoolbedienden	
	Voor het schoonhouden van het schoolerf	
	Tweede Lagere school te Weltevreden.	
	Traktement aan eenen eersten Onderwijzer	*f* 3000,—
	" " " tweeden "	" 2400,—
	" " " derden "	" 1500,—
	" " " vierden "	" 1200,—
	Indemniteit van huishuur aan den derden onderwijzer	" 600,—
	" " " " " vierden "	" 360,—
	Traktement aan twee schoolbedienden	
	Voor het schoonhouden van het schoolerf	
	Stadsschool te Batavia.	
	Traktement aan eenen eersten Onderwijzer	*f* 2400,—
	" " " tweeden "	" 1500,—
	Indemniteit van huishuur aan den eersten Onderwijzer	" 600,—
	" " " " " tweeden "	" 360,—
	Traktement aan twee schoolbedienden	
	Particuliere School-inrigting te Tanjee. (Batavia).	
	Traktement aan eenen Leermeester	*f* 120,—
		f 30190,—
BUITENZORG.	Traktement aan eenen Onderwijzer	*f* 1200,—
	Indemniteit van huishuur aan denzelven	" 360,—
	Traktement aan een bediende voor de school	
	Een eersten Schoolmeester te Depok	" 300,—
	" tweeden " " "	" 120,—
	Toelage aan den eersten Schoolmeester te Depok, Laurens à *f* 17,— 's maands *f* 204,—	v. memorie
		f 1980,—
CHERIBON.	Traktement aan een Onderwijzer	*f* 1200,—
	Huishuur aan denzelven	" 360,—
	Traktement aan een vasten boedjang	
		f 1560,—

UITGAVEN.			Aanmerkingen en aanhaling der besluiten waarop de posten gegrond zijn.
ıdië.	In Nederland.		
Materieel.	Personeel.	Materieel.	
			Besluit 24 November 1849 No. 19.
60,—			Resolutie 24 September 1832 No. 25 en besluit 17 Januarij 1850 No. 4.
60,—			
			Besluiten 7 Augustus 1841 No. 2 en 12 December 1855 No. 13 en Staatsblad 1850 No. 1.
			Besluit 13 Julij 1847 No. 10 en Staatsblad 1850 No. 1.
			Besluit 22 April 1851 No. 17 uit het crediet van het XIII hoofdstuk te bestrijden (Besluit 13 November 1855 No. 1.)
			Besluit 25 October 1855 No. 29 om te worden bestreden uit de *f* 500,— van het XIII Hoofdstuk.
			Besluit 19 Mei 1849 No. 6.
			Besluit 19 Mei 1849 No. 6 en Staatsblad 1850 No. 1.
100,—			Resolutie 30 Junij 1829 No. 18 en Staatsblad 1846 No. 12 en 1850
40,—			No. 1.
			Besluit 19 Mei 1849 No 6.
			Besluit 19 Mei 1849 No. 6.
			Besluit 13 September 1852 No. 1 en missive 1ste adjunkt-sekretaris 30 Junij 1854 No. 1259/g § 23.
			Besluit 19 Mei 1849 No. 6 en Staatsblad 1850 No. 1.
100,—			Besluit 13 September 1852 No. 1 en missive 1ste adjunkt-sekretaris 30 Junij 1859 No. 1259/g § 23.
40,—			Resolutie 30 Junij 1829 No. 18 en Staatsblad 1846 No. 12 en 1850 No. 1.
			Besluit 13 September 1852 No. 2 en missive 1ste adjunkt-sekretaris 30 Junij 1854 No. 1259/g § 43.
100,—			Resolutie 24 September 1832 No. 25 en Staatsblad 1846 No. 12 en 1850 No. 1.
			Besluit 13 September 1820 No. 6 en Staatsblad 1850 No. 1.
380,—			
			Resolutie 27 Augustus 1849 No. 27 en 29 Junij 1850 No. 20.
			Resolutie 24 September 1832 No. 25 en Staatsblad 1850 No. 1.
60,—			Resolutie 24 Sept. 1832 No. 25, Staatsbl. 1846 No. 12 en 1850 No. 1.
			Besluit 10 Junij 1852 No. 5.
			Resolutie 13 Januarij 1846 No. 3, besluit 29 Januarij 1839 No. 8 Staatsblad 1850 No. 1, te bestrijden uit de *f* 500m. van het XIII hoofdstuk, besluit 5 Februarij 1856 No. 5.
60,—			
			Resolutie 10 Maart 1832 No. 11.
60,—			Resolutie 24 September 1832 No. 25, Staatsblad 1850 No. 1.
			Resolutie 24 September 1832 No. 25, Staatsblad 1850 No. 1.
60,—			

RESIDENTIEN.	OMSCHRIJVING DER POSTEN.	Personeel.
TAGAL.	Traktement aan een Onderwijzer	*f* 1200.—
	Indemniteit van huishuur aan denzelven	- 300,—
	Traktement aan een schoolbediende	
	Huur van een schoollokaal	
		f 1500,—
PEKALONGAN.	Traktement aan een Onderwijzer	*f* 1200,—
	Huishuur aan denzelven	- 360.—
	Traktement aan een schoolbediende	
		f 1560,—
	Gouvernements eerste Lagere school.	
SAMARANG.	Traktement aan eenen eersten Onderwijzer	*f* 3600,—
	" " " tweeden "	- 1800,—
	" " " derden "	- 1500,—
	Huishuur " den eersten "	- 600,—
	" " " tweeden "	- 360,—
	" " " derden "	- 360,—
	Traktement aan twee schoolbedienden	
	Gouvernements tweede Lagere school.	
	Traktement aan eenen eersten Onderwijzer	*f* 2400,—
	" " " tweeden "	- 1500,—
	Huishuur " den eersten "	- 600,—
	" " " tweeden "	- 360,—
	Traktement aan twee schoolbedienden	
	Gouvernements derde Lagere school.	
	Traktement aan eenen eersten Onderwijzer	*f* 2400,—
	" " " tweeden "	- 1500,—
	Huishuur " den eersten "	- 600,—
	" " " tweeden "	- 360,—
	Hervormde Weeshuisschool.	
	Traktement aan eenen eersten Onderwijzer	*f* 1800,—
	" " " tweeden "	- 1200,—
	Huishuur " den " "	- 360,—
	Roomsch-Katholijke Weeshuisschool.	
	Traktement aan den eersten Onderwijzer	*f* 1800,—
	" " " tweeden "	- 1200,—
	Huishuur " " eersten "	- 360,—
	" " " tweeden "	- 360.—
	Toelage aan den partikulieren Onderwijzer te Salatiga	- 1200,—
	Traktement aan den Onderwijzer bij de Gouvernements Lagere school te Ambarawa	- 1200,—
	Huishuur aan denzelven	- 360,—
		f 27780,—
JAPARA.	Traktement aan een Onderwijzer te Pattie	*f* 1200,—
	Indemniteit van huishuur	- 360,—
	Traktement aan eenen Onderwijzer te Japara	- 1200,—
	Voor huur van een schoolgebouw, tevens tot onderwijzerswoning geschikt *f* 360,—	v. memorie.
		f 2760,—

UITGAVEN.			Aanmerkingen en aanhaling der besluiten waarop de posten gegrond zijn.
Indië.	In Nederland.		
Materieel.	Personeel.	Materieel.	
			Resolutie 20 April 1832 No. 19.
f 60,—			Resol. 20 April 1832 No. 19, Staatsbl. 1846 No. 12 en 1850 No. 1.
- 300.—			Resolutie 24 September 1832 No. 25 en Staatsblad 1850 No. 1.
			Besl. 13 Dec. 1845 No. 14, Staatsblad 1846 No. 12 en 1850 No. 1.
f 360.—			
			Besluit 5 Februarij 1831 No. 13.
			Apostillaire dispositie 2 December 1853 No. IX.
f 60,—			Resolutie 24 September 1832 No. 25 art. 52, Staatsbladen 1846 No. 12 en 1850 No. 1.
f 60,—			
			Besluiten 4 September 1850 No. 10 en 29 Mei 1856 No. 20.
			Besluit 3 April 1856 No. 4.
			Staatsblad 1850 No. 1, besluit 4 September 1850 No. 10.
			Besluit 3 April 1856 No. 4.
f 160,—			Resolutie 5 Junij 1830 No. 29, Staatsblad 1850 No. 1.
			Besluiten 4 September 1850 No. 10 en 29 Mei 1856 No. 20.
			Besluiten 4 September 1850 No. 10 en 29 Mei 1856 No. 20.
			Staatsblad 1850 No. 1 en besluit 4 September 1850 No. 10.
f 120,—			Besluiten 11 Junij 1843 No. 1 en 13 November 1849 No. 9, Staatsbladen 1846 No. 12 en 1850 No. 1.
			Besluiten 4 September 1850 No. 10 en 29 Mei 1856 No. 20.
			Staatsblad 1850 No. 1 en besluit 4 September 1850 No. 10.
			Besluiten 3 Augustus 1849 No. 3, 18 November 1850 No. 22 en 28 Augustus 1853 No. 2.
			Besluit 3 Augustus 1849 No. 3, Staatsblad 1850 No. 1.
			Besluiten 3 Augustus 1849 No. 3 en 18 November 1850 No. 22.
			Besluit 3 Augustus 1849 en Staatsblad 1850 No. 1.
			Besluit 5 Augustus 1851 No. 10.
			Besluit 18 September 1854 No. 8 en missive Directeur van Financien 7 Februarij 1855 No. 1020.
f 280,—			
			Gouvernements renvooi 1 September 1852 No. 10707a.
			Besluit 23 Oktober 1855 No. 10.
			Besluit 30 September 1855 No. 11.
			Besluit 30 September 1855 No. 11, moet als tijdelijke uitgave worden gevonden uit het XIII hoofdstuk buitengewone uitgaven en onvoorziene tegenspoeden.

RESIDENTIEN.	OMSCHRIJVING DER POSTEN.			In
				Personeel.
BEZOEKIE.	Traktement aan een Onderwijzer			f 1200,—
	Indemniteit van huishuur aan denzelven			- 360,—
	Traktement aan een bediende		f 60,—	v. memorie.
				f 1560,—
BANJOEWANGIE.	Traktement aan een Onderwijzer			f 1200,—
BANJOEMAAS.	Traktement aan een Onderwijzer te Banjoemaas			f 1200,—
	" " " " " Tjilatjap		f 1200,—	
	" " " bediende " "		- 60,—	
	Indemniteit van huishuur aan den Onderwijzer te Tjilatjap		- 360.—	
			f 1620,—	v. memorie.
BAGELEN.	Traktement aan een Onderwijzer			f 1200,—
	Indemniteit van huishuur aan denzelven			- 360,—
	Traktement aan een bediende			
				f 1560,—
KADOE.	Traktement aan een Onderwijzer			f 1200,—
	" " " bediende			
	Indemniteit van huishuur aan den Onderwijzer			- 360.—
				f 1560,—
DJOKDJOKARTA.	Traktement aan een Onderwbzer			f 1800,—
	" " " bediende			
	Indemeiteit van huishuur aan den Onderwijzer			f 360,—
				f 2160,—
SOERAKARTA.	Traktement aan eenen eersten Onderwijzer			f 1800,—
	" " " tweeden "			- 1200,—
	" " " bediende			
	Twee Inlandsche geleerden, toegevoegd aan den heer Gericke			- 1200,—
		Personeel.	Materieel.	
	Verhooging aan Radhen Pandjie Poespo Wilogo	f 600,—		
	Gedeeltelijk traktement aan den translateur C. F. Winter, Sr.	- 5400,—		
	Traktement aan C. F. Winter, Jr., élève translateur	- 1800,—		
	Verhooging aan denzelven	- 600,—		
	Inschrijving op de maandwerken Journal Asiatique en Asiatic Society of Bengal		f 71,—	
		f 8400,—		v. memorie.
	Traktement aan den ambtenaar A. B. Cohen Stuart	f 4800,—		
	Idem J. A. Wilkens	- 7200,—		
		f 12000,—		v. memorie.
				f 4200,—

UITGAVEN.			Aanmerkingen en aanhaling der besluiten waarop de posten gegrond zijn.
idië.	In Nederland.		
Materieel.	Personeel.	Materieel.	
			Renvooi 3 Mei 1854 No. 5705 en verbaal directeur-generaal van Financiën 31 Mei 1854 No. 3809. Besluit 28 September 1856 No. 11, om te worden bestreden uit de *f* 500,000 van het XIII hoofdstuk.
			Besluit 10 Junij 1852 No. 5.
			Gouvernements renvooi 23 Mei 1854 No. 5705 en verbaal directeur-generaal van Financiën 31 Mei 1854 No. 3809.
			Besluit 6 Oktober 1856 No. 14, om te worden bestreden uit de *f* 500,000 van het XIII hoofdstuk.
			Besluiten 14 Augustus 1848 No. 50 en 24 November 1849 No. 19.
f 60,—			Resolutie 24 September 1832 No. 25 en Staatsblad 1850 No. 1.
f 60,—			
f 60,—			Besluiten 14 Augustus 1848 No. 50 en 24 November 1849 No. 19. Resolutie 24 September 1832 No. 25 en Staatsbladen 1850 No. 1 en 1846 No. 12. Resolutie 24 September 1832 No. 25 en Staatsblad 1850 No. 1.
f 60,—			
f 60,—			Resolutie 10 Junij 1835 No. 4. Resolutie 24 September 1832 No. 25 en Staatsbladen 1850 No. 1 en 1846 No. 12. Resolutie 24 September 1832 No. 25 en Staatsblad 1850 No. 1.
f 60,—			
f 60,—			Resolutie 10 Junij 1835 No. 4. Besluit 13 Mei 1841 No. 42. Resolutie 24 September 1832 No. 25 en Staatsblad 1850 No. 1. Resolutie 11 Oktober 1831 No. 4.
			Besluiten 16 Junij 1845 No. 21, 24 Oktober 1846 No. 7 en 21 Januarij 1848 No. 1a.
			Besluiten 19 Januarij 1844 No. 9, 25 Junij 1844 No. 9 en 20 Januarij 1848 No. 1a; de overige *f* 2400 — [illegible] uit het traktement van den translateur onder [illegible]
			Besluiten 19 Januarij 1844 No. 9, 25 Junij 1844 No. 9 en 21 Januarij 1848 No. 1a.
			Besluiten 31 December 1847 No. 3 en 21 Januarij 1848 No. 1a.
			Besluiten 31 December 1847 No. 3 en 21 Januarij 1848 No. 1a en 13 November 1845 No. 1a, te bestrijden uit de *f* 100,000 van het XII hoofdstuk.
			Besluit 5 Februarij 1856 No. 5, te bestrijden uit de *f* 500,000 van het XIII hoofdstuk.
f 60,—			

RESIDENTIEN.	OMSCHRIJVING DER POSTEN.	1 Personeel
REMBANG.	Traktement aan een Onderwijzer	*f* 1200,—
	Indemniteit van huishuur aan denzelven	- 360,—
	Traktement aan een bediende	
		f 1560,—
SOERABAYA.	HOOFDPLAATS SOERABAYA.	
	Eerste Gouvernements Lagere school.	
	Traktement aan eenen eersten Onderwijzer	*f* 3600,—
	" " " tweeden "	- 1800,—
	" " " derden "	- 1500,—
	Huishuur " den eersten "	- 720,—
	" " " tweeden "	- 480,—
	" " " derden "	- 480,—
	Traktement aan een schoolbediende	
	Tweede Gouvernements Lagere school.	
	Traktement aan eenen eersten Onderwijzer	*f* 2400,—
	" " " tweeden "	- 1500,—
	" " " derden "	- 1200,—
	" " " vierden "	- 1200,—
	Huishuur " den eersten "	- 600,—
	" " " tweeden "	- 360,—
	" " " derden "	- 360,—
	" " " vierden "	- 360,—
	Traktement aan een schoolbediende	
	Derde Gouvernements Ldgere school.	
	Traktement aan eenen eersten Onderwijzer *f* 2400,—	v. memorie
	" " " tweeden " - 1500,—	"
	Huishuur " den eersten " - 960,—	"
	" " " tweeden " - 720,—	"
	Afdeeling Grissee.	
	Traktement aan een Onderwijzer	*f* 1200,—
	Huishuur aan denzelven	- 360,—
	Huur van een schoollokaal	
	Traktement aan een bediende	
	Afdeeling Madura.	
	Traktement aan een Onderwijzer	*f* 1200,—
	Huishuur aan denzelven	- 260,—
	Afdeeling Sumanap.	
	Traktement aan een Onderwijzer	*f* 1200,—
	" " " schoolbediende	
		f 20880,—
PASOEROEAN.	Traktement aan een Onderwijzer	*f* 1800,—
	" " " schoolbediende	
	Indemniteit van huishuur aan den Onderwijzer	- 360,—
	Traktement aan den Onderwijzer te Malang	- 1200,—
		f 3360,—
PROBOLINGO.	Traktement aan een Onderwijzer	*f* 1200,—
	" " " bediende	
		f 1200,—

UITGAVEN.			Aanmerkingen en aanhaling der besluiten waarop de posten gegrond zijn.
die.	In Nederland.		
Materieel.	Personeel.	Materieel.	
60,—			Resolutie 27 Februarij 1833 No. 12, Staatsblad 1834 No 48. Resolutie 24 September 1832 No. 25, Staatsblad 1850 No. 1. Resolutie 24 September 1832 No. 25, Staatsblad 1846 No. 12 en 1850 No. 1.
60,—			
			Besluit 2 September 1849 No. 37.
			Besluit 2 September 1849 No. 37, Staatsblad 1850 No. 1.
80,—			Resolutie 24 September 1832 No. 25, 23 Oktober 1833 No. 2, Staatsblad 1850 No. 1.
			Besluit 2 September 1849 No. 37.
			Missive 1ste adjunkt-secretaris 30 Junij 1854 No. 1259/g § 44. Besluit 1 December 1855 No. 8.
			Besluit 2 September 1849 No. 37 en Staatsblad 1850 No. 1.
80,—			Missive 1ste adjunkt-sekretaris 30 Junij 1854 No. 1359g § 44. Besluit 1 December 1855 No. 8. Resolutiën 24 September 1832 No. 25, 23 Oktober 1833 No. 2 en Staatsblad 1850 No. 1.
			Besluit 28 Maart 1856 No. 36, te bestrijden uit de *f* 500/m. van het XIII hoofdstuk.
			Resolutie 27 Februarij 1832 No. 12 en Staatsblad 1834 No. 48.
120,—			Resolutie 24 September 1832 No. 25 en Staatsblad 1850 No. 1.
60,—			Resolutie 24 Sept. 1832 No. 25 en Staatsbl. 1846 No. 12 en 1850 No. 1.
			Resolutie 3 September 1833 No. 17 en besluit 25 September 1855 No. 2. Besluit 25 September 1855 No. 2.
60,—			Resolutie 8 Junij 1836 No. 4. Resolutie 24 September 1832 No. 25 en Staatsbladen 1846 No. 12 en 1850 No. 1.
400,—			
60,—			Resolutie 10 Junij 1835 No. 4. Resolutie 24 September 1832 No. 25 en Staatsbladen 1846 No. 12 en 1850 No. 1. Resolutie 24 September 1832 No. 25 en Staatsblad 1850 No. 1. Besluit 10 Junij 1852 No 5.
60,—			
60,—			Besluit 29 Junij 1850 No. 20. Resolutie 24 September 1832 No. 25 en Staatsbladen 1846 No. 12 en 1850 No. 1.
60,—			

*

RESIDENTIEN.	OMSCHRIJVING DER POSTEN.	I Personeel
MADIOEN.	Traktement aan een Onderwijzer	*f* 1200,–
	Huishuur aan denzelven	- 360.–
		f 1560,–
KEDIRIE.	Traktement aan een Onderwijzer	*f* 1200,–
	" " " schoolbediende	
		f 1200,–
SUMATRA'S WESTKUST.	*Eerste Lagere School*	
	Traktement aan eenen eersten Onderwijzer	*f* 2400,–
	" " " tweeden "	- 1200,–
	Huishuur aan denzelven	- 600,–
	Traktement aan een schoolbediende	
	Tweede Lagere school.	
	Traktement aan eenen eersten Onderwijzer	*f* 1800,–
	" " " tweeden "	- 1200,–
	Huishuur aan denzelven	- 600,–
	Traktement aan een schoolbediende	
	Maleische School.	
	Voor eene te Padang opgerigte school voor Maleijers	*f* 840,–
	Kweekschool te Fort de Kock tot opleiding van Inlandsche jongelieden tot Inlandsche onderwijzers.	
	Traktement aan een Inlandsch onderwijzer, met inbegrip van kosten voor schrijfbehoeften *f* 480,–	
	Tien [illegible] maands - 1200,–	
	f 1680,–	v. memori
		f 8640,–
BENKOELEN.	Traktement aan een Onderwijzer	*f* 1800,–
	Voor huishuur aan denzelven	- 480,–
	Traktement aan een boedjang	
		f 2280,–
PALEMBANG.	Traktement aan een Onderwijzer	*f* 1200,–
BANKA.	*Inlandsche school te Muntok.*	
	Traktement aan een Onderwijzer	*f* 600,–
	Voor aankoop van boeken en andere benoodigdheden	
	Voor het onderhouden van het schoolgebouw	
		f 600,–
RIOUW.	Voor het onderwijs aan de kinderen van Europeanen	*f* 600,–
ZUID- en OOSTER afdeeling van BORNEO.	Traktement aan een Onderwijzer	*f* 1200,–
	" " " schoolbediende	
	Indemniteit voor schrijfbehoeften	
	Traktement aan vijf Dayaksche leermeesters of goeroes	- 360,–
		f 1560,–

UITGAVEN.			Aanmerkingen en aanhaling der besluiten waarop de posten gegrond zijn.
Indië.	In Nederland.		
Materieel.	Personeel.	Materieel.	
			Besluit 25 Mei 1852 No. 7.
			Besluit 29 Junij 1850 No. 20.
f 60,—			Resolutie 24 September 1832 No. 25 en Staatsbladen 1846 No. 12 en 1850 No. 1.
f 60 —			
f 120,—			Besluit 2 December 1855 No. 5.
f 120,—			
			Missieve Algemeene Sekretaris 23 Augustus 1852 No. 2359.
			Besluit 1 April 1856 No. 15, om te worden bestreden uit de som van f 500,000 bij het XIII hoofdstuk.
f 240,—			
			Besluit 27 April 1837 No. 8.
f 60,—			Besluit 24 September 1852 No. 25 en Staatsblad 1850 No. 1.
f 60,—			
			Besluit 25 Mei 1852 No. 6.
f 100,—			Besluit 1 November 1854 No. 3.
100,—			
f 200,—			
			Besluit 4 Maart 1850 No. 7.
			Besluiten 10 Februarij 1849 No. 15 en 21 November 1849 No. 23.
f 60,—			Resolutie 24 September 1832 No. 25 en Staatsbladen 1846 No. 12 en 1850 No. 1.
f 88,—			Missieve 1ste adjunkt-sekretaris 30 Junij 1854 No. 1259 § 7, verbaal Direkteur-generaal van Financiën 27 Julij 1854 No. 5348.
f 148,—			

RESIDENTIEN.	OMSCHRIJVING DER POSTEN.	In Personeel.
CELEBES en ONDERHOORIGHEDEN.	*Eerste Lagere school.*	
	Traktement aan een Onderwijzer	- 1800,—
	Huishuur aan denzelven	- 360,—
	Traktement aan een schoolbediende	
	Huur aan een Schoollokaal	
	Tweede Lagere school.	
	Huur van het schoollokaal en onderwijzerswoning	
	Traktement aan een Onderwijzer	*f* 1200,—
	" " " schoolbediende	
	Verhooging van huur voor het schoollokaal en onderwijzerswoning *f* 360,—	v. memorie.
	Voor de proeve van de oprigting eener Inlandsche school, zoowel te Maros als bij het bureau van Inlandsche zaken te Makasser *f* 1200,—	idem.
	Traktement aan een Onderwijzer te Maros - 1200,—	idem.
	" " " bediende - 60,—	idem.
		f 3360,—
AMBOINA	*Lagere school te Amboina.*	
	Traktement aan een Onderwijzer	*f* 2400,—
	" " " schoolbediende	
	Indemniteit van huishuur aan den Onderwijzer	- 360,—
	Maleische school te Amboina.	
	Traktement aan een opperschoolmeester	- 384,—
	" " twee opperschoolmeesters te Saparoea en Haroekoe à *f* 32,— elk 's maands	- 768,—
	" " 7 schoolmeesters 1ste klasse à *f* 25.— elk 's maands.	- 2100,—
	" " 17 " 2de " " - 20.— " "	- 4080,—
	" " 21 " 3de " " - 15,— " "	- 3780,—
	" " 12 " 4de " " - 12,— " "	- 1728,—
	" " 2 omloopende schoolmeesters " - 6,— " "	- 144,—
	" " 2 Id. te Saparoea en Haroekoe " - 6,— " "	- 144,—
	" " de Inlandsche schoolmeesters op de Z. O. en Z. W. eilanden	- 1440,—
	" " een Inlandsche schoolmeester op de Zuidkust van Ceram over de Alfoersche strandnegorijën Boema-Laut, Apsano, Awaya en Warakka	- 300,—
	Toelage aan den heer B. N. J. Roskott, als opziener voor de Inlandsche scholen in het ressort van Amboina	- 1200,—
		f 18828,—
BANDA	Traktement aan een Onderwijzer	*f* 2400,—
	" " " schoolbediende	
	Indemniteit van huishuur aan den Onderwijzer	- 600,—
	Traktement aan 4 Inlandsche schoolmeesters à *f* 6,— elk 's maands	- 288,—
		f 3288,—
TERNATE.	*Lagere school te Ternate.*	
	Traktement aan een Onderwijzer	*f* 1200,—
	" " " boedjang bij de school	
	Voor huishuur aan den Onderwijzer	- 360,—
	Transportere	*f* 1560,—

UITGAVEN.			Aanmerkingen en aanhaling der besluiten waarop de posten gegrond zijn.
Indië.	In Nederland.		
Materieel.	Personeel.	Materieel.	
			Besluit 28 Februarij 1852 No. 3.
			Besluit 28 Februarij 1852 No. 3.
f 60,—			Besluit 19 December 1851 No. 7.
- 720,—			Besluit 28 Februarij 1852 No. 3.
- 720,—,			Besluit 28 Februarij 1852 No. 3.
- 60,—			Missieve 1ste adjunkt-sekretaris 30 Junij 1854 No. 1259g § § 7 en 42, verbaal Direkteur-generaal van Financiën 27 Julij 1854 No. 5348.
			Besluit 28 September 1856 No. 4, te bestrijden als van tijdelijken aard zijnde, uit de *f* 500,000 van het XIII Hoofdstuk.
			Besluiten 15 Februarij 1854 No. 6 en 15 April 1855 No 2, te bestrijden uit het XIII Hoofdstuk.
			Besluiten 14 December 1855 No. 3 en 17 September 1856 No. 3, te bestrijden uit de *f* 500,000 van het XIII Hoofdstuk.
f 1560,—			
			Besluit 29 Augustus 1827 No. 8.
f 95,—			Resolutie 23 October 1833 No. 2 en Staatsbl. 1850 No. 1.
			Resolutie 24 September 1832 No. 25 en staatsbl. 1850 No. 1.
			Besluiten 15 Mei 1852 No. 3 en 10 Junij 1852 No. 5.
			Besluiten 15 Mei 1852 No. 3, 10 Junij 1852 No. 5 en 2 April 1856 No. 36.
			Resolutie 22 Januarij 1835 No. 15.
			Resolutie 2 April 1856 No. 36.
			Missieve adjunkt Sekretaris 30 Junij 1854 No. 1259g § 7 en 22.
f 95,—			
			Besluit 29 Augustus 1827 No. 18.
			Resolutie 24 September 1832 No. 25 staatsbl. 1846 No. 12.
f 60,—			Besluit 22 April 1841 No. 1, staatsbl. 1850 No. 1.
			Besluit 22 Mei 1828 No. 4.
f 60,—			
			Resolutie 19 Augustus 1834 No. 9.
f 60,—			Idem 24 September 1832 No. 25, staatsbl. 1846 No 12.
			Staatsblad 1850 No. 1.
f 60,—			

RESIDENTIEN.	OMSCHRIJVING DER POSTEN.	In Personeel.
	Transport.....	*f* 1560,—
	Maleische scholen te Ternate en Batchian.	
	Traktement aan eenen eersten Inlandschen Onderwijzer te Ternate...	- 420,—
	" " " tweeden " " " "	- 300,—
	" " " derden " " " "	- 120,—
	" " " .. .. .. " " " Batchian..	- 240,—
	Voor Schrijfbehoeften voor beide Scholen.....	
		f 2640,—
MEN DO.	*Lagere school te Menado.*	
	Traktement aan een Onderwijzer....	*f* 1200,—
	" " " schoolbediende.....	
	Indemniteit van huishuur aan den Onderwijzer.....	- 360,—
	Maleische School te Menado.	
	Traktement aan 5 Inlandsche schoolmeesters à *f* 8,40 's maands ...	- 500,—
	" " 3 " " " - 6,80 "	- 240,—
	" " 8 " " " - 4.20 "	- 400,—
	Voor opleiding van Inlandsche schoolmeesters	- 500,—
	Traktement aan een Inlandschen schoolmeester te Gorontalo..	- 144,—
		f 3344,—
TIMOR.	Traktement aan een Onderwijzer	*f* 1200,—
	Huishuur aan denzelven.....	- 360,—
	Traktement aan een Inlandschen schoolmeester.....	- 360,—
	Voor schrijfbehoeften.....	
		f 1920,—
IN HET ALGEMEEN.	Tot oprigting van scholen onder de Javanen, voornamelijk bestemd tot opleiding van Inlandsche ambtenaren	*f* 30000,—
	Kosten van het onderwijs in de Oostersche taal-, land- en volkenkunde aan de akademie te Delft.....	
	Maximum bedrag der traktementen, welke volgens de bestaande verordeningen voor 's lands scholen voor de bediening van ondermeesters en kweekelingen bepaald zijn *f* 52,560,—, waarvan voor de werkelijke behoefte geraamd wordt benoodigd te zijn gedurende 1857.....	- 45940,—
	Transportkosten van den opziener voor de Inlandsche scholen in het ressort Amboina, gecalculeerd op.....	- 250,—
	Voor 5- en 10jarige traktementsverhooging aan de onderwijzers, aandeelen in de schoolgelden en personele toelagen	- 51000,—
	Voor schrijfbehoeften, boeken, schoolmeubelen en transport van boeken en goederen	
		f 117190,—

UITGAVEN.			Aanmerkingen en aanhaling der besluiten waarop de posten gegrond zijn.
Indië.	In Nederland.		
Materieel.	Personeel.	Materieel.	
f 60,—			Besluit 10 Junij 1852 No. 5 en Gouvernements renvooi 20 Augustus 1852 No. 9866.
f 150,—			
f 210,—			
			Resolutie 8 Junij 1836 No. 4.
			Idem 24 September 1832 No. 25 en staatsbladen 1846 No. 12 en 1850 No. 1.
f 60,—			Idem 24 idem 1832 No. 25 en staatsblad 1850 No. 1.
			Resolutie 9 Februarij 1830 No. 4 en Staatsbl. 1846 No. 12.
			Resolutie 9 Februarij 1830 No. 4 en Staatsblad 1846 No 12.
			Besluit 8 Julij 1846 No. 1 en Staatsblad 1846 No. 12.
			Besluit 10 Junij 1852 No 5.
f 60,—			
			Besluit 19 Julij 1849 No. 13.
			Resolutie 24 September 1832 No. 25 en Staatsbl. 1850 No. 1.
			Resolutie 30 December 1832 No. 4.
			Cirkulaire Direkt. Genl. van Financ. 18 Maart 1851 No. 1674 en Staatsblad 1850 No. 1.
f 25,—			
f 25,—			
			Besluit 18 Maart 1849 No. 5.
f 5000,—			Kabinets Missieve 19 Februarij 1848 No. 1a.
	f 10000,—		
			Besluit 16 November 1851 No. 5.
			Besluiten 29 Februarij 1852 No. 1 en Missieve 1e adjunkt sekretaris 30 Junij 1854 No. 1259g §§ 7 en 22.
f 11000.—			
f 16000,—	*f* 10000,—		

OMSCHRIJVING DER POSTEN.	UITGAVEN.			
	In Indië.		In Nederland.	
	Personeel.	Materieel.	Personeel.	Materieel.
REKAPITULATIE.				
Bantam	f 1560,—	f 60,—		
Batavia	- 30190,—	- 380,—		
Buitenzorg	- 1980,—	- 60,—		
Cheribon	- 1560,—	- 60,—		
Tagal	- 1500,—	- 360,—		
Pekalongan	- 1560,—	- 60,—		
Samarang	- 2780,—	- 280,—		
Japara	- 27780,—			
Rembang	- 1560,—	- 60,—		
Soerabaya	- 20880,—	- 400,—		
Pasoeroewan	- 3360,—	- 60,—		
Probolingo	- 1200,—	- 60,—		
Bezoekie	- 1560,—			
Banjoewangie	- 1200,—			
Banjoemaas	- 1200,—			
Bagelen	- 1560,—	- 60,—		
Kadoe	- 1560,—	- 60,—		
Djokdjokarta	- 2160,—	- 60,—		
Soerakarta	- 4200,—	- 60,—		
Madioen	- 1560,—			
Kedirie	- 1200,—	- 60,—		
Sumatra's Westkust	- 8640,—	- 240,—		
Benkoelen	- 2280,—	- 60,—		
Palembang	- 1200,—			
Banka	- 600,—	- 200,—		
Riouw	- 600,—			
Zuid- en Ooster-Afdeeling van Borneo	- 1560,—	- 148,—		
Celebes	- 3360,—	- 1560,—		
Amboina	- 18828,—	- 95,—		
Banda	- 3288,—	- 60,—		
Ternate	- 2640,—	- 210,—		
Menado	- 3344,—	- 60,—		
Timor	- 1920,—	- 25,—		
In het algemeen	- 117190,—	- 16000,—	f 10000,—	
	f 277540.—	f 20798,—	f 10000,—	

VERSLAG

OVER HET

SCHOOLWEZEN

VOOR

DEN INLANDER

IN

NEDERLANDSCH-INDIE,

OVER HET JAAR 1857.

OPGEMAAKT TER ALGEMEENE SECRETARIE.

JAVA.

I. Kweekschool te Soerakarta.

In het verslag door den hoofdonderwijzer den 31sten Mei 1858 aan den Resident van *Soerakarta* nopens deze school en de daaraan verbonden school voor externen ingediend, en tot gemelden datum loopende, wordt het volgende medegedeeld:

Verandering in het personeel der onderwijzers had van den 31sten Mei 1857 tot den 31sten Mei 1858 niet plaats.

Nadat de voor tweeden onderwijzer bestemde persoon op zijn verzoek ontheven was, is bij besluit van 13 November 1857 No. 21, benoemd de heer F. A. F. VAN DER VALK, die tegen het einde van 1858 verwacht wordt. De termijn voor het geven van onderwijs in het teekenen door den heer J. C. LAVALETTE is verlengd.

Bij besluit van den 1sten Mei 1858 No. 10 zijn vijf kweekelingen tot onderwijzers aangesteld, namelijk:

MAS DARSA, zich thans noemende MAS PRAWIRA SASTRA, afkomstig van de residentie *Soerabaija*, te *Bangil* (residentie *Pasoeroean*).

MAS PARMAN, thans MAS SASMI TARDJA van *Soerakarta* te *Patti* (residentie *Japara.*)

MOHAMAD TAHIEF, thans REKSA DIMEDJA van *Tagal*, te *Pamalang* (residentie *Tagal*).

RADHEN MAS SOERADJI van *Madioen*, te *Ngawi* (residentie *Madioen*).

MAS SAPARIMAN, thans DJAJA DIWIRIJA van *Djokdjokarta*, in de residentie *Rembang.*

Aan vier kweekelingen werd bij besluit van den 3den Februarij 1858 No, 5, wegens gemaakte vorderingen de verhoogde maandelijksche toelage van *f* 15:— (*vijftien gulden*) verleend.

In plaats van den in Maart 1857 overleden kweekeling en

van de vijf kweekelingen, die tot onderwijzers werden aangesteld, zijn bij het bovengenoemd besluit van den 1sten Mei 1858 No. 10, zes nieuwe kweekelingen benoemd te weten:

SATRIA uit *Cheribon*, SANEEM en MAS OEMAR uit *Banjoemas*.

DJOKO uit *Bagelen*.

SOENDJAJA en RADHEN HNOE SOEMOEK uit *Japara*.

De hulpmiddelen van het onderwijs gingen wederom, als telken jare, vooruit.

Door den hoofdonderwijzer, bijgestaan door den hulponderwijzer, werd de laatste hand gelegd aan eene Javaansche handleiding voor de landmeetkunde door middel van het meetkruis, ten dienste der Javaansche scholen, van welke handleiding door de kweekelingen voorloopig een afschrift is genomen.

De hulpmiddelen tot oefening in het lezen van Javaansche proza, voor de hoogste klasse, werden uitgebreid door het ontvangen van exemplaren van de *Javaansche Zamenspraken* van C. F. WINTER Sr. (1ste deel), van de *Javaansche Brieven* door professor T. ROORDA verzameld en uitgegeven, en van de *Brata Yoeda*, *Rama* en *Ardjoeno Sasra Baroe* door C. F. WINTER Sr. in Javaansch proza verkort.

Als geschenken voor de Javaansche jeugd werden 30 exemplaren ontvangen van een Javaansch prentenboekje door J. A. WILKENS vervaardigd. Eindelijk werd door den hoofdonderwijzer, bijgestaan door den hulponderwijzer eene beknopte Javaansche handleiding voor de *gewone* en *tiendeelige* breuken begonnen. Waarschijnlijk zal dit werk in den loop van 1858 voltooid zijn.

De plannen tot uitbreiding van het personeel der onderwijzers en der kweekelingen, werden door het besluit van 21 September 1857 No. 30 tot zekerheid gebragt.

Dit personeel is bepaald, als volgt:

Een hoofdonderwijzer;
" tweede onderwijzer;
" derde "
" onderwijzer in het regtlijnig teekenen en de kaartering;

Een inlandsche onderwijzer voor de javaansche taal;
" " " in het Arabisch schrift en het Maleisch;
" " " in de Soendasche taal;
" " " " Madoereesche taal;
Twaalf kweekelingen genietende ieder *f* 15:— 's maands;
Vier en twintig " " " " 10:— "
Een mandoor
Tien koelies;

Voor traktementen en schoolbeboeften is uitgetrokken maandelijks de som van *f* 2758:—.

De kweekelingen waren dit jaar 14 in getal en in twee afdeelingen verdeeld. De 1ste en hoogste afdeeling bevatte de zelfde leerlingen als vroeger, vermeerderd met een leerling uit de laagste afdeeling; hierdoor waren de leerlingen dezer afdeeling elf in getal. De werkzaamheden waren dezelfde als vroeger, lezen en overbrengen van de eene taalsoort in de andere, rekenen, — nu zeer bevorderd door het afdrukken der handleiding voor den regel van drieën, — landmeetkunde en aardrijkskunde van *Azie*, later vervolgd door die van *Europa*. Voorts ontving deze afdeeling onderrigt in de kennis van de aardglobe en werden haar de hoofddenkbeelden aangaande den loop van aarde en maan om de zon medegedeeld en aanschouwelijk gemaakt. Bijzonder werk werd gemaakt van de javaansche spraakkunst, en voor het eerst eene proeve van taalkundig ontleden genomen. De overgroote moeijelijkheid verpligtte echter den onderwijzer, daarmede langzaam voorttegaan.

Vier van de kweekelingen dezer afdeeling werden met het onderwijs aan de leerlingen der externenschool belast en een met name Mohamad Tahief kweet zich met ijver en klaarblijkelijk met veel aanleg van de hem opgelegde taak om de tweede of de laagste afdeeling onder toezigt van den hoofd- en hulponderwijzer op te leiden.

Deze tweede afdeeling bevatte drie kweekelingen die in het lezen en schrijven, in het opbrengen van javaansch en maleisch en in de kennis van den Oost-Indischen Archipel worden

onderwezen. Twee van hen bewerken de benoemde getallen en een is met de breuken bezig.

Alle kweekelingen worden met vrucht onderwezen in het Madoereesch, en zoo wel in het hand- als in het bouwkundig-teekenen.

Over het gedrag der kweekelingen valt niet te klagen, slechts zeer zelden werd straf uitgedeeld wegens vergrijp tegen de orde. Hun ijver was meestal zeer goed. De meesten maakten goede vorderingen. Van de hoogste afdeeling muntten het meest uit: Mohamad Tahief Soeradji, Sangadi, Talka en Soengeb; van de laagste Winita Sastia en Karta di Sastra. De derde in de laagste afdeeling, met name Salim van *Djocdjokarta* belooft zeer weinig voor het onderwijs; bij goeden wil schijnt hij zeer weinig aanleg te bezitten.

De gezondheidstoestand der kweekelingen was dit jaar niet bijzonder gunstig.

Het getal scholieren der externenschool daalde tot zeven.

Als oorzaken voor dezen achteruitgang kan men aanvoeren het gebrek aan belangstelling bij de javaansche grooten en het oprigten eener eigene school door den prins Mangkoe Negoro, van wiens gebied vroeger altijd de meeste scholieren kwamen. Deze leerlingen in vier afdeelingen verdeeld naar het aantal hunner onderwijzers, lezen allen redelijk goed javaansch en maleisch, en kunnen vrij wel — enkelen zeer goed — javaansch en maleisch schrijven. In de rekenkunde zijn twee met de hoofdregelen, twee met de breuken, een met de benoemde getallen en twee met den regel van drieën bezig. In de aardrijkskunde is een reeds tot *Azie* gevorderd, vier worden in de kennis van *Java* en een in die van de Buitenbezittingen onderwezen.

Vier gaan zeer geregeld, doch drie zeer weinig naar school. De eersten maken goede vorderingen.

II. Provinciale Scholen.

Uit de verslagen der hoofden van gewestelijk Bestuur over eht afgeloopen schooljaar blijkt, dat de resultaten slechts hier

en daar bevredigend mogen genoemd worden; doch in vele gewesten, uit hoofde van de geringe belangstelling bij het Inlandsche bestuur, bedroevend zijn.

De volgende bijzonderheden worden daaruit ontleend.

Van de niet genoemde gewesten valt niets bijzonders te vermelden.

Bantam.

Nopens de inlandsche school te *Serang* deelt de Resident mede dat dezelve gedurende 1857 door negen scholieren werd bezocht, en dat de gang van het onderwijs gedurende het jaar 1857 niet zeer bevredigend is geweest.

Aan den onderwijzer Toebagoes IJachia is op zijn verzoek een eervol ontslag verleend, en in overleg met den Regent van *Serang*, in afwachting van de komst van eenen onderwijzer van *Soerakarta*, de betrekking van onderwijzer bij de inlandsche school te *Serang*, onder genot van de daartoe staande bezoldiging van *f* 30:— 's maands, tijdelijk opgedragen aan Mas Boengsoe, gewezen demang van Tjikandi, die buiten betrekking zijnde, zich daartoe had aangeboden, en volgens den Regent genoegzaam in staat was, om deze betrekking tijdelijk te vervullen.

Het schoollokaal voldoet in alle opzigten, na de verbeteringen daaraan in het verleden jaar gebragt.

Bij voorkomende gelegenheden is niet verzuimd met nadruk te wijzen op de loffelijke pogingen en de geldelijke opofferingen van de zijde der Regering om het inlandsch volksonderwijs bevorderlijk te zijn, en op het nut en de goede gevolgen welke daarvan te verwachten zijn.

In weerwil daarvan kan nog niet worden gezegd, dat in dit opzigt van de zijde van het inlandsch bestuur die belangstelling en medewerking is ondervonden, welke deze aangelegenheid waardig is. Alleen de Regent van *Serang* maakt hierop eene uitzondering. Buiten hem is nog door geen der overige Regenten aanzoek gedaan tot oprigting van scholen in hunne afdeelingen.

Batavia en Buitenzorg.

In deze residentie zijn vooralsnog geene inlandsche scholen van Gouvernementswege opgerigt.

Krawang.

Het getal leerlingen bedroeg op de school te *Poerwakarta* onder ultimo December 1857 32
dus meer in 1857 dan in 1856 8

Men kan aannemen dat de ouders van lieverlede het nut beginnen in te zien om hunne zonen zooveel mogelijk, onderwijs te doen genieten.

Gedurende het afgeloopen jaar hebben vijf leerlingen de school verlaten, als voldoende geschiktheid bezittende om als schrijvers te worden aangesteld; dien ten gevolge zijn deze als voorloopige schrijvers op het daartoe door hen gedaan verzoek werkzaam gesteld. Zij voldoen naar wensch.

De ontvangen schoolgelden hebben gedurende de drie laatste jaren bedragen; als volgt:

in 1855 van 181 scholieren . . . . . *f* 255:—
" 1856 " 240 " . . . . . " 338:—
" 1857 " 332 " . . . . . " 454:—

De leerlingen zijn in drie klassen verdeeld:

In de eerste klasse lezen zij vrij goed het Maleisch en Soendaansch met javaansche en romeinsche karakters, zoowel in geschreven als in drukletters; het schrijven in die talen met beide die karakters laat niets te wenschen over. Het overzetten van de eene in de andere taal is minder voldoende. In het rekenen, dat zich tot de vier hoofdregelen der cijferskunst bepaalt, geven zij redenen tot tevredenheid.

De leerlingen der tweede klasse lezen en schrijven vrij vlug het Soendaasch en Maleisch met javaansche karakters.

De derde klasse bestaat uit eerst beginnende leerlingen.

Met uitzondering van Zon- en Feestdagen wordt onderwijs gegeven van 's morgens 8 tot half 11 uur en van 11 tot 2 uur.

Des Vrijdags worden de scholieren in de mesdjid in de godsdienstleer in het Arabisch onderwezen.

De bij deze school geplaatste onderwijzer voldoet vrij wel.

PREANGER-REGENTSCHAPPEN.

A. *School te Tjiandjoer.*

Deze school heeft in het afgeloopen jaar met vele wederwaardigheden moeten kampen.

Aanvankelijk werd zij uithoofde der onbekwaamheid van den onderwijzer gesloten, en gewacht op de komst van den bij het besluit dd. 6 Augustus 1856 No. 33 tot onderwijzer benoemden kweekeling van *Soerakarta* MAS KASSIM, om haar weder te openen.

De komst van dezen werd tot de maand Mei 1857 vertraagd, doordien de Pangeran ADHIPATI PAKOE ALAM had verzocht hem als eenen zijner onderhoorigen, zelf te mogen behouden, waarvan hij echter later weder heeft afgezien.

Hierdoor konde de school eerst met den 1sten Junij worden geopend.

Korten tijd daarna werd de onderwijzer echter ziek, en was eerst met het begin van Januarij in staat weder onderwijs te geven.

Op den 1sten Januarij waren 21 scholieren aanwezig.

De onderwijzer op de kweekschool te *Soerakarta* opgevoed, is slechts het javaansch goed magtig; het maleisch spreekt en verstaat hij zeer gebrekkig en kan het zelfs niet met maleisch-schrift schrijven; terwijl hij voor het aanleeren van het Soendaasch aanleg schijnt te hebben.

B. *School te Bandong.*

Het cijfer der onderwijs genietende kinderen beliep op ultimo December 1857, 33; alzoo 7 minder dan op hetzelfde tijdstip in 1856.

Het onderwijzers personeel bleef onveranderd.

Bij een op den 24sten Februarij 1858 gehouden examen,

gaven de aanwezige scholieren weinig blijken van gemaakte vorderingen.

C. *School te Soemedang.*

Het aantal scholieren bedroeg onder ultimo December 1857 acht en dertig, zijnde dezelfde sterkte als onder ultimo 1856.

Acht jongelieden hebben de school verlaten, waarvan vier in onderscheidene mindere betrekkingen geplaatst — en twee zonen van den Regent van *Soemadang*, den schilder des konings RADHEN SALEH, tijdelijk naar *Batavia* gevolgd zijn.

Gedurende den loop van het jaar zijn 8 leerlingen bijgekomen.

Deze school voldoet, dank zij den ijver en de bekwaamheid van den Assistent-Resident KINDER DE CAMARECQ geholpen door eenen geschikten onderwijzer, het best in deze residentie.

De vorderingen in het lezen, schrijven en rekenen waren zeer voldoende. Het inlandsch lettergeschrift was uitstekend.

Voordurend bleven de leerlingen grooten lust toonen in het aanleeren van geographische kennis.

D. *School te Manondjaija.*

Onder ultimo December beliep het cijfer der onderwijs genietende kinderen drie en twintig, alzoo één meer dan op het zelfde tijdstip in 1856.

Gedurende den loop van het jaar zijn zes leerlingen bijgekomen en vijf afgegaan, van welke laatsten twee zijn geplaatst in 's Gouvernements dienst, en de overigen door de ouders teruggeroepen.

Over den ijver van den onderwijzer valt niet te roemen.

De kinderen hadden weinig vorderingen gemaakt.

In overleg met den Regent, zal getracht worden den onderwijzer door eenen geschikten persoon te vervangen.

Onder *Soekapoera* ondervond het betalen van zelfs een matig schoolgeld bij de bekende zeer armoedige omstandigheden der meeste ouders veel bezwaar. Dit is echter opgeheven door het bij besluit dd. 12den November 1857 No. 29, voorloopig vast-

gestelde tarief en het daarbij aangenomen beginsel van toelating van gratis scholieren.

E. *School te Garoet.*

Het getal der scholieren bedroeg onder ult. December 1856, 11
" " " " " " 1857, 11

Gedurende den loop van het jaar is één leerling wegens berispelijk gedrag van de school verwijderd, terwijl één is bijgekomen.

De gemaakte vorderingen waren redelijk.

Verscheidene jongelieden gaven blijken van goede verstands ontwikkeling, en hadden het geleerde goed begrepen.

Doch ook deze school heeft thans met tegenspoed te kampen; de anders zeer bekwame jeugdige onderwijzer is wegens wangedrag moeten worden verwijderd, en het is nog niet gelukt eenen anderen geschikten onderwijzer in zijne plaats te bekomen, hetgeen te meer te betreuren is, om dat tengevolge van het nieuw tarief het aantal schoolkinderen aanzienlijk is vermeerderd.

CHERIBON.

Doordien de onderwijzer MAS RACHMAN naar elders is overgeplaatst stond het onderwijs geruimen tijd stil.

De getal sterkte der leerlingen nam in 1857 toe.

In 1856 gingen ter school gemiddeld *zeven* leerlingen 's maands.

In 1857 bedroeg dit getal nagenoeg *twaalf*.

Wat betreft de wijze, waarop het onderwijs gegeven werd, zoo is daarop toepasselijk hetgene daar omtrent gezegd werd bij het verslag over 1856.

De geldelijke uitkomsten van 1857 zijn:

Ontvangsten

Schoolgelden	*f* 217:—

Uitgaven

Bezoldiging van den onderwijzer . . .	" 240:—
Inkoop van schoolbehoeften	" 59:60
te zamen . .	*f* 299:60

De uitgaven zijn bestreden uit de som van *f* 520:— 's jaars toegestaan bij het besluit van 4 April 1852 No. 1.

Tagal.

Het aantal leerlingen op de school te *Tagal* bedroeg onder ultimo December 1856 26
onder ultimo 1857 23

Negentien leerlingen verlieten gedurende het afgeloopen jaar, na voldoende vorderingen gemaakt te hebben, de school, terwijl zestien nieuwe werden aangenomen.

In September 1857 had de voltooijing plaats van een nieuw schoolgebouw te *Tagal.*

Op den 31sten October 1857 geschiedde de openstelling dezer school op eene plegtige wijze door het Hoofd van gewestelijk bestuur, ten overstaan van de Regenten, den Sekretaris der residentie, de Kontroleurs der landelijke inkomsten en kultures en van eene talrijke stoet van priesters en lagere inlandsche hoofden en ingezetenen.

Bij eene hartelijke en naar de omstandigheden geheel geëigende toespraak werd over de belangstellende wijze, waarop het Gouvernement, in al wat de zedelijke ontwikkeling en vorming van den javaan betreft, gewezen.

Naar Mahomedaansch gebruik besloot de priesterschaar deze plegtigheid met het inzegenen van het nieuwe schoolgebouw.

De school wordt in stand gehouden, zonder andere bijdragen van het Gouvernement, dan de bezoldiging van eenen onderwijzer ad *f* 30:— 's maands en *f* 10:— 's maands voor schrijfbehoeften en het schoonhouden van het lokaal.

De geldelijke administratie wees onder ultimo December de navolgende uitkomst aan:

Saldo onder ult. December 1856 . . .	*f*	1272:45
Ontvangsten gedurende 1857 . . .	"	385:—
te zamen . .	*f*	1657:45
Uitgaven gedurende 1857	"	1535:22
Saldo onder ultimo "	"	122:23

Op den 30sten December 1857, heeft ten overstaan van den Resident, in bijzijn van de regenten, den sekretaris der residentie,

en de kontroleurs der landelijke inkomsten en kultures, het examen over de vorderingen der leerlingen plaats gehad.

Het onderzoek strekte zich uit tot:

Voor de 1ste klasse.

1. Maleisch lezen en schrijven met latijnsch karakter.
2. Javaansch lezen en schrijven met de eigenaardige karakters.
3. De vier hoofdregelen der rekenkunst en de tiendeelige breuken.
4. Aardrijkskunde van het eiland Java.
5. Vertalen van het javaansch in het maleisch en omgekeerd.
6. Staten trekken.

Voor de 2de klasse.

1. Javaansch lezen en schrijven met de eigenaardige karakters.
2. Maleisch lezen en schrijven met latijnsch karakter.
3. De vier hoofdregelen der rekenkunst.
4. Vertalen van javaansch in het maleisch.

Voor de 3de klasse.

1. Lezen met latijnsche karakters.
2. Schrijven " "
3. Eerste regelen der rekenkunst.

Het gehouden examen leverde over het algemeen bevredigende uitkomsten op; vooral was vooruitgang te bespeuren in het rekenen en schoon schrift, terwijl het onderrigt in de aardrijkskunde minder oppervlakkig was dan vroeger.

De onderwijzer Mas Kerta di Poera voldoet bij voortduring aan zijne roeping.

Het getal leerlingen, dat geëxamineerd werd bedroeg 23.

Het aantal leerlingen onder ultimo December 1857 op de proefscholen te *Brebes* en te *Pamalang* bedroeg respectivelijk 46 en 42.

De uitkomsten van het geldelijk beheer waren als volgt:

Te Brebes.

Op ultimo 1856, was er een saldo in kas van	*f* 440:—
Ontvangen gedurende 1857	" 739:—
totaal . . .	*f* 1179:—
Uitgegeven gedurende 1857	" 240:—
Saldo onder ultimo 1857	" 939:—

Te Pamalang.

Saldo onder ultimo 1856	*f* 275:—
Ontvangen gedurende 1857	" 546:—
te zamen .	*f* 821:—
Uitgegeven gedurende 1857	" 240:—
Saldo onder ultimo 1857	" 581:—

PEKALONGAN.

De ook in het vorige jaar alhier werkzame onderwijzer, met name ATMO ROGO, afkomstig van de kweekschool te *Soerakarta*, heeft in dit jaar met ijver zijnen pligt vervuld.

De school is echter in het afgeloopen jaar weder aanmerkelijk in bloei afgenomen, daar het aantal leerlingen, hetwelk in 1856 nog 17 bedroeg, thans tot 6 is verminderd, niettegenstaande in het verstrekene jaar 5 nieuwe leerlingen zijn aangenomen.

Het is moeijelijk de ware oorzaak dezer weinige belangstelling van de zijde der inlandsche hoofden aan te geven, vooral daar verschillende redenen hiervoor worden te berde gebragt, welke dikwerf geheel met elkander in strijd zijn te achten.

De oorzaak echter moet gezocht worden in de onverschilligheid der ouders, die niet de geringste waarde hechten aan eenige meerdere ontwikkeling hunner kinderen.

De bepaling, dat gratis leerlingen kunnen worden toegelaten, bragt hierin geene verandering.

Aangaande het gehouden examen, hetwelk in tegenwoordigheid der Regenten en Kontroleurs op den 20sten December 1857

heeft plaats gevonden, kan weinig worden medegedeeld, daar slechts één leerling reeds in vorige jaren ter school was geweest, en dus werkelijke proeven van meerdere gevorderdheid in het onderwijs kon afleggen.

Alleen was te zijnen aanzien op te merken, dat het Maleisch lezen met latijnsch letterschrift nog weinig voldoende was, en ook in de aardrijkskunde nog weinig vorderingen merkbaar waren.

Drie der scholieren lazen vrij vlot het Javaansch met eigen letterschrift en gaven middelmatige proeven in het maleisch lezen.

Het schrijven zoo wel javaansch als maleisch, werd door eenige der leerlingen vrij goed verrigt.

Samarang.

In den loop van het jaar 1857, heeft het personeel der inlandsche school ter hoofdplaats *Samarang* geene verandering ondergaan.

De bij het besluit van 6den Augustus 1856 No. 53 bij de school geplaatste onderwijzer Mas Soemoe Dirdjo van *Banjoewangi*, gewezen kweekeling van de kweekschool te *Soerakarta*, bezit de noodige bekwaamheden.

De ter zijner beschikking gestelde ondermeester Mas Sastro Admodjo voldoet vrij goed.

Op ultimo 1857 bedroeg het getal scholieren 53, alzoo 13 meer dan onder ultimo 1856, meestal kinderen van mindere inlandsche hoofden en gepensioneerden, terwijl bedoeld getal op ultimo Mei 1858 tot 44 is verminderd.

In deze school worden alleen kinderen, welke den ouderdom van 6 jaren bereikt hebben en gevaccineerd zijn, of de natuurlijke kinderziekte gehad hebben, toegelaten, en ontvangen onderwijs in de volgende vakken; als:

1. Het Javaansch lezen en schrijven.
2. Het Maleisch lezen en schrijven in Romeinsche en Arabische karakters.
3. Het rekenen naar de vier eerste hoofdregelen, die der ge-

wone en decimale breuken, de herleiding van de hier te lande in gebruik zijnde maten, munten en gewigten.

4. De aardrijkskunde van *Java* en omliggende eilanden, zullende bovendien ook nog aan zoodanige vergevorderde leerlingen, als door den onderwijzer daartoe bekwaam en vatbaar zullen worden geacht, onderwijs worden gegeven in de practische landmeetkunde met het waterpassen.

De school wordt dagelijks met uitzondering van Vrijdag, gehouden van des morgens acht tot des middags een uur met een half uur tusschenpozing van half elf tot elf uur.

Alhoewel de leerlingen over het algemeen in het jaar 1857 eenige vorderingen hebben gemaakt in het Maleisch schrijven, lezen, en in het rekenen, zoo staat deze school nog op een zeer laag standpunt.

Van de zijde der inlandsche hoofden wordt geene medewerking ondervonden; zij schijnen de waarde van het onderwijs voor hunne kinderen tot dus verre. en ondanks de pogingen des bestuurs, om meer belangstelling op te wekken, niet te beseffen. Aan de onverschilligheid der ouders is het dan ook voornamelijk toe te schrijven, dat in den loop van het jaar 1857, 37 leerlingen de school verlaten hebben; de meesten zoodra zij lezen of schrijven konden.

Door den onderwijzer dezer inrigting wordt zeer geklaagd over het ongeregeld opkomen der scholieren.

In de maand December 1857 is in werking gebragt het voorloopig tarief van de betaling der schoolgelden, gearresteerd bij het besluit van den 12den November 1857 No. 29.

Onder ultimo 1857 hebben de schoolgelden bedragen *f* 904:60, waaruit, behalve het traktement van den ondermeester, de noodige schoolbehoeften worden aangekocht.

Op de school waar onderwijs wordt gegeven door den Zendeling-leeraar W. Hoezoo, werden gedurende het jaar 1857 aangenomen 20 nieuwe leerlingen; van deze zoo wel als van vroegere leerlingen verlieten de school in het geheel 21 kinderen, zoodat het totaal der leerlingen op ultimo December 1857 bedroeg 23, namelijk 22 jongens en 1 meisje.

Dit getal is één minder dan het totaal op ultimo December 1856.

De meesten, die in 1857 de school verlieten, werden ambachtslieden of huisbedienden.

Onder degenen, die thans de school bezoeken, zijn zes Christen kinderen, de overige zijn kinderen van Mahomedanen.

Allen behooren tot de geringere volksklasse. De meesten zijn bedienden van Europeanen of ook wel kinderen van bedienden, en wonen als zoodanig met hunne ouders bij Europeanen aan huis. Hun ouderdom is van 5 tot 18 jaren.

Eenigen der leerlingen staan onder het meer bijzonder toezigt van den zendeling en hebben bij hem of zijnen medehelper hun verblijf.

Het onderwijs bepaalt zich tot het lezen en schrijven van javaansch en maleisch (dit laatste met Romeinsche karakters) benevens de eerste beginselen van het theoretisch en practisch rekenen en van het zingen.

De christen-kinderen ontvangen bovendien godsdienstig onderwijs, terwijl ook de anderen in de gelegenheid gesteld zijn om met de Bijbelsche geschiedenis bekend te worden, waarvan door sommigen dan ook gebruik wordt gemaakt.

In het algemeen blijkt echter niet, dat laatstgenoemden in het godsdienstig onderwijs bijzonder belang stellen.

Overigens waren alle vorderingen ook in het jaar 1857 zeer bevredigend, gelijk ook van de vatbaarheid der leerlingen steeds goede getuigenis kan gegeven worden.

De opkomst van het grooter deel was vrij getrouw, het getal der aanwezige scholieren beliep door een genomen dagelijks 16; als medehelper in de school is bij voortduring werkzaam de javaansche christen ASAKIMAN. Bij afwezigheid van den zendeling is het onderwijs zelfs geheel aan hem alleen toevertrouwd; hij kwijt zich daarvan naar vermogen en gedraagt zich steeds voorbeeldig.

Het onderwijs op deze school geschiedt geheel gratis; in de daartoe vereischte uitgaven voorziet het Nederlandsch Zendeling-

genootschap; enkele der minst kostende leermiddelen worden door sommige scholieren met eenige duiten vergoed.

De school welke te *Poerwodadie* zonder subsidie van het Gouvernement werd daargesteld, en geopend in April 1857, is in December 1857 gesloten, uit gebrek aan eenen goeden leermeester.

Buiten en behalve de hooger bedoelde scholen wordt door de priesters in de dessa's of kampongs, op de zoogenaamde langars, nog steeds onderwijs gegeven aan kinderen van dessa hoofden of gegoeden, en zulks in het lezen en schrijven van de javaansche taal, en voornamelijk in de mahomedaansche Godsdienst.

Japara.

School te Pattie.

Het getal leerlingen bedroeg onder ult. December 1856 . . . 21

Dit getal was onder ult. December 1857 geklommen tot . . . 22

De Regenten van *Patti*, *Koedoes* en *Joana*, de patehs van diezelfde Regentschappen en de meeste andere inlandsche hoofden kinderloos zijnde of geene kinderen hebbende van den leeftijd, waarop zij school zouden kunnen gaan, zoo treft men op deze school slechts zonen aan van mindere inlandsche ambtenaren, van dessahoofden, en zelfs van kleine beambten.

De leerlingen op deze school zijn van den ouderdom van 7 tot 25 jaren.

De meesten zijn reeds volwassen jongelingen.

De vorderingen der leerlingen zijn onbeduidend.

Zij komen geregeld ter school, en onder hen heerscht de gewone orde, welke men slechts in de inlandsche scholen aantreft.

De onderwijzer Mas Bandong is tevens eerste inlandsche schrijver op het residentie kantoor.

Behalve het leeren rekenen tot in den regel van drieën, en het schrijven in Nederlandsch schrift, bepaalt zich dit onderwijs tot

het doen van vertalingen uit het maleisch in het javaansch en omgekeerd.

Deze school vertegenwoordigt meerendeels de klasse van *Magangs*, die men op andere residentie kantoren aantreft, die dienst presterende zich oefenen, in de hoop daardoor eene plaatsing in 's Gouvernements dienst te zullen erlangen.

De school wordt gehouden in eene achtergallerij van het residentie kantoor.

Het onderwijs wordt gratis gegeven.

Deze omstandigheid heeft niet tot meer belangstelling in deze school bij de inlandsche hoofden aanleiding gegeven; die vaak de voorkeur geven om hunne zonen als *Magangs* te doen werken bij de kontroleurs der landelijke inkomsten en kultures, bij wie deze tevens meer in de gelegenheid geraken met de praktische dienst bij het binnenlandsch bestuur en de kultures bekend te worden.

Het aanwezen van zonen van inlanders niet behoorende tot de klasse van den zoogenaamden inlandschen adel, in de inlandsche school, zou nevens de overige omstandigheden ook niet zonder invloed zijn op de opinie van de inlandsche hoofden.

In deze school werden ten laste van den lande betaald:

een onderwijzer ad *f* 30 's maands, voor schrijfbehoeften *f* 6 's maands, te zamen *f* 432 's jaars.

School te Japara.

Het getal leerlingen bedroeg:

Onder ultimo December 1856.	31
" " " 1857.	35
De leerlingen bestaan uit zonen van Regenten . .	5
Patehs, onderkollekteurs en wedhonos	10
Mindere inlandsche ambtenaren	3
Dorpshoofden	4
Onbeambte inlanders.	13

De leerlingen zijn van eenen ouderdom van 10 tot 25 jaren.

Ook hier zijn de meesten reeds volwassen jongelingen.

Deze school onderscheidt zich gunstig.

Hier worden niet slechts goede schrijvers gevormd, vertalingen van het javaansch in het maleisch en omgekeerd gemaakt, de gewone rekenkunde geleerd, doch in de geographie van *Java* en den Indischen Archipel, in de gewone landmeetkunde, in het rekenen met gewone en decimale breuken, in den regel van vijven en daaruit voortvloeijende meer ingewikkelde gezelschaps- koopmans- en interest berekeningen, zijn de leerlingen in de hoogste klasse zeer bedreven; daarbij leggen de verstgevorderden zich met vrucht toe op het nateekenen van kaarten.

Het maandelijksch inkomen bedraagt ongeveer *f* 40:—

Aangezien de vaste uitgaven slechts *f* 35:— 's maands bedragen, heeft deze school door hare baten in middelen van onderwijs betere bevrediging kunnen erlangen dan de school te *Pattie*.

De navolgende uitgaven werden gedaan uit het fonds der schoolgelden:

Aan den onderwijzer *f* 30:— 's maands.
Aan schrijfbehoeften " 5:— "
Totaal *f* 420:— 's jaars.

Rembang.

In het jaar 1856 is de school te *Rembang* bezocht door leerlingen. 24
en in 1857 24
waarvan behoorden tot de 1ste klasse 5
" " " 2de " 4
" " " 3de " 15

Van deze 24 leerlingen hebben in den loop van 1857 de school verlaten, als:

in dienst getreden bij het Gouvernement als lijnwachter 1
idem bij ambtenaren of fabriekanten 3

zoodat onder ultimo December 1857 op de school te *Rembang* aanwezig waren 20 leerlingen.

Het onderwijs in de eerste klasse bepaalt zich tot het lezen

en schrijven der javaansche en maleische talen met javaansche en romeinsche letters en het vervaardigen van opstellen in die beide talen met genoemde letters, de rekenkunde tot en met den regel van drieën met breuken en de beginselen der werkdadige meetkunde.

In de tweede klasse, het lezen en schrijven van de javaansche en maleische talen met javaansche en romeinsche karakters. De rekenkunde tot en met regel van drieën.

In de derde klasse het lezen en schrijven der javaansche en maleische taal met javaansche en romeinsche letters.

De rekenkunde tot en met de deeling.

In de vierde klasse het lezen en schrijven der letters van de javaansche en maleische taal met javaansche en romeinsche letters; het spellen van woorden en de beginselen van lezen in die talen.

Behalve de lees- en rekenboekjes van DE BRUIJN, COHEN STUART en WINTER, worden op die scholen gebezigd:

DE BRUIJN, eerste beginselen in de aardrijkskunde (Maleisch);

J. A. WILKENS, Rekenboekje in het javaansch *„kitab aken di batja anak-anak schola Djawa,"* 1e en 2e deel;

C. F. WINTER Sr., Javaansche vertaling van 57 fabelen;

Javaansch prentenboek, uitgegeven door de Gebroeders HARTEVELT,

DHARMO WASITTO, verzameling van leer- en zedespreuken, (Javaansche vertaling van C. F. WINTER Sr.)

In het algemeen maken de leerlingen zich het onderwijs met ijver ten nutte en toonen aanleg om zich de onderwezen vakken eigen te maken.

De school te *Bodjonegoro* is in 1857 door een twintigtal kinderen bezocht geworden. Het onderwijs bepaalt zich tot het lezen, schrijven en rekenen met europesche en javaansche karakters en cijfers. Ook wordt het spreken der maleische taal beoefend.

In verhouding van den tijd van oprigting dezer school, staan de vorderingen der leerlingen niet in verhouding, hetgeen toe-

geschreven moet worden aan de omstandigheid, dat de gekozen onderwijzer niet die kunde en geschiktheid bezit, welke voor de zaak gevorderd wordt.

De in gebruik zijnde leer- en leesboeken zijn dezelfde, die op de school te *Rembang* gebezigd worden.

De school te *Blora* heeft in 1857 achteruitgang ondervonden, zijnde het getal leerlingen in 1856 geweest veertig, terwijl in 1857 de school gemiddeld is bezocht door 23 leerlingen.

Deze vermindering wordt o. a. toegeschreven aan de mindere belangstelling van de inlandsche hoofden in het onderwijs hunner kinderen.

Een der hoofden, de pateh van het Regentschap, heeft een zijner kinderen om niet bekende redenen van de school afgenomen, waarop andere mindere hoofden ook hunne kinderen geen verder gebruik van het onderwijs hebben doen maken, niettegenstaande hunne vorderingen nog niet van dien aard waren, dat zij als voldoend onderwezen konden worden aangemerkt.

Het onderwijs heeft zich ook daar bepaald tot het lezen, schrijven en de eerste beginselen der rekenkunde, terwijl ook daar gebezigd werden de lees- en leerboeken, waarvan de scholen te *Rembang* en *Bodjonegoro* voorzien zijn.

De school te *Toeban* levert steeds de beste resultaten op.

In 1856 ontvingen 48 leerlingen en in 1857 60 leerlingen het onderrigt op deze school.

In de maand April verlieten de meest gevorderden de school, zoodat alstoen de 1e. klasse geene leerlingen bevatte.

De tweede klasse bevatte	8
" derde " "	19
" vierde " "	15
" vijfde " "	18

leerlingen of te zamen 60.

Het onderwijs, op deze school gegeven, komt nagenoeg over een met dat op andere scholen in deze Residentie.

Mas KERTO DI KROMO is als onderwijzer van *Toeban* naar *Blora* verplaatst. Hij is vervangen door PRAWIRO REDJO. Hij is ijverig, kundig en bekwaam.

SOERABAYA.

In deze residentie bestaat voor het onderwijs onder den inlander, de school, welke in 1853 door de *Soerabayasche* afdeeling der maatschappij voor het nut van het algemeen is opgerigt.

Als onderwijzer is daarbij aangesteld de Christen chinees J. SIAU, die reeds sedert geruimen tijd in dienst van het zendeling-genootschap is werkzaam geweest en nog voordurend daarvan eene bezoldiging van *f* 30,— 's maands ontvangt, waarvoor hij aan de inlandsche Christenen in het Leprozen gesticht te *Pegerian* godsdienstig onderwijs geeft.

Hij is een bejaard, bezadigd man, die, wat zijnen levenswandel betreft, gunstig bekend staat.

Als onderwijzer ontvangt hij thans 40 's maands.

Door zijnen overgang tot het Christendom, wordt hij beschouwd meer tot de Europesche gemeente te behooren, waarvan hij dan ook de kleederdragt heeft aangenomen.

Het onderwijs wordt gratis gegeven.

Aanvankelijk moet daaraan tevens eene godsdienstige strekking tot verspreiding van het Christendom, zijn verbonden en tot dat einde van godsdienstige leesboeken, uittreksels uit den bijbel, zijn gebruik gemaakt,

Het getal bezoekers bleef echter klein en gaven de javaansche ouders onverholen hunnen tegenzin tegen die strekking van het onderwijs te kennen, daar zij wel gaarne zagen, dat hunne kinderen nuttige kundigheden opdeden, maar niet dat zij hunne godsdienst zouden verzaken.

Op aandrang van verscheidene leden van bet bestuur der afdeeling werd er dan ook geheel van afgezien aan het onderwijs verder die strekking te geven, maar werd dit voortaan bepaald tot het onderrigt in het lezen en schrijven van het javaansch en maleisch, dit laatste zoowel met maleische als met latijnsche schriftteekens, het rekenen en tot algemeene zedelessen,

waarbij dezelfde leerboeken worden gebruikt als op de Gouvernements scholen.

Door dezen maatregel moet het getal scholieren zeer zijn toegenomen en de tegenzin, die aanvankelijk bij de inlandsche hoofden tegen de school bestond, uithoofde van hare godsdienstige strekking, zijn verdwenen.

Het getal scholieren wordt opgegeven te hebben bedragen :

in 1853/54.	85
" 1854/55.	95
" 1855/56.	99
" 1856/57.	110

terwijl het volgens den maandstaat van April slechts 85 sterk was.

Evenwel is het schoolbezoek zeer ongeregeld, zoodat meestal niet meer dan 30 tot 40, soms slechts 15 kinderen tegenwoordig zijn.

Op de door het voormeld bestuur overgelegde lijst komen een leerling van Europesche ouders, de zoon van eenen bekwamen ambachtsman, en twee Chinezen voor.

Eerstgemelde, die ook de Gouvernements school heeft bezocht, heeft zich op de javaansche school op de verkrijging der kennis van de inlandsche talen toegelegd.

De overige kinderen zijn allen van inlandsche ouders en behooren tot de verschillendste standen.

Zonen van den Pateh, den Hoofd-Djaksa, van twee onderdistricts — en van twee dorpshoofden en zelfs een kleinzoon van eenen sulthan van *Bantam* zitten op dezelfde banken met de kinderen van slaven, van huisbedienden, van landbouwers en van handwerkslieden.

De school wordt gehouden in het lokaal der derde Europesche school van 's middags 2 tot 5 ure, met uitzondering van Vrijdag en Zondag.

De onderwijzer schijnt voor zijne taak vrij wel berekend te zijn.

Althans is het gebleken, dat eenige scholieren, die reeds eenigen tijd de school bezocht hebben, wel ontwikkeld zijn,

vlug lezen, schrijven en rekenen, onbeschroomd op hun gedane vragen antwoorden en het gelezene wel schijnen te begrijpen.

Zoo vele anderen minder vorderingen hebben gemaakt, is dit wel voornamelijk aan het ongeregeld schoolbezoek te wijten en aan de zucht der ouders, om zoodra hunne kinderen slechts een weinig kunnen lezen en schrijven, daarvan dadelijk partij te trekken, zonder hun den tijd te laten zich daarin te volmaken.

De finantieele toestand der *Soerabaijasche* afdeeling van het nut, welke om redenen, waarvan de vermelding niet tot het bestek van dit berigt behoort, in de laatste jaren zeer is achteruitgegaan is zoodanig, dat de beschikbare fondsen niet toelaten de school langer dan weinige maanden in stand te houden.

Het bestuur heeft derhalve verzocht dat het Gouvernement haar voor 's lands rekening zoude overnemen.

Pasoeroean.

Het getal leerlingen bedroeg bij de school te *Pasoeroean.* 77
" *Bangil.* . 22
en " *Malang* . 47

Zij zijn kinderen van ambtenaren of van gegoede Javanen.

Van de in 1857 aanwezige leerlingen hebben gedurende het jaar de school verlaten:

	Pasoeroean.	*Bangil.*	*Malang.*	Totaal.
Geplaatst in dienstbetrekking.		2	6	8
Wegens slecht gedrag.	18	5	2	25
Om zelf een bestaan te zoeken.		5		5
Totaal. .	18	12	8	38

De op de scholen onderwijs genietende leerlingen hebben den leeftijd van 6 tot 18 jaren.

In het personeel der onderwijzers is geene verandering gekomen. De onderwijzer bij de school te *Pasoeroean*, Hadjie Ismail paart kunde aan zucht om de leerlust zijner leerlingen op te merken. Van tijd tot tijd bezocht hij de school te *Ban-*

gil, om de leiding van het onderwijs na te gaan. Hij geniet eene bezoldiging van *f* 30,— uit 's lands kas, en *f* 20,— toelage uit het schoolfonds.

De hem toegevoegde kweekeling PANDJI DJAENG RONO, aan wien eene toelage van *f* 8,— uit het schoolfonds wordt gegeven, voldoet met ijver aan zijne verpligtingen.

De onderwijzer van *Bangil* heeft weinig kennis van topographische opnemingen: hij werd in de gelegenheid gesteld zich daarmede meer gemeenzaam te maken. Hij geniet eene maandelijksche bezoldiging van *f* 15,— uit 's lands kas en eene toelage van *f* 25,— uit het schoolfonds.

De onderwijzer te *Malang*, Radhen KROMO KOESOEMO en zijne beide leerlingen REKSA YOEDO en Ngabei WONGSO SOEMO voldoen aan hunne verpligtingen en bezitten daartoe de noodige geschiktheid. Zij missen echter de noodige kennis van aardrijks- en landmeetkunde.

De onderwijzer geniet eene maandelijksche bezoldiging van *f* 15,— uit 's lands kas, en *f* 10,— toelage uit het schoolfonds.

De beide kweekelingen ontvangen uit het schoolfonds eene toelage respectievelijk van *f* 10,— en *f* 8,—.

Het onderwijs bestaat in het lezen en schrijven van javaansch met javaansche en romeinsche karakters en van maleisch met romeinsche karakters, het rekenen, de aardrijkskunde van den Indischen Archipel en in de landmeetkunde.

De vaardigheid der leerlingen in het lezen van het maleisch in romeinsche- en van het javaansch in de voor die taal eigenaardige letters, was geëvenredigd naar de meer of mindere vordering, die in de verschillende klassen werd opgemerkt.

De leerlingen van de eerste klasse lazen vlug en gaven blijken te begrijpen wat zij lezen.

Even zoo was het gelegen met het schrijven; over het algemeen is hun schrift, wanneer zij eenen geruimen tijd onderrigt hadden gekregen, schoon te noemen.

Dit werd zoo wel bij het gewone als bij het javaansch schrift opgemerkt.

Velen der leerlingen zijn bedreven in het rekenen, bestaande

in het optellen, aftrekken, vermenigvuldigen en deelen met gewone en tien deelige breuken. Eenigen hebben vorderingen gemaakt in de regels van drieën. De leerlingen van de eerste klasse van de school te *Pasoeroean* en *Bangil* worden onderrigt in de aardrijkskunde van den Indischen Archipel, waarin zij echter weinig vorderingen maken.

Daarentegen gaven eenigen van de school van *Pasoeroean* blijken van gemaakte vorderingen in het practisch landmeten, waarin eenige, en onder dezen voornamelijk de tweede zoon van den Regent van *Malang* zeer bedreven zijn.

De kundige onderwijzer HADJIE ISMAIL heeft een bijzonderen aanleg tot het geven van onderrigt in dit vak.

Het op de scholen gehouden examen betrof al de vakken, waarin onderwijs werd gegeven. Hetzelve leverde over het algemeen blijken van gemaakte vorderingen. Even als in het afgeloopen jaar werden aan de leerlingen van de school van *Pasoeroean* prijzen uitgereikt naar gelang der gemaakte vorderingen, bestaande in passers en teekendoozen, potloodhouders, pennemessen, prenten enz. Ten gevolge van het gehouden onderzoek gingen eenige leerlingen van de 3e tot 2e klasse- en van de 2e tot de 1e klasse over. Aan anderen, die wegens genoegzame vorderingen de school verlieten, werden vereerende getuigschriften uitgereikt.

School te Pasoeroean.

Het saldo in kas was onder ultimo December 1856	*f*	461,90
aan schoolgelden werden in 1857 ontvangen . .	"	669,80
te zamen	*f*	1131,50
De uitgaven bedroegen voor de toelage aan den onderwijzer en kweekeling, schoolbehoeften, prijzen enz.	*f*	686,—
Zoodat het saldo onder ultimo December 1857 was	"	445,50

School te Bangil.

Het saldo in kas onder ult. December 1856 bedroeg.	*f*	261,115
aan schoolgelden werden in 1857 ontvangen. . .	"	263,—
Transportere te zamen	*f*	524,115

Per transport . .	*f*	524,115
De uitgaven bedroegen aan toelage aan den onderwijzer, schoolbehoeften enz.	"	415, 60
Zoodat het saldo onder ultimo December 1857 was	*f*	109, 55

School te Malang.

Het saldo in kas onder ultimo December 1856 bedroeg	*f*	258,78
aan schoolgelden werden in 1857 ontvangen. . .	"	390,—
te zamen	*f*	648,78
De uitgaven bedroegen aan toelagen aan den onderwijzer en kweekelingen, schoolbehoeften, prijzen enz	"	397,26
Zoodat het saldo onder ultimo December 1857 was:	*f*	251,52

In de distrikten zijn inlandsche scholen, waar alleen javaansch lezen en schrijven en het rekenen wordt onderwezen.

Eerst in het laatst van het jaar is hiermede een begin gemaakt.

De toestand der scholen in het algemeen is bevredigend; het grootste gedeelte der leerlingen heeft blijken gegeven van het goede dat door de inrigting van inlandsche scholen kan worden verkregen.

Onder de leerlingen, die de school hebben verlaten, om zelf een bestaan te zoeken, zijn de meesten bij Europesche ambtenaren als *Magangs* aangenomen. Onder hunne leiding bekwamen zij zich van lieverlede, en worden zoo doende opgeleid tot schrijvers bij de kontroleurs bij de landelijke inkomsten en kultures en bij de distriktshoofden.

BEZOEKIE.

Het onderwijs wordt gegeven in een huis toebehoorende aan den hoofddjaksa.

De onderwijzer is zeer geschikt voor zijne betrekking alhoewel daarvoor niet opgeleid.

Het aantal leerlingen is belangrijk toegenomen. Van de 19 leerlingen, welke de school op ultimo December 1856 telde hebben 9 de school verlaten en wel :

1 wegens aanstelling in eene Gouvernements betrekking.
1 als leerling bij het distriktshoofd van *Binor*.
5 wegens aanhoudende koortsen.
2 wegens vertrek naar elders.

9 te zamen.

Daarentegen zijn gedurende 1857 twintig nieuwe leerlingen bijgekomen, zoodat op ultimo December van dat jaar, hun getal dertig bedroeg; eene vermeerdering in vergelijk van 1856 van elf leerlingen.

Onder de hoofden begint zich meer neiging te openbaren om hunne kinderen te doen onderwijzen.

Banjoemas.

Het onderwijs werd in het afgeloopen schooljaar met vrucht voortgezet.

Gemiddeld bezochten 87 kinderen de school; waarvan de jongste 8, en de oudste 18 jaren telde. Hieronder waren:

4 zonen van regenten.
61 " " ambtenaren, gepensioneerden en andere hoofden.
21 " " dessa hoofden en anderen, terwijl slechts één leerling gratis onderwijs ontving.

Deze waren verdeeld in vier klassen, waarvan:

6 in de eerste klasse,
11 " " tweede "
16 " " derde "
54 " " vierde "

Het getal leerlingen is in 1857 met één vermeerderd.

Eenige oude scholieren hebben, om verschillende redenen de school verlaten en zijn weder door anderen vervangen.

Het besloten examen heeft op den 28sten December 1857 plaats gevonden. Het onderzoek heeft toen geloopen over de navolgende vakken:

Schrijven van javaansch en maleisch, het laatste met romeinsche en arabische karakters, vooral door de leerlingen der eerste klasse;

Over het algemeen schreven de meer gevorderden eene goede en vlugge hand; sommigen zelfs schoon.

Lezen van javaansch en maleisch;

De leerlingen der 1ste klasse lazen het javaansch vlug, en bragten het gelezene vrij goed in het maleisch over; ook lazen zij het maleisch met arabische karakters.

Die der tweede en derde klasse lazen meerendeels vrij vlug het maleisch en bragten het gelezene in het javaansch over; eenige hadden eene zuivere heldere uitspraak.

Die der vierde klasse lazen maleisch met romeinsche karakters; sommigen echter nog gebrekkig.

Rekenkunde tot aan den regel van drieën met breuken, door de leerlingen der 1ste en 2de klasse.

Ook in het berekenen van kleine inhouden en in het oplossen van kleine vraagstukken toegepast op het dagelijksche leven, waren zij vrij wel bedreven.

Die der derde en vierde klasse waren de een meer de ander minder gevorderd tot en met de vier hoofdregels.

In de praktische landmeetkunde werd aan sommigen der oudste en meest ervaren leerlingen onderwijs gegeven, terwijl de aardrijkskunde mede werd beoefend.

De leerlingen der eerste klasse gaven het meest blijken van het geleerde ook te begrijpen, hetgeen bij de overige scholieren, voor het meerendeel, nog veel te wenschen overliet.

De jongere leerlingen toonden in het algemeen meer vlugheid en bevattelijkheid dan die, welke op lateren leeftijd ter school zijn gekomen.

Over het algemeen maakten de meeste leerlingen in alle klassen, de een meer en de andere minder, naar mate van hunne geestvermogens en aanleg vorderingen.

De regent van *Banjoemas* doet van zijne voortdurende belangstelling in het onderwijs bij iedere gelegenheid blijken.

Het schoollokaal beantwoordt in allen deele aan het beoogde doel.

De onderwijzer Djoijo dhi Poero gedraagt zich goed.

Ofschoon niet tot het onderwijzersambt opgeleid en reeds

bejaard, heeft hij echter ook weder in het afgeloopen jaar, bewijzen gegeven, wel geschiktheid te bezitten tot vorming en leiding der javaansche jeugd.

De twee op de school geplaatste kweekelingen, Radhen GEMBLONG en Radhen SAUNA hebben den onderwijzer trouw ter zijde gestaan.

De gezondheidstoestand der kinderen heeft over het algemeen niets te wenschen overgelaten.

Aan schoolgelden over 1857 is ontvangen . . .	*f* 1,477:110
De uitgaven hebben bedragen	" 1,331: 55
Zoodat er onder ultimo December aanwezig was een saldo van	*f* 146,55

BAGELEN.

A. *School te Poerworedjo.*

Het getal scholieren is op deze school in 1857 onveranderd gebleven, bedragende even als het jaar te voren 44.

De bijbouwing naast de school van eene woning van bamboe, ten behoeve der ver af wonende leerlingen die dáár tegen eene geringe retributie verblijf en voeding kunnen erlangen, heeft den druk, waarmede deze instelling van af hare oprigting te kampen had, opgeheven, als zijnde sedert niet meer geklaagd over het ongeregeld opkomen der leerlingen.

Bij het einde des jaars bestond het vooruitzigt, dat hun aantal aanmerkelijk zoude worden vermeerderd. Het onderwijs liep over dezelfde vakken als in vorige jaren.

Het gehouden examen leverde de overtuiging, dat èn onderwijzer èn leerlingen hunnen tijd goed hadden besteed.

Het schoolgebouw is doelmatig en werd tot dusverre uit eigen fondsen onderhouden.

De geldelijke administratie wees onder ultimo December de navolgende uitkomst aan:

Saldo onder ultimo December 1856	*f* 818:37
Ontvangsten gedurende 1857	" 459:—
Te zamen . .	*f* 1277:37
Uitgaven gedurende 1857	" 595:77
Saldo onder ultimo 1857.	*f* 681:80

De bezoldiging van den onderwijzer SOEYOEDHO wordt betaald uit 's lands kas.

B. *School te Ambal.*

In 1856 bedroeg het getal scholieren.	41
Daarvan hebben in 1857 de school verlaten	30
Rest. . .	11
Terwijl bijgekomen zijn	37
Zoodat onder ultimo December aanwezig waren . . .	48

Van de kinderen, die de school verlieten, hadden slechts drie hunner de verschillende vakken, waarin onderwezen wordt, doorloopen.

De meeste kinderen, die deze school bezoeken, zijn zonen van dessahoofden, wier doel het is om slechts wat te leeren lezen, schrijven en rekenen.

Groote vorderingen kunnen onder de jeugd dus niet gemaakt worden.

De onderwijzer POOSPOAMIDJOYO en zijn helper WERGOTAROENO, zijn voor deze inrigting voldoende geschikt.

Zij genieten tot dus ver bezoldiging uit het schoolfonds.

Het schoolfonds wijst aan:

Saldo onder ultimo December 1856.	*f* 25:91
ontvangsten gedurende 1857	" 715:—
te zamen . . .	*f* 740:91
Uitgaven gedurende 1857	" 644:77
Saldo onder ult. 1857	*f* 96:14

C. *School te Keboemen.*

In deze ontvingen in 1856 onderrigt . . .	40	leerlingen
gedurende 1857 verlieten na voldoende vorderingen de school	25	"
zoodat alzoo van vroeger overbleven	15	"
terwijl in den loop van 1857 zijn bijgekomen .	17	
te zamen onder ultimo December 1857 . . .	32	

Bij het gehouden openbaar examen hebben de leerlingen bewijzen gegeven van vooruitgang in het lezen en schrijven met javaansche karakters en in de maleische taal met romeinsche letters, voorts in de vier hoofdregelen der rekenkunst en schoonschrift, terwijl ook goede proeven zijn gegeven van verstandsontwikkeling.

Over den onderwijzer GONDOWIDJOYO was men, wat ijver en geschiktheid betreft, om met kinderen omtegaan, tevreden.

De bezoldiging van den onderwijzer en de uitgaven voor schoolbehoeften, werden even als in vorige jaren bestreden uit de ontvangsten der school.

Het schoolfonds wijst aan:

Saldo onder ultimo 1856	*f* 20:35
ontvangsten gedurende 1857	„ 361:—
te zamen . . .	*f* 381:35
Uitgaven gedurende 1857	„ 365:100
Saldo onder ultimo 1857	*f* 15:85

KADOE.

De school te *Magelang* staat onder de leiding van den onderwijzer Radhen SOSRO WINOTO, die bij voortduring voldoet, niettegenstaande hij geene opleiding voor zijn vak aan de inrigting te *Soerakarta* heeft ontvangen; hij wordt bijgestaan door den kweekeling, vroeger zijn leerling, Radhen SOEMO WIDJOYO.

Bezoldiging uit 's lands kas genieten zij niet; hun tractement wordt bestreden uit de schoolpenningen; hetzelve bedraagt 's maands respectivelijk *f* 25 en *f* 5:

De ontvangsten aan schoolgelden hebben bedragen *f* 466 en de uitgaven *f* 448:

In het geheel hebben over 1857 558 kinderen de school bezocht of gemiddeld 50 kinderen 's maands, waarvan 394 betaalden, of gemiddeld 36, en 154 of gemiddeld 14 's maands, welke geen schoolgelden voldeden.

Met betrekking, tot het getal, levert dit in vergelijk met vroeger, eene eenigzins betere uitkomst op.

Onder de scholieren zijn vele zonen van dorpshoofden.

Op den 22sten April 1858 werd het openbaar examen gehouden, en gaven de verschillende klassen weder goede proeven van het genoten onderwijs.

Het onderzoek liep over dezelfde élementaire vakken als plaats vond in het voorleden jaar.

Even als toen waren de vorderingen in de rekenkunde zeer voldoende en waren de bewijzen van praktische landmeetkunde ook genoegzaam.

Voor de aardrijkskunde werd minder bevattelijkheid getoond.

Aan de scholieren, welke zich het best hadden gekweten, werden geschenken gegeven, en aan de jongelingen, welke de school verlieten en genoegzame bewijzen van bekwaamheid hadden betoond, werden deswege getuigschriften uitgereikt.

De regent van *Malang* toont bij voortduring in deze aangelegenheid belangstelling.

Te *Temanggong* was geen examen der schooljeugd afgenomen, doch bij herhaling werd de school bezocht om zich van haren toestand en van de vorderingen der leerlingen te overtuigen.

De school is gebleven onder de leiding van Radhen Soerio Sentiko, die zijne opleiding heeft genoten te *Soerakarta*.

Hij voldeed bij voortduring in de uitoefening van zijne taak, hoewel bij mindere bevattelijkheid van de leerlingen, zijn geduld wel eens te kort schoot.

Gemiddeld zijn 26 leerlingen 's maands te *Temanggong* ter school gekomen, onder dewelke 15 betalende en 11 niet betalende.

Dezelfde vakken van het élementaire onderwijs, welke te *Magelang* onderwezen worden, werden ook hier gedoceerd.

De vorderingen waren vrij voldoende, hoezeer minder dan op de school te *Magelang*.

Algemeene belangstelling wordt in dit regentschap met betrekking tot het onderwijs der jeugd niet bijzonder bespeurd.

Uit het getal scholieren in vergelijk met de school te *Magelang* blijkt dit voldoende; eenige vooruitgang nogtans is merkbaar.

De regent van *Temanggong* onthoudt zijne medewerking niet, doch hij schijnt het groote nut der zaak nog niet genoeg in te zien.

Het voorloopig tarief van schoolgelden, vastgesteld bij 's Gouvernements besluit dd. 12den November 1857 No. 29 is in werking gebragt.

Madioen.

Op de vier in de residentie *Madioen* bestaande inlandsche scholen als: te *Ponorogo*, te *Madioen*, te *Magettan* en te *Ngawie* genoten onderwijs onder ultimo 1857 :

Te *Madioen*	39
" *Magettan*	15
" *Ponorogo*	32
" *Ngawie*	16
Totaal.	102

In het laatst van 1856 bedroeg het getal leerlingen 116 en onder ultimo December 1855 159, zoodat er op nieuw in het afgeloopen jaar vermindering in aantal ontstaan is, hetgeen hoofdzakelijk wordt toegeschreven aan mindere belangstelling van de zijde der hoofden, nu aan het schoolgaan der kinderen, niet meer verbonden is het vooruitzigt, dat daardoor aanspraak verworven wordt om bij voorkeur in 's lands dienst te worden geplaatst.

De vermindering in getal wordt inzonderheid bespeurd onder de kinderen van hoofden en goede afkomst.

Met uitzondering van de school te *Madioen*, waar zich eenige meer gevorderde leerlingen bevinden, en de onderwijzer de meeste geschiktheid betoont, bepaalt zich het onderwijs in het algemeen tot lezen, schrijven in het javaansch en maleisch en een weinig rekenen.

De school te *Madioen* maakt op de overige eene gunstige uitzondering.

Gemis aan behoorlijke opleiding der onderwijzers, het afnemen van het getal der leerlingen en het verlaten der scholen door eenige der meest gevorderden, een en ander heeft bijgedragen dat aan het onderwijs nog niet die geregelde gang is

kunnen gegeven worden als waarvoor de zaak, onder gunstiger omstandigheden, vatbaar zou zijn.

De thans fungerende onderwijzers, voor dat vak geene opleiding gehad hebbende, laten, wat hunne geschiktheid aangaat, wel nog te wenschen over, doch voldeden overigens vrij goed, terwijl op hun gedrag geene aanmerkingen zijn te maken geweest.

Die te *Madioen* onderscheidt zich, door meerderen ijver en bekwaamheid dan de drie anderen.

Gedurende 1857 is voor de scholen:

Ontvangen.		Uitbetaald.	
te MADIOEN.			
Aan schoolgelden *f* 418:—.		Aan tractement aan onderwijzers. . . . . *f* 300:—	
		Aan schoolboeken en schrijfbehoeften. . " 35,60	
		te zamen . *f* 335:60	
te MAGETTAN.			
Aan schoolgelden *f* 192,—.		Tractement als boven. *f* 240,—	
		boeken en schrijfbehoeften. . . . " 26,20	
		te zamen . . . . . *f* 266,20	
te PONOROGO.			
Aan schoolgelden *f* 372,—.		Tractement als boven. *f* 300,—	
		boeken en schrijfbehoeften. . . . " 85,20	
		te zamen . . . . *f* 385,20	
te NGAWIE.			
Aan schoolgelden *f* 262,—.		Aan tractement aan onderwijzers. . . . *f* 180,—	
		aan schoolboeken en schrijfbehoeften . . . . . " 34,92½	
		te zamen . . . *f* 214,92½	
		Alles te zamen. *f* 1201,72½	
		Blijft in kas. . " 42,47½	
Totaal . . . *f* 1244,—		Totaal. . . . *f* 1244,—	

Deze scholen zijn opgerigt uit bijdragen van de inlandsche hoofden. Alleen voor die te *Ngawie* zijn fondsen toegestaan om het gebouw voor rekening van den lande te voltooijen.

Met uitzondering van *Magettan*, alwaar nog maar weinig meer dan eene opene pendopo met alang-alang gedekt bestaat, zijn de gebouwen, waaronder het nieuw lokaal te *Ngawie*, het welk voor rekening van het Gouvernement is voltooid, in eenen goeden staat.

Te *Madioen* wordt voor schoollokaal gebruik gemaakt van de gewezen kazerne der pradjoerits, staande op het erf van den Pangerang Hoofd regent.

Het lokaal te *Magettan* zal met de nog beschikbare gelden van de vroeger bij een gebragte bijdragen der inlandsche hoofden in beteren staat kunnen worden gebragt.

Patjitan.

Het onderwijs werd gedurende 1857 op de in Augustus 1853 in deze assistent-residentie gevestigde inlandsche school onafgebroken voortgezet.

De uitgaven hebben de inkomsten overtroffen met *f* 9,60.

Ter voorziening in de behoefte van boeken, papier, leijen enz. is door de ouders der leerlingen ieder naar gelang van vermogen, vrijwillig bijeengebragt de som van *f* 96 op welk fonds onder ultimo December nog *f* 34 disponibel was.

Het getal leerlingen bedroeg onder ult. Dec. 1856. . .	26
gedurende 1857 zijn afgegaan	3
Daarentegen zijn in den loop van hetzelfde jaar ter school toegelaten	2
Zoodat het gezamenlijk aantal onder ult. Dec. 1857 beliep.	25

Van de leerlingen die de school hebben verlaten, zijn twee voorloopig werkzaam op het bureau van den assistent-resident.

In de school wordt dagelijks met uitzondering van zon- en feestdagen onderwijs gegeven van 8 tot 2 uur.

Het onderwijs loopt over de volgende vakken:

Maleisch lezen en schrijven met hollandsche karakters.

Javaansch idem van het javaansch in het maleisch en javaansche brieven stellen.

Staten trekken.

Rekenen, in de vier hoofdregels, den regel van drieën en de breuken.

De resultaten van het gegeven onderwijs zijn bevredigend.

De leerlingen geven over het algemeen blijken van ijver en vlijt en zucht tot verkrijging van meerdere kennis.

Zij gedragen zich ordelijk en komen gewillig ter school.

KEDIRIE.

Het aantal leerlingen, die de school bezochten, bedroeg in den aanvang van 1857:

uit	het	regentschap	*Ngrowo*	64
"	"	"	*Trengalek*	8
"	"	"	*Berbek*	1
"	"	"	*Kedirie*	1
"	onder	"	*Blitar*	1
			Te zamen. . .	75

Onder ultimo December van datzelfde jaar, bedroeg het aantal:

uit	het	regentschap	*Ngrowo*	68
"	"	"	*Trengalek*	8
"	"	"	*Berbek*	1
"	"	"	*Kedirie*	1
"	onder	"	*Blitar*	1
			Te zamen. . .	79

Het schoolgebouw verkeert in goeden toestand, zoo ook het materieel.

Bij het schoollocaal staat een gebouw tot huisvesting van den onderwijzer en van die jongelieden die niet op de hoofdplaats *Toeloeng Agoeng* wonen en ook geene bloedverwanten aldaar hebben.

Van deze gelegenheid wordt door een negental jongelingen gebruik gemaakt.

De schoolbehoeften worden bestreden uit de schoolgelden.

Het onderwijs wordt met goed gevolg gegeven door den ge-

wezen klerk op het kantoor van den Assistent Resident van *Ngrowo* C. J. MULENSTEEN.

Het loopt over de navolgende vakken:

1°. het lezen en schrijven van het javaansch.

2°. het lezen en schrijven van het maleisch met latijnsche karakters.

3°. het vertalen van het maleisch in het javaansch en omgekeerd.

4°. het trekken en invullen van staten.

5°. de eerste beginselen der cijferkunst, tot en met den regel van drieën, met gebruik der op *Java* voorkomende maten en gewigten.

De onderwijzer oefent zich onder leiding van den kontroleur (Secretaris der Commissie) in het landmeten; zoodra hij het daarin op genoegzame hoogte zal gebragt hebben, zal met het onderwijs in dit vak een aanvang worden gemaakt.

Het op den 28sten December 1857 plaats gehad hebbende examen heeft ruimschoots blijken opgeleverd van de vorderingen der leerlingen gedurende 1857.

De school wordt, uitgezonderd Zondag, gedurende de overige dagen der week 's morgens te acht ure geopend en te een ure in den namiddag gesloten.

De leerlingen komen niet altijd zoo getrouw op als wel wenschelijk ware.

Aan de schooljeugd wordt na afloop der lessen, gelegenheid gegeven om zich met het een of ander te vermaken.

Sedert de oprigting der school, in het begin van 1854, zijn de leerlingen DJOIJO ADMODJO, SASTROWIDJOIJO en SOEMO DIWERIO benoemd tot distriktsschrijvers, en RADHEN SOEMO DIRDJO tot kaneelmandoor gedurende 1856, SOEMO DI POERO tot zoutpakhuismeester, en gedurende 1857 KROMODIWERIO tot kaneelmandoor.

Over het algemeen blijken de leerlingen, die de school verlaten, zeer bruikbare ambtenaren te zijn. Hunne meerdere ontwikkeling, de vlugheid in het leeren schrijven en rekenen die zij verkregen hebben, doet hen verre de voorkeur verdienen

boven die jongelingen, die de school niet bezochten, doch hunne opleiding elders genoten.

Vooral in administratieve betrekkingen, bewijzen zij goede diensten.

Degenen, die als distriktsschrijvers geplaatst werden, onderscheiden zich vooral door het indienen vnn juiste staten en rapporten.

De schoolgelden staan onder administratie van het lid der Commissie, den tijdelijken koffijpakhuismeester van *Toeloeng Agoeng*.

De inkomsten der school hebben gedurende de 1857 bedragen	*f* 914: 60
Saldo in kas den onder 1sten Januarij 1857 .	" 986:119
te zamen . .	*f* 1901: 59
Daarentegen is uitgegeven	" 1663:119
Alzoo bedroeg het in kas aanwezige saldo onder ultimo December 1857	*f* 237: 60

III. Schoolboeken.

Het aantal schoolboeken is dit jaar vermeerderd met een praktisch rekenboek over de evenredigheden of den zoogenaamden regel van drieën ten dienste van Javaansche scholen door Dr. W. Palmer van den Broek en F. W. Winter.

Van het prentenboekje met toelichtende verzen in de Javaansche taal, vervaardigd door den ambtenaar voor de Javaansche taal J. A. Wilkens, zijn bij besluit van 18 April 1857 No. 18 de nog beschikbare 858 exemplaren ter beschikking gesteld van de Residenten op midden en oost *Java* om als prijzen op de inlandsche scholen gebruikt te worden.

Eveneens zijn ten gebruike der scholen verstrekt eenige exemplaren van de *Javaansche Spraakleer* van den ambtenaar voor de Javaansche taal J. A. Wilkens, bestemd voor lees- en leerboek op de hoogste klassen der Javaansche scholen en in het bijzonder voor de kweekschool van onderwijzers te *Soerakarta*.

Aan de heeren A. B. Cohen Stuart, Dr. W. Palmer van den Broek, H. Neubronner van der Tuuk, B. F. Matthes en R. H. T. Friederich is verzocht uit Oostersche, d. i. uit Hindoesche, Hebreeuwsche, Arabische en Perzische schrijvers te willen aanwijzen stukken geschikt om tot eene bloemlezing (anthologie) vereenigd te worden, vertaald in het Javaansch en Maleisch, ten einde te strekken tot leer- en lees-boek op de hoogere klassen. De leer- en leesboeken namelijk door Westerlingen, voornamelijk naar aanleiding van Westersche boeken te zamengesteld blijken minder in den smaak van de Oostersche jeugd te vallen.

De bijgaande opgave bevat eene aantooning van de gedurende 1857 verkochte en verstrekte schoolboeken voor den inlander.

Daar nog voortdurend groote behoefte gevoeld werd aan goede leer- en lees-boeken voor de inlandsche jeugd, is bij besluit van 16 April 1857 No. 6 goedgevonden de navolgende bekendmaking in de Javasche Courant te plaatsen:

Lees-boeken voor den Javaan.

Bij art. 3 van het besluit van 17 Julij 1855 No. 17, opgenomen in de Javasche Courant van 21 Julij 1855 No. 58, werd onder zekere voorwaarden, en in verband tot de bestaande behoefte aan een goed leesboek voor den Javaan, eene premie van *f* 1000 uitgeloofd voor elk zoodanig Javaansch leesboek, beslaande tusschen de 150 en 200 bladzijden druks.

De Regering is sedert bedacht geweest op middelen om het beoogde doel ook nog op andere wijze te bevorderen, waartoe ook de volgende bekendmaking is dienende.

Voor bloemlezingen uit bij voorkeur Oostersche en des noods uit in eene Oostersche maatschappij begrijpelijke Westersche geschriften getrokken, in goed javaansch vertaald en geschikt om van Gouvernementswege te worden gedrukt en uitgegeven, ten einde te strekken tot *leer-* en *leesboek* in de hoogere klassen der Javaansche scholen, kunnen eerepenningen worden toegekend onder de volgende voorwaarden: *a.* de Nederduitsche tekst moet vooraf door het Gouvernement

worden goedgekeurd, tot welk einde dezelve gezonden wordt aan den Algemeenen Secretaris.

b. het Javaansch moet zijn goedgekeurd door eene commissie van deskundigen, daartoe door het Gouvernement te benoemen.

c. het werk wordt 's Gouvernement's eigendom.

d. de schrijver blijft, zulks verlangende, onbekend en is vrij in de keuze der middelen, waardoor hij dit wenscht te verzekeren.

De eerepenningen zijn van goud, ter grootte en dikte van een $2^1/_2$ gulden-stuk, en hebben aan de eene zijde 's Konings wapen, terwijl aan de keerzijde daarop gegraveerd wordt het volgende opschrift:

Aan

. . . . . .

Voor verspreiding van nuttige kennis onder den Javaan.

(datum)

De Algemeene Secretaris,
VAN DE GRAAFF.

BUITENBEZITTINGEN.

Sumatras Westkust.

Door de voorkeur, welke voor inlandsche bedieningen, zoowel bij het Gouvernement als bij handelaren en industriëlen gegeven wordt aan hen die regelmatig schoolonderwijs hebben genoten, is de belangstelling van inlandsche hoofden en ouders in schoolonderwijs zeer aangewakkerd.

In dit jaar is magtiging verleend om in *Mandheling* en *Ankola* tien kampongscholen op te rigten.

Hoewel gezegd wordt, dat de hoofden van die landschappen deze behartiging van het welzijn hunner onderhoorigen zeer op prijs stellen, laat zich toch vermoeden, dat de bevolking in den aanvang het nut daarvan niet of zeer zwak beamen zal.

Het is noodig, dit op den voorgrond te stellen om niet te spoedig door de traagheid der resultaten te worden te leur gesteld of afgeschrikt. Voor het tegenwoordige is het moeijelijk om voor deze scholen heidensche of *Battaksche* onderwijzers te vinden.

Overigens is last gegeven om de inrigting zoo eenvoudig en min bezwarend mogelijk te maken.

Aanvankelijk zal ook met een ander gemis, dat van Battaksche leerboeken te worstelen zijn.

De verwachting is dat de heer Neubronner van der Tuuk' daarin zal trachten te voorzien. Twee scholen, die van *Paiman* en *Troessen* zijn op duurzamen voet gevestigd.

Bij besluit van den 28sten November 1857 No. 37 is bepaald, pat aan de maleische school te *Padang* maandelijks eene som van *f* 120:— zal verstrekt worden te verdeelen als volgt:

Voor eenen eersten onderwijzer	*f* 50:—
" " tweeden "	" 30:—
" twee kweekelingen	" 20:—
" schoolbehoeften.	" 20:—
te zamen. . . .	*f* 120:—

6de VERVOLG AANTOONING

der in de ondervolgende gewesten verstrekte en verkochte lees- en school-boekjes voor den inlander van primo Januarij tot ultimo December 1857.

OMSCHRIJVING DER BOEKEN.	NAMEN DER GEWESTEN.											Reeds vroeger verstrekt.	Totaal verstrekt t/m. ultimo December 1857.	Aanmerkingen.
	Batavia.	Preanger Regentschappen.	Pekalongan.	Samarang.	Japara.	Banjoemaas.	Bagelen.	Madioen.	Patjitan.	Sumatra's Westkust.	Totaal.			
Gouvernements Besluit 30 *Augustus* 1851, *No.* 1.														
§ *a.* Javaansch leesboek in Ngoko	2	.....	....	....	24	....	....	....	....	....	26	2405	2431	
§ *b.* id. id. " Kromo	2	.....	....	....	24	....	....	....	....	....	26	2479	2505	
§ *c.* Maleisch spel- en leesboekje	220	20	12	....	10	57	5	....	....	25	349	4048	4397	
§ *d.* Javaansch idem	2	.....	....	....	75	40	....	....	....	....	117	2943	3060	
§ *e.* Sundasch idem	....	20	....	....	....	....	....	....	....	....	20	743	763	
Gouvernements Apostillaire Dispositie 15 *Feb.* 1853 *No.* X.														
Maleische aardrijkskunde door de Bruins	53	.....	....	....	2	....	....	24	....	29	108	2464	2572	
Gouvernements Besluit 23 *Maart* 1853 *No.* 12.														
Soendasch leesboek met Javaansche karakters	3	.....	....	1	....	....	....	....	....	1	5	345	350	
Idem rekenboek idem	3	.....	....	1	....	....	....	....	....	....	4	283	287	
Gouvernements Apostillaire Dispositie 29 *Junij* 1853 *No.* XXIII.														
Javaansch rekenboek door J. A. Wilkens	80	.....	....	1	2	48	....	....	30	1	162	1763	1925	
Gouvernements Apostilerie Dispositie 6 *Februarij* 1854 *No.* V.														
Maleisch leesboek 1ste stukje	162	.....	....	1	....	23	....	....	....	29	215	1179	1394	
Idem 2de id.	161	.....	....	1	....	....	....	....	....	29	191	1180	1371	
Gouvernements Besluit 5 *Julij* 1854 *No.* 9.														
Javaansche fabelen door C. F. Winter Sr.	7	.....	....	2	....	60	....	....	32	1	102	476	578	
Gouvernements Besluit 18 *Julij* 1855 *No.* 5.														
Tweede verzameling van zedelijke verhalen in het Javaansch door C. F. Winter Sr.	5	.....	....	2	....	....	....	....	....	....	7	227	234	
Gouvernements Besluit 26 *September* 1855, *No.* 31.														
Dharmo Wasithö, verzameling van leer- en zedespreuken. Javaansche vertaling door C. F. Winter Sr.	67	.....	....	2	....	40	....	....	30	....	139	160	299	

Het onderwijs, dat op al deze scholen gegeven wordt, is zeer voldoende en geschikt om eene goede opleiding voor allerlei soorten van inlandsche bedieningen te geven.

De school te *Padang* en de normaal of kweekschool te *Fort de Kock* munten boven allen uit.

Het gezamenlijk getal inlandsche kinderen, die in het Gouvernement *Sumatra's Westkust* ter school gaan bedroeg op ultimo December 1857 474.

Hiervan gaan 172 maleische leerlingen op de scholen te *Fort de Kock*, *Paijacombo*, *Fort van der Capellen* en *Solok*, welke onderwezen worden in het lezen en schrijven, zoowel met romeinsche als arabische karakters, en in de vier hoofdregelen der rekenkunde. Het getal scholieren is met 52 toegenomen.

De tegenwoordige onderwijzers, zijn ijverig en voor hunne betrekking tamelijk geschikt.

In de talrijke bedehuizen (Soerans) wordt nog onderrigt gegeven in het lezen en schrijven van het maleisch met arabische karakters, doch voornamelijk in het opzeggen van arabische gebeden in spreuken uit den koran.

De proeve genomen met de normaalschool te *Fort de Kock* heeft bijzonder goede resultaten opgeleverd. Gedurende 1857 was het bepaalde aantal kweekelingen (10) voltallig. De kweekeling Saidina Assin Galar, Chatiep Lebeh werd, als zich daartoe voldoende bekwaamd hebbende, benoemd tot onderwijzer bij de distriktsschool te *Paijacombo*, zijnde de eerste, die de normaalschool heeft opgeleverd. Een der leerlingen is op zijn verzoek ontslagen en de hier door ontstane vacature weder aangevuld.

Omtrent de gemaakte vorderingen kan de beste getuigenis gegeven worden. Veel bevattelijkheid en leerlust wordt aan den dag gelegd. Vier kweekelingen, met name Si Noengke, Si Djoembang, Si Madien en Si Sempono Doenia schrijven reeds zeer goed, zoowel met arabische als met romeinsche karakters. De overigen maken in deze kunst ook goede vorderingen.

Allen zijn reeds voldoende bedreven in de vier hoofdregels

der cijferkunst, terwijl zij goed vooruitgaan in den regel van drieën, zoowel met geheele getallen, als met de gewone en tiendeelige breuken.

Op dit laatste maken Si Djale en Si Sawi twee nieuwelingen, als zijnde pas daarmede begonnen, eene uitzondering, zij geven echter blijken van goeden aanleg. In het stellen van brieven en ander schrijfwerk is de vooruitgang minder snel; nogtans bevredigend.

De vorderingen zijn over het algemeen zoodanig dat er onder het thans aanwezig getal kweekelingen worden aangetroffen, die voldoende geschiktheid bezitten, om als onderwijzer aan het hoofd eener afdeelingsschool geplaatst te worden.

In het laatst van 1857 verzocht en verkreeg de onderwijzer Abdul Gani Galar, Radja Mangkoeto zijn ontslag. Ter zijner vervanging werd benoemd Abdoel Latiep Galar Chatiep Soetan di Negri, die aanvankelijk zeer voldoet.

Op den 1sten Januarij 1857 waren in de scholen in *Mandheling* en *Ankola* aanwezig:

	1ste kl.	2de kl.	3de kl.
Schoolkinderen . .	21	21	18
Onder ult. December 1857,	23	25	33
Vermeerderd in 1857,	2	4	15

Nadere bijzonderheden nopens de inlandsche scholen in de afdeeling *Mandheling* en *Ankola* worden in den bijgevoegden staat aangewezen.

Te *Baros* bestaat een inlandsche school met 13 leerlingen; het kost veel moeite om die school voltallig te houden.

Boven de bezoldiging van *f* 15:— 's maands aan den onderwijzer wordt door de gemeente nog *f* 2:— 's maands gegeven tot het aanschaffen van schrijfbehoeften.

Te *Singkel* en op *Nias* bestaan nog geene inlandsche scholen. De gezaghebber te *Lagoendi* heeft echter voorgenomen om een paar kinderen van inlandsche hoofden onderwijs te doen geven.

STAAT der inlandsche scholen in de afdeeling *Mandheling* en *Ankola* in den jare 1857.

SCHOLEN TE	Aanwezig op primo Januarij 1857.			Bijgekomen.			Afgegaan.			Aanwezig op ult. December 1857.			Namen der kinderen, die de school hebben verlaten.	In welke betrekking zij thans zijn.
	1 kl.	2 kl.	3 kl.	1 kl.	2 kl.	3 kl.	1 kl.	2 kl.	3 kl.	1 kl.	2 kl.	3 kl.		
PENGABOENGAN.....	4	5	6	....	3	7	2	....	2	5	8	8	Si Kodi.	
													Si Monang, Si Djangam. Si Daut.	Geene.
KOTTA NOPAN.....	5	5	3	....	11	9	4	4	....	6	10	9	Si Dangam.	Geene.
													Si Napang.	Te *Batavia* als eleve in het hospitaal.
													Si Tagal.	
													Si Goenoeng. Si Madjelis.	Geene.
													Si Goeloet. Si Torang.	Op de school van *Pengaboengan* overgegaan.
													Si Djanatoen.	Geene.
MOEARA SPONGI.....	9	7	3	....	5	5	4	2	....	10	5	8	Si Malim Gedang.	Handelaar.
													Si Nan Pait.	Inl. schrijver in de kampong.
													Si Marentak.	Idem.
													Si Kasam. Si Badoet. Si Hoedjian.	Geene.
PADANG SIDEMPOEANG	3	4	6	....	....	5	1	2	3	2	2	8	Si Sari. Si Tani. Si Baroes. Si Henan.	Geene.
													Si Taloetoek. Si Tauten.	Naar Seprok alwaar zij onderwijs ontvangen bij den opziener van *Asseli*.
Totaal.....	21	21	18	....	19	26	11	8	5	23	25	33		

Benkoelen.

In deze Assistent-Residentie bestaan twee inlandsche scholen, namelijk een te *Tallo*, afdeeling *Seloema*, en eene te *Moko Moko*. De bevolen oprigting in 1857 van eene inlandsche school ter hoofdplaatse zal plaats grijpen, zoodra het daarvoor bestaande lokaal zal gereed zijn. Boeken kaarten enz. zijn reeds besteld. Het benoodigde meubilair zal plaatselijk worden aangemaakt.

Banka.

Op den 12den December 1857 werd het gewone jaarlijksche examen gehouden in de inlandsche school te *Muntok*.

Vermits de oprigting eerst in Maart 1856 plaats had en de school dus te kort in werking was, werd bij het einde van het vorige jaar geen openbaar examen gehouden, doch bepaalde zich het onderzoek alleen om van tijd tot tijd onverwacht de vorderingen der scholieren na te gaan.

Bij de opening der school bedroeg het getal der scholieren 30.

Sedert zijn bijgekomen 10 leerlingen, terwijl tengevolge van overlijden, vertrek naar elders en verwijdering wegens slecht gedrag, 17 kinderen zijn afgegaan, zoo dat thans 23 leerlingen aanwezig zijn.

Een der leerlingen, die bij de opening werd opgenomen, is thans met vrucht werkzaam bij de pakhuisadministratie, alwaar hij, door het verrigten van schrijfwerk goede diensten doet.

Twee anderen, werden in den loop van dit jaar in het geneeskundig gesticht te *Batavia* opgenomen, om tot inlandsche docters te worden opgeleid.

De leerlingen zijn verdeeld in drie klassen als:

in de 1ste klasse	6
" " 2de "	9
" " 3de "	8
Te zamen. . .	23

Die van de eerste klasse zijn zeer bedreven in het maleisch lezen en schrijven, zoowel met arabische als romeinsche karakters.

Hun schrift is zeer duidelijk en de meesten hebben aanleg om eene vlugge hand te schrijven.

In de vier hoofdregelen der rekenkunst zijn zij vrij bedreven.

De leerlingen der tweede klasse lezen en schrijven vrij goed maleisch met arabische letters en beginnen zich nu ook te oefenen in het schrijven met romeinsche karakters.

Hoewel die van de derde klasse nog allen zeer jong zijn, zoo hebben zij toch goede vorderingen gemaakt in het lezen en schrijven. Twee hunner maken hierop eene ongunstige uitzondering.

Men zal er toe overgaan om de leerlingen van de hoogste klasse ook onderrigt te geven in de aardrijkskunde.

Over het algemeen hebben de kinderen onder de leiding van den geschikten onderwijzer Hadjie Dries goede vorderingen gemaakt.

Het onderwijs wordt gegeven in een daartoe opzettelijk vervaardigd lokaal dat in goeden staat is.

De opkomst der kinderen heeft vrij geregeld plaats, ten gevolge van de aanmoediging van de zijde der inlandsche hoofden, die met de inrigting zeer zijn ingenomen.

Riouw.

Bij besluit van 22 Julij 1857 No. 12 is toegestaan, dat op de Gouvernements lagere school van Europeanen en derzelver afstammelingen, welke bij gemeld besluit is opgerigt, ook als betalende leerlingen zullen toegelaten worden kinderen van fatsoenlijke inlanders en daarmede gelijkgestelde vreemdelingen.

Den 1sten October 1857 werd deze school geopend en op ultimo December o. a. bezocht door 2 kinderen van Chinezen en 1 Javaansch kind.

Celebes en Onderhoorigheden.

Voor de inlandsche school te *Makassar* en te *Maros* is jaarlijks beschikbaar gesteld eene som van *f* 1200.

De inlandsche school te *Makassar*, die gedurende de eerste maanden van het afgeloopen jaar 1857 gehouden werd in een

daarvoor ad *f* 20, 's maands ingehuurd steenen gebouw, gelegen naast het raadhuis en de gevangenis op het PRINS HENDRIK's PAD, is in de tweede helft van dat jaar naar de stad *Vlaardingen*, mede in een steenen lokaal ad *f* 20 huur 's maands verplaatst. Vele ouders waren niet zeer genegen, hunne kinderen naar het eerstgenoemde schoolgebouw te zenden, uit hoofde van de nabijheid der gevangenis.

Deze ongenegenheid was blijkbaar uit het afnemend getal der scholieren, dat in het begin van het jaar 18 heeft bedragen en bij de verplaatsing naar de stad *Vlaardingen* slechts 5 bedroeg.

Het getal der scholieren, die de inlandsche school te *Makassar* bezochten, bedroeg op ultimo December 1856 . .	18
gedurende 1857 bijgekomen.	—
te zamen. . . .	18
gedurende 1857 afgegaan	13
blijft op ultimo December 1857.	5

De inlandsche school te *Maros* wordt tot dus verre nog steeds gehouden in het kantoorgebouw van den assistent-resident aldaar.

Het getal schoolbezoekende kinderen aldaar bedroeg op ultimo December 1856	26
Gedurende 1857 bijgekomen.	—
te zamen . . .	26
Gedurende 1857 afgegaan	3
Blijft op ultimo December 1857	23

Het verminderd getal der inlandsche scholieren te *Maros* is ontstaan door dat twee derzelven naar *Java* zijn vertrokken, om aldaar in de inlandsche school voor geneeskundigen te worden opgenomen, terwijl de derde bij den djaksa is werkzaam gesteld.

Het onderwijs bij de inlandsche scholen te *Makassar* en te *Maros* heeft gedurende het geheele jaar geregelden voortgang gehad; te *Makassar* onder de leiding van den maleijer ISMAEL,

en te *Maros* onder die van den Javaan RADEN SASMITA DI REDJA.

Het onderwijs bestond:

a in het lezen en schrijven met Nederduitsche, Maleische en Makassaarsche of Boeginesche karakters.

b in het rekenen tot en met de vier hoofdregelen der rekenkunde, en

c in de Maleische taal, waarin al de scholieren zich kunnen uitdrukken.

De vorderingen welke de leerlingen van de beide inlandsche scholen hebben gemaakt, kunnen gezegd worden bevredigend te zijn.

De inlandsche hoofden zijn over het algemeen genegen, hunner kinderen ter school te zenden.

De som van		*f* 1200: —
voor de inlandsche scholen in dit Gouvernement beschikbaar gesteld, is aangewend als volgt:		
Voor bezoldiging van onderwijzers	*f* 453: —	
" aankoop van school- en schrijfbehoeften	" 274:111	
" huur van gebouwen te *Makassar* en *huistax* . .	" 249: —	
Telt. . . .		*f* 976:111
Alzoo minder uitgegeven		*f* 223:-09